ALEXANDRU GEORGE

CONFESIUNI
împotrivă

ALBATROS

Alexandru George

CONFESIUNI ÎMPOTRIVĂ

Coperta: Mircea Muntenescu
Lector: Olga-Silvia Turbatu

© Editura Albatros
Piaţa Presei Libere nr. 1, Sector 1,
71341 – Bucureşti

Alexandru George

CONFESIUNI ÎMPOTRIVĂ

EDITURA ALBATROS
București, 2000

ISBN 973-24-0714-X

ARGUMENT

Cartea de față are ca subiect „un scriitor"; e vorba de mărturisirile unui om căruia numeroși cititori îi atribuie această calitate, una pe care, la urma urmei, a fost silit să și-o recunoască el însuși. Prin aceasta vreau să subliniez încă o dată, (deoarece în textul ce urmează se întâlnește frecvent această constatare) că personajul care apare aici, deși a început să scrie destul de timpuriu, a privit cu oarecare uimire evoluția sa de la un punct încolo, spre un anume tip uman, cu o psihologie specifică. Autorul a trăit până la debutul publicistic, dar și după aceea, în afara vieții literare obișnuite și i-a privit cu destule rezerve pe semenii săi care îi deveniseră camarazi și rivali.

Este probabil că, pentru toate aceste cuvinte, mărturia lui să fie considerată una înșelătoare, existența lui fiind atipică; omul nu a alergat să se înregimenteze, nu s-a integrat în viața obștei, nici măcar centrul existenței, al relațiilor și prieteniilor, nu și l-a deplasat ulterior acolo. Atunci, de ce toate acestea, adică o întreagă carte? Cred că răspunsul, venind cu justificarea, se leagă de natura prin excelență sociabilă a celui care a scris-o; cu voie sau fără voie, el s-a intersectat cu mulți alți scriitori, a avut conflicte cu ei, decepții, dar și surprize plăcute, cu o anume semnificație psihologică și istorică, depășind problematica proprie sau obișnuințele sale de comportare. Uneori, o întâmplare norocoasă sau un accident nedorit l-a pus în situația de a face o observație semnificativă. Orice „apropiere",

chiar realizată în condiții neplăcute pentru el, l-a transformat pe autor într-un martor, dacă nu participant, la comedia vremii, având un oarecare rol minim, dar care-l obliga la atenție, cu consecințele ei din totdeauna: tristele sau veselele reflecții „de pe urmă".

Alexandru GEORGE

ÎNCEPÂND DE LA CÂTEVA ÎNTREBĂRI PUSE ÎN 1995
de ANGELA MARINESCU

– D-le Alexandru George, sunteți deja cunoscut pentru fervoarea cu care (vă) apărați dreptatea. Ce reprezintă, pentru Dumneavoastră, Dreptatea?

– Întrebarea dv. comportă două serii de răspunsuri. În domeniul criticii și istoriei literare, atâta cât le-am făcut, se poate vorbi într-adevăr de o încercare de a face dreptate. Am debutat în critică cu câteva notițe și cu un amplu eseu despre T. Arghezi (*Marele Alpha*) în care căutam să impun un adevăr asupra operei marelui poet, într-un stil accentuat polemic, pe care mi l-am păstrat în toate paginile mele de critică. Toate acestea sunt subordonate scriitorilor de care m-am ocupat, chiar dacă, arătându-le meritele, îi deranjau în unele pretenții prea deșarte. Ele mi-au atras antipatia nu numai a celor în cauză, dar și a criticilor care-i susțineau necondiționat.

Dreptatea cu majusculă e un obiectiv mai îndepărtat, care s-ar lăsa definit mai greu; în critică lucrezi în domeniul opinabilului, deci se poate admite că greșești și judecățile ulterioare te vor dezminți. Din tot ce am scris eu, constat că nu am fost anulat de vreo negație categorică, ci numai rectificat în nuanțe; nimeni nu mai scrie astăzi despre Arghezi, mergând pe vechea linie pe care eu am ruinat-o, că poetul și-a schimbat viziunea în contact cu ideologia marxist-leninistă și a dobândit, grație acesteia, certitudinile care înainte i se refuzaseră (teza lui Crohmălniceanu și a altora).

Pe lângă această latură a activității mele, pe care unii nu se vor învoi să o numească de-a dreptul „pozitivă", eu am mai publicat prefețe, studii introductive, comentarii asupra unor scriitori mai puțin cunoscuți, eventual nu îndeajuns de valorificați, culminând cu editarea lui E. Lovinescu (criticul exemplar al literaturii române), o operație în bună măsură de exhumare de texte, cu care nu se poate lăuda nici unul dintre criticii „creatori" din generația mea sau din cele apropiate.

Dacă e însă vorba de activitatea mea de „creator", de autor de literatură de imaginație, lucrurile se schimbă, deși chiar în acest domeniu cred că am făcut oarecare „dreptate", măcar fără majusculă: am scris cel puțin două romane (*Seara târziu* – apărut în 1988, și *Oameni și umbre, glasuri, tăceri* – în curs de apariție la Ed. Albatros) [1996] în care, în afară de ce-o fi artistic în ele, dau informații despre o situație istorică, prezint o societate în două ipostaze diferite, în anii 1916-1926 și în anii '50, totul dintr-un unghi neobișnuit scriitorilor mai tineri, care „intră" mai curând într-o realitate și rămân cu această mentalitate, a omului din afară... Spre marele meu regret, romanul apărut nu a fost receptat ca atare, poate și pentru că am fost obligat de diferite stadii ale cenzurii să scot din el circa 140 de pagini; mi-am pus chiar problema dacă mai are vreun rost să-l public așa mutilat. În el eu făceam oarecare dreptate unor oameni, unei lumi despre care aproape nu s-a scris vreodată altfel decât în șarje grosolane (de tipul romanului *Scrinul negru).* Ambele romane așteaptă să apară, deși pe primul, în versiunea reîntregită (peste 500 p.), nu m-am învrednicit nici măcar să-l bat la mașină. Mereu mă gândesc la el ca la o obligație și față de mine, dar și față de societatea în care am trăit și m-am format; e un testament, dar nu numai al meu.

– Dumneavoastră ați publicat până acum proză, eseu, istorie și critică literară. Considerați toate genurile respective la fel de importante din punctul de vedere al exprimării artistice? Pentru Dumneavoastră, personal, ce producție artistică este mai importantă?

– O rectificare, mai întâi: eu am efectuat în tot acest răstimp și o serie întreagă de traduceri; e drept că unele au fost la co-

manda unor edituri, dar cele mai multe au fost propuse de mine, le-am prefaţat eu şi sunt oarecari descoperiri ale mele, chiar dacă e vorba de autori celebri ca Voltaire, Proudhon, E. Zola, Anatole France, Remy de Gourmont sau Villiers de l'Isle-Adam, cel mai drag mie dintre toţi. Am tradus unele scrieri ale lor oarecum căzute în umbră – şi asta a făcut-o un om pe care un Marin Preda, de pildă, îl gratifica cu numele de „demolator".

Eu ţin la calitatea de traducător şi pentru că aceasta subliniază o caracteristică proprie seriei mele: şi Dimov, M. Ivănescu, Alexandru Miran sau Irina Mavrodin, dar şi Modest Morariu, Barbu Cioculescu, Micaela Ghiţescu au fost foarte activi traducători. Şi să se ţină seamă că unii dintre ei au tradus din limbi străine pe care le învăţaseră singuri. (Nu ar trebui omis nici poetul Otto Stark, care nu a ajuns să se afirme prin volum, dar a fost un traducător eminent din persana veche). Gândiţi-vă la generaţia „răsfăţaţilor", cum numesc eu generaţia lui Nichita Stănescu; vă închipuiţi dv. pe Fănuş Neagu, Adrian Păunescu, pe T. Mazilu sau N. Velea traducând din vreo limbă străină?

Revenind la importanţa anumitor „genuri", eu consider (asemeni lui Camil Petrescu) critica un gen aplicat şi caduc, care-şi semnează actul de deces prin însăşi calitatea ei principală, care e *adecvarea* la obiect. Critică creatoare nu există, e o dulce amăgire, a unor naivi sau prezumţioşi.

– *Se pare că, dacă la început, adică în perioada debutului dv. literar, eraţi considerat un prozator erudit şi straniu (îmi amintesc cronica lui N. Manolescu la culegerea de nuvele cu care aţi intrat pe scena literară); treptat, interesul criticii faţă de opera Dumneavoastră, nu că ar fi scăzut, dar s-a întâmplat un transfer al interesului ei (al criticii) spre partea eseistică şi foiletonistică a scrisului propriu. Cum vă explicaţi pe-trecerea interesului criticii faţă de ceea ce scrieţi?*

– Am debutat cu o carte de proze, într-adevăr, urmată de un eseu critic, de o altă carte de proze, aproape simultan cu una de studii critice şi eseuri, totul pe durata a unui an de zile, din vara lui 1970 până în vara lui '71. Atunci au apărut *Tezele din iulie*, care fuseseră deja elaborate în primăvara acelui an şi pe care Ceauşescu le-a amânat din cauza plecării sale în China şi

Coreea de Nord (Nu e adevărat că s-a inspirat din ce a văzut în China; acolo, țara își revenea de pe urma Revoluției culturale, trăia un moment de dezgheț). Am știut de toate acestea datorită faptului că prima victimă la noi în țară a revenirii la dogmatism a fost Al. Monciu-Sudinski, cu foarte interesantul său roman *Rebarbor*, care avea ca redactor de carte pe Maria Graciov, redactoarea mea. Speriat de cele ce vedeam (doar eu) că se întâmplă, am grăbit apariția volumului *Clepsidra cu venin,* am scos din ea vreo trei piese, pentru ca volumul „să meargă" și el a apărut, pentru că, deși toate cărțile au fost oprite în august și date din nou la lectură, aici era vorba de un volum al unui autor necunoscut, care nu prezenta mari pericole, prin însuși acest fapt...

În acest moment, de revenire la niște practici vechi, Eugen Barbu, Al. Piru și acoliții acestora, au declanșat o campanie ticăloasă împotriva mea, pe chestiunea studiului meu despre Călinescu (profitând de o demascare a mea efectuată, într-o ședință de partid, de Dan Hăulică) și regizată din umbră de Vasile Nicolescu, un „țuțăr" al maestrului, care a edictat scoaterea mea din presă, interzicerea de a mai publica. Despre *Clepsidra cu venin* nu a mai scris nimeni (Culmea e că tocmai în *Săptămâna* lui Eugen Barbu, care nu era controlată de cenzorul de la Consiliul Culturii, apucase să apară o cronică favorabilă, în care Marian Popa mă declara un Borges al României – fapt inexact, dealtminteri...). De ce nu se ocupă mai mult criticii de volumele mele de proze? Nu aș fi în stare să vă răspund.

Am scris ulterior multe pagini de critică, de eseuri, de glose pe marginea literaturii, mai ales despre autori consacrați, căutând noi pretexte de discuție și de revalorificări. Seria, în patru volume, *La sfârșitul lecturii*, adunând aceste pagini doar în parte, nu califică în nici un caz un spirit „negativist". Ele au fost primite cu rezerve de criticii ceva mai tineri ca mine, dar bine instalați pe poziții de autoritate (Matei Călinescu, L. Raicu, Valeriu Cristea, Gh. Grigurcu) sau cu o tăcere absolută (D. Micu, M. Zaciu, Eugen Simion, G. Dimisianu) cărora eu, chiar printr-o acțiune așa de zăgăzuită le deranjam habitudinile. Eu continuam critica interbelică și de generație, al cărei urmaș

mă consideram (Şt. Aug. Doinaş, N. Balotă, C. Regman, I. Negoiţescu), dar aceştia, ca şi Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca, m-au receptat târziu ori defectuos, când nu de-a dreptul ostil (Ov. Cotruş, Ion Maxim, Radu Enescu). Mult mai favorabil m-au întâmpinat tinerii (Dan Cristea, Dan Culcer, Al. Dobrescu, Mircea Iorgulescu), pentru ca ultima generaţie să mă ignore cu totul.

– *Exerciţiul scriptic este şi un exerciţiu moral?*

– Eu mă feresc să întrebuinţez cuvântul „moral" alături de „literatură", deoarece am fost frapat de caracterul ambivalent al actului artistic; pe de o parte el obligă pe creator la abstragere, la o maximă concentrare şi chiar la un regim ascetic, dar pe de alta „succesul", odată obţinut şi totdeauna urmărit îl face pe beneficiar să poată fi bănuit că a făcut totul în scopuri de vanitate, exact opuse actului altruist.

– *Pentru Dumneavoastră, poezia este o „sumă" a tuturor calităţilor artistice sau un gen literar?*

– Nu practic poezia, am însă despre ea o idee înaltă. Fiind romancier şi autor de proze scurte, în fine, de povestiri, consider totuşi mai curând romanul ca fiind o „sumă" de calităţi artistice putând avea şi calităţi lirice.

– *În ce fel un scriitor este sau poate să fie şi un om politic?*

– ... În felul în care au arătat că e posibil nenumăraţi scriitori, de la Cicero la Dante şi de la Chateaubriand la Malraux şi Sartre. În clipa de faţă, există o netă tendinţă de profesionalizare a omului politic, aşa că scriitorul, dacă nu e un autor de ore libere, face din ce în ce mai greu faţă necesităţilor ieşirii în piaţă, cu alte arme şi în faţa altui public decât cel al obişnuinţelor sale. Există însă şi cazul în care ambele vocaţii se suprapun, acela al unui Iorga, Goga, Adrian Păunescu... Urmează să se judece rezultatele (în cazul lui N. Manolescu sau Al. Paleologu, ele sunt, cu certitudine, deplorabile).

– *Sunteţi, cu adevărat, un Don Quijote al literelor noastre... Naivitatea donquijotească pe care o posedaţi într-un grad foarte înalt este o calitate intrinsecă intelectualului?*

– Nu mă recunosc în caracterizarea dv. Nu sunt un Don Quijote, nu am nici o legătură cu acest tip uman. Caut şi acum,

rezultat al unui anume fel de existență, să fiu cât mai lucid și să nu mă amăgesc cu nici o iluzie. Am trăit decenii întregi în comunism, inițial în perioada Teroarei, pe care cei mai tineri nici nu și-o pot închipui, și care a fost groaznică. Erai complet strivit atunci de imensitatea Răului și nu puteai să faci nimic altceva decât să aștepți ca el să cedeze măcar în parte. E ceea ce s-a întâmplat după moartea lui Stalin, până spre sfârșitul anilor '50, când a avut loc o revenire bruscă și limitată la situația diainte, după care dezghețul a continuat, foarte prudent și bine supravegheat. Relaxarea s-a accentuat la mijlocul anilor '60, când au început să ridice capul mulți scriitori care fuseseră siliți să tacă, cei arestați, să zicem și cei morți, acum recuperați. Atunci am încercat și eu să mă afirm, prinzând ultimul vagon al ultimului tren, alături de cei din seria mea, mai sus-citați, dar și de Radu Popescu, M.H. Simionescu, Costache Olăreanu, Tudor Țopa, Petru Creția etc. Nici unul dintre aceștia nu a riscat gesturi de ostentație, nici unul nu avea ca ideal pe Don Quijote. Comunismul întărise în noi puterea de rezistență, ascuțise simțul critic, perceperea justă a realității. Trebuia să supraviețuim, să nu ne divulgăm, cu speranța că vom izbuti să ne facem cândva cunoscute operele, ba chiar să jucăm un oarecare rol în comedia vremii. Și așa s-a și întâmplat, în ciuda faptului că am existat în continuare marginalizați în comunism și nerecunoscuți la adevărata valoare.

– Românii, din acest punct de vedere, al naivității, sunt păgubiți? Am observat că popoarele mari, vreau să spun că cele care au captat interesul celorlalte popoare pentru istoria lor, cum ar fi nemții sau rușii și, mai nou, americanii, posedă o foarte mare naivitate, și spiritul lor este bântuit de o putere ce se naște numai atunci când crezi „până la capăt" în ceva. Observ cum noi, românii, nu suntem astfel. Se datorează spiritului nostru prea critic, luciditații de-a dreptul meschină, condițiilor vitrege în care am trăit? Acum, cel puțin, defectele respective parcă există dintotdeauna.

– Nu cred că problema raporturilor cu realitatea trebuie pusă în acești termeni; un om poate fi lucid, dar, în același timp, și naiv, această „calitate" fiind de multe ori un efect al deschiderii

lui inteligente, care-l face să fie imprudent. Ceea ce domină acum la români, cel puțin în clasa cultă, este lipsa de spirit critic, efect al mortificării lui sistematice în comunism. Predomină o stare de confuzie, un fel de năuceală mintală, o incapacitate de a găsi sau regăsi repere sigure în prezent și în trecut. Poporul român a luat cunoștință de sine relativ recent în istorie, în condiții vitrege, de amenințare și prepotență a unor imperii despotice din jurul său. Clasa lui politică a excelat, pe vremuri, prin luciditate și simț al realului, dar bazele noastre culturale ne oferă o altă formulă, în care predomină visul, amăgirea, fantezismul compensatoriu. Iar cei aflați acum la putere excelează prin egoism meschin, prin șmecheria fără perspective, printr-o prudență de zonă joasă. Nu știu care dintre aceste calități și defecte sunt caracteristice în general poporului român.

– V-ați gândit, vreodată, să nu mai răspundeți la atâta nedreptate (imperfecțiune) câtă vă înconjoară, care vă provoacă? V-ați gândit, vreodată, să nu mai scrieți, pur și simplu?

– Din păcate, niciodată nu am fost în situația de a-mi pune deschis o asemenea problemă. Am avut totdeauna o suprafață redusă de acțiune, insuficientă pentru tot ceea ce credeam că aș putea face, sau, dacă vreți, că sunt obligat să fac. În paginile mele critice, chiar cele mai „negativiste", am pornit de la un îndemn pur lăuntric, crezând că gestul meu va fi înțeles ca atare. (De altminteri, în critică, un act de negație poate fi un act afirmativ, nu doar un act de justiție). Totul în jurul meu mă provoca, dar nu puteam să replic pe măsură: în comunism, eram un publicist marginalizat, care trebuia să facă o adevărată echilibristică pentru a se menține în presă. Nici acum nu posed un spațiu asigurat într-o gazetă în care să-mi pot spune cuvântul. De multe ori am sentimentul zădărniciei, al faptului că și acum îmi pierd vremea, nerăspunzând adevăratelor probleme care mă frământă și care sunt mult mai urgente. Nu doar pentru mine, ci pentru Adevărul absolut. A renunța ar însemna sinucidere, adică ceva ce nu m-a ispirit nici în cele mai negre momente trăite de mine în comunism.

– Ce reprezintă, pentru Dumneavoastră, Nonobiectivitatea?

– Nu știu ce e nonobiectivitatea; experimentez însă, chiar în ceasul de față, obiectivarea, transformarea mea în obiect al propriei mele observații, pe care-l simt oarecum în afara mea, pe măsură ce mă cristalizez artisticește. Contrariul obiectivării nu e neapărat subiectivarea, în cazul meu, adică al unui scriitor care se folosește de ficțiunea confesivă. Eu am scris o întreagă literatură de imaginație în care m-am proiectat și pe mine, mi-am folosit experiența personală și am năzuit să creez un personaj din „omul care spune eu" în cartea mea. Sunt diferențe între mine și acesta din urmă, de evoluție și situare istorică, încă sesizabile de către mine, dar în proiecția mea imaginară, care privește și întreaga lume în care acesta trăiește și raporturile lui cu alții, ele încep treptat să se șteargă, ficțiunea începe să mi se pară nu doar mai interesantă decât propria-mi viață, dar și mai autentică. Astfel că, în ultima vreme, trezind curiozitatea unui tânăr istoric, specialist în genealogii, Mihai-Sorin Rădulescu, care a fost frapat de cantitatea de informații asupra unui trecut pe care eu nu l-am apucat, dar care se descoperă în confesiunile și evocările mele, m-a sondat necontenit asupra a ceea ce e real și ce e imaginat în cartea mea, din care a citit capitolul publicat acum aproape un an în *Contemporanul*. Ei bine, i-am refuzat curiozitatea cu o ciudată neplăcere: eu simt că „trec" în ficțiune, mă las cucerit de ea și restul (adică viața mea reală, identitatea în care am crezut) aproape că nu mă mai interesează. Poate că mi-am redactat testamentul prea devreme, și eu însumi mă voi dezminți, dar...

UNELE EXPLICAŢII

Revista *Vatra* mi-a făcut stupefianta surpriză de a-mi închina mai multe articole într-un singur număr şi a-mi publica un fragment de roman, precum şi o „mărturisire" în problema capitală a acţiunii şi existenţei mele literare în comunism, pentru ca, în acelaşi sens, un interviu cu d-na Angela Marinescu, cam pe aceleaşi teme, să completeze o imagine care cred că acum se va mai clarifica. A fost, cum zic, o mare surpriză, căci nu mă aşteptam ca în Dacia Superioară să găsesc atâtea înalte spirite care să judece cu competenţă şi comprehensiune eforturile mele artistice şi să-mi ofere o oglindă a lor, în conştiinţa unor scriitori fatalmente mai tineri, cu avantajul unei perspective „de Dincolo" (dar nu de dincolo de viaţă, Doamne fereşte!, ci în sensul vechii vorbe româneşti care desemna Ardealul). Pentru a-l informa pe cititorul curios asupra a ce poate însemna sectarismul regional, să spun că în mai toate revistele ardeleneşti numele meu e omis sau figurează ca referinţă numai negativă, iar *Steaua* a bătut un adevărat record, timp de mai bine de un sfert de veac, neînchinându-mi nici măcar o recenzie la cele circa 15 cărţi originale şi tot atâtea traduceri câte am putut publica. (Asta nu m-a împiedicat să afirm, la un moment aniversar, că revista clujeană a fost cea mai bună publicaţie literară a vremii). Redacţia revistei *Vatra* să nu se aştepte, aşadar, să declar că ea e pe departe cea mai bună publicaţie a tuturor timpurilor; nu, am citit articolele în chestiune cu maximă atenţie şi spirit critic, în acord sau dezacord cu una sau alta dintre afirmaţii. Eu nu mă aflu într-un dialog normal cu critica; orice prilej întru aceasta îl consider bine venit.

Dar promisesem o continuare la capitolul meu de mărturisiri, o acțiune către care sunt înclinat prin vârstă și prin experiența insolită a comunismului în care am trăit, socotind că ofer unele date interesante mai ales pentru cei care n-au apucat acele vremuri și pentru care pericolul clișeului, larg impus de o anumită literatură, mi se pare deosebit de grav. Unul este acela de a „uniformiza" totul într-o imagine globală a „comunismului". Altul e de a proiecta imaginea anilor '80 asupra perioadei cu totul diferite de instaurare a regimului, îndeosebi cea de până la dispariția lui Stalin. În acei aproximativ cinci-șase ani (nici șapte, ca în *Biblie*, nici zece ca în „deceniile" din împărțelile unor istoriografi) s-au petrecut o serie de lucruri care particularizează epoca, indiferent că unele trăsături generale au rămas. Din punct de vedere ideologic, regimul a făcut o răsucire cu 180 de grade, virând spre social-fascism. În anii '50 simpla aluzie ireverențioasă la adresa Uniunii Sovietice te putea duce la pușcărie, ca și „valorificarea" fie și orală a unor lecturi din Mircea Eliade, Cioran, sau C. Noica; scriitori ca Blaga, V. Voiculescu, Aron Cotruș, propuși chiar și admirației școlărești în ultimul lustru al comunismului, erau prohibiți drastic și aparent definitiv. În schimb, în ultimii noștri ani, citarea lui Marx într-o carte devenise, chiar în mediile politice, ceva penibil, aproape un anacronism rizibil.

Naționalismul în formele lui extreme nu e mai puțin nociv decât „internaționalismul" (adică slugărnicia totală față de Rusia comunistă), dar e mult mai tradițional în cultura română și are o mult mai amplă și adâncă aderență populară. Cu totul alta ar fi fost situația victimelor (care, masiv, au fost identificate și persecutate după 1948) dacă politica Partidului din acei ani ar fi fost aceea din anii '80. Or, momentul alunecării spre „independență" și spre „deschidere" se situează tocmai în perioada descrisă de mine în romanul *Seara târziu*, asupra căruia voi reveni.

Deocamdată, trebuie să semnalez un fenomen specific experienței concentraționare: regimul totalitar creează și întreține o mentalitate totalitară, care se cobora și la nivelul individului; acesta, în multe privințe, se constituia în totalitate, în izolare,

sau, dimpotrivă, tindea la prepotență, la abuzul asupra altora, în numele unui drept ce simțea că i se dă. Activistul aparține ultimei categorii, eu i-am aparținut celeilalte, dar ambele fuseseră necunoscute vechii societăți românești. Oamenii din societatea românească nu aveau mentalitatea unor urși care, și când stau închiși într-o cușcă, se duc instinctiv, fiecare într-un colț, iar când dorm își întorc spatele și își acoperă capul cu laba. Pentru omul care încerca să se regăsească pe sine sau să-și afirme cât de cât personalitatea, îmi îngădui să amintesc un incident din viața petrecută mai mult prin închisori, a marchizului de Sade: la un moment dat, transferat nu știu unde (a fost și pensionarul unei case de nebuni, unde tratamentul celor închiși nu era mai bun decât în închisori), când a rămas singur în celulă, a cerut să vorbească cu directorul; i s-a îndeplinit dorința și, spre marea mirare a celor de față, Sade a pretins ca, în afara lacătelor și zăvoarelor care-l despărțeau strașnic de lume, să i se mai pună unul: ca să se închidă și el, *pe dinăuntru*, împotriva celor dinafară.

Într-adevăr, comunismul nu te silea numai să trăiești într-o închisoare și nu se limita la a-i folosi chiar pe unii deținuți drept temniceri: el nu te lăsa singur. Scopul nu era să te izoleze, ca pe un ins periculos sau un bolnav, ci să te supravegheze, să te spioneze, să te remodeleze, să te recupereze, să te folosească pentru a face din tine dacă nu un acolit al regimului, un pion în jocul lui. Îndoctrinare, educare și reeducare, propagandă, spălarea creierului, distrugerea reflexelor de apărare, dar și mici recompense, parțiale reabilitări și oarecare inserție în societatea nouă. Aceasta este atmosfera despre care documentează romanul meu Seara târziu, cu toate deficiențele lui de cuprindere, care au surprins-o neplăcut pe d-na Doina Jela, cel mai sever critic al meu din paginile Vetrei. (Nu încerc să scuz cartea, eu sunt răspunzător că am acceptat s-o las să apară după ce mi s-au scos la diferite nivele ale cenzurii vreo 140 de pagini, dar atrag atenția că aceasta era mult mai îngăduitoare cu scriitorii regimului sau vedetele literaturii de atunci E. Barbu, M. Preda, Titus Popovici, Dinu Săraru sau P. Sălcudeanu și altfel îi trata pe niște simpli tolerați, cum eram eu, Radu Petrescu sau Nor-

man Manea). Aşa mutilată, am crezut că ea cuprinde destule date ce se citesc în filigran, de la arestări şi evocarea unor prieteni dispăruţi sau înviaţi, la fugi în străinătate sau acomodări lamentabile, ratări, existenţe cufundate în meschinărie şi vulgaritate, dar care se continuă în cele mai neprielnice circumstanţe. E o societate grav avariată şi decăzută, dar cu legăturile ei firești, anterioare, încă aproape intacte şi acesta e un mare adevăr pe care mi-l revendic şi asupra căruia voi insista, pentru că par a fi ultimul om care l-a înregistrat.

Comunismul nu s-a ivit în societatea românească dinlăuntru, asemeni unei maladii, ca legionarismul, ci a fost o pacoste care a căzut peste ţara noastră şi a lovit largi categorii sociale de la oraşe şi sate, dar, în primul rând, a lovit clasa conducătoare. Or, aceasta nu era una putredă, descompusă, sortită pieirii, cum pretindeau marxiştii, ci una plină de vitalitate, de încredere în sine, viguroasă, cu destul de recente origini rurale, dinamică şi lucidă, care condusese poporul de jos din triumf în triumf în ultima sută de ani, în ciuda unor grave încercări. Momentul 23 august 1944 păruse a redresa printr-o lovitură de geniu o situaţie aparent fără ieşire.

...Dar nu a fost să fie; o teroare sumbră, cruntă, nemaiîncercată s-a abătut asupra ţării noastre, care nu era deloc pregătită pentru martiriu, pentru situaţiile limită, pentru suferinţă şi îndurare. Nu voi spune că eram o societate de „Mitici", redusă la universul caragialian sau „balcanic", dar trebuie afirmat cu tărie că victimismul nu caracteriza clasele înalte româneşti. Ideea „abisului" care ar străbate, ar reveni din străfunduri, după o pauză istorică de veselie şi de zaiafet, şi ar caracteriza pe români este un clişeu, pernicios ca oricare altul, şi un fabricat tardiv. Reacţia românului a fost cu totul alta decât „mioritică": s-au încercat soluţii de salvare, de oponenţă, de rezistenţă, pe baza unei recunoaşteri a situaţiei de fapt, din ce în ce mai lipsită de iluzii. Realismul nu se traducea numai prin oportunismul jalnic a unei minorităţi interesate, ci şi prin căutarea celei mai bune căi de supravieţuire a celorlalţi, într-un minimum de demnitate.

E de ajuns să citeşti mărturiile unor foşti persecutaţi, deţinuţi politici aparţinând acestei sfere sociale şi spiritului liberal, pentru a înţelege ce vreau să spun. „Ne prăpădeam de râs" afirmă în dese rânduri d. Al. Paleologu, şi aceeaşi frază se regăseşte în *Exerciţiile de memorie* ale d-lui Paul Dimitriu, pentru ca *Râsul*, una dintre rarisimele mărturii ale lui Anton Dumitriu (dintr-un mai vechi număr al *Memoriei*), să fie poate cea mai caracteristică dovadă a reacţiei unui spirit liberal în faţa unei nenorociri pe care din instinct voia şi ştia s-o atenueze. De alminteri, ar fi de făcut o comparaţie între discreţia şi laconismul dezvăluirilor în acest sens făcute de corifeii liberali (I.V. Săndulescu, Dan A. Lăzărescu, Radu Câmpeanu, Sorin Botez, Dinu Zamfirescu) şi revărsarea de tragic şi lacrimogen din spusele altora (C. Coposu dovedindu-se, prin aceasta, un liberal în fond, rătăcit într-un partid pe care l-a păstorit dintr-o eroare). În toată lumea mea întâlneam în acei ani mai multă suferinţă asumată decât divulgată şi hotărârea de a face orice altceva decât de a boci.*

Căci, să nu se uite un lucru (sau să se afle aceasta): societatea politică românească din trecut era una pragmatică şi avidă, doritoare să se bucure şi să profite de toate avantajele vieţii şi să nu le piardă când survenea ocazia; înfrângerea ei printr-o forţă care o copleşise la un moment dat însemna un dezastru desigur, dar nu-i putea modifica structurile formative. Prin hăţişul de legi comuniste, printre acţiunile de exterminare sau numai de teroare care le erau adresate mai ales lor, toţi aceşti „foşti" au încercat să se strecoare şi să se acomodeze, supravieţuind măcar fizic, pentru ca ceva mai târziu să cucerească mentalitatea celor „ridicaţi" de comunişti şi să le constituie modelul efectiv, mărturisit.

Societatea în care m-am format eu fusese una deschisă, chiar şi după un deceniu de tulburări, de dictaturi, de războaie civile sau între naţiuni (1938-1947). Era marcată de spiritul liberal, de mentalitatea anterioară, întemeiată pe sociabilitate, toleranţă, înţelegere a altora şi contacte în multiple profitabile, cu totul altceva decât fondul societăţii ruseşti care născuse bolşe-

* Şi *Caietul albastru* al liberalului N. Balotă spune acelaşi lucru (1999).

vismul. Spiritul românesc nu se formase în Katorga țaristă și modernizarea nu se realizase cu cnutul. Eram total străini de nenorocirile profunde și absolutismul sumbru din care s-a hrănit revoluționarismul rus. Societatea noastră fusese una dinamică și liberă, cu o morală laxă și mult permisivă, fără „problemele" tipice lumii închise și mai ales universului concentrațional în care fusesem vârâți. E o eroare să-ți închipui că în acele timpuri noi citeam la masa de prânz *Patericul*, iar seara câte un capitol din *Filocalia*, sau că așteptam să aspirăm ultimele versuri ale lui V. Voiculescu (revelate mult mai târziu); îl asigur pe cititor că dacă cineva ne-ar fi propus pe Radu Gyr, am fi zâmbit ca de o glumă nesărată. Noi sufeream cel mai mult de ruperea de Occident, izvorul civilizației noastre, de trecutul nostru libertar, de mișcările inovatoare din lumea liberă, despre care nu se mai știa mare lucru din timpul războiului, numai unele ecouri parvenindu-ne mai ales prin cinematografie, cu mulți promotori „de stânga". Această deschidere, care a urmat morții lui Stalin, a fost strict supravegheată și nu a fost întreruptă de reacția pur politică (sau, mai bine, polițistă) care a urmat evenimentelor din Ungaria și a mișcării de disidență în Uniunea Scriitorilor, prin vocea repede și total înăbușită a unui Al. Jar și A.G. Vaida.

Momentul tragic și periculos 1956/57 a fost depășit și, prin consecințele neașteptate, a produs mari schimbări. Una a fost desființarea Regiunii autonome maghiare și căderea în dizgrație a ungurilor, ceea ce, împreună cu plecarea masivă a evreilor, a primenit cadrele P.C.R., dar a produs și un reviriment naționalist foarte marcat în noua clasă politică. Să adaug consecințele Conferinței de la Geneva, care spulberaseră ultimele speranțe ale „foștilor" în îndreptarea lucrurilor. Toți oamenii lucizi și încă în puteri s-au resemnat în fața realității și s-au acomodat dacă nu „încadrat" (după cuvântul comunist, în spirit militar) prelungind astfel unica putință de a exista ce li se oferea în noul regim. Acel „Prin noi înșine!" (de data asta al resemnării) a răsunat încă o dată, vestind naționalismul ceaușist, dar însemnând atunci o noutate plină de speranțe.

Or, planurile comuniştilor de dezvoltare industrială a ţării, de urbanizare şi modernizare se suprapuneau peste vechea politică în acelaşi sens (dar fără exacţiuni şi brutalităţi) a Partidului Liberal. Programul comunist prevedea o amplă dezvoltare culturală pentru a-şi crea cadre de tehnicieni şi executanţi, ceea ce era în perfectă contradicţie cu principiul egalitarist şi uniformizator în jos al utopiei sub aspect social: chiar şi cu multe strâmbătăţi, comuniştii au recunoscut talentul, inteligenţa, capacitatea profesională, corectitudinea şi puterea de muncă şi s-au slujit nu integral, dar destul de abil de acestea, chiar când erau vizibil ale celorlalţi, ale „foştilor", care au fost chemaţi să li se subordoneze. Oamenii Vechiului Regim posedau aceste calităţi, ca pe nişte avantaje mult superioare elanului, avântului, sincerităţii, cinstei pe care comuniştii le aşteptau de la „tovarăşii ridicaţi". Lozinca iniţială „Socialismul se edifică în România fără burghezie şi împotriva ei!" se dovedise inoperantă; el se edifica deschis, folosind toate forţele disponibile, chiar şi ale celor cu dosar foarte prost.

Iar celor cărora le lipsea înalta calificare sau o capacitate recunoscută, le rămânea nu ca ultimă resursă: şmecheria, putinţa de a se „descurca", de a trăi din expediente (ca eroul cărţii mele) de a profita de fisurile şi slăbiciunile rigidului sistem, a cărui experimentare în practică îţi doveda un lucru, semnalat pentru prima oară de Koestler: *că răul nu poate fi absolut*, că un regim cu adevărat totalitar este imposibil de realizat. S-a şi trăit în acei ani, nu doar s-a suferit; oamenii, mai ales noi, cei tineri, am iubit, ne-am şi distrat, am căutat să ne cultivăm, să profităm de toate avantajele ce nu ne erau adresate nouă, dar existau în mizerie şi în comunism...

Imaginea unei lumi covârşite sub loviturile cnutului şi îndobitocită în regimul concentraţionar este fundamental greşită; chiar redusă la mizerie şi neputinţă politică, lumea Vechiului Regim supravieţuia diminuată, dar prelungind multe din virtuţile dobândite anterior. Rarisime erau cazurile de distrugere completă; de cele mai multe ori, în aceeaşi familie găseai un deţinut sau un persecutat politic, un academician (dacă nu un om al regimului) şi un fugit peste graniţă. Din seria aceasta nes-

fârşită voi pomeni numai câteva cazuri de notorietate publică. Astfel, un ex-moşier, rămas în principiu muritor de foame într-un regim care îşi propusese să desfiinţeze respectiva categorie socială, numit N. Lipatti, avea un fiu care era vedetă artistică internaţională şi un altul care va ajunge... colonel de securitate. Tot un ex-moşier ca Al. Rosetti devenise prin adeziune un om al noului regim (ca şi consoarta sa) în timp ce majoritatea membrilor voevodalei sale familii erau excluşi, chiar prin puşcării, iar alţii (nepoţi, dar şi propriul său fiu) se salvaseră sau se vor salva în lumea liberă. Sau: în timp ce bravul ing. Gh. Boldur-Lăţescu săpa la Canalul Dunăre-Marea Neagră, în regim de exterminare, sora sa, scriitoarea Anda Boldur, una dintre cele mai mari afaceriste literare în branşa traducerilor, salvase restul familiei prin căsătoria sa cu tânărul revoluţionar Mihnea Gheorghiu. Oricât de loviţi, asemenea oameni aveau oarecare resurse, măcar un membru al familiei „scăpa turma", fiind bine situat în noul regim şi aducea măcar o cartelă alimentară pentru el şi consoartă, izbutind şi să vâre „în câmpul muncii" pe câte o rudă mai defavorizată. Să mai pomenesc de extraordinara familie a Cioraneştilor, oameni de mari merite, pe care comuniştii nu puteau să nu le recunoască?

Şi să nu se creadă că evreii erau exceptaţi, că aveau alt regim, aşa cum susţin, mecanic, antisemiţii de azi. Familia Brauner, de pildă, număra un profesor universitar (Rudolf), un „transfug" (Victor, pictorul), un deţinut politic (Harry, folcloristul). Sau, în timp ce înflăcărata Maria Banuş apostrofa în versuri incendiare pe imperialiştii americani, vărul său Max era deţinut politic şi se va salva, în S.U.A., numai printr-un miracol. În fine, în timp ce precocele poet revoluţionar, Florin Mugur, lupta în versuri pentru socialism şi pentru pace, propriul său tată săpa la Canal, ispăşind o pedeapsă imaginară... Să mai continuu?

Cartea mea, ca şi mărturisirile foarte numeroase cuprinse în tripticul, început cu *Simple întâmplări în gând şi spaţii* (1982), nu îşi propun să „dezvăluie" ororile comunismului, ci doar aventurile unui om care, încercând să supravieţuiască, riscă şi aventura artistică, adică una excepţională în orice regim politic,

atipică pentru psihologia comună. Pe ea doresc s-o adâncesc într-un text ulterior, pe care-l propun revistei *Vatra*. Cât privește romanul *Seara târziu,* în versiunea sa integrală, în cazul că va vedea lumina tiparului, îl voi expedia, în primul rând, d-nei Doina Jela. Povestea lui tristă îmi amintește de una mai veselă, a unui profesor de latină, David Popescu, autor al unei antologii de texte din această limbă: întrucât editura i-a scos o parte din ele, el a cerut să i se reducă și numele de pe copertă și cartea a apărut iscălită David Pop. Dacă aș fi știut de această glumă, față de cât mi s-a suprimat din *Seara târziu*, ar fi trebuit să-mi reduc și eu numele întreg, la care țin, la mai simplu: A. Geo.

P.S. Cartea a apărut după câțiva ani (1998) în formula reîntregită, dar nu în cea maximă, aflată încă între hârtiile mele.

TOTUŞI, O CONFESIUNE

I

În perioada în care comuniştii s-au instalat la putere (1944-1947), inaugurând o tiranie aşa cum ţara noastră nu mai cunoscuse în trecut, eu eram adolescent. La începutul lui 1948, când, prin înlăturarea monarhiei puterea comuniştilor devenea totală, iar intenţiile lor se dezvăluiau clar, eu aveam 18 ani, o vârstă la care un tânăr (să-i zicem) inteligent, dotat mai ales cu oarecare precocitate de gândire, era edificat asupra dezastrului în care eram împinşi, citisem îndeajuns despre ororile din Rusia bolşevică, şi nu-mi făceam decât o vagă iluzie asupra intervenţiei „aliaţilor din Vest", cum îi numeau cu naivitate şi încredere mulţi din lumea mea. Regimul instalat în acei ani avea scopuri şi metode radicale; rămânea de văzut (cu groază) ce va face. Or, eu am crezut atunci că intenţia mai depărtată a ruşilor era de a ne anexa aşa-zisei Uniuni Sovietice, apoi de a proceda la mari deplasări de populaţii, deportări şi colonizări cu grupe rusofone pe teritoriul ţării noastre, aşa cum făceau în Moldova de dincolo de Prut. Deznaţionalizarea prin rusificare era în toi; falsificarea grosolană a istoriei, a programului cultural, a modelului politic şi social de urmat aveau acelaşi sens: muscălesc. Torente de elogii, de recomandări, de îndemnuri şi de imnuri fixau aceeaşi ţintă a propagandiştilor culturali români, cozi de topor ale inamicului care ne ocupase şi care nu părea deloc dispus să cedeze.

Ce era de făcut? De la un punct, lupta deschisă devenise zadarnică, speranţa vagă şi îndepărtată se dovedea, treptat, iluzorie. Dar nici a rezista nu era de ajuns; mai ales în cazul unui

tânăr care trebuia să se „formeze", să se cultive, să citească, să spargă monopolul informațiilor pe care-l păstrau comuniștii, în fine, să nu piardă contactul cu oamenii de cultură care mai rămăseseră. Erau însă puțini și de abordare dificilă; în schimb, mi-erau la îndemână modelele negative, ale oamenilor pe care-i admiram la superlativ, Mihail Sadoveanu și M. Ralea, dar mai ales G. Călinescu și Camil Petrescu, pe care aș fi jurat cu naivitate. Ei au aderat din prima clipă la comunism, ceea ce va face mai târziu chiar și un oponent al acestuia, de talia lui T. Arghezi, în fine, într-o formă mai puțin scandaloasă, T. Vianu. Cititorul mai tânăr își închipuie cu greu lovitura pe care am primit-o eu în adolescență de la idolii mei intelectuali (cărora nici atunci, nici acum nu le-am retras stima), dar care mi-au oferit o cruntă decepție mie, iar altora un îndemn să le urmeze propria turpitudine.

Ca un antidot, căutam contactele cu cei pe care-i socoteam cinstiți și rezistenți, de la ei urmând să aflu alte lucruri decât sloganele oficiale și îndemnurile de a mă da și eu pe brazdă. Așa am ajuns și la C. Noica, prin 1948-49, când el intenționa să fondeze o școală de înțelepciune la Andronache; așa am ajuns să mă agăț de umbra lui C. Rădulescu-Motru, care se prelingea pe sub castanii de pe Bulevardul Ferdinand și cu care (mult îmbătrânit și aproape orb) am ajuns să am o „discuție" la el acasă, în măsura în care cu el se mai putea înjgheba așa ceva.

Dar adevărata contribuție la „întărirea" mea lăuntrică a avut-o mediul meu familial, unde domnise dintotdeauna o atmosferă liberală, tolerantă, de boierie generoasă, neadaptată unor vremuri așa de covulsive, dar pe baza căreia eu mi-am elaborat un nucleu ferm în ceea ce privește orientarea, gusturile, convingerile, stilul de viață. Toți erau niște înfrânți, niște faliți, niște scoși din rosturile lor, dar erau posesorii unei experiențe istorice, trăiseră trecutul ultimei jumătăți de veac și o făcuseră în celălalt regim, despre care eu nu aș fi aflat altminteri decât din cărți. Erau oameni fără deosebită anvergură intelectuală, dar care *știau* o mulțime de lucruri la care puțini oameni din generația mea avuseseră acces. Eu sunt beneficiarul experienței lor, pe care am judecat-o și am filtrat-o, dar din care mi-a rămas mult, nu doar ca un prețios depozit.

Şi pot să-l apreciez chiar şi acum, când intelectualiceşte i-am depăşit pe toţi, căci foarte curând, pe când eram încă foarte tânăr, am ajuns să fac o experienţă deosebit de interesantă. Pe la mijlocul anilor '50, după moartea lui Stalin, a început un dezgheţ, o relaxare, prin deschiderea ideologică şi eliberarea multor deţinuţi politici, dintre cei mai puţin periculoşi, inclusiv a unor bărbaţi de stat de a doua categorie. Am întâlnit atunci inşi eminenţi care jucaseră un oarecare rol în istoria ţării, ofiţeri, parlamentari, secretari de stat, dacă nu chiar miniştri, conducători de instituţii. Ei bine, ce m-a uimit la toţi aceştia a fost naivitatea, incapacitatea de a vedea just amăgirea amară în care trăiau. Erau bărbaţi din generaţia României Mari, care făcuseră războiul şi trăiseră euforia momentului 1918, pe care-l crezuseră definitiv. Aflai şi de la ei o mulţime de lucruri, dar în linii mari predomina un optimism plat, fără acoperire, exprimat în formule de tipul: „Lasă, tinere, că scăpăm noi de ăştia! – Ai noştri ca brazii! – Românul are şapte vieţi!" şi aşa mai departe.

Toate astea erau spuse cuiva care, deşi mult mai tânăr, vedea dezastrul fără ieşire în care intrasem, dar nu pentru a-i ridiculiza şi a le reproduce toate tâmpeniile îi evoc acuma, ci pentru că în contactul cu ei am trăit alt soi de decepţie, în legătură cu care pe atunci nu puteam invoca decât propria-mi inteligenţă, mult superioară. Mi-am dat seama atunci, într-un mod acut, aproape dureros, că pe oameni trebuie să-i iei aşa cum sunt şi, în spirit disociativ, să profiţi numai de ceea ce e bun în ei. Arghezi, după o rezistenţă de aproape un deceniu (ca şi tânărul Eugen Barbu), văzând că nu vin americanii ca să-l salveze, să-l răsplătească sau să-l osândească, a sfârşit prin a se da cu comuniştii. Dar, în ce mod a făcut-o! A scris lucruri inadmisibile, a desfăşurat un zel care nici nu-i fusese pretins. Şi el şi alţii ar fi obţinut tot ce le-au dat comuniştii doar făcând unele declaraţii de complezenţă. (Ştiu lucrul acesta de la câţiva inşi care au mijlocit „vânzări" de acest tip şi mi-au vorbit de mirarea „organelor" de Partid, când au văzut ce uşor a mers toată treaba). Arghezi a desfăşurat într-un deceniu şi jumătate o activitate publicistică aproape cât să-i egaleze tot scrisul anterior, cel puţin din punct de vedere cantitativ; nimeni nu l-a întrecut în linguşeală, nici

măcar G. Călinescu. (Arghezi este autorul acelei afirmații făcute la Kremlin, prin care a echivalat ultima ocupație rusească cu o nouă Descălecare!).

Trecerea timpului îmi consolida impresia că tot ce făcuseră acești oameni era nu doar ceva infam, dar și o mare prostie, că se lăsaseră păcăliți. Căci din toată activitatea lor de atunci nu a supraviețuit și nu se mai citește astăzi aproape nimic, și cel care și-a cosumat cel mai zadarnic energia, sucombând și primul, a fost tocmai scriitorul la care țineam cel mai mult, Camil Petrescu... Ce era de făcut? Faptul că îmi dădeam seama chiar de atunci că procedaseră ca niște proști nu-mi era suficient; câștigul cel mai însemnat era neîncrederea cu care trebuia să privesc totul, disocierea meritului și valorii de slăbiciunea sau josnicia omului, fapt pe care aveam să-l continui și pe cele mai întortocheate căi ale posibilei mele amăgiri. (Cititorul va înțelege consternarea mea când oameni de talia lui C. Noica și Edgar Papu mi-au oferit târziu, la spartul târgului, prilejul de a retrăi amărăciunea unor vechi contrarietăți; încalte, pe Anton Dumitriu am ținut să-l cunosc numai pentru a-i imputa eseul său final, *Terra mirabilis*, din excepționala sa *Carte a întâlnirilor admirabile*, în care paginile acelea ne readuc la niveul celui mai jalnic naționalism cultural).

În câmpul acesta al admirațiilor mele, al posibilelor modele, totul trebuia pus în discuție și operația aceasta urma să o fac singur, întărit doar de exemplul câtorva oameni de calitate, cu caracter ferm, aflați în jurul meu, pe care am avut norocul (sau meritul) să-i găsesc. Eu, prin fire, eram departe de tipul închis; eram un tip extravers, cu o paletă foarte amplă de curiozități și de preocupări. Or, regimul în care mi-era dat să trăiesc *mă închidea* prin însăși definiția lui. Trăiam într-o închisoare în care puteam comunica puțin, cu câțiva apropiați; eram păzit de mai mulți temniceri decât aveam prieteni, nu într-un regim riguros în comparație cu alții, dar, la rândul lor, alții se bucurau de mai multă libertate de mișcare, puteau voiaja și în străinătate. Eu eram un om al raporturilor și intersecțiilor, asemeni unui produs al societății liberale, încercam deci să profit de orice contacte, exact ca pe vremuri. Căci în vechea Românie se dez-

voltase mult vocaţia societăţii şi convivialităţii; oamenilor le plăcea să-şi petreacă existenţa în agora, în văzul lumii şi sub aprobarea celor din jur, iar scriitorii nu făceau excepţie, chiar dacă un Bacovia a obţinut rezultate mai bune în singurătate decât Minulescu pe scena socială. Cafeneaua, unde se făcea şi altceva decât consumul de cafea, era o instituţie bine stabilită, în care se schimbau idei, chiar sub forma contradicţiei şi disputei. Era la noi un climat meridional, deschis, o societate de educaţie şi întreţinere a libertăţii. Chiar şi în timpul războiului (mai puţin în scurtul interregn legionar), atmosfera fusese permisivă, dezvoltând criticismul, contestaţia, actul de originalitate.

Comuniştii schimbaseră toate acestea şi instalaseră o ordine dură, concentraţionară, măcar militară, de tip muscălesc în care „avantajele" se măsurau cu metrii pătraţi de celulă, cu raţiile alimentare, zeghea mai luxoasă, norma de lucru mai acceptabilă. Dar poate cel mai nefast lucru fusese ruperea legăturilor în afara „lagărului", dar şi în interior; discuţia nu mai era permisă, nu mai ştiai pe cine ai în faţă, prietenul putându-ţi fi un duşman, un nefericit care se „salva" denunţându-te pe tine. A scrie nu era imposibil, dar absolut orice text care nu ajungea să vadă lumina tiparului era considerat în perioada Teroarei un document subversiv. Un autor care mai publicase, dar acum părea a se abţine, devenea un suspect, însemna că nu trecuse o anumită barieră a cenzurii. Pentru oameni ca mine nici vorbă nu era să se divulge pe această cale. Abia spre sfârşitul anilor '50 am început să scriu, dintr-o somaţie lăuntrică, şi fără gândul publicării. Părăsisem ideea iniţială de a-mi da măsura într-un Mare Op, un eseu filosofic, optasem pentru literatură, prin care mă exprimam pe mine şi „redam" şi un mediu, o societate a cărei soartă o împărtăşeam. Am mutat însă acţiunea cărţii cu o generaţie mai înainte, în timpul primului război mondial şi al ocupaţiei germane, când în mic s-au întâmplat aceleaşi lucruri ca şi în timpul ocupaţiei ruseşti din 1944. Textul era însă aşa de dispersat, în caiete şi pagini izolate, încât nici chiar Securitatea, dacă m-ar fi arestat, nu ar fi putut să-l reconstituie într-atâta încât să vadă că nu e deloc anodin, ba poate chiar periculos.

L-am scris între 1955-1957; în 1959 l-am reluat pentru a-l abandona mai apoi deoarece publicarea lui nu era ceva presant, dar şi pentru că ideea de a face din el un „testament" îi muta încheierea în faza finală a vieţii mele. Îl aveam pe Proust ca model, pe atunci, aşadar romanul meu trebuia să fie unic şi sintetic pentru întreaga mea viaţă. L-am lăsat de-o parte, dar, pe neaşteptate, după numai câţiva ani, m-am apucat să scriu în cascadă proze scurte, din care o parte aveau să alcătuiască volumul cu care am debutat, *Simple întâmplări cu sensul la urmă,* 1970, şi *Clepsidra cu venin*, în anul următor. Aceste proze, dar şi câteva articole şi notiţe critice, mai ales de istorie literară, au fost bine primite, dar pe măsură ce mă apropiam de probleme mai acute, ale contemporaneităţii, lucrurile s-au schimbat. Dintr-un publicist anacronic, puţin ciudat, aparent fără priză asupra realităţii, mă transformasem în câteva luni într-un adversar incomod, redutabil, sau măcar într-un rival periculos. Se vedea că sunt de alt soi decât cei din generaţia mea, care se „consacraseră" deja, se definiseră, erau verificaţi, în toate sensurile ce se pot da acestui cuvânt. Eu pătrunsesem printre ei, mă strecurasem, le „scăpasem" organelor de control.

Eu nu-mi revendic vreun merit pentru ceea ce eram, nici nu mi-am dat seama de acest „altfel" pe care-l reprezentam. Simţeam o rezervă, dar şi dorinţa de a mă capta, de a mă subordona spiritului de gaşcă, în toate contactele mele cu lumea literară. Rezistenţa mea mai adâncă a fost de ordin moral, a privit poziţia mea intelectuală; comunismul mă obişnuise cu suspiciunea, dar eu nu voiam deloc să par un inconformist, un original. Căutam doar să judec liber, punctul de pornire şi cel mai preţios al actului critic, pentru că aşa procedaseră toţi criticii din perioada „burgheză" a culturii noastre, al căror spirit eu năzuiam să-l continui. Nu am făcut-o ostentativ, deoarece aceste atitudini nici nu ar fi fost îngăduite unui publicist suspect, cu o situaţie precară, cum eram eu în perioada aceea. Critica era, întrucâtva tolerată, dinlăuntrul sistemului nomenklaturist, dar mult mai puţin de la inşi din afara lui, căci în anii '60-'70 s-a înjghebat un nou sistem ierarhic, nu strict după indicaţiile de partid, dar totuşi un sistem ierarhic, şi el fusese elaborat de cri-

ticii din generația aceasta, a lui Nichita Stănescu, printre care îmi strecurasem și eu glasul, dar cu multe note discordante.

Tactica de a mă folosi, detestându-mă profund, de fapt, mi s-a revelat târziu, după 1989, deși sistemul fusese practicat peste tot unde am colaborat, și la *Luceafărul* și la *Viața românească* și la *România literară*, unde articolele mele erau date la rubrica „Polemici", „Opinii", „Discuții", „Atitudini", (poate tocmai astfel subliniindu-se că ele aparțineau unei categorii care respectivei publicații îi lipsea!) Erau întovărășite de note redacționale dezaprobative, dar mai ales de „replici", în care eram pus la punct de tot felul de indivizi, de cele mai multe ori indignați, de la prozatorul Cristian Teodorescu care, într-un articol din *România literară*, mă făcea mincinos, până la un Laszlo Alexandru, adus nu știu de unde, și care îmi contesta atitudini și afirmații legate de viața mea, o viață de care el nici nu avea habar, dintr-o epocă în care nici el nici celălalt nu se născuseră! Dar culmea a atins-o această revistă, unde, după o serie întreagă de notițe în care se sugera că în ultima vreme mi-am pierdut echilibrul mental, s-a publicat o „demascare" finală a mea, în stil tipic comunist, iscălită de un critic de acest gen, Mircea Iorgulescu, prin care se arăta, în fine, cine sunt. Acest ins care, crezându-și uitate prestațiile de Partid, se rățoiește azi cu superioritate la toată lumea, a publicat, aprobativ și adăugând propriile insulte, un articol de infame calomnii la adresa mea iscălit de un alt nemernik, Lucian Raicu, în care vorbea de colaborarea mea la revista unde ambii fuseseră redactori. Ei, bine, actuala redacție, care știe prea bine cum stau lucrurile, a refuzat să-mi publice replica sau măcar să dea o dezmințire asupra faptelor incriminate, întărind astfel minciunile celor doi!

Așadar, revista la care colaboram de 25 de ani și unde mă așteptam ca la împlinirea celor 65 de ani ai mei de viață să improvizeze un articolaș comemorativ (ea care are specialitatea parastaselor și aniversărilor) a realizat o performanță cu care nici măcar vechea *Săptămâna* nu s-ar fi putut lăuda. În asemenea condiții, cum e posibilă confesiunea, cum să stabilești un dialog cu interlocutori de asemenea rea-credință, cum să mai

încerci a comunica o experienţă intimă care altora le scapă, ba nici măcar nu şi-o pot închipui? Eu nu ţin deloc să par un „original", un excentric, un inconformist, sunt tocmai tipul invers, un produs determinat de un mediu social şi de o epocă istorică, faţă de care încerc să mă arăt credincios, dar pe care am privit-o şi analizat-o cu luciditate, înainte de a o exploata în literatura mea. Nu-mi revendic nici un eroism de tipul „disidenţilor", aceştia aflându-se înlăuntrul sistemului şi adaptaţi lui. Eu am produs surprindere şi adversitate tocmai pentru că am fost simţit de la început în afara lui, nedispus să intru în nici o combinaţie oportunistă sau în alt sistem.

Într-o evocare a mea (care s-a publicat în *România literară* pentru că nu angaja redacţia, care voia pesemne să mai dreagă busuiocul) d. Radu Bogdan, un cărturar de altă specialitate deci, cu care am întărit legături mai vechi într-o prietenie în ultimii ani, îşi exprima surprinderea asupra structurii mele intelectuale, în prelungirea celei obişnuite în societatea interbelică şi mă compara cu d. Al. Paleologu: care „realizează o continuitate fără zdruncin, dar el avea în 1947 (...) 28 de ani şi debutase publicistic în 1940... A.G. – prin asimilarea poruncită de har, dublată de o intuiţie sigură – mai mult îl *recreează* (acel trecut), îl *reconstituie* cu toate elementele lui veridice, deplin evocatoare." Nu vreau să contrazic aceste constatări, nici să minimalizez printr-o falsă modestie elogiile, dar tipul meu, deşi a rămas rar, nu e totuşi unic. Eu îl recunosc prieteneşte şi cu admiraţie la un Radu Petrescu sau la Alexandru Miran, la Mircea Ivănescu şi la Barbu Cioculescu. Comunismul a operat o contraselecţie, eliminând pe mulţi din societatea mea, abătându-i, distrugându-i, încât eu, un supravieţuitor, am ajuns să fiu împins la rampă, oarecum ca o curiozitate, doar astfel meritând calificativele d-lui Radu Bogdan din *Non-conformismul ferit!* (*România literară* nr. 16, 1995). Nu sunt un inconformist, sunt un ins banal, modelat însă după criteriile altei lumi.

Mă simt, cu regret, mai singur decât acum 40 de ani, când duceam o existenţă catacombală şi scriam fără nici o speranţă de publicare, pentru „sertar", cum s-a consacrat, mai târziu, termenul. Şi totuşi, simt aceleaşi imbolduri lăuntrice de a-mi

spune cuvântul în imediat, dar nu am unde, pentru că presa „independentă" sau liberă e infestată de țărănism, iar Partidul Alianței Civice exercită o adevărată teroare asupra spațiului editorial care m-ar putea accepta pe mine. Pentru un om cu mentalitate liberală, care vrea să-și expună idei în acest sens, nu e loc în presa de azi. Pentru mine, libertatea care s-a cucerit după dec. '89 este, în primul rând, aceea de a primi insulte, interpretări distorsionate, de a fi judecat cu neînțelegere, de a mi se răstălmăci tot ce spun. Încalte, pe vremea comunismului eram măcar menajat de „o anumită presă", actualii mei detractori aveau și ei alte necazuri, pe mine mă lăsau în pace, chiar dacă vedeau că nu sunt de-al lor.

... Dar, am lăsat de o parte problema Creației, care mă preocupa și pe atunci și a devenit urgentă în ceasul de față. Ca și în anii '50, Absolutul pe care l-am evitat își cere momentul de confruntare, obligatoriu pentru orice artist, oricât ar trăi acesta în relativismul social și s-ar preface că-l ignoră dintr-o prea omenească teamă. Promit să revin.

P.S. Profit de ocazie, pentru că-l văd pe Lucian Raicu, iscălind în această revistă (i-am ortografiat calificativul în forma slavă, pentru a sublinia că-i dau sensul utilizat și de Eminescu, asta aducându-l în spațiul slav, ale cărui literaturi le comentează mai cu plăcere) așa că repet somațiile mele de acum un an:

1) Unde și când am cerut desființarea Uniunii Scriitorilor, pentru că a fost o instituție stalinistă?

2) Asta, după ce aș fi fost un profitor al ei, bucurându-mă chiar de pensie. Când am fost eu pensionar al Uniunii Scriitorilor? (Pentru cititorul cinstit, precizez că m-am pensionat la împlinirea vârstei de 60 de ani, în toamna anului 1990, pentru anii mei de serviciu la stat).

3) Aș fi beneficiat, după același Raicu, de ajutoare, „împrumuturi" (firește, nerambursabile). Pentru cititorul cinstit, precizez că în primăvara anului 1990, când s-a lichidat vechea Uniune, datoriile mele însumau suma de O (zero) lei. Trăind numai între profitori și detracați, L. R. nici nu-și poate închipui că în contemporaneitatea lui a existat un scriitor de altă ținută morală decât aceea cu care el e obișnuit.

L-am somat pe Raicu şi pe cei care i-au adăpostit articolul să răspundă acestor întrebări încă de acum un an. Aştept şi acum. (Pentru completarea fişei mele biografice, ţin să precizez că, încă din 1972, am trăit fără serviciu, tocmai pentru a evita subordonările în aparatul comunist, şi m-am întreţinut din scris, numai Dumnezeu ştie cum. L-aş mai întreba acum pe Raicu, dacă atunci când a părăsit ţara, în afară de sinecura de la *România literară*, nu a lăsat şi datorii la Fondul literar, urmând exemplul diverşilor clasici în viaţă care se înfruptaseră de acolo cu sute de mii de lei, echivalente cu zeci de milioane la valoarea actuală, – acestea fiind numai sume înregistrate în scripte.)

II

Într-un text precedent publicat în *Vatra* am făcut o serie de importante mărturisiri autobiografice, pe care le-am presupus interesante prin aceea că se referă la o epocă îndepărtată, pe care cititorii mei tineri (sau aflaţi în alt spaţiu social) pot doar să şi-o închipuie (atunci când se ostenesc să facă efortul respectiv), de cele mai multe ori ei acceptând imaginea convenţională şi clişeul literar fabricat de oameni care caută uneori, şi pe această cale, să-şi escamoteze rolul sau poziţia în acea epocă. Numai faptul că ea i-ar „obseda" e pentru mine dovada mistificării, ca şi afirmaţia că au „descoperit-o" abia ulterior în adevărata-i realitate. Eu am trăit aceste realităţi la modul special al unui om care a străbătut perioada cea mai întunecată din istoria României moderne catacombal, ascuns, fără să-mi divulg adevărata identitate şi vocaţia care a sfârşit prin a se afirma în sfera literaturii. Or, asupra acestui lucru îmi permit să stărui pentru că experienţa unui artist, în cele mai convulsive momente ale istoriei, este alta decât a omului comun; el poate fi un involuntar profitor al oricăror neorociri, mai mult încă: acestea îl somează sau îi îngăduie, o anumită atitudine care nu e aceea a omului obişnuit. Un scriitor care asistă la un accident, la o crimă odioasă, la o dramă poate fi desigur revoltat în fiinţa sa morală de ceea ce-i dat să vadă, dar şi găsi în împrejurare o

idee, un moment de inspirație, o manifestare a neobișnuitului posibil de exploatat. Artistul este în permanență stăpânit într-un grad oarecare de curiozitate estetică, eventual de cinismul de a-și folosi cele mai intime trăiri, ale sale și ale celor din jur, cu cea mai mare cruzime. (Se poate spune că Soljenițîn a fost un mare norocos pentru a fi putut cunoaște ororile din lagărele siberiene și de a fi trăit într-un sistem concentraționar în care temele literaturii sale: mizeria, teroarea, crima, josnicia erau la ordinea zilei și i-au oferit material pentru o literatură pe care o citesc cu delicii oameni care altminteri nici nu și-ar fi putut închipui toate acelea.) Scriitorul se afla față de realitate în alt raport și deci invocarea sa în această calitate, atunci când e vorba de „mărturii", ridică niște probleme speciale. (Majoritatea celor care au descris ororile din închisorile comuniste nu erau scriitori, iar scriitorii care au făcut literatură din crimele petrecute acolo nu le-au cunoscut totdeauna direct.)

Paginile mele autobiografice, inclusiv din romanul *Seara târziu,* nu sunt, în esență, ale unui scriitor, dar alunecă treptat, o dată cu descoperirea unei vocații, spre această situație mai „specială". De nenumărate ori, am spus-o și o repet și aici: eram în acel moment un tânăr intelectual de o formație și de o anvergură oarecum „standard", nu excelam în nici un sector prin genialitate, nu riscam gesturi de inconformism, aveam oroare de boemă și excentricitate sau poză. (Nu am simțit niciodată impusul de a-l asasina pe tata, nici de a o viola pe mama, nici de a-l castra pe fratele meu mai mare.) Eram un om liniștit și respectuos față de convenții, tipul clasic care pășește numai pe zebră, având la bază o formație culturală obișnuită vremii, adică prevalent franceză, aceasta fiind prioritar și limba informației mele culturale. În familie, în jurul meu, vedeam oameni de același tip, cu o mentalitate rezultată din veacul precedent de istorie românească, adică liberală și europeistă. Peste noi a căzut pacostea comunismului, urmare a ocupației rusești, venită din afară: unii au fost uciși, alții doar arestați și apoi eliberați, unora li s-au distrus doar situația socială, putința lucrului și afirmării, familiile și apropiații. Eu am scăpat; mediocra mea familie avusese doar oarecare avere, pe care a pierdut-o repede,

nimeni nu ocupase funcţii prea înalte şi nici nu făcuse politică militantă de vreun fel; toţi au fost loviţi de comunism, dar neam regăsit la un nivel mai jos: căzusem de la etajul VIII la subsol, dar acolo ne aflam în continuare cam toţi, în aceleaşi raporturi de mai înainte.

Relatările mele se fac urmând această experienţă şi această viziune de cârtiţă (dacă mi-e îngăduit să-i zic aşa) şi literatura mea confesivă speculează ceea ce am văzut cu adevărat în jurul meu, e absolut autentică. Căci pentru mine, situaţia contrarie, a superiorităţii, omniscienţei este semnul sigur al falsului şi mistificării, al celei mai lamentabile contrafaceri. Mai ales atunci când scriitorul dă texte post-fabricate drept pagini de jurnal, scrise atunci când s-au întâmplat lucrurile, deci fără perspectivă istorică. (Pentru a oferi un singur exemplu al neputinţei de a te reaşeza într-un climat din trecut şi nici de a-l reconstitui prin deducţii, să amintesc falsitatea stridentă din „mărturiile" romaneşti ale lui Marin Preda, cele două cărţi ale sale cu caracter autobiografic, *Delirul* şi *Cel mai iubit dintre pământeni*: ele sunt scrise parcă de cineva care nu a trăit pe atunci, în perioada războiului şi, respectiv, a instaurării comunismului la noi în ţară. În primul roman, de pildă, se imaginează situaţia neverosimilă a unui tânăr, care venit de la ţară, cu o pregătire redusă la câţiva ani de liceu, pătrunde dintr-o dată în marea presă, e primit peste tot, inclusiv în societatea înaltă bucureşteană şi curtează, cu speranţe matrimoniale, pe fata unui colonel în rezervă. Ei bine, ca şi cum asta nu ar fi fost de-ajuns, Preda dă o conversaţie între cei doi, în care colonelul explică tânărului, în toamna lui '40!, cauzele înfrângerii aliaţilor şi ale capituării Franţei, aşa cum romancierul le aflase recent din lectura memoriilor lui W. Churchill. În realitatea istorică, această înfrângere, spun eu, a fost pur şi simplu năucitoare, incredibilă, a răsturnat toate socotelile strategilor, ale specialiştilor mult mai calificaţi decât colonelul din poveste).

Simptomul cel mai sigur al falsului este, cum spuneam, omniscienţa, superioritatea dovedită şi afişată, punctul de vedere de sus. Viziunea mea de la subsol nu era dirijată în sus, ci privea numai lumea aflată tot acolo, cu mici excepţii, cam pe acelaşi

plan. Or, una dintre cele mai mari erori de apreciere asupra acelor ani ai comunismului este să crezi că el a redus la zero vechea societate românească, când, în realitate, el a amuțit-o doar, a coborât-o, dar a și încercat să se folosească de ea, de toți supraviețuitorii, subordonându-și-i. Regimul comunist a distrus vârfurile societății vechi românești, posesoare de bogăție, inteligență, capacități intelectuale, suprafață mare de acțiune, dar asta nu e totul. Această societate, acest mediu de cultură nu au fost distruse prin dispariția unui Mircea Florian, Anton Dumitriu, C. Noica sau Lucian Blaga, V. Voiculescu, Edgar Papu, Dinu Pillat și Pavel Chihaia, sau pentru că mari talente, de la G. Călinescu la Petru Dumitriu, au cedat noului regim și s-au prostituat lamentabil: au rămas o sumă întreagă de oameni, de inși feluriți, nu comparabili cu cei de mai sus ca anvergură intelectuală, dar de foarte bună calitate, martori și analiști perspicaci, deținători de amănunte și secrete. Eu în mijlocul acestora am trăit, dintre ei m-am desprins, la un moment dat; eu aparțin unei categorii rare printre scriitori, dar foarte frecventă în lumea mea: a omului care își rotește în jur privirea, de la cele mai simple contacte, la putința de a descoperi „figuri interesante", el nu trăiește drama și șocul pătrunderii în altă lume pe care s-o considere, eventual, ca pe „o pradă". Tipul meu este similar cu a lui Ion Creangă, Caragiale sau Hortensia Papadat-Bengescu, mai depărtat totuși de al celui aflat în conflict acut cu propria-i lume (Camil Petrescu) sau care speculează doar distorsiunile acestor relații (Anton Holban).

Această platitudine și apartenență, pe care mi le proclam **fără falsă modestie, caracterizează realitatea insului meu în epocă și pe ea am transpus-o în *Seara târziu*, în care toate paginile sunt autentice, toate amănuntele trăite. Încât, doar cu o imensă stupoare am citit recent în *Vatra* prezentarea mea într-o secvență** de jurnal al lui M. Zaciu, care mi-a schițat cel mai negru portret pe care cred că l-am inspirat cuiva vreodată. Nu vreau să-l discut, trec, așadar, peste observația că nu e de maximă eleganță să „reproduci" în public cele spuse ție între patru ochi de către cineva; să admitem iarăși că numai în câteva minute, aflându-mă pe picior de plecare, la masa unei cafenele,

eu i-am putut debita atâtea orori despre Ardeal şi ardeleni, despre mistificările istoriografiei noastre, despre victimele represiunii de la 1907 etc. Mă voi referi doar la acel unic punct pozitiv din imaginea d-lui Zaciu: anume că, totuşi, graţie detestabilei mele persoane, d-sa a ajuns să înţeleagă mai bine psihologia lui Mateiu Caragiale, eu fiind o „caricatură de Crai". Adică a lui Paşadia, căci Pirgu era un brav patriot român, iar Pantazi un total indiferent.

Eu şi Paşadia! E, într-adevăr, fantastic! Nu cred că mai trebuie să „combat" această imagine, realitatea o face prea de tot. Să precizez totuşi că eu nu descind dintr-un asasin levantin, care-şi găseşte refugiu în Valahia şi parvine, prin servicii de alcov, la boierie. Familia mea, cea mai curat românească ce se poate închipui, nu prenumără oameni cu sânge bolnav, falsificatori de bani, tâlhari, femei nebune sau care şi-au dat duhul scuipând grijania în barba popii şi blestemându-şi copiii. Eu nu mi-am consumat existenţa în tentative încordate de parvenire şi căderi în viciu şi abulie; n-oi fi fost un sfânt la viaţa mea, dar nu mi-am petrecut-o în desfrâu şi nici nu cred că voi muri în braţele vreunei Raşelica Nachmansohn.

E drept că şi eu şi Paşadia am scris, inspirându-ne din existenţa trăită şi din realitatea imediată, evocând-o fără cruţare şi fără nostalgie. Numai că el, în spirit mizantropic (zice Şerban Cioculescu) îşi nimiceşte în final opera (eu zic: în spirit masochistic), iar eu tocmai asta am făcut dimpotrivă: m-am luptat din toate puterile ca să-mi salvez opera şi să mă realizez în final prin scris. Şi tocmai această acţiune mă singularizează în societatea în care am trăit, pentru că, repet, condiţia artistului este în orice epocă abnormă. Nici o societate nu este orientată spre a oferi unor membri ai săi putinţa de a se sustrage normelor, idealurilor, vectorilor ei de existenţă, pentru a risca irosirea în vanitatea artistică. Pentru că eu asta începeam să-mi dau seama, că psihologia de scriitor o dată asumată, te duce la egoism, la o izolare de ceilalţi, la închidere, chiar baricadare lăuntrică, ceea ce era împotriva firii mele. Încetul cu încetul, am început să devin, ca şi Proust, a cărui experienţă o cunoscusem în amănunt, un ins preocupat de opera mea, eu nu mai eram eu,

eram cu precădere altceva: autorul operei mele. Sensul „separației" de toți ceilalți m-a cucerit cu timpul, poate cu atâta greutate, pentru că eu eram un om foarte sociabil, care în aria mea redusă, mai ales a familiei (căci din celelalte mă exclusese comunismul) căutam să-mi fac datoria cât mai corect. Sentimentul că sunt un scriitor, cu alte „drepturi" decât restul muritorilor, mi s-a consolidat abia pe la mijlocul anilor '60, când am început să produc în serie ce mă așteptasem vreodată mai puțin: vreo două duzini de povestiri, din care aveam să alcătuiesc primele două volume, apărute în 1970 și 1971, și cu care am încercat să debutez.

Niciodată nu am izbutit să-mi explic trecerea aceasta a mea spre genul „scurt", până atunci foarte disprețuit de mine; poate că se va crede că abordarea lui a însemnat un exercițiu în cariera mea de scriitor. Dar, nu; eu nu-i atribui acest rost, am scris fără a mă gândi la asta și cred că paginile mele nu dau impresia că ar fi ale unui începător, sunt poate mai „perfecte" în felul lor decât tot ce am publicat. (În tot cazul, asta a fost impresia comunicată mie personal de M. Nițescu, căruia, în acei ani, i-am dat cu sila să citească *Clepsidra cu venin*; el așa a explicat absența comentariilor critice la această carte.) Trecerea aceasta a fost, cum spuneam, o mare surpriză; până atunci, mă aflasem complet blocat în admirația fără de Proust, și consideram că adevărata mea vocație e, ca și a lui, de a scrie un roman unic, amplu, care să fie și un fel de testament al meu, cel puțin literar. Romanul pe care-l scrisesem între 1955-1957, urma să fie reluat și întregit ulterior cu ceea ce se putea numi „experiența" în plus a vieții, dusă cât mai aproape de capătul ei imprevizibil care era moartea.

Mai important pentru ceea ce vreau să divulg aici era că abia în momentul în care am scris cele două volume de proze scurte, deci la sfârșitul anilor '60, am simțit că am trecut pe alt continent, că sunt un scriitor și că obligațiile și pretențiile mele trebuie să fie altele. Etica artistului este diferită de aceea a omului comun. Nu pot spune că atunci când mi-au parvenit primele ecouri favorabile asupra scrisului meu (întâi de la prieteni, care mi-au citit prozele în mss, apoi de la critici, când am debutat cu

ele), succesul nu mi-a făcut plăcere. Dar acesta era în permanență tulburat de o surdă nemulțumire; izbândisem parcă împotriva mea, triumfase cineva despre care nu-mi venea să spun că aș fi fost „eu". E o situație care se întâlnește și la alți scriitori, la Arghezi, de pildă, dintre cei mai mari, dar asta nu mă consola, mă tulbura și mai mult.

Căci eu considerasem, până atunci, drept principala mea virtute tăria de caracter sau, mai bine zis, o fermitate și un control al eului; or, literatura înseamnă devianță, supunerea în fața necunoscutului care abia la urmă te „reconstruiește", acceptarea incontrolabilului subjugător. Încă mai mult: literatura, arta cuvântului, spre deosebire de alte arte, este domeniul minciunii, mai ales când dovedești, ca mine, că știi să imaginezi ficțiuni, adică reușite plauzibile, care pentru acest motiv trec drept lucruri adevărate, sunt chiar *adevărate*. Asta mă scotea din obișnuințele mele, din mediul onest și plat în care trăisem și în care nu predomina excepționismul, ca în cazul vieții și lumii lui Pașadia, ci convenția, mediocritatea voit onorabilă. (În multe pagini de mărturisiri, chiar publicate în timpul comunismului, m-am plâns de acest lucru; ideea cuiva care se „desprinde" de mine și din mine constituie un punct final din volumul meu *Simple întâmplări în gând și spații*, 1981, și se numește *Iar noi, cei mai vii?*).

Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Vorbeam de cruzimea care întovărășește, uneori, actul artistic, sau îi constituie punctul de pornire. Asta nu înseamnă doar să te distanțezi ca observator și profitor de „ceilalți", uneori foarte apropiați, prieteni sau rudele cele mai scumpe, înseamnă să știi să te folosești de oameni, să le exploatezi existențele, să le deformezi caracterele în propriu-ți interes, adică al „operei" tale. Eu am făcut asta, depășind tot ce-mi închipuisem la începuturile mele literare, în anii '50, m-am folosit de toți ai mei, de toți cei cu care venisem în contact, ca de niște elemente de analiză în laborator și de sinteză în alte înfățișări, de multe ori defavorabile lor, caricaturizate de mine, totdeauna în folosul meu. Cu toată marea mea discreție în această privință și cu tot anonimatul persoanelor pe care eu le-am deformat și exploatat, nu o dată s-au putut recunoaște în

paginile mele, încât Paul Cornea, cunoscut de mine încă din copilărie, a identificat într-o proză a mea pe un unchi al meu pe care şi el îl cunoscuse şi m-a mustrat pentru că făcusem din el o caricatură.

Această reţinere a mea a cedat cu timpul, scrupulele mi-au amorţit cu totul, pe măsură ce lumea mea trecea în nefiinţă, dar paginile mele cele mai autobiografice din romanul scris în anii '50, *Oameni şi umbre, glasuri, tăceri,* le-am lăsat, în mod curios, deoparte, deşi din punct de vedere literar îmi erau cele mai aproape. Chiar am făcut-o cu o anume inconştienţă, pentru că eu aş fi putut muri şi cheia vieţii mele şi a unei întregi acţiuni literare s-ar fi pierdut. Nu m-am gândit niciodată la explicaţia acestui gest de punere a operei mele majore între paranteze, dar recent mi-a venit în minte un amănunt din viaţa lui Proust, pe care îl păstrasem pentru că observaţia, în legătură cu el, a lui Mihail Sebastian, mi se păruse extrem de profundă şi de justificată, anume că acesta a început să scrie marea lui operă confesivă, plină de dezvăluiri şi de revelaţii impudice abia după ce mama lui nu s-a mai aflat în viaţă. Deşi ipoteza aceasta nu îşi găseşte o dovadă efectivă, documentară, eu o cred justificată. Şi acum, când abia după ani de zile, am luat romanul meu şi i-am dat forma pe care o are la apariţia în public, mi-am dat seama că sunt dezlegat de orice oprelişte de ordin familial sau intim; nici unul dintre „modelele" sale nu mai e în viaţă, ori au fost transformate, în prelucrarea artistică, până la irecognoscibil.

Dar pentru mine şi pentru conştiinţa mea rămâne o problemă acest *drept* pe care mi l-am arogat, la un moment dat, în viaţă şi despre care continuu a nu fi foarte sigur că mi se cuvine; reuşita nu ar însemna totul, pentru că ea s-ar produce pe un plan strict estetic. Or, problema aceasta m-a preocupat necontenit în toţi aceşti ani; am pus-o, ţin minte, într-un mic eseu al meu la începuturile mele publicistice în anii '70 în revista *Argeş*, am reluat-o şi i-am dat forma unei discuţii în acel „dialog" despre artă şi etica autorului intitulat de mine *Cinci sau chiar şase personaje în jurul unui autor*, şi care a apărut cu titlul schimbat şi cu subtitlul „roman", (ceea ce nu e), doar pentru că „Tovarăşa" semnase planul editurii în care fusese trecut cu un titlu fan-

tezist, aparţinând lui Florin Mugur, rămas totuşi pentru că asupra unei peceţi atât de definitive nu se putea reveni.

... Dar problema, cu numeroasele ei implicaţii, rămâne şi, în cazul că nu mi-am plictisit prea grav cititorii, îmi îngădui a reveni.

III

Am făcut cunoscute, pe rând, o serie de „amintiri" despre o epocă nu prea îndepărtată, aceea a anilor de imediat după instaurarea comunismului în ţara noastră, pentru că ea riscă să devină enigmatică, în ciuda numeroşilor supravieţuitori, care ar fi în stare să depună mărturiile cele mai variate şi mai sigure. Epoca aceasta, prelungită cu un dezgheţ treptat, care s-a accentuat abia după 1961, este aceea a tinereţii mele, motiv pentru care nu trebuie să fac un efort prea mare ca s-o aduc la lumină; ar putea-o uşor face şi un altul de aceeaşi vârstă cu mine. Numai că, în afara lipsei de interes pentru o atare operaţie, majoritatea celor dezvăluite de mine se întâlnesc în modul cel mai contrariant şi defavorabil cu clişeele pe care le-a fabricat o anume literatură şi care înlocuiesc realitatea cea mai simplă, poate doar ca o dovadă a marei puteri mistificatoare a artei.

Dar, măcar de ar fi vorba de artă! Exceptând *Cronica de familie* a lui Petru Dumitriu, o operă în multe privinţe valoroasă şi care cuprinde, în principal, altă epocă decât cea vizată de mine, celelalte „reprezentări" artistice, de la teatrul lui Horia Lovinescu, Aurel Baranga şi Paul Everac, până la scrierile lui Titus Popovici şi Marin Preda, ca să nu mai pomenesc de fanteziile baroce ale lui Eugen Barbu din *Incognito*, mi se par profund dăunătoare prin falsul pe care-l introduc şi-l susţin, uneori fără voie, dar mai des programatic. Cine mai poate citi pe Zaharia Stancu, pe Ivasiuc şi Lăncrănjan, pe Galan sau Dinu Săraru pentru „dezvăluirile" lor? Cum şi ce va fi citit din tot ce au scris aceştia?

Şi totuşi, asemenea scrieri au lăsat urme în mentalitatea intelectualilor medii, ba chiar a unor persoane cu pretenţii, care mai

cred că la 1907 au căzut uciși 11 000 de țărani, că în primul război mondial s-au jertfit 800 000 de soldați (deși mobilizarea generală n-a cuprins decât vreo 550 000), că la Griviţa a fost o grevă eroică și grandioasă, iar la 23 august 1944 au participat efectiv niscai gărzi muncitorești. (Nu mai vorbesc de așa-zisa „rebeliune" legionară sau de Războiul sfânt, de convorbirea dintre Mircea cel Bătrân și Baiazid.) Există măcar două opere care se bucură de un mare prestigiu nemeritat și care acționează nefast, deși sunt nule ca valoare artistică (ceea ce nu e cazul cu *Scrisoarea a III-a* de Eminescu) și eu le citez mereu în această calitate: romanul *Scrinul negru* de G. Călinescu și romanul *Cel mai iubit dintre pământeni* de Marin Preda. (Poate că dorința de a dezvălui situația unui tânăr intelectual în anii terorii staliniste și mai apoi în cea de „dezgheț" a anilor următori să-mi fi fost întărită tocmai de grava insuficiență a încercării lui Preda, sesizată de mine, deși larg difuzată și copleșită de laude, mai ales pentru problemele de „conștiință" și de „curaj", descoperite de către unii naivi în acest roman eșuat.) M-a mirat mai ales că el nu a fost receptat cum trebuie în Ardeal, deși e vorba acolo de niște situații petrecute, chipurile, în capitala Daciei Superioare, în medii intelectuale și universitare, grav deformate și maculate de un „cronicar" trivial și plin de antipatie față de ele. (Asta ca să nu vorbesc de ignoranța și de inadaptarea autorului, în genere, pentru asemenea subiecte.)

Adevărul trăit de mine și de atâția alții este cu totul altul și doar de dragul lui mă înscriu în fals nu numai împotriva erorii (foarte vinovate) a lui Preda, dar și împotriva unei viziuni simplificatoare inadecvate. Epoca a fost complexă și tragică, dar trebuie arătat un fapt pe care nu încetez a-l repeta: că experiența nazismului și comunismului arată că experiența totalitară este imposibilă, că răul, oricât de cumplit și de generalizat, nu poate fi, în nici un caz, absolut. Să ne gândim: oricât de mari au fost și de profunde relele comunismului (ca și ale persecuției evreilor mai înainte, în timpul regimului antonescian), el nu a afectat decât o *parte* din populația țării: doar ceva mai mult de jumătate de milion de oameni au suferit rigorile unei detenții mai lungi sau mai scurte, doar câteva zeci de mii au fost de-

posedați de averi, de case, de terenuri agricole, de acțiuni, colectivizarea însăși a lăsat o parte din masa rurală neafectată radical de comunism. Loviturile directe au fost mult mai puține decât răscolirea generală și din adânc.

Or, așa cum se constată totdeauna în cursul celor mai mari nenorociri, o bună parte din supraviețuitori *profită* și parcă vor să-și ia un fel de revanșă, crezându-se marcați de un fel de bunăvoință a sorții pentru că au „scăpat". În Evul Mediu, mai ales, în timpul și imediat după marile epidemii de ciumă, se observa acest fenomen, care este real și trebuie deci recunoscut și consemnat, oricât ar fi de odios și ar da pe față ticăloșia, în genere, a firii omenești. Deci, milioane de țărani nemulțumiți au fost scoși din ale lor, aduși la orașe, locați sau cazați în casele foștilor proprietari, li s-au oferit slujbe și salarii nepotrivite, apoi au izbutit să se mute „la bloc", „la butoane", la curent electric și apă caldă, care țâșneau din perete. Și, oricât de nemulțumiți, ei nu au uitat totuși de unde veniseră. Fără producerea acestui fenomen pe scară națională, nu vom înțelege voturile date regimului Iliescu, tendința unora de a considera că regimul comunist a avut și „părți bune" etc.

Acest regim n-a vrut să distrugă România și să extermine poporul român, așa cum afirmă și cred unii radicali, deși până la moartea lui Stalin s-a dus o politică acerbă de deznaționalizare, de strivire a personalității omenești. Dar și atunci, comuniștii vizau, de fapt, o transformare a oamenilor, nu o exterminare a lor; au vrut să-i supună și să-i subordoneze, ceea ce e cu totul altceva. Planurile de industrializare, repetând cincinalele sovietice, aveau nevoie de specialiști cu un anumit tip de inteligență și de înalt profesionalism la toate nivelele, inclusiv la cel literar, care pentru ei era cel al propagandei și educării într-un anume fel. Comuniștii au distrus structurile economice, sociale, culturale ale statului vechi românesc, dar nu și pe agenții acestora în întregime. Lumea tehnică (ingineri, chimiști, medici) a avut mult mai puțin de suferit decât cea ideologică (arte, drept, teologie, filosofie etc).

Eu am avut norocul să trăiesc în perioada cea mai tulbure – care se va încheia cu dezghețul de la începutul anilor '60 – într-

un mediu de tehnicieni, nu de literaţi, de ingineri şi chimişti de mală calificare, iar aceştia (aproape în totalitate provenind din clasele deposedate de comunişti) păstrau o anumită demnitate, erau impuşi de meritele personale, în fine, se caracterizau prin probitate profesională, ceea ce era de negândit în domeniul „ideologicului" unde prima ticăloşia. În plus, fără să întâlnesc niscai genii sau inşi excepţionali (am fost un timp secretarul unei comisii de invenţii şi inovaţii şi am luat atunci contact cu această specie de oameni, închipuiţi, de cele mai multe ori, şi veleitari, şi care sunt, în branşa tehnică, oarecum ceea ce sunt poeţii în lumea intelectualităţii de formaţie umanistă), dar am trăit aproape zece ani între tehnicieni, oameni cu spirit logic, inşi de raţiune, intelectuali stăpâni pe judecată şi pe instrumentarul exerciţiului ei, între care m-am simţit bine. Din instinct, m-am ferit de „scriitori", din care începusem să cunosc totuşi destui, mai ales graţie amicului meu din copilărie M. Ivănescu, de care aceştia se simţeau atraşi ca muştele de un aliment descoperit substanţial; eu am detestat totdeauna boema, petrecerile în societatea artiştilor, motiv pentru care am evitat să-l cunosc până şi pe un idol al adolescenţei mele, pe poetul Dimitrie Stelaru, devenit vecin cu mine pentru o scurtă vreme. Eu scriam în singurătate, de capul meu, fără să mă confrunt cu nimeni, şi asta a făcut să nu am a face cu Securitatea pentru „activitatea" mea clandestină şi să nu apar ca „suspect" decât la un anumit nivel al ei, neinteresant.

Dar, pe măsură ce scriam, se petrecea cu mine un proces ciudat şi neliniştitor; simţeam că mă schimb: dintr-un ins risipit şi extravers, iresponsabil, căruia societatea nu-i cerea mai nimic, deveneam, treptat, un om din ce în ce mai închis, mai concentrat şi preocupat de mine, de opera mea. Îmi îndeplineam obligaţiile sociale şi familiale din ce în ce mai distrat, nepăsător la soarta altora, un sacru egoism a pus mai apoi stăpânire pe mine şi chiar dacă nu oi fi încălcat regulile moralităţii, simţeam înlăuntrul meu că aş fi putut-o face. Psihologia de scriitor nu mi-am asimilat-o complet niciodată, dar mă vedeam cucerit de ea (deşi nu am ajuns la situaţia pe care o ştiu de la un amic al meu, scriitor, care, când punea nevastă-sa mâncarea pe masă, se

repezea să ia bucata cea mai bună, cu prioritate față de propriul său copil, afirmând deschis: Eu sunt un geniu și trebuie să mănânc mai bine!).

Îmi dădeam seama că centrul de greutate al existenței mele se schimbă, se deplasează, că eu nu mai sunt eu, ci trebuie să fiu autorul operei mele, adică altceva decât fusesem până atunci. Constatarea aceasta nu mi-a făcut, trebuie să spun, nici o plăcere, și nu a survenit imediat după ce am început să scriu. Inițial, eu mă limitasem la o literatură pur confesivă, în care mă divulgam pe mine, sau credeam că fac în primul rând asta, dar mă și exploatam, mă *spuneam,* în primul rând, pe mine; sentimentul cel mai neplăcut era eventual acela de impudoare. Dar „literatura" aceasta cuprindea fatalmente și pe alții, pe cei apropiați mie, rude, prieteni, de care mă foloseam chiar travestindu-le existențele, denunțându-le micile sau marile lor calități și păcate, ceea ce din punctul de vedere al eticii mele anterioare, de non-scriitor, apărea inadmisibil. (Aceasta a și fost motivul, cred, pentru care am abandonat acest mare roman informe în 1959, pentru a nu-l relua decât în anii recenți și pe care sper să-l văd apărând lunile astea, măcar într-o formă mai redusă, pe care i-am dat-o din motive editoriale.)*

Dar adevăratul sentiment că sunt un scriitor, că sunt împins, determinat la aceasta de o vocație, s-a petrecut în anii '60, când dintr-o dată am început să produc în cascadă proze scurte, adică scrieri de un gen cu totul opus ideilor mele estetice despre romanul unic și absolut, în care să-mi concentrez toate puterile intelectuale. Ele au alcătuit primele mele două volume publicate: *Simple întâmplări cu sensul la urmă* (1970) și *Clepsidra cu venin* (1971), cel din urmă apărut exact în timpul Tezelor din iulie și ocultat, din această cauză, de critică, în urma unui ucaz al lui Vasile Nicolescu, un volum pe care l-am dat trunchiat, cel puțin încă cinci proze rămânând pe dinafară, în timp ce încă vreo alte cinci nu se află nici până în clipa de față definitivate.

Această vocație, *à contre coeur,* m-a stupefiat și m-a neliniștit; eu am în cap cel puțin o jumătate de duzină de romane polițiste pe care nu le-am scris și pe care am și avut intenția să

* A apărut cu greu, într-o versiune restrânsă, în 1996.

lc public pe numele unei prietene ale mele, să i le cedez ei. Nu pot să înţeleg, aşa cum am mai spus-o, ce s-a întâmplat cu mine atunci: dintr-un romancier de tip proustian, cum mă socotisem (şi asupra căruia acţionase decisiv şi *La coscienza di Zeno* a lui Italo Svevo), dintr-un romancier al *eului* (şi care cel mult îşi putea îngădui derogarea de a scrie un roman *prin eu*), devenisem un autor de proze scurte, de povestiri, care puneau în valoare cu totul altceva: un spirit ingenios, dotat cu fantezie, cu o reală capacitate inventivă, scriind cu totul altfel decât crezusem, scurt şi cu efect, nu revărsat şi cuprinzător.

Prozele acestea sunt în mult mai mare măsură redevabile povestitorilor secolului al XIX-lea, poate se datorează unei oarecari influenţe a lui Villiers de l'Isle-Adam, din care tradusesem o vastă selecţie, doar „pentru sufletul meu", fără speranţa publicării, încă de pe la mijlocul anilor '50, nişte traduceri pe care am izbutit să le valorific două decenii mai târziu, eu fiind unul dintre activii propagatori ai autorului *Povestirilor crude* în spaţiul românesc (fapt pe care nu-l iau în seamă numeroşii mei detractori, gata să pronunţe totdeauna în legătură cu mine caracterizările de „negativist", „destructor", „demolator"). Traducerea aceasta, apărută în trei ediţii, este cea mai răspândită scriere care-mi popularizează numele – inclusiv prin cunoscuta colecţie B.P.T. Este posibil ca această vocaţie de autor de proze scurte să-mi fi fost influenţată de contactul meu timpuriu cu literatura italiană, spre care m-a îndrumat un personaj cu totul neaşteptat pentru cei care nu cunosc mediul meu de formare şi dezvoltare, situaţia unei societăţi complexe, cum era cea românească, prin care mişunau tot soiul de oameni.

Ei bine, acest om care a avut asupra mea o influenţă decisivă a fost un... frizer. Da, nu un profesor universitar, un intelectual de mare clasă (deşi am cunoscut şi asemenea inşi), ci un om simplu, fără studii, dar cititor neobosit şi posesor al unei biblioteci excepţionale, o adunătură de cărţi de toate genurile şi de toate nivelele. Îl cunoscusem încă din copilărie şi-l zăream citind, în aşteptarea clienţilor, citind în timp ce lua masa la cârciuma de la colţul străzii, citind pe drum, în tramvai, când se întorcea acasă. Eu, care făceam cam acelaşi lucru, la scară mai re-

dusă, am venit o dată în prăvălia unde lucra şi, aşteptând să-mi vină rândul, am scos din buzunar un roman de Edgar Wallace (cred că *55* sau *Asociaţia secretă „Broscoiul"*). Aveam vreo zece ani şi citisem deja câteva romane din seria aceasta, care-l înfăţişa invariabil pe copertă pe marele om ţinând între buze un port-ţigaret de câteva zeci de centimetri, în timp ce o banderolă-reclamă te avertiza că „este imposibil să nu fii captivat de Edgar Wallace". Omul a fost surprins de precocitatea lecturilor mele şi, intrând cu el în vorbă, mi-a dovedit că citise romanele apărute în serie, că era o mină de aur în materie.

L-am mai revăzut de atunci pe d. Poldi, dar în adolescenţă m-am apropiat de el şi mai mult şi el a început să-mi împrumute cărţi. Avea o bibliotecă uriaşă, ocupându-i aproape întreg spaţiul unei odăi de om sărac; după câte am înţeles, era din Triest şi crescuse la un azil de copii şi deprinsese iniţial limba maghiară, dar învăţase, în mod firesc, şi pe cea a locului, italiana, în fine, pe cea oficială, germana. După primul război ajunsese frizer la Timişoara. Abia de câţiva ani se afla la Bucureşti. Cele mai multe cărţi pe care le poseda erau în ungureşte, dar destule în limba lui Dante, şi el mi-a deschis interesul pentru D'Annunzio, Papini, Pirandello şi, mai ales, Bontempelli, din care avea cam tot ce aceştia scriseseră.

Nu pot să uit momentul când, venind la el să-i restitui *Istoria literaturii italiene* de Papini (eu rămânând până astăzi unul dintre rarissimii cititori ai acestei cărţi, din care, ce-i drept, n-am apucat să parcurg decât primul volum), am aflat că miraculosul meu prieten murise aproape subit şi fusese deja evacuat de noii locatari ai camerei sale. Aşa că dacă ar fi să-mi explic trădarea pe care am comis-o la adresa lui Proust, pe la mijlocul anilor '60, şi afirmarea unei vocaţii contrarii, cred că fondul meu de cititor de proze scurte a biruit şi mai ales aş face o legătură între inspiraţiile mele şi *L'Eresia catara* de Pirandello.

Dar mirarea mea, în acest sens, s-a asociat cu un sentiment într-altminteri tulburător: intrasem, hotărât, pe terenul ficţiunii, imaginam surprinzător de uşor şi asta a contrariat şi mai tare concepţia mea morală, pe care nu o puteam pune de acord cu veleităţile literare: îmi dovedisem putinţa variată de a înjgheba

ficţiuni, de a exploata acest imens domeniu, care în termeni mai proprii e acela al Minciunii. E o trecere pe alt tărâm, care s-a dovedit ireversibilă, că şi părăsirea singurătăţii, către care mă îndemna firea mea extrem de sociabilă, dezvoltând o vocaţie ce în comunism îmi fusese grav zăgăzuită. Timpurile se schimbaseră şi „deschiderea" foarte reală de la mijlocul anilor '60 îmi îngăduia să ies la suprafaţă, să încerc să mă divulg.

Numai că lumea literară, deşi foarte prudent abordată de mine, era cu totul altfel decât cea în care trăisem şi mă formasem, nu doar din punct de vedere intelectual, dar şi moral. Eu eram un om de structură logică, lipsit de flexibilitatea necesară, un om care descoperea cu uluire inşi mulţime pentru care 2 şi cu 2 nu fac 4, ci uneori 3, alteori 5 sau chiar 10, inşi care una spuneau şi alta făceau, care practicau deschis un „laxism" (dacă e să-i zic doar aşa) care mă contraria profund. Asta ca să nu mai vorbesc de situaţia unor poeţi ce se înfăţişau mai curând drept expresii ultime, supreme, ale folclorului decât ale mediului cult din care proveneam eu (şi mă gândesc aici la o serie întreagă de scriitori valoroşi, dar complet străini de formula mea intelectuală, precum N. Velea, Ion Gheorghe, Fănuş Neagu sau Marin Sorescu).

Cred că reacţia mea de împotrivire faţă de această realitate pe care nu o puteam determina eu şi care, trebuia să recunosc, se dovedea destul de productivă în literatura de atunci, s-a tradus prin felul în care, imediat după debut, am început să fac critică; am respins din capul locului aiurismul în disciplina noastră şi am încercat prin ceea ce am scris să introduc oricum un cuantum de raţionalitate în actul judecării şi formulării unei sentinţe, mai aproape de stilul de tribunal decât de cel liric, metaforizant, care a bântuit în critica noastră ca una dintre cele mai nefaste moşteniri călinesciene (eu mulţumindu-mă cu calificativul, de mândrie, pe care mi l-a dat Valeriu Cristea „cel mai plat critic al literaturii (cred) actuale").

...Dar astfel, am ieşit din spaţiul de timp al deceniilor „obsedante" şi am ajuns la momentul debutului meu, eveniment atât de fabulos şi de hilariant încât dezvăluirea lui o amân pentru altădată.

În paginile de mărturisiri pe care le-am încredințat revistei *Vatra* și curiozității binevoitoare a cititorilor săi, am insistat asupra efortului ce trebuie făcut cu privire la așa-zisul „obsedant deceniu", de fapt, formula însăși reprezentând o aberație dintre cele mai pernicioase pusă în circulație de câțiva interesați și pătrunsă mai mult sau mai puțin în mediile culturale. În epoca inițială de Teroare, de după instalarea comunismului și ținând până după moartea lui Stalin, societatea intelectuală românească, elitele intelectuale și sociale au fost îndelung și sistematic persecutate, puse în afara posibilităților de manifestare firească, dar nu au putut fi total nimicite, ci doar aservite sistemului, deși s-a urmărit tenace aceasta. E o mare eroare să crezi că dacă i s-au distrus cadrele de manifestare și vârfurile recunoscute, dacă a fost redusă la neputință și tăcere, această clasă intelectuală a încetat de a mai exista. O cultură nu se caracterizează, așa cum credea Noica, prin câteva genii maxime, dezvoltate la un anumit studiu printr-un antrenament vizând înalta performanță, ci prin linia medie; cultura e un fenomen de globalitate (dacă e să o considerăm o entitate), e, în realitate, un sistem de raporturi și conexiuni între grupe mai mari de indivizi care primesc o tradiție, niște sisteme de educație, niște obișnuințe chiar, dar și niște valori, pe care le fructifică, și de care sunt modelați, determinați și arareori fecundați. Fără îndoială că, atunci, excluderea lui Brâncuși și Enescu, ostracizarea unui Blaga, eliminarea timp îndelungat a unui C. Noica sau Anton Dumitriu, anatema aruncată asupra lor, dar și asupra lui Șt. Lupașcu, Mircea Eliade, Emil Cioran sau Eugen Ionescu au însemnat fapte de mare gravitate, dar nu au dus la distrugerea totală a mediului ce le dăduse naștere și a figuranților mai mărunți, care s-a întâmplat să scape tocmai pentru că erau foarte numeroși.

Mediul meu formativ, al anilor '40 și '50, era plin de asemenea inși „secunzi", dar purtători de cultură, oameni de bună calitate intelectuală, de inteligență ieșită din comun, cu spirit cri-

tic şi experienţă a vieţii, a trecutului imediat pe care comuniştii ţineau, mai ales, să-l facă uitat, înlocuindu-l cu falsul de fabricaţie proprie şi cu clişeele propagandistice. Am cunoscut, astfel, foşti magistraţi şi demnitari, inclusiv miniştri, ofiţeri superiori, dar şi agenţi de Siguranţă, profesori, „artişti" care nu au ajuns la celebritate, care se manifestau doar oral, fiind caracteristici pentru tipul cultural, dar lipsiţi de productivitate creatoare, oameni cel mult buni să-şi scrie memoriile, din care mi-au debitat mie, ocazional, capitole întregi. Tipul acesta mişuna în Bucureştii acelor ani; el nu înfăţişa un „pericol" pentru regim, deşi poate că mulţi care-i aparţineau aveau fişe la Poliţie. Sub capacul comunismului care încerca să ne sufoce, să ne „dirijeze", să ne corupă şi, la nevoie, să ne lichideze, viermuia o lume care pe mine m-a modelat, m-a influenţat, m-a prezervat de tot ce însemna programul comunist. Şi aceeaşi situaţie o recunosc în cazul nostru al tuturor scriitorilor care am apărut în jurul anilor '70, ca o surpriză, când ne-am şi afirmat întrucâtva în public, priviţi când amuzaţi când chiorâş de profitorii şi agenţii regimului, scriitori şi culturnici.

Mereu am insistat asupra faptului că eu sunt şi *mă simt o rezultantă*, un produs al unei societăţi, în care nu am intrat şi pe care nu a trebuit să o cuceresc ca pe o „pradă"; aparţin acelui tip uman şi scriitoricesc care şi-a rotit privirea în jur (asemeni cazurilor rare ale lui Creangă, Caragiale, H. Papadat-Bengescu, poate şi I.M. Sadoveanu) care exploatează un material uman apropiat, nu îl caută cu microscopul sau îl asediază şi îl cucereşte dincolo de niscai baricade. Am trăit într-o lume vie, deşi inactivă pe planul adevăratei ei posibilităţi, de inşi reduşi la un fel de simili-existenţă, la aşteptare şi neputinţă: e vorba de un mediu mai favorabil pentru un tip „împrăştiat", aşa cum eram eu, cu o curiozitate diversă şi nelimitată, decât pentru cel „concentrat" pe care-l ilustrau alţii şi la care năzuisem şi eu iniţial, pentru că-mi ştiam puţinele forţe şi posibilităţile intelectuale, iar sănătatea precară. Această învălmăşeală pitorească şi versicoloră mi-a fost oferită mie şi s-a dovedit mai prielnică decât severa şi înalta ţinută ştiinţifică a seminariilor de filosofie

universitară, către care m-aş fi îndrumat dacă nu venea comunismul şi în care am prezumţia de a crede că aş fi strălucit.

Din mulţimea acestor „informatori", pe care, fără să-i caut anume, i-am ascultat cu maximă curiozitate, voi desprinde doar figura unui unchi al meu, fost şef al Biroului II al Statului Major (informaţii) în timpul Primului Război Mondial, un ofiţer prin profesie înclinat spre „secrete" şi amănunte ciudate; el fusese, printre atâtea altele, omul care-l lichidase pe agitatorul Wecsler cu încercarea lui de insurecţie bolşevică la Iaşi; tot el mi-a putut da amănunte despre asasinarea lui Barbu Catargiu, pe care le cunoştea de la col. Eraclie Nicoleanu, marele deţinător şi iscoditor al secretelor istorice. Ei bine, unchiul meu fusese participant la înăbuşirea Răscoalei ţărăneşti din 1907 (despre care avea informaţii temeinice că a fost ajutată de instigatori ruşi veniţi de peste Prut, căci ţarii, ca şi comuniştii, se pricepeau de minune să zdrobească revoltele, dar şi să le „exporte" în alte ţări sau continente). Unchiul meu a participat direct la represiune, care trebuia făcută drastic şi de urgenţă, sub ameninţarea ocupaţiei străine, deoarece şi Viena deplasase unităţi militare la graniţă, cu gândul de a ne „pacifica".

Unchiul meu nu şi-a putut ierta toată viaţa că bătuse un preot (categorie care a avut, ca şi în răscoalele ţărăneşti din Rusia sau din Mexic, o mult mai caracteristică participare decât au recunoscut istoriografii comunişti) cu această ocazie şi s-a documentat ulterior amplu şi minuţios asupra numărului real a victimelor, care, de multe ori, nu fuseseră aşa de inocente, incendiaseră, tâlhăriseră, violaseră şi asasinaseră oameni, într-un număr încă de nimeni stabilit. Făcând ani de zile cercetări, el a ajuns la concluzia că, la 1907, armata a ucis 624 de oameni, adică ceva foarte departe de cei 10 000 de ţărani ai falsificărilor comuniste, preluate de la N.D. Cocea şi din ziarul cu netă coloratură antidinastică, *Adevărul*, de unde s-a inspirat şi Rebreanu în „documentarea" sa ulterioară la *Răscoala*. (O capodoperă, dar şi o imagine, după G. Călinescu, profund tendenţioasă.) Unchiul meu îmi spunea că a fost fericit să constate că mareşalul Averescu, într-un raport asupra aceleiaşi tragedii, a dat un număr de 626 de morţi. Ulterior, toată documentaţia lui

Averescu i-a fost furată de oamenii fostului ministru de interne, Ionel Brătianu, care a crezut că ordinele disperate date de el prefecților e mai bine să dispară, căci deveniseră, pentru el, acuzatoare. Același individ, al cărui nume îl vom găsi cândva printre însemnările mele, a operat și la via unchiului meu din Iași, furându-i numai actele, dar nu și argintăria, blănurile sau obiectele de preț. Unchiul meu l-a și identificat: era un ardelean cu nume unguresc, după câte știu, om al acțiunilor secrete dictate de marele om și care, la 1916, va avea (și îndeplini) glorioasa misiune de a arunca în aer statuia lui Arpad înălțată în Secuime de guvernul de la Budapesta cu ocazia Milenariumului unguresc.

Spun toate acestea nu doar pentru a îngădui cititorilor acestor rânduri să aprecieze veracitatea unor afirmații făcute de mine pe această temă și „reproduse" din imaginație de Mircea Zaciu, cu scopuri calomnioase; le voi spulbera pe toate, nu însă aici, ci când le va veni rândul. Evident, vor fi în eternitate oameni care vor crede că e mai util să afirmi că la Timișoara au fost asasinați de Ceaușescu 100 000 de oameni; mai grav e să propui batjocurii publice pe cei care reduc numărul acesta la ceea ce se poate constata în realitate. Eu am amintit de acest caz, pentru că în mediile mele și în contactele cu oameni foarte serioși, de care verificându-i, mai apoi, în timp, mi-am dat seama că nu minteau, apărea cu totul altă imagine a evenimentelor din trecut, și asta m-a avertizat pe mine încă de copil și mi-a ascuțit spiritul critic. Dar, încă o dată, nu prin spiritul de negație și prin anti-convenționalism se recomandau, în primul rând, informatorii mei; ei știau foarte multe și aceste cunoștințe le-am pus eu la contribuție în tot scrisul meu, mai cu osebire în opere de imaginație în care reconstitui un trecut ignorat sau uitat, deși aparent foarte la îndemână.

Preocuparea mea pe atunci era să mă informez, să sparg zidul artificial ridicat de comuniști și monopolul câtorva oameni ai lor de încredere. Nu era, însă, deloc ușor. Ca să dau numai un exemplu asupra climatului de teroare în care trăiam și „răspunsul" unei anumite societăți pe planuri ce nici nu se bănuiesc de cititorii mei mai tineri, să evoc aici o seară din

toamna sinistră a lui 1950, când m-am dus la un prieten care poseda, ca pe un rar și nepreţuit privilegiu, discuri în formula nouă de înregistrare „microsillon", cu turaţia de 33 și care nu erau obișnuite nici măcar cercurilor profesionale (eu ajungând ceva mai târziu să-i împrumut lui Const. Silvestri, printr-un cirac al acestuia, *Jeux de cartes* de Stravinski). Amfitrionul își alegea invitaţii nu doar după gradul de prietenie, și îţi recomanda să nu difuzezi scopul și conţinutul vizitei; așa am putut asculta *Simfonia a VIII-a* de Bruckner, un compozitor interzis, deoarece era considerat mistic și, în același timp, avusese ghinionul să fie concitadin cu Hitler, care-l afecţiona. Nu pot să uit acea seară de împărtășire și de spaimă, când am ieșit, cele vreo zece persoane; nu am făcut-o deodată, ci treptat, doi câte doi, de parcă am fi participat la o întâlnire conspirativă și nu trebuia să atragem atenţia.

Dar chiar participasem! Să mai amintesc de așteptarea noastră frustrată de astfel de voluptăţi când, pe la începutul anilor '50, același Silvestri, care era considerat un om al regimului, ridicat de comuniști, și își îngăduia unele inconformisme, a izbutit să dea *Bolero*-ul lui Ravel, sau momentul când baritonul sovietic Mark Reizen, căruia nu i se putea impune orice interdicţie, a cântat *Despărţirea lui Wotan* și *Vraja focului* din *Walkiria* lui Wagner.

Un om care a trăit asemenea experienţe nu poate privi decât cu consternare „admiraţia" de care se bucură câte o carte diversionistă și structural falsă precum romanul lui Marin Preda *Cel mai iubit dintre pământeni,* care descrie, chipurile, epoca, o carte care parcă n-ar fi fost scrisă de cineva care a trăit atunci! Eroul lui Preda, adică al unui scriitor care, ca și Fănuș Neagu sau Labiș, își petrecea tot timpul între Capșa și Peleș, „devine" la un moment dat și meloman și ajunge să-și cumpere din primul magazin *Matthaeus Passion* de Bach (pe care-o ortografiază greșit) și o ascultă vreme de mai multe săptămâni de „câteva ori pe zi". Or, acest amplu oratoriu durează, cu recitative cu tot, pestre trei ore! El nu era accesibil în nici un fel chiar unui privilegiat al regimului, necum să fi fost achiziţionat dintr-un magazin. (Bietul Preda, atras de sonoritatea titlului și-a

închipuit că oratoriul lui Bach durează cât un vals de Johann Strauss!)

E curios, până a părea şi alarmant, că romanul lui Preda, o carte de altfel mizerabilă, lipsită de orice valoare şi care conţine în plus şi o insultă absolut inutilă împotriva Ardealului, a societăţii intelectuale şi universitare de acolo, cu deosebire împotriva lui Blaga, tot lucruri pe care autorul le „cunoştea" foarte bine, nu a trezit nici un accent de indignare nici pe malurile Crişurilor, nici pe ale Someşului, sau ale Mureşului. (Dar asta e altă poveste...)

În toate cărţile mele m-am străduit să evoc situaţia tragică a unui intelectual în formaţie din acea vreme sinistră; cred că în multe pagini ale mele am reuşit să strecor câteva, chiar şi în cele apărute în perioada de stăpânire a comunismului. Evident, căutasem în tot acest timp cărţi; operaţia era clandestină în cea mai mare măsură şi nu lipsită de pericole, chiar când împrumutai o carte, puteai să ajungi la puşcărie. Existau însă nişte mici şi preţioşi anticari clandestini: Azur Muşoiu (care poseda o mică baracă lipită de zidurile Bisericii Doamnei, în spatele magazinului Compescaria), apoi Radu Sterescu şi, mai târziu, Arşavir Acterian. În afară de aceasta, m-am folosit de o sumă întreagă de „ocazii": fostul librar Cărăbaş, Soli Pach, ce lichida un fond în perspectiva emigrării, în fine, Montaureanu, de la „Cultura poporului", fostul director în cadrul întreprinderii Galeries Lafayette al librăriei Socec, şi care supravieţuia şi el în acest mod, dar mai ales repara stilouri într-o boxă la intrarea în Pasajul Villacrosse.

Aşa am străbătut perioada cea mai neagră a comunismului şi cea mai periculoasă pentru mine, nu doar refuzând orice compromis de ordin politic, dar ţinându-mă deoparte de tot ce se petrecea în „cultura" oficială a vremii, sau triind totul prin prisma concepţiilor mele. Întâmplător, am descoperit zilele acestea o însemnare a mea, din 1957, asupra cărţilor care m-au modelat hotărâtor în ceea ce priveşte concepţia şi atitudinea politică: Walter Lippmann, *La cité libre;* G. Ferrero, *Pouvoir;* Francesco Nitti, *La désagrégation de l'Europe, la Démocratie;* Louis Rougier, *les Mystiques économiques;* Ortega y Gasset, *la*

Révolte des Masses şi *Idées et croyances;* Oswald Spengler, *Années décisives;* Herm. Rauschning, *Hitler m'a dit;* Max Scheler, *l'Homme du ressentiment.* Nu mai jur chiar pe toate aceste cărţi, dar ele reprezintă cu totul altceva decât ceea ce spune camaradul meu de-o vârstă S. Damian, care îşi îngăduia ca lectură clandestină, inspirată de Paul Georgescu şi împărtăşită de prietenii săi marxişti, L. Raicu, Radu Cosaşu, Florin Mugur etc., anume îl parcurgea cu voluptate de eretic pe... Trotzki! Halal inconformism al acestor viteji băieţi! De la Stalin la Trotzki, adică din lac în puţ! Asta îşi îngăduiau ei!

Am semnalat această situaţie caracteristică pentru că eu mă aflam în altă lume, pe alt continent, deşi eram de aceeaşi vârstă cu cei de sus, trăiam în acelaşi loc al Pământului şi mă „interesam" şi eu, în felul meu, de literatură.

Întrucât mă voi apropia de toţi aceştia, în unele cazuri până la prietenie, ei fiind, toţi, redactori la revistele la care am colaborat, voi mai pomeni de ei în paginile următoare.

V

Pe la mijlocul anilor '60 în ţara noastră s-au produs unele schimbări profunde şi, într-un fel, neaşteptate, atât pe plan politic, cât şi economic, dar mai ales în cultură, care au afectat direct mare parte din populaţia ţării de diferite categorii sociale şi care şi pe mine mă priveau direct. După mai bine de două decenii de când deţineau puterea, comuniştii s-au simţit îndestul de puternici pentru a schimba unele orientări ideologice, dar şi raporturile cu supuşii şi să îngăduie o amplă şi variată relaxare. O mare amnistie a scos din închisori pe ultimele victime ale sistemului; s-au îngăduit emigrări, dar mai ales celor care nu mai erau socotiţi periculoşi li s-a oferit putinţa existenţei, chiar o parţială reabilitare. Temerea patologică iniţială faţă de orice manifestaţie opoziţionistă a fost înlocuită cu controlul strict; o oarecare acceptare a ideii de „reintegrare" a familiilor, a făcut ca regimul să se debaraseze de unele persoane neagreate. În fine, masiva plecare a evereilor, a schimbat mult

componența aparatului, a intelectualității, a lumii tehnice, a conducătorilor de întreprinderi.

Politica de deschidere față de Occident a adus un oarecare flux de capital străin și de tehnologie, fapt de care întreaga economie s-a resimțit benefic. Lumea a început să trăiască mai confortabil și mai asigurată, căci o vastă politică de construcții de locuințe a schimbat în anii următori existența a milioane de oameni. Edificarea unei industrii de automobile (un lux suprem în comunism) apoi alte măsuri depășind simplul NEP, mereu în favoarea „populației", au îmbunătățit simțitor stilul păturei de sus, care nu a mai trebuit să se limiteze la „aprobări" și „repartiții", a căpătat oarecare independență, dreptul la proprietate, conferind o anume demnitate oricui avea bani, obținuți indiferent pe ce căi.

Pe plan cultural, cenzura s-a relaxat, moartea foarte oportună a unui Blaga, Ion Barbu, I. Vinea, V. Voiculescu aducându-le amnistia, în timp ce dispariția unui Vianu, Ralea, Călinescu a schimbat peisajul literar în modul cel mai semnificativ, îngăduindu-se discuția, și asupra lor, mult mai liberă. Atmosfera generală a devenit mai respirabilă, de neconceput cu ceea ce fusese dogmă în perioada Terorii; acceptarea generației poetice a lui Nichita Stănescu, considerată un fel de vârf de lance a schimbării, a fost un semn. E vorba de o promoție de „tineri", formați așa-zicând în comunism; lor nu li se putea imputa păcatele lumii vechi, din care unii supraviețuitori până atunci inconcesivi veneau cu un aport deloc neglijabil (Edgar Papu, Ș. Cioculescu, Vladimir Streinu etc.) schimbând în bună măsură peisajul literar.

Dispariția lui Beniuc, intrarea într-o eclipsă temporară a lui E. Barbu, au dat vieții literare din acei ani o notă specială, acuzând schimbări profunde și ireversibile. Era vădit că se născuse și un public nou, în autenticul sens al cuvântului, format nu din mineri, strungari, tractoriști, fruntași în producție sau campioni ai întrecerii socialiste, ci din niște funcționari de stat care aveau răgazul și voința cultivării, care, deși „ridicați" de regim, nu se considerau integral solidari cu el și mai ales cu aberațiile lui. Ei pretindeau altă ofertă culturală și consumau

alte bunuri simbolice decât cele din îndemurile la „creație" oficiale. Pe scurt, se născuse o nouă burghezie, care nu avea ca model pe „proletarii" visați de utopia socialistă, ci pe vechii burghezi, stigmatizați, decimați, dar parțial folosiți (datorită marei lor competențe, culturii, energiei) de comuniști.

Or, în ciuda faptului că nu aveam să trag un profit prea mare, eu m-am bucurat mult de schimbările la care asistam: „omul nou" nu apăruse și nici nu părea că o va face vreodată. Nu mă gândeam neapărat la publicul care se născuse în ultimele două decenii, dar erau vizibile rezistența lui la presiunea de sus și mișcarea de a se folosi de structurile și avantajele oferite de societate pentru a se aranja, educa și cultiva așa cum dorea el, în noul climat de relativă libertate, varietate și toleranță.

Așa cum am mai spus, în anii mei de scriitor de sertar, mă concentrasem asupra literaturii de imaginație, pe care o consideram adevărata creație, menită să reziste fatalei vremelnicii. Încă din anii '50 datează traducerea mea din Villiers de l'Isle-Adam, pe care aveam să mi-o valorific după mai bine de cincisprezece ani, în mai multe ediții, depășind suta de mii de exemplare; în tot cazul, acest efort a fost astfel recompensat și eu continui să țin mult la această traducere, în ciuda faptului că nu s-a bucurat (cred) de nici o recenzie, de nici o semnalare, nimeni nu a observat afinitățile mele profunde cu scrisul marelui scriitor. Pe mine nu mă interesa literatura ce apărea atunci la noi, afară de poezie, de la care mi-au venit semnalele cele mai favorabile; ea izbutise să se emancipeze de ideologia comunismului, de toate deformările impuse și, încă de atunci, am avut sentimentul că, prin ea, literatura română trăiește un moment de seamă, echivalent cu acela al afirmării modernismului, cuprins între *Plumb* (1916) și *Flori de mucegai* (1932). Proza, în schimb, mi se părea lamentabilă; am încercat să citesc *Risipitorii* de Marin Preda și nu am izbutit decât cu multe chinuri; nu citisem *Moromeții*, deoarece am crezut mult timp că e o carte tradusă din rusește, în folclorul ucrainian existând acel personaj numit Ilia Muromeț, un fel de Păcală, un țăran care se ține de glume și ironizează totul. (În același sens, am crezut că Vladimir Colin e un autor rus, inspirația sa majoră, *Torpilorul*

roşu, care specula un episod din Revoluţia rusă, fiind larg popularizată prin editare, dramatizare, transformare în serial la Radio, în benzi desenate. Abia mai târziu am aflat că e vorba de un scriitor de-ai noştri şi, încă mai târziu, am aflat că îl chema Jean Colin, dar îşi schimbase prenumele prea „burghez", adoptându-l pe acela al idolului său, Lenin.)

Îmi mărturisesc cu toată sinceritatea, dar şi fără ruşine sau regret, ignoranţa mea în privinţa literaturii „vremurilor noi". Eu îmi vedeam de scrierile mele secrete, care începuseră să capete o oarecare consistenţă, deşi reprezentau o abatere de la planul meu iniţial, de a mă concentra asupra unei unice cărţi în care să-mi dau măsura tuturor posibilităţilor intelectuale şi creative. Era pe la mijlocul deceniului VII, când s-a produs liberalizarea (care n-a fost deloc una falsă, ci o acţiune de mare anvergură, nedepăşită decât de momentul post-decembrist). Eram la Biblioteca Academiei, unde devenisem funcţionar graţie lui Virgil Cândea, căruia niciodată nu-i voi putea fi îndeajuns de recunoscător pentru slujba oferită, una modestă în ierarhia administrativă şi slab remunerată, dar reprezentând un alt refugiu în existenţa mea, a unui om care era condamnat în socialism să se tot ferească de ceva. Înainte de asta, parcursesem patru ani de relativă libertate, nu avusesem serviciu, ci un fel de aranjament pe bază de contract la o revistă tehnică unde, cu efort minim, câştigasem cât salariul unui inginer; noua mea „încadrare" mi-a oferit o altă modalitate de existenţă în alt cadru. Înainte, în orele, chiar zilele, de răgaz, citisem mult în biblioteci şi acasă, dar lecturile mele fuseseră precumpănitor filosofice, fără nici o legătură cu „linia" oficială. Nici prin gând nu mi-ar fi trecut să-mi exploatez un anume capital de cunoştinţe pe care mi-l bănuiam şi să încerc critica literară. În decursul anilor, îmi făcusem tot felul de notaţii care, după moartea lui Camil Petrescu, au luat proporţiile unei schiţe de studiu despre romanele acestui scriitor favorit al meu; acelaşi lucru l-am făcut cu Arghezi şi Călinescu, dar fără să încerc a publica vreun rând. Eu apreciam totul, inclusiv pe noii scriitori de care luam cunoştinţă, într-un spirit critic ce continua „generaţia războiului", deci mai aproape de ceea ce făceau Ion Caraion, Virgil

Ierunca sau Monica Lovinescu, decât de ceea ce publica un Ov.S. Crohmălniceanu, de pildă, contemporanul acestora. Pentru mine, tot ce apărea şi cu atât mai mult gloriile proclamate atunci mi se păreau suspecte şi nu le-am recunoscut decât după îndelungi examene critice. Pe foarte puţine, deoarece majoritatea numelor mult trâmbiţate s-au prăbuşit repede în uitare.

Dar liberalizarea de la mijlocul anilor '60 deschisese alte posibilităţi, chiar şi prozei (mai puţin teatrului, aproape deloc cinematografiei) nu însă numai poeziei care era mai variat tolerată, fiind socotită a avea o difuziune mai redusă şi se putea admite că e ceva misterios între solomonie şi cimilitură (optică pe care comuniştii au păstrat-o până în ultima clipă a menţinerii lor la putere). Aşa că m-am gândit să încerc a debuta, oferind unor reviste ceva din prozele mele cele mai inofensive; nu-mi mai amintesc prea clar, dar ştiu că pe la sfârşitul verii lui 1968, întâmplarea m-a făcut să-l întâlnesc pe Şt. Bănulescu, proaspăt numit la conducerea revistei *Luceafărul*, de unde fusese debarcat Eugen Barbu. A fost în casa lui Pascal Bentoiu, un bun prieten al meu şi rudă cu autorul *Iernii bărbaţilor*. Acesta, aflând că am scris unele proze scurte, m-a invitat cu interes să vin în redacţie cu ele; mi-a explicat că e foarte doritor să lanseze nume noi, că toată lumea e cu ochii pe el să vadă cum se descurcă în locul lui Barbu etc., etc. Dar, în acelaşi timp, m-a întrebat dacă n-am încercat să mă duc cu întregul volum la vreo editură. I-am răspuns că nu, cealaltă cale părându-mi-se mai uşoară. Atunci, Bănulescu m-a îndrumat să mă adresez soţiei sale, care lucra la ESPLA, să-i spun că am vorbit cu el, să-i arăt textele.

Acest ultim sfat l-am urmat în săptămânile următoare; nu m-am dus însă şi la *Luceafărul*, deoarece orientarea revistei nu-mi prea plăcuse, aerul ei păşunist şi cenuşiul voit neutral nu mi-au făcut-o deloc simpatică. La ESPLA am fost primit cu multă simpatie de Maria Bănulescu, care însă mi-a dat întâlnire peste câteva luni, deoarece programul ei de lecturi nu-i îngăduia să-mi dea rezultatul mai devreme. E vorba de *Simple întâmplări cu sensul la urmă,* care, ca şi *Clepsidra cu venin*, erau scrise

mai demult şi mi s-au părut mai accesibile şi mai proprii unui debut.

Numai că între timp, *Gazeta literară* îşi încetase apariţia şi fusese înlocuită cu *România literară*, la care director devenise Geo Dumitrescu şi faptul a fost de natură să-mi modifice toate planurile. Îl cunoscusem pe poet imediat după războiu, pe vremea când era căsătorit cu Elena Diaconu şi locuia pe str. Spătarului, la nici 200 m de mine; îi fusesem prezentat, şi, deşi nu nădăjduiam să-şi mai fi amitit de mine, credeam că ne vom înţelege mai bine. Am trimis revistei proza *Vocea stăpânului* şi m-am pus să aştept.

Era în ianuarie 1969 şi abia prin aprilie am primit răspunsul adresat siglei *A.G.177*. S-a întâmplat să fie Vinerea Mare a acelui an şi mă aflam cu Dinu Pillat în preajma Curţii-Vechi. Răspunsul era amabil şi încurajator, l-am apreciat eu: îmi lăuda „talentul" şi spera să trimet şi alte texte încă mai interesante, dar mai ales să trec neapărat pe la redacţie ca să mă cunoască. Dinu Pillat a considerat acest răspuns ca excepţional de favorabil faţă de felul în genere de a se exprima al poetului. Deci m-am dus în bulevardul Ana Ipătescu, nu chiar imediat, nefiind cum se spune din fire „înfipt", dar, când am ajuns, am aflat că tov. Geo e la Sinaia, că nu e acolo, că nu prea vine la redacţie, că o să i se transmită, etc. În fine, au urmat săptămâni de zile în care Vasile Băran, secretarul, mă tot asigura că directorul publicaţiei o să vină, că doar el ştie, că e bolnav momentan, că să aştept, etc. etc.

Până la urmă, am fost îndrumat spre tov. S. Damian, cu care am luat contact şi care mi-a arătat mult mai multă bunăvoinţă; la scurtă vreme, a izbutit să-mi recupereze textul, ba chiar mi l-a arătat, căci purta în colţul din stânga următoarea apostilă: „Dragă Sami, ce este cu această povestire care mie mi se pare cu totul excepţională. Cine e autorul? parcă am mai citit ceva de el; ia legătura în vederea publicării" (citat aproximativ). Redactorul m-a asigurat că, aşa stând lucrurile, voi vedea apărând povestirea mea într-unul din următoarele numere ale *României literare*.

...Dar n-a fost să fie. A trecut timp, eram amânat de la număr la altul, de mi se făcuse lehamite, deşi tov. Damian mă asigura politicos şi amabil să nu-mi pierd speranţa. Între timp însă, pe ring survenise impetuosul N. Breban, care, cu un abil joc de picioare, ba poate cu vreun uppercut, îl trimesese peste corzi pe debilul Geo, care, stând mai mult la Sinaia, ca un vechi pulmonar ce era, a găsit până la urmă un pretext ca să demisioneze. Când am aflat de toate acestea (se făcuse vară) m-am decis să nu mai calc pe la redacţie. Dar m-a readus acolo o altă afacere neplăcută: împrumutasem pentru a fi reprodusă o foarte preţioasă fotografie inedită a lui Mateiu Caragiale-copil şi aceasta nu-mi fusese restituită. Fotograful era un artist plin de nervi, mă tot amâna şi el, o rătăcise, în sfârşit după multe insistenţe mi-a înapoiat-o.

Puţin înainte de sfârşitul anului, acelaşi Băran m-a anunţat cu obişnuita-i voce răguşită că sunt programat în numărul de Anul Nou şi voi apărea alături de „domnul Ivasiuc". Am intrat în mari emoţii: să debutez într-o pagină alături de d. Ivasiuc? se înţelege ce însemnează asta! Dar, cumpărând numărul în chestiune al gazetei, am putut vedea că se publicase, într-adevăr, un fragment dintr-un roman de Ivasiuc, dar nu şi proza mea. Am considerat sub demnitatea mea să mai dau pe la redacţie, se împlinea un an de când trimisesem acel text pe care l-aş propune acum spre lectură cititorilor; poate unii se vor mira că nu a „trecut" la un loc cu atâtea capodopere pe care redacţia le-a considerat mai demne de a fi cunoscute. Abia în vară, când mi-a apărut volumul în care şi acea proză se afla cuprinsă, m-am grăbit să mă înfăţişez lui S. Damian şi să-l avertizez că nu mai trebuie să se ostenească în favoarea mea, *Vocea stăpânului* văzuse lumina tiparului. Interlocutorul meu, care este un cunoscut om de spirit, mi-a spus zâmbind:

– Ei, vedeţi că v-a apărut totuşi, cum v-am spus eu?

De fapt, ca unul ce apreciez umorul şi vreau chiar să-l transmit cititorilor mei, ţin să precizez că, între timp, chiar debutasem de-a binelea, dar la *Luceafărul*, în urma unei aventuri pe care n-o pot numi decât comică, aşa de copioasă însă, încât îmi îngădui să o dau în continuare.

VI

Faptul că nu reuşisem să public în *România literară* povestirea aceea cu care aş fi ţinut să debutez nu m-a afectat prea straşnic: avusesem unele asigurări încurajatoare asupra „talentului" şi citisem nota asupra lui aparţinând lui Geo Dumitrescu. Nu consideram toată treaba un insucces, mă adresasem cui nu trebuise, unei reviste cu pretenţii prea înalte, care nu se ocupa de debutanţi. Afară de aceasta, între timp, îmi parvenise răspunsul din partea Mariei Bănulescu, redactorea de la editura Eminescu, şi acesta era foarte favorabil, garantând apariţia volumului, care intrase, cum se spune, în circuit, fusese citit şi de Lucian Cursaru, responsabilul cu proza, avusesem cu el o convorbire (în care nu lipsise să-mi recomande să vin la subiecte mai „actuale"), în fine, fusese trimis la tipar, fără ca eu să ajung să-l văd la faţă pe Ioanichie Olteanu, relativ proaspătul director al editurii. Ţin să precizez că în faţa Mariei Bănulescu m-am trezit cu un tip uman şi intelectual a cărui existenţă nici n-aş fi bănuit-o: şi ea, dar şi cunoştinţele mele de mai târziu, Georgeta Dimisianu, Margareta Feraru sau Gabriela Omăt, cu care am lucrat ani de zile, posedă o inteligenţă şi un fler cu mult mai mare decât criticii obişnuiţi care înnegresc hârtia în „presa centrală", în revistele literare cu pretenţii. Eu datorez imens redactorilor de carte (de la sprijin moral la observaţiile inteligente şi, înainte de ei, dactilografelor) şi graţie acestui fapt am putut publica atâtea cărţi în comunism, fără a mi se refuza vreuna, în timp ce „scriitorii" şi mai ales criticii specializaţi, să nu mai vorbesc de ei...

Maria Bănulescu a fost prima care a observat ceva ce sare în ochii orişicui, deşi era greu de văzut de criticii profesionişti, similitudinea dintre scrisul meu şi acela al lui Mircea Horia-Simionescu şi Radu Petrescu, pe care ea îi cunoştea şi cu care a stăruit să fac şi eu cunoştinţă. Aşa s-au întâmplat lucrurile foarte curând şi, pe la mijlocul anilor '70, l-am cunoscut, prin ei, şi pe Costache Olăreanu. (La rândul meu, am ţinut neapărat ca măcar pe autorul *Ingeniosului bine temperat* să-l cunoască

Barbu Cioculescu, un prozator de care mă leagă și pe mine și pe el profunde afinități).

Dar, în timp ce cartea mea (*Simple întâmplări cu sensul la urmă*) își urma cursul și era vizibil că va apărea, m-am întâlnit, într-o bună zi, cu Matei Călinescu și, fără a mă plânge propriu-zis, i-am pomenit de demersurile mele, inclusiv de aventura mea la *România literară*. El a zâmbit la spusele mele, considerându-mă un mare naiv, și mi-a cerut să-i dau ceva să citească din ceea ce definitivasem. L-am încunoștiințat că aveam gata în afară de acel volum și un altul, întrucâtva diferit și care va primi în final titlul *Clepsidra cu venin*. Interlocutorul meu mi-a cerut câte un text, cât mai caracteristic, din ambele culegeri și asta am făcut într-una din zilele următoare. Lectura lor l-a încântat în așa măsură pe amicul meu, încât mi-a spus să las prostiile cu «Poșta redacției» și să-l urmez în lunea următoare la redacția revistei *Luceafărul*, dar să vin cu întreg volumul pentru a arăta că nu e vorba de o „nimereală" oarecare, operă de amatorism literar, ci că am deja ceva consistent scris.

L-am urmat pe Matei Călinescu la locul respectiv și el, care era bine cunoscut în redacție și cred că ținea o rubrică permanentă acolo, l-a scos din „ședință" pe redactorul-șef și i-a vorbit cam așa:

– Dragă Fănică, îți prezint pe un prieten al meu, un scriitor foarte talentat. Vezi ce faci, publică-i ceva, a venit cu un întreg volum.

Bănulescu mi-a luat cartea și m-a asigurat că o va citi până a doua zi, ceea ce mie mi s-a părut cam neverosimil ca performanță, și mi-a spus să trec după rezultat. Am lăsat să se scurgă o săptămână și, spre stupoarea mea încântată, omul, când l-am revăzut, mi-a răspuns că a citit totul, dar pe moment îmi va publica proza cea mai scurtă, *Nocturnă*, urmând a le reține pe toate pentru viitor. În săptămâna care a urmat m-am dus și mi-am făcut corectura sub reproșurile amabile ale Sânzianei Pop, care era redactoră la „proză" și s-a simțit vexată că mă adresasem „șefului" peste capul ei. Povestirea a apărut într-un număr din iunie 1969, și acesta e debutul meu în literatură.

Profitasem de o conjunctură favorabilă, de dezgheţul de la mijlocul acelui deceniu şi care a fost ceva real, căci, fără prea multă vorbă, el a schimbat faţa literaturii române; au fost recuperaţi atunci cam toţi cei uitaţi, mulţi din excluşii primei perioade, chiar şi scriitorii iniţial osândiţi de comunişti; s-au făcut gesturi de apropiere faţă de cei din „exil", au fost făcute uitate gloriile fabricate artificial, s-a redus la proporţii mai rezonabile cota culturnicilor şi a personajelor de nomenclatură. Mai ales în redacţiile editurilor şi revistelor a început să bată un vânt încurajator, a existat chiar un efort din partea acestora de a promova nedreptăţiţi, obscuri, scriitori uitaţi în vălmăşeagul evenimentelor, mulţi călăi dorind printr-un exces de zel în sens contrar să-şi vadă iertate crimele. Eu, împreună cu un întreg grup, am profitat de această liberalizare, care pare de neconceput scriitorilor mai tineri, care au apucat alte vremuri, când strângerea de şurub era la ordinea zilei, chiar dacă nu a avut efectele dorite pentru că a fost fenn sabotată de „aparat".

Se născuse, aşa cum am mai spus, nu doar o nouă generaţie, dar şi o nouă clasă, aceea a burgheziei de partid şi de stat, şi, o dată cu ea, mai ales tineri cu altă educaţie decât purtătorii de şapcă şi bocanci, sau femei cu basmale uniformizatoare, pline doar de presupuse veleităţi şi virtuţi proletare. În ciuda revenirii la un anume dogmatism, toată epoca lui Ceauşescu a fost paradisiacă în comparaţie cu prima; eu am profitat de această trecere. Eram şi atunci un om fără încredere, un tip depresiv, nu întrezăream optimistic ce se va întâmpla, în nici un caz nu-mi puteam prevedea perspectivele de „carieră" literară, dar simţeam că statutul meu social se va schimba hotărâtor în bine. Tot ceea ce povestesc aici a fost trăit de mine cu mult mai multă detaşare decât s-ar putea crede; eram sigur şi nesigur, atâtea încercări pe felurite planuri nu se putea să nu mă ducă la un anume succes.

În săptămâna următoare, m-am înfăţişat, aşadar, din nou la *Luceafărul*, unde Bănulescu dăduse volumul meu Sânzianei Pop, desigur cu anumite indicaţii favorabile mie; el m-a asigurat că lucrurile merg pe făgaşul cel bun. Dar, în momentul des-

părțirii, s-a uitat ceva mai lung la mine și m-a întrebat, după o ezitare:

– Domnule G., noi nu ne cunoaștem de undeva?

Bucuros că și-a amintit de mine, i-am făcut precizările necesare, i-am evocat împrejurările în care ne cunoscusem, la vărul său Pascal Bentoiu, și recomandarea de a mă duce la Editură pentru a lua contact cu soția sa.

– Da, da... a făcut el, puțin gânditor. Și ce ați făcut, v-ați dus?

– Desigur, i-am răspuns eu. Și i-am povestit cele întâmplate, întâlnirea mea cu Maria Bănulescu, o persoană atât de amabilă, care-mi arătase o bunăvoință extremă... În fine, i-am spus că volumul e în curs de apariție.

– Da, da... a făcut omul din fața mea, parcă cu gândul în altă parte, în tot cazul figura lui acuzând o schimbare semnificativă.

Ne-am despărțit. Nu mi-a dat prin minte că din clipa aceea se pusese cruce relațiilor noastre, că omul avea să-mi arate o bruscă și implacabilă aversiune, de parcă i-aș fi făcut ceva personal. (Mai târziu aveam să înțeleg că, încă mai demult, între el și soția sa intervenise un coflict grav, care-i făcuse acum să se despartă, și că una, dar nu singura formă de răzbunare, pe care acest cavaler o alesese, era să „radă" pe toți autorii care apăreau prin diligența acesteia. În loc să mă considere, dacă se poate spune așa, un succes al său și al revistei pe care o conducea, Bănulescu s-a instituit în dușmanul meu de moarte, urmărindumă pe toate căile și arătându-mi aversiunea la toate contactele noastre ulterioare, mult ocolite de mine.)

Au urmat apoi niște triste întâmplări pe care cititorul cu greu și le poate închipui; câteva săptămâni în șir, nedându-mi seama de schimbarea de macaz, am trecut pe la *Luceafărul*, încercând să mă interesez de soarta scrierilor mele. Mi se dădeau răspunsuri evazive, eram încurajat să „mai viu", până când, încercând să fixez telefonic o întâlnire cu redactorul-șef, secretara, care înainte fusese numai zâmbete și miere, s-a sborșit la mine și mi-a spus să nu-l mai deranjez pe d. Bănulescu, să mă adresez „secției de proză" și mi-a trântit telefonul în nas.

Bineînţeles că nu am mai dat pe acolo, cât timp autorul *Iernii bărbaţilor* a rămas conducătorul revistei. Cu toată jignirea aceasta stupidă şi nejustificată, nu am fost prea afectat, lucrurile mergeau prea bine pe celelalte „fronturi". ESPLA explodase, se formaseră mai multe edituri, dintre care cea mai utilă mie, Cartea Românească, era alcătuită de o echipă în frunte cu Mihai Gafiţa, un om de excepţională abilitate editorială, apoi din Mircea Ciobanu şi Georgeta Dimisianu. Cu puţin înainte, autorul *Martorilor* pe care-l cunoscusem fugitiv cu ocazia vizitelor mele la sediul Editurii, mi-a cerut o notiţă critică, un articol pentru *Ramuri*, o revistă al cărei corespondent în Bucureşti era el. I-am dat *Notă despre un parvenit*, un mic eseu în care, răsturnând interpretarea clasică, demonstram că adevăratul om cu spirit şi carieră de parvenit în *Craii de Curtea Veche* nu e Pirgu, cum se tot afirma, un ex-băiat de bani gata, care-şi compromite prosteşte situaţia materială excelentă, pierzându-şi averea în beţii şi la jocul de cărţi, el limitându-se să accepte redresarea pe calea unei moşteniri, ci, tocmai Paşadia, un om care porneşte de „jos" într-o acţiune ascendentă, având calităţile acestui tip uman: ambiţie, vanitate, voinţă încordată, scopuri bine dirijate şi în fine, după succes, gustul amar şi foarte plebeu al răzbunării. Ei bine, acest studiu, despre care eu aş zice că face epocă în exegeza mateină, mi-a fost tăiat de Al. Piru, conducătorul *Ramurilor*, în două, încât din toată comparaţia mea rămânea, cu toată absurditatea, doar unul din termeni. (Titlul articolului fusese, ce-i drept, schimbat şi el în *Parvenitul Paşadia*). Aşadar, dacă am de făcut mărturisirea că am fost „debutat", cum se spune în limbajul actual, de un om ca Ştefan Bănulescu, trebuie să adaug că acela care mi-a fost primul ajutor în materie de texte critice a fost Al. Piru! Şi trebuie, de asemenea, să precizez că şi acesta mi-a arătat ulterior aceeaşi implacabilă aversiune, dar din alte motive, m-a denunţat peste tot la „organe" şi mi-a denigrat scrisul cât a putut, până la moarte. Şi totuşi trebuie să le pun celor doi numele la debuturile mele, chiar dacă mi-e imposibil să o fac cu recunoştinţă simpatică, aşa cum s-ar cuveni pentru că mă silesc adevărul şi politeţea.

Mi-e greu să nu mai pomenesc şi în continuare de ei, deoarece aventura mea, chiar şi prin contactele cu asemenea oameni, continuă.

VII

Pe la sfârşitul deceniului VII, adică în momentul când m-am decis (cu oarecare întârziere faţă de dezgheţul general) să încerc a debuta, Partidul Comunist, care acum se intitula „român", nu „din România", a decis să sporească numărul editurilor, să lărgească mult sistemul editorial, înfăptuind încă un pas important, în direcţia liberalizării. Căci dacă toate aceste oficii de editare, dar şi reviste, publicaţii diverse, erau controlate de la centru la fel de strict, în numele unei activări a vieţii provinciilor, acestea îşi puteau îngădui unele accente personale, satisfăcând un anume orgoliu local. Nu izbuteai să te faci publicat la Cluj sau la Bucureşti, îţi rămâneau unele şanse la Iaşi sau la Timişoara. Nicicând caracterul benefic al „formelor fără fond" nu s-a probat mai strălucit; prin oarecare varietate se încalcă până la urmă principiul centralizării sufocante, recte monopolul Bucureştilor.

Această măsură a fost ulterior mult regretată de cei ce o iniţiaseră şi în ultimii ani ai regimului comunist am trăit cu toţii înspăimântaţi de perspectiva „comasării" întregului sistem editorial într-o gigantică ESPLA reconstituită, condusă de un satrap cu putere unică de decizie şi terorizat bine de cine trebuia. Dar, pe moment, decizia de înfiinţare a mai multor edituri a dat rezultatele scontate, adică foarte bune şi printre acestea nu voi ezita să numesc înfiinţarea „Cărţii Româneşti", o mare lovitură. Noua editură a fost pusă sub conducerea lui Marin Preda, un scriitor larg simpatizat de oamenii secunzi din Aparat şi de culturnicii cu origini rurale, dar rolul principal în direcţionarea ei l-a avut ultra-abilul Mihai Gafiţa, un ins uns cu toate alifiile, (eu l-am cunoscut ca inginer sau student la geologie înainte de 1948, învârtindu-se în cercurile Tineretului liberal), pricepător ca nici un altul în chestiuni de editură. Lui i s-a adăugat direc-

torul tehnic, Iacob, un tipograf (cred, ilegalist) care știa să rezolve multe probleme dificile.

Suntem, deci, în 1969, și văzând că la fosta ESPLA înregistrez unele succese, m-am gândit să-mi valorific, dintre manuscrise, câteva pagini de glose și analize critice, despre G. Călinescu, Camil Petrescu, V. Voiculescu, T. Arghezi etc. Volumul rezultat din adunarea acestor texte era prea mare ca să se vadă publicat; nu mai țin minte cine mi-a dat ideea de a lua capitolul despre autorul *Cuvintelor potrivite* și să-l dezvolt până la proporțiile unui studiu independent. Fapt este că m-am pus pe această treabă și am scris eseul *Marele Alpha*, care avea ceva mai mult de 200 de pagini. L-am înaintat editurii care acum se numea Eminescu, dar altui departament decât celui cu care înregistrasem succesul ca prozator. Textul meu a fost citit cam într-o săptămână și mi s-a fixat o zi pentru „discutarea" lui. (Cele povestite de mine aici pot să pară tinerilor de domeniul fantasticului și, totuși, așa era pe atunci: ți se smulgeau literalmente manuscrisele din mână, revistele te solicitau, mie mi s-a oferit o „rubrică fixă" la cel puțin trei dintre acestea.)

În ziua convenită m-am prezentat în fața celor doi lectori ai manuscrisului meu, Liviu Călin și Aurelia Batali. Amândoi m-au primit cu gravitate, într-o atmosferă oarecum funebră (ultima chiar era îmbrăcată parcă în doliu, o ținută neobișnuită pentru acea zi de primăvară). Liviu Călin mi-a spus, categoric, că textul meu nu poate fi publicat, că trebuia să vorbesc de *1907* și de *Cântare omului*, ca de niște culminații ale liricii lui Arghezi. Adică să mă întorc la interpretarea de tip proletculist a lui M. Petroveanu și Crohmălniceanu, după care Arghezi și-ar fi lichidat „îndoielile" în lumina învățăturii marxist-leniniste pe care o receptase până la urmă. Șeful secției de critică a avut și cuvinte de laudă la adresa cărții mele, a formulat și unele obiecții mărunte de oarecare utilitate, mi-a sugerat unele lucruri de exploatat, dar asistenta lui a fost și mai hotărâtă: nu vedea cum aș putea să mai retușez studiul meu, iar apariția lui era exclusă: ar fi izbucnit un scandal monstru.

Dezolat, mi-am luat marfa şi am promis că o să încerc să refac ce se va putea, gândul meu, în realitate, fiind de a renunţa să încerc o rectificare. Dar, ajungând în biroul cu „proza", nu ştiu cine, (Maria Bănulescu, Mircea Ciobanu sau Georgeta Dimisianu) mi-a luat dosarul pe sus şi l-a transportat la Cartea Românească, de unde mi-a parvenit în câteva zile ştirea că va fi citit de d. Al. Paleologu, proaspăt angajat acolo. Pe acesta îl „ştiam" de o viaţă, nu-l cunoscusem personal decât din unele contacte directe, în perioada care i-a precedat arestarea; dar îi cunoşteam familia, eu fiind rudă prin alianţă cu fratele său vitreg, Andrei. Nu această vagă înrudire m-a atras, ci faima lui, cu totul excepţională în adolescenţa mea, apoi faptul că după război se mutase la tatăl său, avocatul şi omul politic Mihai Paleologu, pe str. Armenească, la doi paşi de casa mea.

M-am trezit chemat foarte curând şi noul meu redactor de carte mi-a spus că aceasta va apărea, că a şi fost trimisă la tipografie (!) şi, în fapt, mi-a citit „referatul" pe care-l redactase şi i-l înaintase lui Marin Preda. (Textul acestuia a apărut, cu unele modificări, ca articol în nu mai ştiu ce revistă; totuşi, după ştiinţa mea, nu a intrat în vreunul din volumele de critică ale autorului.) Am rămas aşa de surprins de iuţeala cu care se realizase totul, încât nu am mai ţinut seama că aş fi putut întregi textul cu un capitol (care avea să apară mai târziu sub titlul *Estetica şi pamfletul arghezian)* şi cu un capitol de „încheiere", *Marele prost*, pe care G. Ivaşcu mi l-a publicat imediat în *Cotemporanul* cu titlul schimbat (căci „s-ar supăra Mitzura"). Nu ştiam că în prima corectură se pot adăuga pagini întregi, cartea mea a apărut aşa, fără să aibă măcar *Tabla de materii.*

A apărut, aşadar, deşi nu chiar imediat, aşa cum o pornise; ea urma să inaugureze colecţia de critică şi (ulterior) eseu, a editurii, cu coperta aceea caracteristică, o colecţie ce reprezintă titlul de glorie al editurii. Numai că, ea a fost „ţinută în loc" un timp şi i s-a acordat întâietate *Contradicţiei lui Maiorescu* de N. Manolescu şi eu consider şi azi că a fost o procedare firească; era vorba de un critic foarte cunoscut, de natură să confere prestigiu colecţiei, în timp ce eu eram un debutant, fără nici un nume. Numai că, între timp, îmi apăruse prima carte, la editura

Eminescu, *Simple întâmplări cu sensul la urmă*, o serie de zece proze „scurte", constituind adevăratul meu debut editorial. Acesta va fi urmat la numai două-trei luni de *Marele Alpha*, mulți atribuind acestui eseu prioritate.

Cartea de proză a fost pe piață în momentul plecării mele în vacanță; plecam la mare și eram destul de liniștit asupra „destinului" ei; la întoarcere aveam să o distribui tuturor criticilor, după recomandarea expresă a lui Matei Călinescu. Așa am făcut; nu mă așteptam la „reacții"; cine avea să se ocupe de cartea subțire și aparent fără pretenții a unui debutant? Numai că la mare mi-a parvenit primul semnal: o notiță elogioasă a lui Ion Butnaru în *Informația*, și o așezare a cărții mele printre cele mai vândute titluri într-un fel de clasament al librăriilor din București. Desigur că m-am bucurat și, aflat la Constanța, m-am interesat dacă nu a sosit deja acolo: am fost asigurat în vreo două locuri că nu, dar că ea se afla pe o listă. Din nefericire, până la întoarcerea în București nu s-a întâmplat evenimentul, iar în capitală am avut plăcuta, dar și contrarianta surpriză să văd că nu mai exista în librării nici un exemplar. Am pornit într-o cursă disperată prin zone periferice, am dat sfoară în țară la cunoscuții din provincie, dar din păcate era prea târziu, n-am mai putut pune mâna decât pe prea puține exemplare ca să-mi completez stocul.

Aș fi putut numi asta un „succes", dar totul trebuie pus pe seama tirajului, probabil foarte redus; cartea a avut totuși numai cronici bune, la aceasta contribuind și „prezentarea" ei făcută pe coperta a IV-a de Matei Călinescu, unul dintre cei mai importanți critici de atunci. (Același avea să iscălească un articol în același sens, pozitiv, în *Contemporanul*, cred, și care se găsește în culegerea sa din 1972, *Fragmentarium*.) Totuși, trebuie să precizez că pe cât de mult i-au plăcut prozele mele, pe atât s-a arătat de rezervat față de „critica" în care începusem să mă manifest. „Ce te bagi, coane G., în rahatul ăsta, mi-a spus el o dată, treaba asta nu e de dumneata." Și mi-a recomandat metoda adoptată de el, de la Vianu, să nu scrii despre cărțile care nu ți-au plăcut, căci autorii vor înțelege din tăcerea ta ce trebuie să înțeleagă. Nu a fost ideea mea; eu am adoptat for-

mula lui G. Călinescu: „Cel mai mare omagiu, în critică, este să-ți spui deschis părerea, chiar când este defavorabilă" și pe care Șerban Cioculescu a schimbat-o astfel: „Cel mai mare omagiu, în critică, este să-ți spui deschis părerea, *mai ales* când e defavorabilă". Este formula criticii interbelice, expresie a liberalismului care domnea pe atunci; eu am încercat a-i fi credincios, dar nu am reușit nici pe departe.

Iar stilul criticii mele a fost resimțit imediat ca fiind neobișnuit; mulți l-au apreciat doar în secret, alții au vrut să mă anexeze acțiunilor lor, să mă facă părtaș spiritului de gașcă; combăteam bine, domnule! Din păcate pentru ei și din fericire pentru mine, i-am dezamăgit și urmarea se va vedea, eu am simțit-o imediat, în varii ocazii. Dar cel mai straniu incident s-a produs la *Luceafărul* cu Șt. Bănulescu, acela care la o adică s-ar fi putut lăuda că m-a „debutat". Nu am mai dat pe acolo, dar când a fost să apară *Simplele întâmplări*, Cezar Baltag, pe care-l cunoscusem mai de mult, mi-a solicitat coperta cărții pentru a fi reprodusă, dimpreună cu fotografia autorului, într-un fel de „vitrină" pe care revista o prezenta în fiecare număr, anticipând recenziile sau cronicile. Deși m-am arătat sceptic asupra rezultatului, i-am înmânat prietenului meu documentele cerute; nu a apărut nimic, așa cum cititorul își poate închipui, Bănulescu veghea.

Ba, mai mult, în toamnă, s-a publicat, în sfârșit, o cronică (amintesc pentru promptitudinea recepției în cazul dat, că, între timp, Eugen Barbu întrerupsese seria *Spiralelor* sale din *Informația* și îmi trimisese o *Scrisoare deschisă* de laude literare, dar și de reproșuri că-mi organizasem o reclamă formidabilă de lansare care nu miroase deloc a bine. (Eu și organizarea aplauzelor! e, într-adevăr, nemaipomenit!). Cronica din *Luceafărul* era semnată Interim și înlocuia fireasca pagină critică iscălită de cronicarul revistei, N. Ciobanu. Acesta se ocupa de nu mai știu ce carte nou apărută pe pagina a doua, pe un spațiu redus, în timp ce restul pogonului de hârtie mi-era închinat mie. Interim scria mult defavorabil, recunoscând pe ici pe colo unele merite, dar contestând originalitatea și valoarea in-

terpretării mele cu privire la Arghezi, în unele privinţe afirmând că am repetat doar ceea ce au mai spus şi alţii.

Articolul acesta nu a avut nici o urmare asupra „carierei" mele la debut, fiind acoperit de altele mult mai laudative; era în mod vizibil scris de o femeie şi m-am întrebat în decursul timpului cine putea fi aceasta? Sânziana Pop sau Gica Iuteş, în nici un caz; rămânea să fie bănuită o foarte inteligentă germanistă, aflată atunci în redacţie şi care a trebuit să plece din ţară deoarece se îmbolnăvise de psitahoză, o boală cumplită transmisă doar de papagali; soţul ei, un ilustru jucător de baschet, îi adusese de prin străinătate o astfel de simpatică zburătoare, poate un enorm şi fabulos cacatoes şi acesta o molipsise. Dar nu; ceva mai târziu, N. Ciobanu mi-a povestit ce se întâmplase: Bănulescu, la apariţia eseului meu, încercase să determine pe toţi cei care-i intrau în birou să publice articole de „desfiinţare" a cărţii; bineînţeles că-l forţase în primul rând, până la exasperare, pe cronicarul de serviciu să comită „execuţia". N. Ciobanu refuzând, şi negăsind pe altcineva, a recurs... la noua lui nevastă, o „sinoloagă" ca specialitate, sau chiar studentă la chineză, care nu era un nume în publicistică şi a făcut şi ea ce a putut, poate cu sprijinul lui.

Stupiditatea şi bizareria acestei procedări din partea unui scriitor ca Bănulescu, duşmănia lui acerbă m-au avertizat asupra teritoriului pe care păşisem; din fericire, omul a plecat mai apoi de la *Luceafărul* şi succesorul lui imediat, Adrian Păunescu, m-a primit cu braţele deschise; graţie lui şi lui Ilie Constantin, aveam să devin un colaborator permanent al revistei. Dar Bănulescu nu m-a uitat. Ani de zile, fiind locţiitorul lui Doinaş în comisia de „împrumuturi" a Fondului Literar, mă „rădea" sistematic de pe orice listă mă vedea. (Să precizez că îmi aranjasem un împrumut lunar de 2 000 de lei ce mi se acorda automat, pe care până la sfârşitul anului îl lichidam, prin încasările drepturilor mele de autor; acest om care avea în aceea epocă datorii de aproape un milion de lei nerambursabili şi pe care l-a denunţat Eugen Barbu în fiţuica sa – motiv pentru care probabil că a şi publicat o carte zisă a Milionarului – îmi refuza, de câte ori putea, această minimă asigurare a existenţei. El, care

a parazitat decenii întregi pe seama Uniunii Scriitorilor, înfruptându-se din toate avantajele, la un loc cu bonzii acestei instituții, în frunte cu Eugen Jebeleanu, m-a urmărit cu dușmănia sa maniacală ani de zile, deși eu, am fost unul din rarissimii membri ai acestui Fond care, la lichidarea lui, în februarie 1990, aveam datorii în sumă de 0 (zero) lei.

...Dar cu asta m-am depărtat de momentul primăverii lui 1971, care a fost acela al elaborării *Tezelor din iulie*. Repet, nu e adevărat că acestea au fost inspirate de ceea ce a văzut Ceaușescu în China; dimpotrivă, proiectul de a vizita această țară (și fugitiv, Coreea) a amânat aducerea tezelor la cunoștința publică. Fiind martor de culise al acestui eveniment istoric, voi depune mărturie asupra lui.

VIII

La începutul anului 1971 se putea, așadar, spune că depășisem faza „debutului" propriu-zis; îmi apăruseră două cărți care fuseseră bine primite, mai aveam încă două gata pregătite, alcătuite din pagini scrise anterior și pe care puteam nădăjdui să le văd împlinite și editate; eram solicitat să colaborez la felurite reviste, cât nici nu puteam face față. În fine, „dezghețul" ideologic și politic se continua până la imprevizibil, într-un climat de optimism. Dintr-o dată însă, toată atmosfera aceasta s-a tulburat și un nor negru de îngrijorare a apărut la orizont, cu perspectiva de a acoperi totul; așa-anumitele *Teze din iulie* se pregăteau. Ele au fost elaborate încă din primăvara acelui an sau chiar mai de timpuriu, fapt pe care am avut privilegiul de a-l simți printre primii. Norocul meu, ca să-i spun așa, m-a făcut martor colateral, dar foarte sensibil, al fenomenului ce avea să tulbure grav destinul literaturii noastre și al vieții literare în care eu mă strecuram. Cum de s-a întâmplat aceasta?

Pe la începutul anului, lui Ceaușescu i s-a năzărit, nu știu de ce, să facă ordine în literatură, să o readucă la vechea stare de subordonare totală față de Partid, să-și exercite din nou controlul pe care ultimul lustru îl relaxase sensibil, în acord de alt-

minteri cu politica de la începutul anilor '60, inițiată de Gheorghiu-Dej. Mișcarea a fost cu atât mai curioasă cu cât el personal își câștigase o adeziune sinceră din partea multor intelectuali naivi grație momentului august 1968, ba chiar a unor scriitori care trecuseră prin închisorile regimului, de la Al. Paleologu la Paul Goma. (Ca să nu mai numesc pe mulți neștiutori din străinătate, în frunte, pare-se, cu Mircea Eliade, și pe mulți naționaliști care au trecut cel puțin în parte alături de temerarul ce-i înfruntase pe ruși și promitea să continue această politică.)

După toate informațiile mele, *Tezele* aveau în redactarea lor inițială o formă și mai dură: cuprindeau însă în mod cert niște exemplificări negative, așa cum impunea tradiția comunistă a osândirilor de „deviatori", ba chiar de indivizi „periculoși". (Nu știu dacă acesta a fost procesul logic: descoperirea unor devianți a născut *Tezele*, sau inventarea lor a avut loc după ce se luase deja o hotărâre; politica comunistă folosește, mai ales, varianta din urmă.) Cert este că Dumitru Popescu a început să ceară editurilor cărți reprezentative, scrise mai ales de tineri, pentru a se documenta. Și „măgăreața" a căzut pe o carte ce se preta acestei osândiri, dar era, în același timp, excepțională ca valoare artistică: romanul *Rebarbor* de Al. Monciu-Sudinski, o carte pe care editura Eminescu i-a înmânat-o anchetatorului atotputernic, în perfectă bună credință. Dumitru Popescu a rămas îngrozit de ce a citit acolo; romanul este într-adevăr una dintre cele mai dezolante și atroce cărți imaginate în literatura română, premergând cu mult ce a apărut după '90, sub pana multor tineri. Culturnicul a fost perfect edificat, căci doar nu era așa de prost, dar interesantă a fost hotărârea lui: a dat ordin ca volumul să fie retras din circulație, restul tirajului să fie dat la topit, iar redactorul de carte să fie dat afară de la editură.

Or, acest redactor era tocmai Maria Bănulescu, la care se afla și proxima mea apariție, culegerea de povestiri *Clepsidra cu venin*, și care, pusă sub acuzații grave, a fost salvată numai grație omului de suflet și de mare abilitate care a fost directorul ei, Ioanichie Olteanu. Acesta a amânat punerea în aplicare a sentinței, a temporizat totul, i-a acordat un concediu medical (dacă nu mă înșeală memoria și nu divulg un secret) o internare

la o clinică de boli nervoase şi, aşa, timpul trecând, pedeapsa nu s-a mai aplicat şi fiinţa aceasta de mare curaj şi generozitate a rămas în „sistemul editorial". Cititorul va înţelege de ce eu am aflat toate acestea şi de ce am putut fi cuprins de o maximă îngrijorare: se vedea că Partidul revenise brusc, inexplicabil, la metode nemaifolosite de mai bine de un deceniu, ultima lui „bubuire", în 1959, fiind cea a lui A.E. Baconsky, un aderent comunist de primă oră, dar care alunecase pe panta periculoasă a „estetismului", primind deci avertismente şi scatoalce de la toată critica activă, inclusiv de la liberalul (afirmat azi) S. Damian. Acuma însă era ceva şi mai mult şi nu era de prevăzut unde se va ajunge...

Era pentru mine un pericol grav; dădusem cartea *Semne şi repere* la Cartea Românească, fără a mă gândi prea mult, dar în faţa volumului de povestiri aveam ezitări. El era incomplet şi m-am grăbit să-l închei, am lăsat în final deoparte vreo zece piese, unele mi s-au apărut nereuşite, una prea asemănătoare cu un text deja încheiat, pe o alta am retras-o pentru că o prietenă mi-a atras atenţia că seamănă prea bine cu un roman de Kipling, pe care eu nu-l citisem, dar văzusem o ecranizare de succes a lui cu Ronald Colman în rolul principal. (Nici până astăzi nu am verificat coincidenţa; mi s-a părut, în schimb, că povestirea mea seamănă cu alta, cu *O capodoperă necunoscută* a lui Balzac, motiv pentru care nu am mai reluat-o.) Altele mi s-au părut nepotrivite cu o „revenire" la realism, fie acesta şi nesocialist. În schimb, am introdus o piesă pe care o socoteam o simplă pastişă după I.A. Bassarabescu, *D'ale Bucureştilor*, care, prin platitudinea ei şi caracterul prea terestru, mi s-a părut că ar încheia fericit întreaga serie, aruncând asupra ei o altă lumină. Piesele abandonate au intrat, deşi nu toate, în actualul meu volum *Şapte povestiri fără una* pe care l-am înaintat abia acum Asociaţiei scriitorilor din Bucureşti, la concursul care i-ar promova editarea. (Şi care avea să apară în cursul anului 1997).

Îngrijorarea mea s-a mai calmat, în mod firesc, atunci când am văzut că „incidentul" Monciu-Sudinski rămăsese fără alte urmări; nu ştiam ce se pregăteşte şi ce coace mintea lui Ceauşescu, în fapt, plecarea lui China amânase lămurirea. Este

deci fundamental greşit să se creadă, aşa cum fac mulţi, că *Tezele din iulie* au fost rezultatul, în România, a unei vizite făcute de căpetenia comunistă în Asia (eventual în Coreea, unde ar fi avut ce să înveţe, dar unde a stat prea puţin). În China, societatea trecea printr-un proces de liberalizare, de dezgheţ, contrariu proiectului ideologic şi politic al lui Ceauşescu; Celestul Imperiu trăia sub zodia îndepărtării efectelor catastrofale ale „revoluţiei culturale".

Cărţile mele, aşa predate, şi-au urmat cursul; *Semne şi repere* s-a poticnit puţin la cenzură, dar cartea a fost salvată prin intervenţia lui Mihai Gafiţa, care a înlocuit o frază a mea din text, şi a fabricat un final mai convenabil studiului meu despre *Romanele lui Călinescu*. Să fi fost o lună mai târziu, cartea nu ar mai fi apărut. Căci, între timp, au picat *Tezele din iulie*, o adevărată lovitură de teatru pentru cei care nu le bănuiseră existenţa, o lovitură de măciucă pentru cei mai mulţi. Eram în vacanţă şi nu ştiu dacă Ceauşescu a premeditat sau nu situaţia: doar Hitler instruise pe toată lumea că democraţiile trebuiesc atacate în timpul week-end-ului (vezi toate loviturile de stat, inclusiv debarcarea lui Gorbaciov). Fapt este că în ziua respectivă m-am întâlnit în ceea ce acum se numeşte Piaţa Universităţii cu Florin Mugur, pe care cu vreo câteva zile înainte îl văzusem la Rucăr, unde-şi făcea vacanţa; atunci era radios, relaxat, luase împreună cu Gh. Tomozei şi Al. Cerna-Rădulescu conducerea revistei *Argeş*, mă cooptase şi pe mine printre colaboratorii permanenţi şi începusem să alimentez o rubrică intitulată *Pentru şi contra*. Acuma era descompus la faţă, abia putea să vorbească, avea înainte imaginea dezastrului, îi prevedea urmările.

El mi-a spus că se dăduse ordin ca toate cărţile în curs de apariţie să fie date din nou la citit, evident, lectura cenzorilor făcându-se cu altă optică. M-am grăbit să mă interesez de soarta cărţilor mele, ea nu mai putea fi modificată decât prin oprirea difuzării; din fericire, cenzorii, aduşi de pe la mare sau munte, nu au acordat atenţie unui autor aproape necunoscut, s-au concentrat asupra marilor titani ai literaturii, care se pare că au avut unele dificultăţi. Eu scăpasem, dar perspectivele rămâneseră şi pentru mine întunecate.

După acest moment de surpriză şi de spaimă, obştea scriitoricească şi-a revenit, mai ales simţind că *Tezele* nu au fost deloc bine primite de Aparat. Aşa cum am spus, acesta era format din a doua generaţie de comunişti, de fapt o nouă burghezie, indivizi cu apartamente în blocuri şi cu maşină personală, când nu şi cu o vilă la ţară, care nu au mai intrat în rezonanţă cu nişte îndemnuri retrograde şi cu întoarcerea la primitivismul „eroic": Lor le trebuiau „avantajele" şi „cuceririle" socialismului, dar în acelaşi timp şi produsele simbolice ale unei culturi mai înalte iar, ca o culme, otrăvurile fermecate ale lumii capitaliste. Această nouă clasă, bine supravegheată, dar nu şi terorizată, nu putea fi manipulată la discreţie, precum făcuseră comuniştii cu rămăşiţele burgheziei de pe vremuri şi cu acea parte a ei care se dăduse cu noul regim. Rezistenţa noii clase la planurile retrograde ale lui Ceauşescu s-a simţit imediat; în ciuda unor articole aprobative, majoritatea scriitorilor le-au dezaprobat prin tăcere. Cei care se prăjiseră compromiţându-se prosteşte, în prima perioadă a comunismului şi slujindu-l necondiţionat, nu au mai repetat acum greşeala, mai ales că văzuseră că fuseseră abandonaţi de putere în ghearele „esteţilor" şi criticilor care-i trataseră cu duritate sau măcar cu justa măsură meritată. (E interesant, totuşi, că „aprobări" s-au produs, de la Aurel-Dragoş Munteanu la Petru Popescu, tineri promiţători, cu perspectivă de carieră, care nu-şi alegeau, întru aceasta, mijloacele de parvenire, dar şi „bătrânul" Paul Georgescu, singurul nostru critic rămas sincer marxist, care a crezut că s-au întors vremurile bune de altădată, când tăia şi spânzura.)

Nu li s-au împlinit aceste aşteptări nici lui, nici altora, dar climatul literar a fost grav viciat; s-a revenit la tonul şi metodele din trecut, chiar dacă scriitorii găsiţi în culpă nu vor mai fi desfiinţaţi ca pe vremuri. Eu am fost printre cei mai vizaţi şi ecoul prompt în această privinţă mi-a venit de la Traian Filip, un ex-legionar, colaborator al *Săptămânii*, care, dezaprobând *Semne şi repere*, semala că eu mă exprim defavorabil despre scriitorii care au aderat la comunism, G. Călinescu fiind principalul nume incriminat. (Acuzaţia nu era doar „politică",

aşa cum se dorise, ci şi stupidă, deoarece eu vorbeam acolo şi de Urmuz, Mateiu I. Caragiale, Arghezi, V. Voiculescu, Vianu, care nu doar că nu erau „atacaţi", dar nici măcar nu puteau fi numiţi aderenţi la comunism.)

Totuşi *Semne şi repere* îşi vedea de drumul ei înainte, trezise aprobări chiar entuziaste (Al. Dobrescu) sau cronici foarte bune până când cartea a intrat în atenţia directorului *Săptămânii,* cu care, mai curând, m-aş fi aşteptat să intre în rezonanţă. Anume, într-o şedinţă de Partid cu activul scriitorilor care lucrau în presă (ceea ce era altceva decât O.B. din Uniunea Scriitorilor) hiper-estetul Dan Hăulică, secretarul de partid, a ţinut un raport în care m-a demascat pe mine ca detractor al lui G. Călinescu şi atentator la marile valori ale neamului. Eugen Barbu, care se afla de faţă, a aflat astfel de o conspiraţie imfamă: cineva, nu întâmplător la editura Cartea Românească, deci omul lui Marin Preda, a atacat tocmai pe G. Călinescu! Complotul se dezvăluia clar: să se mai adauge că şi el şi alţii au considerat redactor de carte pe Al. Paleologu, nu pe Mircea Ciobanu care îi fusese lectorul efectiv şi îi făcuse recomandările de rigoare. Întors acasă, directorul *Săptămânii* a declanşat o furibundă campanie de desfiinţare împotriva mea, secondat din umbră şi ajutat de Vasile Nicolescu, un „poet" şi el ultrapreţios, mare ţuţăr al lui G. Călinescu – asta în deosebire de Hăulică, un ins care debutase la Institutul „divinului critic", dar fusese dat afară de acolo, pentru că era incapabil să scrie măcar un articol, chiar de omul pe care se apucase să-l „apere" postum împotriva mea. (În fond, i-a făcut un serviciu, deoarece, ajuns colaborator asiduu la *Scânteia*, tânărul critic artistic a intrat în graţiile lui P. Niculescu-Mizil, care-l va propulsa decisiv în carieră, inclusiv în biroul conducerii Uniunii artiştilor plastici, fără să fi scris nici o carte în domeniul acesta, ci doar comentarii de câteva pagini, apoase şi liricoide.)

Eugen Barbu a găsit prin mine (care nici nu-l văzusem bine la faţă pe Preda) ocazia propice pentru a-l desfiinţa pe acesta şi editura nou apărută, una care se vedea că păşeşte pe o anume cale a inconformismului. Serialul început atunci, *Debellare superbos*, a reactualizat în presa românească practicile vechi ale

perioadei staliniste, deşi efectele ei voit distrugătoare nu mai puteau fi echivalente; se schimbaseră vremurile şi *Tezele din iulie* nu le mai putuseră face să revină. Mie, denunţurile acestea mi-au făcut un imens rău, mi-au consolidat imaginea unui critic „negativist", o prostie care nu are curs decât într-un climat de incultură, aşa cum se dovedea că este cel predominant în ţara noastră şi care s-a prelungit nefast şi anacronic până în ceasul de faţă, când vedem pe un Andrei Pleşu şi pe atâtea alte spirite nomenklaturiste susţinându-l cu inteligenţa lor, şi întărindu-l. Vasile Nicolescu şi-a găsit repede un aliat în Al. Piru, vechi divinizator oportunist al autorului *Bietului Ioanide* şi acesta, secondat de indivizi de teapa lui Gh. Gheorghiţă sau G. Gibescu, au întreţinut împotriva mea cele mai infame atacuri, cu atât mai josnice cu cât nu aveam putinţa de a mă apăra: fusesem cel puţin pe moment exclus din presă, articolele mele îmi erau toate returnate, rubrica de la *Argeş* desfiinţată, diferiţi mercenari invitaţi să scrie pe cât posibil împotriva mea. Însuşi Preda a avut o atitudine neloială faţă de mine, s-a desolidarizat de cartea mea considerând-o, într-un raport anual, ascultat cu maximă satisfacţie de mulţi, singura eroare în apariţiile editurii ce cu onoare conducea.

Pentru a invedera un anumit climat care domnea atunci, să menţionez că singura cronică la *Clepsidra cu venin*, o carte şi aceasta osândită la tăcere de către Vasile Nicolescu, apucase să apară tocmai în *Săptămâna* şi era iscălită de Marian Popa, prieten al Mariei Bănulescu, o cronică în care eram lăudat peste marginile aşteptărilor mele, ca un adevărat Borges al României!).

Dar l-am lăsat de-o parte pe Al. Monciu-Sudinski, eroul de început al acestor aventuri; nu l-am cunoscut personal decât prea puţin. Ştiu că era fiul unei romance şi al unui polonez (refugiat la noi în ţară, în calitate de comunist?) a cărui carieră nu a fost zdruncinată decât de conflictul din primăvara lui '71; a continuat să publice şi rezultatul a fost o carte de proze-interviuri, *Caractere*, un fel de super-comedie din care mi se pare că el a şi extras o piesă de teatru, jucată chiar după oarecare scandal. Plecarea lui în Suedia şi dispariţia lui din câmpul literaturii

mi se pare un final dintre cele mai regretabile şi una dintre cele mai inexplicabile enigme din literatura română mai recentă, care a înregistrat prin aceasta o gravă pierdere. În Suedia ar fi fost victima unei încercări de asasinat, ceea ce iarăşi mi se pare straniu; şoarta lui are însă şi o parte tipică: un autor comite o „eroare" sau chiar o crimă şi este pedepsit redactorul de carte. Exact aşa avea să se întâmple, mai târziu, Gabrielei Negreanu, dată afară de la editura *Albatros* pentru că nu a observat o anagramă cu accent antisemit într-o poezie a lui Corneliu Vadim Tudor, care, bineînţeles că nu a păţit nimic. Tot aşa fusese cazul *Antologiei* lui N. Manolescu la *Biblioteca pentru toţi*, care, în urma denunţului lui Eugen Jebeleanu, a fost retrasă din circulaţie, iar responsabilul colecţiei, M. Şora, a fost sancţionat aspru, ca şi directorul I. Bănuţă, dar cel în cauză a scăpat nevătămat şi cu gloria actului „de curaj". În fine, să semnalez persistenţa acestui tip de sancţiune până în ultimele clipe ale comunismului; poezia *Arpagic* a Anei Blandiana, care a adus sancţionarea redactorului Gh. D. Vasile, în timp ce eroina s-a bucurat de un tratament mult mai blând şi, în compensaţie, i-a fost publicat în BPT un florilegiu poetic care i-a adus o sumă de bani fabuloasă. Sau, pentru a încheia: un articol „curajos" de Eugen Barbu, în care se făcea o apreciere inconvenabilă la adresa lui Marin Preda, a dus la suprimarea publicaţiei (o revistă şcolară din Focşani, parcă), dar marele om nu a fost atins nici măcar cu spinii unei flori.

IX

Tezele din iulie, al căror efect a început să se simtă mult mai târziu, prin efortul tenace al „organelor" care le-au fost preluat conţinutul, au produs mai ales nedumerire şi confuzie, nu au fost resimţite de nimeni ca o lovitură de măciucă, aşa cum se întâmpla cu documentele de partid exprimând o directivă de foarte sus. Aceasta s-a întâmplat, aşa cum am mai spus-o, graţie rezistenţei „Aparatului" care la diferite nivele a sabotat în mod ocult aplicarea lor. Faptul comporta desigur riscuri, dar era mult

ajutat de lipsa de claritate a „tezelor". Ce însemnau ele? Ce urmăreau? Ce se aştepta de la ele? În afara unei sporiri a controlului de Partid şi a unei progresive îngustări a libertăţii de creaţie şi de expresie, nimic nu era clar. Partidul îşi făcuse uitate întregi capitole din trecut (chiar dacă nu şi le osândise, cum s-a procedat în Rusia), dar Ceauşescu nu era implicat în elaborarea acestei vechi politici, care, dacă ar fi fost reabilitată sau readusă pe tapet, ar fi trezit la viaţă tot felul de fantome supărătoare (unele încă în viaţă). Mai clar cred că s-a urmărit nu revenirea la primii ani ai Terorii, ci la metode mai autoritare şi la o obedienţă mai strictă, urmărindu-se cu totul alte obiective.

Sabotarea de către Aparat a tezelor lui Ceauşescu se explică desigur prin aceea că factorii de execuţie nu mai erau cei din banda iniţială de activişti „revoluţionari", aduşi de la Moscova şi slujiţi, în subordine, de elemente locale sau indigene, de aceeaşi factură. Cei care trebuiau să pună în aplicare „noua" politică erau nişte funcţionari oportunişti, cu gândul doar la produsele de lux (chiar artistice) ale Occidentului capitalist, oameni cu pregătire intelectuală uneori remarcabilă, culturnici de altă trampă profesională. Şi, apoi, ei aveau experienţa întâmplărilor din trecut, văzuseră că Partidul îşi abandonase pe toţi zeloşii primi aderenţi; muriseră sau fuseseră îngropaţi şi A. Toma şi M. Davidoglu, dar şi Al.I. Ştefănescu, Eugen Frunză, Victor Tulbure sau Ştefan Iureş. Ceauşescu le pretindea să fie ei noii sacrificaţi, lăsaţi morţii, dacă nu ucişi prin ucazuri de sus, atunci când nebunia (despre care se lansase zvonul că e o simplă diversiune abilă a lui „Nea Nicu" ca să atragă simpatia „tovarăşilor chinezi") ar fi trecut. Tactica adoptată de toţi activiştii a fost: acceptarea fără crâcnire, dar sabotarea tezelor, în fond.

A urmat o mare confuzie, în parte provocată de abilitatea (cât mai putea fi!) a lui Zaharia Stancu. Acesta, sub cuvânt că scriitorii nu „au înţeles" intenţiile şefului, că nu sunt lămuriţi, a solicitat o întâlnire cu acesta, ceea ce a fost acceptat. A fost o greşeală din partea lui Ceauşescu, pentru că de la nivelul unui ucaz abstract, categoric şi venind de sus, cu toate caracteristicile lui: infailibilitate, obedienţă totală, aplicare imediată, s-a trecut la o „discuţie", la un fel de discuţie, care totuşi a avut loc.

A fost întâlnirea din noiembrie, de la Neptun, cu invitaţi din conducerile revistelor Uniunii, nu doar activişti din literatură, cu personalităţi marcante din câmpul literar. În cadrul acestei întâlniri, Ceauşescu a dat vizibil înapoi, a mai atenuat din duritatea primelor hotărâri, a părut că va lăsa totul baltă. (Cu această ocazie, s-a produs schimbarea la faţă a lui A.E. Baconsky, o figură sinistră a primilor ani ai comunismului, care şi-a arătat direct dezacordul, căci de-abia se reprofilase pe modelul „estet", începuse să aspire la universalitate, nu mai putea fără contactele cu Occidentul. Tot cu această ocazie, inconformistul Adrian Păunescu l-a întrebat direct pe amfitrion: „Şi ce facem acum, tovarăşe Ceauşescu, ne chinezim?" În fine, să nu se uite, ceva mai înainte, defecţiunea lui N. Breban.)

Scriitorii şi culturnicii s-au mai calmat, dar s-a văzut curând că autorul *Tezelor* nu renunţase deloc la ele; el a înlocuit stilul brutal direct, obişnuit în acţiunile de Partid, cu strangularea lentă a opoziţiei şi aplicarea treptată a intenţiilor sale. Dar abia peste câţiva ani efectele politicii lui Ceauşescu se vor simţi deplin, un aer echivoc şi o oarecare marjă de libertate rămânând în continuare până la căderea comunismului. Necontenit, am afirmat-o. Tocmai eu care am fost la doi paşi de a fi anihilat din cauza acestei drastice schimbări de politică de după 1971, când abia debutasem. Ştiu ce iritare provoacă în rândurile scriitorilor tineri optzecişti sau nouăzecişti afirmaţia mea că epoca lui Ceauşescu a fost, în comparaţie cu aceea primă, de până după moartea lui Stalin, paradisiacă. Şi nu exclud nici cei mai bine de 15 ani care au urmat *Tezelor din iulie*; este epoca în care eu însumi am publicat, am scris, am existat într-un mod care mai înainte ar fi fost de neconceput. Epoca lui Ceauşescu a fost discordantă, cacofonică, a propus „idealuri" de nerealizat, dar vizibil aşa de absurde, încât nu le lua nimeni în serios. Pe baza lor s-a schimbat programul demagogic, au apărut oportunişti de tip nou, s-au compromis serii noi de scriitori, dar încercarea lui de a sufoca vocile libere nu a izbutit, nu a putut fi dusă la capăt.

În această confuzie ar fi de comparat Festivalurile „Cântarea României" şi anexele lor „Cenaclul Flacăra" cu vechile manifestaţii de pură obedienţă, rezumate la aplauze şi aprobări, din

vremea lui Gheorghiu-Dej, în care totul era reglat şi unidirecţionat, totul era monoton şi cenuşiu. Confuzia din timpul ultimului tiran comunist a încurajat fenomene secundare, care nu existau în programul propriu-zis al Partidului şi nici măcar în *Tezele din iulie*. (De aceea toţi cei care vor citi şi răsciti „documentele" publicate nu vor înţelege nimic din ceea ce s-a întâmplat efectiv) Realitatea desfăşurându-se pe mai multe planuri, dintre care unul foarte îngust, doar tolerat, al libertăţii, reprezintă un fenomen nou în istoria comunismului românesc de peste o jumătate de veac şi se explică prin aceea că noul conducător nu era şi un ideolog, nu era în stare să urmărească până la ultimele consecinţe efectele fenomenelor petrecute „sub" el, le desconsidera pe cele culturale, pentru că nu era interesat şi speriat decât de gesturile şi actele efective, pe care arareori le vedea producându-se. Suficienţa orgolioasă i-a fost fatală şi sub acest aspect lui Ceauşescu.

În afară de carnavalul ambulant al lui Adrian Păunescu – şi care nu a fost lipsit de un anume impact asupra tineretului, aş pune pe acelaşi plan al efectelor secundare, neprevăzute în programul Partidului sau în textul *Tezelor*... asaltul împotriva criticii sub pretextul naţionalist al „apărării valorilor" (cu nuanţa suplimentară că aceste valori erau uneori creaţia culturii „noi" dirijate de comunişti). Şi campionul acestei atitudini s-a instituit, cu de la sine putere, tocmai Eugen Barbu, un publicist pamfletar, care îşi îngăduia modul ireverenţios al presei din trecut, căci i se permiteau unele inconformisme de ton, dacă nu de substanţă, pe scurt, era cu totul altceva decât criticul epurat şi aseptic, respectuos faţă de „valori" de tip D. Micu şi Eugen Simion. Şi tocmai el s-a găsit să-i ia apărarea lui G. Călinescu, proclamat curând mai apoi de un întreg cor de exaltaţi „divinul critic", împotriva mea, pe care m-a denunţat nu ca pe un publicist acolo, aflat în eroare, ci ca pe un adevărat pericol public. Nu ştiu dacă el a fost asmuţit împotriva mea de Vasile Nicolescu, sau acesta numai a prins „momentul", fapt este că înaltul culturnic a decretat excluderea mea din presă, interdicţia oricărei dări de seamă sau menţionări favorabile a numelui meu.

Au început să mi se returneze toate articolele; colaborarea sistematică la *Argeș* a încetat, până când, văzând situația și sfătuit de cei cu mai multă experiență, m-am dus la șeful cenzurii de presă și acesta a făcut eroarea să mă primească. (În lumea literară, călăii aceștia absoluți cedează de multe ori când au ocazia să-și vadă victimele, eventual să ajungă la discuții cu ele.) A fost și cazul meu, căci marele om s-a limitat numai să-mi reproșeze că nu-l „înțelesesem" pe marele Călinescu, care trebuie judecat dincolo de circumstanțe, romanul său *Scrinul negru* (despre care eu continui a crede că este o inepție) constituind un adevărat program „constructiv" grandios, așa de grandios, adaug eu, încât nici nu poate fi perceput cu ochiul liber. Cred că am făcut primul pas în câștigarea partidei, atunci când Vasile Nicolescu a înțeles că eu nici nu știam cine e, ce rol joacă el în „cultură". De fapt, cum se întâmplă mai totdeauna cu persoanele „principiale", ceea ce m-a salvat atunci de sentința definitivă a țutărului lui Călinescu a fost faptul că în timpul conversației noastre eu scăpasem o vorbă despre placheta de debut a sa (căci omul era și poet!) publicată pe la 18 ani, în 1946. M-a iertat, deci, îngăduindu-mi să reapar în presă, mai mult încă, la vreun an-doi când afirmarea mea literară făcuse pași hotărâtori, mi-a propus să scoatem un amplu volum de traduceri din Paul Valéry, el cu versurile, eu cu eseurile; nu m-am grăbit să-i accept invitația și regret acum, pentru autorul *Cimitirului marin*, că nu a cunoscut o mai grabnică difuziune în haină românească prin efortul meu.

Mi s-a îngăduit să public în continuare și am făcut-o mai ales sub forma unor eseuri și pagini exegetice ce vor alcătui foarte curând primul volum din *La sfârșitul lecturii*, o serie menită să demonstreze oarecare forță analitică pusă în slujba unei literaturi de la Neagoe și Heliade la ultimii autori afirmați sub ochii mei; sensul pozitiv al acestei acțiuni nu mai trebuie subliniat, cred că despre unii autori am spus lucruri peste care exegeza lor în viitor nu va putea trece. Efortul meu s-a adresat nu detractorilor mei din banda lui Eugen Barbu (la care s-a adăugat haita lui Al. Piru) și care prenumără indivizi ca Traian Filip, Gh. Gheorghiță, G. Gibescu, M.N. Rusu și alții de aceeași

teapă, nelipsind câte un indignat izolat precum un şef de gară de pe la Urziceni, care a publicat o scrisoare de protest în *Scânteia*, afirmând că mi-a ars de indignare una din cărţi, ci oameilor de bună credinţă, inteligenţe lipsite însă de vocaţia spiritului critic şi care se lăsaseră influenţaţi în impresiile lor de tam-tamul turiferarilor. Cred că i-am convins, deşi nu e a mea cea mai glorioasă acţiune; cred că sutele de eseuri scrise de mine în acele două decenii îşi au o certă importanţă şi constituie teme de referinţă. Mie mi-ar fi plăcut mult mai mult o critică de „punere în problemă", într-un climat de calm intelectual, de înţelegere superioară a rosturilor criticii, de reciprocitate şi adversaritate civilizată. Dar n-a fost să fie şi, dacă tot am ajuns să vorbesc de asta, să spun că un oarecare succes am recoltat totuşi şi el nu mi-a produs neplăcere.

Mai ales că abia începusem să scriu şi m-am trezit cu o formidabilă surpriză: volumul meu *Semne şi repere*, pe care toţi îl vedeau, dacă nu îl doreau pus la stâlpul infamiei, osândit ca o crimă literară a anului, a luat premiul Uniunii Scriitorilor pentru critică în 1971. A fost o surpriză şi pentru mine, dar cu multe accente hazlii, încât îmi îngădui să-i acord un spaţiu mai amplu, ceva mai la vale.

X

Ştirea premierii volumului *Semne şi repere* m-a uluit în cel mai înalt grad; nu mă aşteptasem nicicând la aşa ceva, deoarece dobândisem destulă experienţă ca să ştiu că o astfel de acţiune, de oarecare importanţă atunci pentru destinul unui scriitor ca mine, se face în urma unor urzeli şi combinaţii de culise, iar în cazul meu, un ins atacat de scribii oficiali, într-o întreagă campanie de „desfiinţare", premierea, în sfidarea acesteia, devenea o semnificativă provocare politică. Nu puteam înţelege cum decurseseră lucrurile.

Dar, m-am bucurat în mod firesc, deşi în prima clipă nu mi-a venit să cred; ştirea mi-a parvenit în seara zilei când se întrunise juriul şi am rugat-o pe d-na G. Dimisianu, care cu ama-

bilitate îmi dăduse telefon, să nu-şi bată joc de mine. Ea, care era indignată de campania dusă de Eugen Barbu, Vasile Nicolescu şi Al. Piru, cu acoliţii lor, împotriva mea, mi-a confirmat evenimentul de câteva ori şi mi-a atras atenţia că a doua zi are loc ceremonia decernării, aşa că să fiu pregătit pentru ocazie. Într-adevăr, a doua zi, plecând la serviciu, m-am pus la „ţoale festive", cum spuneau ardelenii după Primul război mondial, şi m-am pus să aştept. Încă de la prima oră, am primit un telefon de la o voce care se recomanda Laurenţiu Fulga şi care m-a felicitat, rugându-mă să vin cu o jumătate de oră mai devreme, deoarece şi el şi „tovarăşul preşedinte, Zaharia Stancu" vor să mă cunoască. M-am executat şi, la ora convenită, străbăteam şoseaua Kiseleff spre palatul lui Toma Stelian, sediul de atunci al Uniunii Scriitorilor, binecunoscut de mine, deoarece acolo se afla casieria la care ajunsesem frecvent, încasându-mi onorariile pentru articole şi cărţi.

Acuma era vorba de cu totul altceva; premiile Uniunii Scriitorilor însemnau nu doar o sumă considerabilă de bani. Acordarea lor data abia de vreo doi-trei ani şi ele înlocuiseră Premiile de Stat de pe vremuri, care fuseseră desfiinţate, după ce multă vreme constituiseră o pradă râvnită de mulţi „creatori" din varii domenii, pentru că echivalau cu costul unei locuinţe, nu de serie. Premiile Uniunii nu se banalizaseră încă, erau doar două într-un an, numai la principalele secţiuni ale activităţii literare (poezie, proză, teatru etc., critică, nu şi „publicistică", de exemplu). În cazul meu, era maxima distincţie la care puteam spera şi ea avea să-mi schimbe destinul profesional şi cel de ins social.

Deocamdată, străbăteam Şoseaua aceea bucureşteană, care ar fi îndeajuns doar ea pentru a câştiga pentru întreaga urbe titlul de care nu se prea bucură, de „oraş frumos"; era locul plimbărilor mele obişnuite, de relaxare, din ce în ce mai rare în ultima vreme. La un moment dat, am remarcat silueta unui om care încerca să se facă remarcat: era un scriitor pe care-l ştiam vag şi care a traversat strada tăindu-mi drumul. Era Marin Mincu, pe care-l cunoscusem la Biblioteca Academiei, unde venea frecvent, întreţinându-se şi cu un amic, Sergiu Sălăjean,

un scriitor fără destin şi care avea curând să plece pentru a-l înlocui pe M. Ivănescu în funcţia de redactor-şef la editura Univers. Marin Mincu aflase de premiere şi m-a felicitat cu efuziune din mers, apoi am intrat în sediul Uniunii, el mistuindu-se în altă parte, după treburile lui. Eu am urcat spre biroul lui Stancu, pe care-l ştiam la etaj; alături se afla biroul umbrei sale din acele zile, Al. Ivasiuc, pe care-l cunoscusem mai bine şi care s-a aflat în situaţia rarissimă între confraţi că m-a stimat întotdeauna, fără a mă simpatiza deloc; vedea însă în mine un tip uman apropiat de sine, prin originea socială, tip de inteligenţă şi până la un punct, destin. (Ceea ce a fost observat şi de alţii şi ţin minte că atunci când am apărut în lumea literară, faptul petrecându-se cu atâta întârziere, toţi au crezut că am ieşit şi eu din puşcărie recent, ca atâţia, iar naivul Vasile Băran m-a întrebat de-a dreptul: – Aţi fost închis cu domnul Ivasiuc?)

Autorul *Vestibulului* se mutase efectiv, deşi căsătorit, alături de Stancu, într-o cameră, desigur ca să fie mai aproape de „centru", de locul marilor combinaţii şi hotărâri. M-am dus deci la el, nu la secretară... Când am intrat în vasta încăpere, am avut parte de un spectacol neaşteptat, căci am dat acolo peste Ivasiuc şi nevastă-sa, Tita Chiper, şi Ov.S. Crohmălniceanu cu doamna, ultimele trei persoane complet necunoscute de mine. Când m-au văzut au izbucnit într-un râs irezistibil, de nu am ştiut ce să mai cred. Am aflat, când s-au mai potolit şi s-au făcut prezentările, prin gura lui Crohmălniceanu, că acesta mă zărise pe fereastră venind. – Şi ce era aşa de râs? – Păi, domnule, am văzut că vine la d-ta Marin Mincu şi am crezut că o să vă încăieraţi, că o să sară la d-ta să te bată!... – De ce aşa? am întrebat eu, mereu nedumerit. –Păi, domnule, mi-a spus Ivasiuc, ăsta vine în fiecare zi aici pe capul lui Stancu şi se plânge că din cauza dumitale şi a altor impostori nu e el publicat, că *România literară* îl refuză etc., etc.

– Mare ţi-e grădina, Doamne! mi-am zis atunci şi am repetat formula de multe ori, mai ales în legătură cu cei de faţă.

Am fost dus la Stancu, pe care-l ştiam din contacte îndepărtate, dar al cărui rânjet de lup, deopotrivă cu privirea tăioasă au fost mai accentuate atunci, în acea împrejurare festivă. L-am

cunoscut şi pe Fulga, cu care aveam să stabilesc unele relaţii mai târziu, şi ne-am înfăţişat cu toţii la ceremonie.

Evenimentul a avut, pentru mine, urmări considerabile; pe de-o parte a fost o lovitură dată tuturor detractorilor mei, deşi nu i-a descurajat cu totul, dar mi-a adus un anumit prestigiu, o confirmare profesională, în fine, o mare sumă de bani. Cu aceasta am putut să-mi realizez un proiect în faţa căruia ezitasem: să renunţ la slujbă, să duc o viaţă independentă, de om neîncadrat undeva, să-mi scriu în tihnă capodoperele. (Mai ales că la Biblioteca Academiei, unde deţineam o modestă slujbă, mi se organizase o „demascare" pentru care şi-a dat concursul, ca om de partid, sinistrul Al. Graur, omul tuturor infamiilor – un latinist care nu numai că negase latinitatea limbii române, când comuniştii o puseseră în cauză, în epoca stalinistă, dar fusese singurul om de meserie care propusese revenirea la alfabetul chirilic, acesta fiind mai apt decât celălalt să redea toate sunetele specifice limbii române.) Lucrurile nu au ajuns aşa de departe, mi-am dat eu demisia din slujbă, asigurat întrucâtva de calitatea de scriitor, de perspectiva unei traduceri la care lucram, în fine, de certitudinea că-mi voi valorifica o veche antologie din povestirile lui Villiers de l'Isle-Adam, pe care o făcusem, de amorul artei, prin anii '50, apoi de apariţia primului tom din seria *La sfârşitul lecturii,* care era gata de tipar.

Totul mi-a reuşit, dar, din păcate, unul din efectele strangulării literaturii de către Putere în anii următori a fost scăderea drastică a remuneraţiei autorilor, până la urmă totul punându-se între limitele „rentabilităţii", ale unei autogestionări a lumii literare. Faţă de cât am reuşit să public, ar fi trebuit să încasez cel puţin dublu; situaţia mea a devenit, totuşi, sensibil mai bună, dar efortul literar ca autor, traducător, editor, referent pe la edituri a fost de maximă încordare, răgazul de a-mi scrie sau definitiva capodoperele devenind, mai degrabă, iluzoriu. Dar adevărata problemă pe care a trebuit s-o înfrunt a fost de ordin moral: aşa cum am mai tot spus, tipul „scriitorului" cu care acum veneam în contact direct îmi repugna teribil, îl consideram străin de mine, cu toate că şi eu devenisem un om de acest tip. „Viaţa literară" nu mă atrăgea şi totuşi mă învârteam în ea,

eu nefiind un singuratic, aşa cum se crede, ci un om de mare sociabilitate, un ins de legături, de petreceri şi profundă convivialitate, de comunicare permanentă, cu cât mai mulţi. Nu eram un izolat şi nu fusesem decât de nevoie, în nici un caz un ascet, ci un om cu o viaţă sentimentală tulbure, chiar dramatică, prelungită, datorită situaţiei mele de celibatar, mult dincolo de vârsta cuvenită.

În sfârşit, problema morală avea şi o latură politică deloc neglijabilă: eu refuzasem până atunci să mă încadrez în sistem, urmasem direcţia în care mersese lumea mea; o făcusem din adâncă convingere, şi-mi asumasem soarta, consecinţele, pe care repet, în anii de teroare de la început le vedeam în culori mult mai sumbre. (Refuzasem înregimentarea politică de orice fel, chiar şi aceea devenită ulterior convenţională, în UTC. Prima dată fusese ca elev de liceu, când mi se adusese o convocare de la „raion" ca să-mi ridic carnetul, ceea ce nu am făcut, acceptând riscurile. A doua oară, ca student, acelaşi gest contribuise esenţial ca să mă determine să părăsesc Facultatea, apoi, la prima mea slujbă, refuzul nu a avut consecinţele de care mă puteam teme, deoarece instituţia unde se petrecuse „cazul" meu s-a mutat peste noapte în alt raion şi afacerea nu a mai fost urmărită de cei care nu m-ar fi lăsat chiar aşa, cu una cu două. În fine, la alt şi ultim serviciu, făcusem declaraţii false asupra vârstei ca să pot evita „încadrarea" sub orice formă, care m-ar fi dezonorat.) Şi acum acceptasem să intru în Uniunea Scriitorilor, fie şi fără nici o plăcere...

În fapt, trebuie precizat că dacă această asociaţie aşa-zis profesională era condusă de comunişti, ea îngăduia şi non-comuniştilor accesul, într-o situaţie de toleraţi, în care m-am aflat şi eu. Să adaug, de asemeni, că Zaharia Stancu, pentru a-şi asigura voturile plenului adunării, atrăsese tot felul de persoane, publicişti problematici, mai mult gazetari decât scriitori, inşi care, urmărind mirajul pensiei, îngroşaseră rândurile „obştei" şi-i modificaseră substanţial componenţa, devenind oamenii lui de manevră. În plus, o parte considerabilă de scriitori ştiuţi ca adversari ai regimului fuseseră primiţi, uneori fiind abia ieşiţi din puşcărie. Prin 1972-'73, Uniunea era o in-

stituţie care semăna mai mult cu o casă de pensii decât cu o falangă de luptă în favoarea vechilor idealuri comuniste.

...Este ceea ce i-a şi reproşat lui Stancu, într-o întâlnire la Ceauşescu, impetuosul Ion Lăncrănjan, care se văzuse eliminat prin vot democratic din toate structurile de conducere ale Uniunii unde înainte fusese un factor decisiv.

El a cerut ca în Uniune să fie primiţi numai membri de partid, să fie excluşi toţi cei cu dosar prost, iar membrii Comitetului Central PCR să preia conducerea efectivă. Ceauşescu a reţinut doar ceva din aceste doleanţe (poate că mai târziu le-ar fi admis pe toate, dar atunci nu venise încă „momentul"). Cât priveşte excluderile, el le-a respins, dar a spus ceva de genul: – Cei care au intrat să fie buni intraţi, dar alţii nu! Celelalte puncte au fost puse în aplicare: s-a introdus o lungă stagiatură, care îi obstrucţiona sau chiar elimina, mai ales, pe tineri de la acceptare; calitatea de membru de partid a devenit obligatorie, în fine, scriitorii membri ai Comitetului Central au fost cooptaţi în conducere, chiar dacă nu lor li s-a dat în exclusivitate puterea.

Eu mă aflam intrat în Uniune, fără să fi putut îndeplini decât condiţia pură de scriitor: eram, când am fost acceptat, autorul a patru cărţi şi al câtorva zeci de articole; am aparţinut ultimei serii care nu a făcut un stagiu: am fost acceptat de la început ca membru titular, asta aducându-mi unele privilegii care la mulţi din confraţii mei erau exorbitante: călătorii în străinătate, împrumuturi nerambursabile, pensii pentru alcoolism încă din fragedă tinereţe, repartiţii în vile şi pensiuni cu semi-gratuitate, obţinerea de locuinţe mult peste necesităţile stabilite prin lege etc. etc. Uniunea era o vacă de muls, de care au profitat mulţi, poate şi spre binele literaturii ce s-a scris în acei ani. Toate favorurile au rămas pentru un grup de „aleşi"; eu nu făceam parte dintre ei şi m-am mulţumit cu mult mai puţin.

Puteam totuşi să scriu şi, întrucâtva, să şi public, nu mai eram un paria ca înainte; îmi făcusem reputaţia unui tip inconcesiv (ceea ce eram departe de a fi), de om intratabil, chiar rău (ceea ce nu contează în critica literară, unde primează adevărul). Supravegheat strict şi permanent de o cenzură special atentă, am depăşit momentul „anti-Călinescu" pe care l-a

repetat Vasile Nicolescu și compania la apariția cărții lui M. Nițescu, *Între Scyla și Charibda*, unde se aflau, de asemeni, unele pagini inconvenabile despre „divinul critic". S-a organizat și atunci (1973) o campanie împotriva acestei cărți și toți detractorii mei au profitat de ocazie și mi-au asociat numele cu al acestui critic... Dar care nu-mi fu mirarea să ascult la T.V. o emisiune în care eram din nou „demascat" pentru atentat la gloria „valorilor" împreună cu acesta! Și cine o făcea? Vechiul edec al comunismului, slujbașul lui cel mai obedient, omul tuturor josniciilor comandate de Partid, Ovid S. Crohmălniceanu, cel care la unica noastră întâlnire mă felicitase ditirambic pentru *Semne și repere*, adăugând că nu e student al său care să nu reia comparația mea dintre Mateiu Caragiale și Proust, și s-o vâre în lucrările lui, că toți mă admiră etc., etc...

Efectul acestei înscenări a fost mult atenuat de tăcerea celorlalți critici sau oameni de meserie și același lucru s-a petrecut cu furibundele atacuri ale lui Al. Piru și ale oamenilor lui; numai directorul administrativ al Cărții Românești, un om de partid pe nume Iacob, a ridicat vocea într-o ședință de-a lor, cerând editurii să fie mai temperată cu publicarea cărților mele. „Premierea" mea din 1972 acționase mult în favoarea mea, deși nu-mi asigurase imunitatea absolută față de acest gen de campanii diversioniste.

Și, pentru a încheia pe o notă mai veselă să spun ceva despre condițiile în care s-a petrecut ea, caracteristice pentru un stil al „vieții literare" mai general decât aș fi putut eu bănui la momentul respectiv. Nu am făcut o anchetă asupra lucrurilor, dar câțiva colegi din comisie mi-au povestit mult mai târziu ce a fost. Încă de pe atunci, foarte de timpuriu, se configurase o schemă care, cu mici variații, a ținut până la căderea comunismului. Decizia în acordarea unor premii, desfășurată chiar în absolută libertate, era dominată de scriitorii din provincie, care alcătuiau majoritatea în comisie, de ardeleni în primul rând, apoi de ieșeni și bănățeni; ei știau să se înțeleagă propunând fiecare „oamenii lor", de conivență cu ceilalți care îi votau automat, plasându-și și ei oamenii lor. Veneau parcă înțeleși prin telepatie și, la București, găseau fără greș în comisie câte alți

doi-trei ardeleni sau moldoveni şi treaba era ca şi făcută. În 1972, omul care *trebuia* votat era Victor Felea, ceea ce s-a aranjat dintru început; rămânea la critică locul secund, pentru care cei înţeleşi aşa de simplu nu aveau candidat, opţiunea lor nu mai era dirijată de interesul personal. În mod firesc, cel hărăzit să-l ia era Eugen Simion, cu studiul despre E. Lovinescu, numai că aici s-a întâmplat un lucru pe care şi eu l-am verificat, aflându-mă ulterior în diverse comisii de premiere: s-a votat *contra* doar pentru că autorul cărţii, venit val-vârtej de la Paris, cutreierase toate redacţiile şi pusese o insistenţă nemaipomenită la toţi cunoscuţii ca să-şi adjudece premiul. Iritaţi de acest fapt, membrii din comisie m-au inventat pe mine, un outsider, susţinut mai ales de Cornel Regman şi Corneliu Ştefanache, care nici nu mă cunoşteau personal, dar au vrut prin aceasta să dea o lovitură bonzilor de la Bucureşti şi, mai ales, celor de la *România literară*, printre care se afla bine instalat şi candidatul cu insistenţele...

(Mie mi-a fost dat mult mai târziu să asist la convulsiile dramatice ale lui Romulus Vulpescu şi ale lui Laurenţiu Fulga, la toate insistenţele lor sufocante de a face o comisie să premieze *Arta conversaţiei*. Nu au izbutit. Şi atunci, din aceleaşi motive, s-a votat *contra*.)

XI

La începutul deceniului VIII, aşadar, după abia doi-trei ani de activitate literară publică, m-am văzut proiectat în publicistică, în lumea literară, în cu totul altă formulă de existenţă, în cu totul alte raporturi cu societatea în care trăisem până atunci şi care, şi ea, se schimbase semnificativ. Fără să fiu atras de avantajele noii situaţii, ele mi s-au impus ca o fatalitate, pe care nu aveam cum s-o înlătur, eventual revenind la vechiul statut. Eu nu aveam o calificare în vreo altă meserie, care să-mi asigure viaţa de fiecare zi; nu aş fi putut realiza retragerea plină de o nobilă demnitate a prietenului meu dr. Mircea Pop, care iscăleşte volume de versuri şi excepţionale traduceri din limba

greacă sub pseudonimul Alexandru Miran. El este complet absent din „viața literară" (și faptul i-a dăunat grav prestigiului și recunoașterii valorii reale, în ciuda articolelor foarte favorabile pe care le-au scris despre el critici de talia lui N. Manolescu și Mircea Ciobanu). Eu trebuia să „activez" cumva, desigur doar pe plan literar, pentru că eram legat de putința publicării, ca unică resursă de existență. Și cele mai cerute texte erau articolele de critică literară, apoi cărțile de critică, în fine, traducerile, prefețele, alcătuirile de antologii etc. și abia în ultimul rând literatura mea de imaginație, care ridica mult mai grave probleme. Am amânat-o pe aceasta din urmă, doar cu vaga speranță că se va releva cândva, eventual postum...

Activitatea mea publicistică, deși neașteptat de revărsată și de diversă, era zăgăzuită nu doar de diversele forme de cenzură, de programul comunist care făcea din acei scriitori care-l ocoleau niște marginali și niște toleranți, dar și de alte probleme pe care le aveam de rezolvat. Era, în primul rând, aceea a competenței, căci eu eram un amator în critică și ținusem să subliniez asta cu orice ocazie. Cunoșteam literatura română, dar mult mai puțin decât se crede; o parcusesem în linii mari încă din liceu, mai ales în lungile vacanțe petrecute la țară în clasa a VI-a și a VII-a. În ultimul an de liceu părăsisem aproape cu totul literatura autohtonă, dedicându-mă celei franceze și asta mi se părea firesc pentru că în acel an, 1948, literatura română încetase să mai existe. Intrase, de fapt, într-o eclipsă ce a ținut nu un deceniu, cum se tot afirmă de către ignoranți, ci până la moartea lui Stalin, după care, în ciuda evenimentelor din Ungaria, s-a înregistrat un dezgheț foarte lent, dar ireversibil, mai precipitat după 1961.

Eu nu bănuiam cum o să evolueze lucrurile; în deceniul al VI-lea am citit preponderent filosofie, mai puțin literatură și aproape deloc literatură română. Așa, când au apărut *Moromeții*, 1955, eu nu am înregistrat evenimentul, am citit romanul mult mai târziu, când mi s-a explicat că nu e vorba de o carte tradusă sau adaptată din rusește, cum am mai spus că presupusesem, având ca erou personajul popular Ilia Muromeț. Tot așa s-a întâmplat cu Labiș, despre care mi-a vorbit o prietenă

mai informată, după ce acesta murise şi numele lui devenise extrem de popular în generaţia poeţilor mai tineri. Această prietenă, care era o franţuzită, nu ştiu prin ce miracol îl citise şi mi-a spus că e ceva de capul lui. Dar îi pronunţa numele pe franţuzeşte, cu accentul pe *i*, de parcă ar fi fost Labiche şi eu m-am întrebat: ce o fi ăsta? un scriitor cu origini probabil franceze, care scrie despre căprioare?... În sfârşit, primul text de Petru Dumitriu, din *Cronica de familie*, l-am citit întâmplător, luându-l din biblioteca unui spital, unde mă aflam internat pentru un scurt control şi cei de acolo aveau abonament la *Viaţa românească* unde apăruse *Davida*, care, în prima ei versiune, este o capodoperă a prozei româneşti.

În afară de filosofie, din care am citit masiv între douăzeci şi treizeci de ani, aprofundasem mult pe Proust, scriitorul meu model; încercam să studiez literatura psihologică, mai cu seamă cea confesivă, pe care înţelegeam să o ilustrez în opera mea de imaginaţie. Iniţial, mă gândisem să scriu un mare op romanesc şi unul filosofic, în care să-mi dau măsura întregii mele capacităţi intelectuale, dar mai apoi am decis să le concentrez pe amândouă într-o singură carte, care în versiunea dorită de mine trebuia să fie un roman revărsat şi eteroclit, amestec de creaţie artistică şi de ilustrare a unei filosofii şi unei etici a creaţiei. (E ceea ce am făcut în oarecare măsură şi în versiunea prescurtată pe care am reuşit să o fac să apară în 1996). Lecturile mele din literatura recentă, de după 1960, erau, mai degrabă, sporadice, asigurându-mi o competenţă cu totul discutabilă. Pe măsură ce avansam în acţiunea mea publicistică, începea să mă încerce un scrupul moral: ce competenţă aveam eu să mă rostesc despre oameni şi opere, dacă-mi lipseau reperele generale de referinţă, iar despre multe pe care le posedam nu puteam să vorbesc deoarece însemnau nişte nume puse la index de către comunişti? Simpla onestitate profesională, pe care o vedeam la tot pasul încălcată cu dezinvoltură de feluriţi „colegi" ai mei de critică, îmi paraliza avântul – dacă acesta m-ar fi dus prea departe. Eu nu făceam cronică, mă limitasem la cărţi şi personalităţi favorite, dar păcatul omiterii conştiente mi se prezenta în

față în varii momente ale unei activități care începuse oarecum fără voia mea, dar se desfășura și mă consacrase.

Dar m-am eliberat repede de aceste temeri și scrupule; față de felul în care se prezentau alți critici, eu făceam figură destul de onorabilă. Cuvântul ironic și lamentabil al amicului meu Villiers de l'Isle-Adam îmi răsuna mereu în urechi și mă încuraja: „Valorez puțin când mă contemplu, dar mult când mă compar!" Încetul cu încetul, am început să mă dumiresc asupra pregătirii intelectuale în cazul atâtor publiciști și oameni de meserie care urmaseră nu doar școlile comuniste de literatură, dar și Universitățile, în regulă, din ultimii ani. Mi-am dat repede seama ce e de capul lor; am scris referate la edituri, am făcut publicabile cărți cu pretenții, chiar teze de doctorat, și am înțeles că trebuie să mă pun mai prejos de ei. Acțiunea mea era de o certă utilitate, uneori umplea chiar un gol. Am înțeles asta într-un moment crucial, pe care, depășindu-l, l-am considerat un fel de prag în activitatea mea de critic. Era prin 1973 și Editura Minerva, prin glasul lui Z. Ornea, mi-a făcut propunerea de a redacta prefața la monografia lui E. Lovinescu despre *Titu Maiorescu*, reeditată acum pentru prima dată după 1940. N-am vrut să accept, mă consideram mai prejos de această sarcină, era, după mine, vorba de o carte esențială a culturii critice românești care pretindea un comentariu pe măsură, o meditație adâncită asupra destinului unei discipline. Eu nu mă vedeam făcând asta; dar s-a întâmplat ca editura, din nu știu ce motiv, să insiste, cred că întreaga lucrare fusese trimeasă la cules și nu se găsise prefațatorul... Până la urmă am cedat și am recitit cu maximă atenție cartea aceasta, care-mi încântase adolescența, verificându-mi după aproape un sfert de veac impresiile.

Rezultatul a fost destul de neașteptat. Nu pot zice că noua lectură m-a decepționat; dimpotrivă. Dar am descoperit că problema „maiorescianismului" lui Lovinescu, admis de unanimitatea criticilor, trebuie repusă în cauză și mi-am scris textul fără accente polemice, (era doar unul de „prezentare"), dar exprimând unele rezerve pe care foarte curând aveam să le dezvolt într-un proces de revizuire a lui Lovinescu și a acțiunii sale, ceea ce avea să mă ducă la elaborarea unui eseu mono-

grafic, prin care iscăleam triumful criticului împotriva monografistului şi istoriografului junimist de la care plecasem. Căci descoperisem anume că el trebuie dezvăluit în ceea ce a fost efectiv, nu în ceea ce a spus el despre sine că a fost, adică să merg pe o linie total opusă cele a lui Eugen Simion care ne-a dat un *E. Lovinescu* informativ, un fel de monografie pentru şcolari, scrisă parcă *par lui même*, care, negreşit i-ar fi plăcut lui E. Lovinescu, în ultimii săi ani de viaţă, când a vrut să acrediteze o anume idee a sa. Dar, mie, figura şi importanţa marelui critic mi se dezvăluiau puţin altfel.

Această mică aventură, care a rămas una din cele mai semnificative din cariera mea de critic, în afară de faptul că a întărit ura imortală, nedezminţită, a lui Eugen Simion împotriva mea, m-a încurajat să continui procesul de analiză pe temeiul liberului examen, fără să ţin seama de prejudecăţi şi tabu-uri. Descoperisem şi aici că o acţiune pe care omul comun ar judeca-o negativă este, în cazul criticei, oricum pozitivă, dar şi că un act de dreptate în favoarea unui scriitor poate însemna şi reducerea sensibilă a valorii lui. În critică nu contează decât adevărul, pe care dacă nu-l putem ortografia cu majusculă, trebuie să-l căutăm şi să-l slujim, să-l descoperim în toate expresiile lui ascunse, nebăgate în seamă, obliterate din diferite motive. În tot cazul, faptul că reluam un text venerabil al criticii româneşti şi-l făceam să ajungă în mâinile noilor generaţii de cititori, uşurându-le înţelegerea printr-o introducere explicativă, m-a umplut de o mândrie pe care nu o mai încercasem.

Se dovedea astfel că activitatea mea este utilă nu doar la modul înţeles de mine, adică printr-o critică cât mai directă şi mai lipsită de reţinere, dar este *solicitată* de text, cerută de mutaţiile care se presupune că avuseseră loc în deceniile scurse, este pretinsă de însăşi viaţa ei obscură, neştiută. Se dovedea apoi o anume vocaţie a mea, dar şi faptul că îndeplineam un gol în cultura literară a vremii şi asta m-a îndemnat să repet gestul, mijlocind apariţia altor autori, necunoscuţi sau rău-cunoscuţi (V.A. Urechia, Pompiliu Eliade etc.), mergând până acolo încât m-am înhămat la ediţia de *Opere* de E. Lovinescu, relevând texte necunoscute în cea mai mare parte, abandonate de el, sau

despre care nu mai vorbea nimeni. (Personal, cred că acest efort reprezintă punctul de pornire al unei noi viziuni asupra marelui critic, pe care numai superficialii şi răuvoitorii nu vor să o recunoască.) Sunt cu atât mai mândru de efortul meu, cu cât un Andrei Pleşu (un scriitor care nu a prefaţat în viaţa lui un text de Noica şi nici nu a trudit pentru vreo ediţie echivalentă cu a mea din Lovinescu, deşi îi este până peste cap obligat moralmente şi intelectualiceşte Filosofului de la Păltiniş) a îndrăznit să mă denunţe ca ilustrând niscai porniri barbare de distrugere sau maculare, iar mai târziu a pus pe acolitul său George Pruteanu să facă acelaşi lucru, învinovăţindu-mă că m-aş lăsa pradă unor accese de „furie demolantă".

Cât priveşte „competenţa" pe care am dovedit-o cu această ocazie, dar şi în atâtea altele, nimeni până acum nu a dovedit vreo eroare de informaţie sau vreo lacună în folosirea datelor discutate – cel mult mi s-au semnalat (în miile de pagini) câteva mici erori veniale, pe care abia le pot număra pe degetele unei singure mâini. Acest succes, pe care de cele mai multe ori l-am serbat în tăcere, m-a întărit în convingerea că eu pot sluji, fără a mă aservi. Îmi alegeam subiectele, mă dedicam unor figuri favorite, unei problematici cât mai îndepărtate de programul ideologic marxist sau naţionalist. „Criticii" cu care mă întâlneam prin redacţii de reviste şi edituri nu erau de natură să mă intimideze cu ştiinţa lor; pe unii am izbutit chiar să-i uimesc prin unele relevări ale mele (aşa s-a întâmplat cu articolul despre *Maiorescu* şi *„Copilul Eyolf"*, sau cel în care vorbeam de Titus Hotnog, sau puneam în valoare un opuscul ignorat de Pompiliu Eliade. Să spun deci că titulatura de „critic autodidact" cu care m-a gratificat etern furiosul domn Marino mă lasă rece, poate chiar mă încântă: mă simt bine în aceeaşi companie cu H.G. Wells, Remy de Gourmont, G. Bernard Shaw, B. Croce, Giovanni Papini, Paul Valéry sau Thomas Mann. O prefer aceleia de enciclopedist savant, de sistematizator de titluri şi compulsator de „idei" doar problematic „literare"

Cât priveşte nivelul la care se află cultura criticilor noştri obişnuiţi, să notez cazul lui Alex. Ştefănescu, cel care scrie despre toţi şi despre toate, ba chiar are în proiect o istorie a litera-

turii române sau aşa ceva. El îşi publică o notă de *Jurnal*, datând din 1993, moment în care autorul, care a împlinit recent 50 de ani, era pe deplin maturizat esteticeşte: „Descopăr surprins, într-una din cărţile de după război ale lui T. Arghezi, poemul *Mi-e dor de tine*. Trăiam cu convingerea că versurile argheziene publicate în timpul regimului comunist n-au nimic măreţ. Că sunt fie elogii demagogice – ale fiinţei umane, fie încântătoare opere minore, scrise cu grija de a nu atrage atenţia cenzurii. Şi iată acest poem, *Mi-e dor de tine*, de o mare frumuseţe şi, în acelaşi timp, de un ameţitor curaj artistic. T.A. l-a dedicat soţiei sale, Paraschiva, la scurtă vreme după moartea acesteia..." Nu discut aici îndreptăţirea unor afirmaţii cum ar fi „curajul" (ce curaj?) pe care acest poem (care e dat „după Petrarca") l-ar proba. El este o improvizaţie nefinisată de sfârşit, datând de la mijlocul anilor '60; a-l situa „după război" e o enormitate (a apărut în 1970) care atestă simţul cronologiei la istoriograful nostru declarat. Iar ideea, dată drept convingere, cum că marele poet a scris sub comunism numai versuri de complezenţă şi texte neglijabile, îl vestesc pe cel care o lasă pe hârtie că Arghezi a publicat în acea perioadă (chiar dacă excludem *101 poeme*, 1947) mai mult decât scrisese înainte, adică şi-a dublat măcar prin volumul fizic întreaga producţie lirică. Nu or fi în ultimii săi douăzeci de ani numai capodopere, dar toţi cunoscătorii scrisului arghezian au relevat înnoirea tematicii, o schimbare de tonalitate, o încercare de revenire asupra vechilor inspiraţii şi soluţii. Miracolul acesta eu l-am trăit şi el mi-a inspirat reabilitarea poetului compromis un timp cu opere de complezenţă, deşi nici acestea nu sunt chiar de lepădat; pot, în tot cazul, să-i ofer spre lectură acestui cunoscător care se numeşte Alex. Ştefănescu cel puţin două duzini de capodopere din această ultimă serie. (Să mai punem la socoteală că el este şi autorul unui *T. Arghezi interpretat de...* ceea ce ar ridica pretenţiile cititorului la alte cote.)

Dar, la ce bun? Nu este singurul caz care-mi dovedeşte gravele lacune de informare ale generaţiei sale, de care pe mine m-a despărţit soarta, dar şi propria-mi voinţă. În tot cazul, asta îmi întăreşte încrederea în ce am făcut şi mă scuteşte de regretul de

a nu fi luat lecţii de literatură cu dentistul Ion Vitner, cu gazetarul G. Ivaşcu sau cu inginerul Ov.S. Crohmălniceanu, care, după câte ştiu, în timp ce era cadru universitar la Bucureşti, urma cursurile de student fără frecvenţă ale Universităţii din Iaşi.

XII

În mai puţin de doi ani, aşadar, care au urmat debutului meu reuşisem să-mi schimb totalmente statutul social, să mă strecor într-o organizaţie nomenclaturistă, Uniunea Scriitorilor, dominată de comunişti, dar îngăduind o maximă libertate, reală, deşi acordată membrilor ca un hatâr ce putea fi oricând anulat. Pentru mine, a fost imens; dacă nu am beneficiat de favorurile celor de la vârf sau de sinecure aproape gratuite, de pensii pentru boli închipuite, salarii pentru slujbe iluzorii, împrumuturi nerambursabile, ajutoare directe, am avut şi eu parte de câteva premieri (cu sume de bani din ce în ce mai scăzute), am putut trăi fiind considerat în câmpul muncii, deşi nu mai eram salariat, în fine am fost trimis de US de trei ori în străinătate, nici o dată în Vest unde paşaportul turistic mi-a fost sistematic refuzat, iar ca „oficial" nu se gândise nimeni la acest favor. M-am bucurat de vizite în URSS, ceea ce pentru mine reprezenta totuşi ceva. Am fost, deci, la Moscova şi Leningrad, în 1976, la Moscova, Leningrad şi Riga, şi la Moscova şi Tallin, în 1985, în călătorii scurte de până la zece zile, doar prima fiind mai generoasă, de două săptămâni, pentru o aşa-zisă „documentare".

Eram, şi simţeam permanent acest lucru, un membru de categorie secundă, acceptat, dar nu agreat de Partid şi de cei mari, bonzii de la conducerea US; mi se foloseau aptitudinile profesionale, talentul, inclusiv cele de traducător şi eram un colaborator util, dar totdeauna în afara liniei şi tonului publicaţiei care mă accepta, fără să-mi pretindă mai mult pentru că se ştia că aş fi refuzat. Ceea ce nu-mi displăcea de fel, căci pasul următor ar fi însemnat înregimentarea şi supunerea mea spiritului de gaşcă de care aveam oroare, ca şi subordonarea politică. Mi

se părea şi aşa că făcusem destule concesii, ocolind subiectele fierbinţi şi personalităţile ce trebuiau exaltate, scriitorii sus puşi, cărora li se întreţinea artificial gloria, dar şi vedetele susţinute de un grup sau altul. Critica mea, din voit camilpetresciană, devenea din ce în ce mai mult zarifopoliană, dar şi aşa, (nu mai vorbesc de traduceri, pe editările de texte, de paginile de istorie literară) avea un sens pozitiv implicit, chiar dacă se folosea de unele negaţii; căutam să profit de marja de libertate pe care o lăsau autorităţile politice şi care, spre mirarea mea, o vedeam pusă în discuţie nu doar de scriitori ostili spiritului liberal, dar şi de criticii chiar tineri care trăiau de pe urma dreptului la opinie şi încercau să facă o carieră în domeniul opinabilului. Toţi vituperează critica, o acuză de negativism, se tem de ea mai mult decât de moarte şi nu doresc decât un singur lucru: să nu mai existe, din moment ce se atinge de ei, de părerile lor, de idolii lor. Nu mai vorbesc de autorii de literatură de imaginaţie! Nu pot să uit cuvântul lui Marin Preda rostit pe la debutul meu: „Păi dacă ăsta scrie aşa despre Călinescu, cum o să scrie despre mine?!"; el mă urmărea şi îl puteam verifica la fiecare pas. (Lui nici nu-i trecea prin cap că eu îl consideram un prozator superior lui Călinescu, care, la toate urma, este autorul unei singure nimereli foarte onorabile, *Enigma Otiliei*, în timp ce el a scris o capodoperă *Moromeţii*, I, un roman ce pecetluieşte o epocă istorică, un gen, o literatură. Or, ceea ce de asemenea Preda nu-şi putea închipui e că eu n-am putut scrie despre el, lăudându-i realizarea, tocmai din cauza climatului viciat , a devierii spre partizanatul personal sau de grup, pe care el însuşi îl întreţinea cu politica lui, dusă nu doar la conducerea Cărţii Româneşti. Preda prefera în veci opinia fără nuanţe şi lauda naivă pe care i le oferea critica de tip N. Ciobanu. Cred că suntem singura ţară din cadrul civilizaţiei europene în care şi astăzi se aud nenumărate accente de indignare ale unor critici care se ridică împotriva ideii de critică, neagă dreptul la opinie şi atacă însăşi libertatea fără de care nimeni nu ar avea dreptul să emită o judecată, să facă o apreciere, să articuleze o obiecţie, – începând cu ei înşişi.)

În ceea ce mă privea, am simțit în permanență rezerva „colegilor" mei în toate împrejurările, în toate contactele, dar mai ales în puținele ședințe pe care Secția de critică le ținea, aceasta fiind singura mea contribuție „obștească", la care se adăuga participarea în felurite comisii de premiere, totdeauna la „Asociație", niciodată la „Uniune", unde deciziile erau precumpănitor influențate de presiunile politice, sau de necesitatea de a respecta niște combinații de grup, străine de valoarea celui în cauză. Mi-am îndeplinit cum am putut modestul, dar nu neînsemnatul rol, și ajunsesem să spun: „Noi trebuie să reparăm ce s-a făcut cu premiile Uniunii, să nu adăugăm și propriile noastre greșeli."

Încolo, nimic. Viața Secției de critică se stingea lent, fără ca cineva să fie preocupat de asta. Ea era dominată de universitari ocupați cu altele, oameni care nu-și considerau perspectivele de acțiune și parvenire profesională în cadrul Asociației sau măcar în zona literaturii. Eram, deși trecut de patruzeci de ani, unul dintre cei mai tineri membri, deoarece începuse să devină o excepție să fi scris două cărți de oarecare valoare înainte de a împlini această vârstă. Majoritatea membrilor erau oameni în etate, istoriografi mai mult sau mai puțin literari, folcloriști, istorici de-a dreptul. Tipul meu intelectual, genul meu de formație și stilul de manifestare, mult mai aproape de specificitatea profesională, lor le provoca o adevărată oroare. Simțeam asta la orice gest, la orice propunere venită de la mine, la orice încercare de a schimba ceva.

Voi pomeni doar de o întâmplare care s-a bucurat de oarecare publicitate, iar pe mine m-a impresionat într-atâta încât să renunț la cea mai mică veleitate de a-mi depăși condiția de simplu membru tolerat într-o instituție structurată nomenklaturist. A fost cu ocazia „conferinței" din 1980, când cred că a avut loc și o aprobare a unor modificări în regulamentul de constituire și, întrucât faptele au fost povestite într-un mod cu totul deformat în *Jurnalul* lui M. Zaciu, îmi îngădui să le aduc la lumină pentru cititorii onești care vor să mă creadă.

Așa cum el însuși spune, m-am întâlnit în sala unde se ținea conferința cu un neașteptat grup clujean din care, în afara sa,

mai făceau parte Ion Pop, Marian Papahagi, Ion Vartic, Aurel Sasu (dacă nu mă înşeală memoria). Şi am aflat cu ocazia întâlnirii că măcar o parte din ei au devenit membri ai Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti, evident, la Secţia de Critică (după eterna tendinţă a ardeleanului adevărat care de la Slavici încoace vine la Bucureşti ca la un liman al făgăduinţei, se simte mai bine aici decât în Dacia superioară unde ştie să-şi facă numai duşmani şi apoi se revarsă în diatribe împotriva Cetăţii lui Bucur, uitând, în primul rând că fondatorul ei însuşi trebuie să fi fost ardelean). Departe de a mă fi arătat neplăcut surprins de acest transfer, cum afirmă M. Zaciu, am fost, dimpotrivă, prea încântat că un grup de oameni de calitate („Mircea Zaciu & his band", cum l-a numit A. Marino) se adaugă unui colectiv unde eram sătul de alde Chiriţă, Fănuş Neagu, Gh. Alboiu şi alţii, care acaparaseră Asociaţia şi voiau să se eternizeze la conducerea ei.

Când s-a pus în discuţie *Statutul*, sau ceva important de acest gen, am luat şi eu cuvântul, fără nici o legătură cu prezenţa în sală a grupului de la Cluj. Campania de distrugere a Capitalei era în toi şi eu aveam informaţii speciale asupra acestei crime. Am crezut cuvenit să iau apărarea oraşului în singurul mod în care îmi era îngăduit. Întrucât exista o Asociaţie locală a scriitorilor, care nu avea nici o consistenţă, am cerut să se treacă în programul acestei ficţiuni şi un punct cu adevărat specific, să se aleagă un scriitor cu adevărat din Bucureşti, care, având dragoste de oraş şi cunoaşterea lui, să încerce a-i apăra interesele cât de cât în faţa autorităţilor (de fapt a Primăriei, de care asociaţia noastră era legată). Dar n-am putut articula nici jumătate din aceste propuneri şi în sală s-a iscat o rumoare din ce în ce mai accentuată; Fănuş Neagu, în stare de ebrietate sau părând în această situaţie, s-a ridicat şi a început să zbiere la mine, desigur simţind că eu cer reforma conducerii Asociaţiei, de unde va pleca totuşi, în urma unor urzeli izbutite de alţi „confraţi". Am fost împiedicat să vorbesc, să mă explic; G. Macovescu din prezidiu, care dorea doar să se voteze nu ştiu ce articol (sau întreg *Statutul*) şi era grăbit să se întoarcă la CC sau la Ministerul de Externe, sau să plece în

America, mi-a luat cuvântul şi a trebuit să renunţ. Când am ajuns la locul meu, Romul Munteanu, cam în aceeaşi stare cu Fănuş Neagu, m-a apostrofat, spunând că pretind scriitorilor certificatul de naştere şi buletinul de Bucureşti, de parcă eu cerusem asemenea absurdităţi!... Totuşi „zvonul" acesta a prins, dimpreună cu sentimentul unor ardeleni cum că eu le-aş interzice accesul în Capitală, desigur din invidie locală, şi cuvântul l-am mai auzit de atunci, repetat de oameni de bună-credinţă, care acreditează totuşi o legendă. (Numai Radu Petrescu a venit la mine şi m-a felicitat pentru ceea ce înţelesese prea bine că voisem să propun).

Revenind la rolul Asociaţiei şi mai ales al secţiei de critică în care îmi pusesem unele speranţe, să precizez că el a mers într-un continuu declin, deoarece aceia care le conduceau, mai ales pe cea din urmă, nu erau deloc interesaţi de viaţa ei: Puterea oferise scriitorilor o şansă de care nu au ştiut să profite. Nu se ţineau şedinţe, aşa cum făceau conducătorii de cenacluri (studenţeşti, de tineri etc.) care au apucat bine arma ce li s-a dat şi au realizat multe pe această cale; în Secţia de Critică nu veneau decât pensionarii şi marginalizaţii care nu aveau ce face acasă şi îşi marcau, în frunte cu mine, prezenţa ca o datorie pur formală. (Asta, îndeosebire de Secţia de Dramaturgie care, condusă de abilul Paul Everac, a ţinut şedinţe sistematice şi continue, evenimentele din decembrie 1989 găsind-o în plină şi înfloritoare activitate.) Eu mi-am făcut cu conştiinciozitate datoria, răspunzând tuturor apelurilor, prezent la toate şedinţele, atâtea câte au fost, participând la puţinele dezbateri care nu aveau nici un efect, deoarece nimeni din conducerea secţiei nu era preocupat să le dea viaţă.

Vorbeam însă de călătoriile mele în străinătate, care mi-au fost uşurate şi de Uniunea Scriitorilor, motiv pentru care sunt recunoscător celor care m-au trimis. E drept că în timp ce disidenţi precum Ana Blandiana sau Mircea Dinescu străbăteau continentele, sau îşi petreceau ani buni în Occident, precum Dan Hăulică sau Aurel Dragoş Munteanu, eu a trebuit să mă mulţumesc cu URSS, unde, de la un timp, nu mai voia să se

ducă nimeni. La Paris am ajuns abia în 1981, cu o întârziere de 30 de ani şi după nişte aventuri din care am ce povesti.

XIII

În toamna anului 1981, aşadar cu treizeci de ani întârziere, căci în mod firesc ar fi trebuit să ajung la Paris pe la 22 de ani, o dată cu terminarea studiilor universitare, m-am aflat şi eu în capitala Franciei, pe peronul Gării de Est şi apoi în piaţa neregulată dar foarte animată din faţă, semănând aşa de bine cu a noastră Gară de Nord, încât prima mea senzaţie a fost că m-am întors în Bucureştii anilor 1945/'47, dinainte de instalarea comunismului. Multicolorul vitrinelor şi tarabelor, mişcarea omenească şi a autovehiculelor, fizionomia pietonilor preocupaţi şi grăbiţi au însemnat pentru mine o „recunoaştere" pe care aveam s-o mai trăiesc în varii locuri şi momente din urbea în care pătrunsesem totuşi pentru întâia dată. Oraşul nu-mi era total necunoscut, marile lui artere, monumentele celebre, dar şi întregi zone construite, le mai văzusem în filme sau în sumedenie de reproduceri fotografice. Şi, totuşi...

După câteva zile de acomodare la realitate, căci nu îmi anunţasem venirea, nefiind sigur pe ea nici în ultima clipă, după un prim contact cu prieteni şi cunoscuţi pe care uneori nu-i mai văzusem de decenii, am reuşit să mă cazez destul de convenabil şi să găsesc fonduri pentru o petrecere care, târâş-grăpiş, s-a prelungit vreo cinci săptămâni de zile. Succesul nu m-a împiedicat să reproşez până în ceasul de faţă românilor „din exil" că nu au fost în stare să organizeze atâta amar de vreme aşa-zisele *„structures d'accueil"*, în fapt, să angajeze o cămăruţă pe lângă Gare de l'Est, la cea mai modestă pensiune, în care românul venit în afara delegaţiilor oficiale să poată poposi până găseşte ceva mai bun.

Până la urmă m-am descurcat şi eu; am aflat oameni care m-au ajutat, surprinzător de amabili; alţii, la care m-aş fi aşteptat la mai mult, s-au purtat mult mai rece decât justificau relaţiile noastre precedente, dar nu despre asta vreau să vorbesc, ci de

eforturile epice de a ajunge să mi se dea o viză pe paşaport, un fapt aparent banal, din moment ce făceam parte dintr-o tagmă care voiaja oficial sau pe cont propriu, străbătând până la blazare mările şi continentele, ajungând să consemneze într-o întreagă literatură petrecerile lor încoace şi încolo, atunci când pentru mine simpla trecere a graniţei ar fi echivalat cu o evadare. Ţin însă a aminti că eu nu eram nici Ana Blandiana, nici N. Manolescu, nici Mircea Dinescu sau N. Breban; eram un tolerat în Uniunea Scriitorilor, un membru suspectat, de categorie secundă, bun doar pentru misiunile realmente literare, pe care le refuzau sastisiţii „breslei", marii bonzi ai literaturii comuniste. Eram bun pentru URSS, eventual pentru Bulgaria, dar nu şi pentru Cehoslovacia sau RDG, zone încă râvnite de mine şi inaccesibile multora. De Occident, mai cu seamă în situaţii oficiale, nici vorbă; am pretins însă măcar ajutorul US în eforturile proprii pe care le-am întreprins, dar nici el nu mi-a fost acordat de conducerea care avea în frunte pe G. Macovescu, om reputat binevoitor, mai ales că lucrase în branşa „externelor". Nu am obţinut decât cu greu plecarea, după eforturi penibile, după cum se va vedea.

Aşa cum am mai spus în seria aceasta de amintiri, prin anii '50 efectuasem o traducere „pentru sufletul meu", fără iluzia publicării, din povestirile lui Villiers de l'Isle-Adam, pe care aveam să mi-o valorific după '70, în mai multe ediţii, dintre care una în BPT. Rămăsesem cu o vie curiozitate pentru viaţa şi opera scriitorului, pe care mi-am îndestulat-o cu tot ce-mi cădea în mână; aşa s-a întâmplat să citesc, prin 1970, o vastă monografie scrisă de Luc Badesco despre *La génération poétique de 1860*, o teză de doctorat datorată unui compatriot al nostru şi în care se închinau vreo sută cincizeci de pagini activităţii poetice a lui Villiers, un sector cu totul neglijat din creaţia acestuia, deoarece aparţine tinereţii şi adolescenţei sale, plachetele lui fiind editate în puţine exemplare, pe cheltuială proprie, la edituri obscure. Aveam de gând să scriu un studiu mai amplu despre el şi cercetarea lui Badesco pica peste ceea ce-mi era mai nelămurit în viaţa lui Villiers, dar era şi o largă

prezentare a mediului literar din acei ani. Omul meu avea adresa menţionată pe teza aceasta monumentală; i-am scris.

A fost un moment decisiv al existenţei mele; am fost inspirat de Providenţă, căci urmarea avea să-mi schimbe cursul vieţii, să mă facă să obţin un succes la care nu aş mai fi sperat. Luc Badesco a primit mesajul meu pe care-l compusesem cu o încredere inspirată şi de ideea că suntem puţin rude; eu îl crezusem descendentul familiei Luca Bădescu, potentatul, de pe vremuri, la Societatea de tramvaie Bucureşti, cu care eu mă înrudesc prin alianţă; pe un alt descendent al familiei îl cunoscusem pe la sfârşitul anilor '50, în calitate de inginer specialist, colaborator la revista *Metalurgia şi construcţia de maşini*, unde eu lucram. Greşisem identitatea, dar nu şi adresantul; Luc Badesco se numea, în realitate, Lucian Bădescu, fusese profesor de franceză în ţară, de unde plecase prin anii '40 cu o bursă a statului francez şi se stabilise în apropierea Parisului, printr-o căsătorie cu o franţuzoaică. Nu era, aşadar, tânăr, ci spre sfârşitul vieţii. Fusese în tot acest timp un om de „dreapta", marginalizat şi ocolit de intelectualitatea din Oraşul Lumină, în schimb realizase un record de bizarerie, deoarece îşi luase doctoratul la Sorbona din pură ambiţie, după ce trecuse de 60 de ani. Cartea lui o aveam în faţă.

Am aflat lucrurile acestea mult mai târziu, treptat; atunci el mi-a scris exprimându-şi mirarea că un „tânăr" cum păream a fi eu, un necunoscut din Bucureşti, cunoaşte aşa de bine amănunte din domeniul lui de cercetare şi cere informaţii atât de speciale. Mi le dădea, dar la finalul epistolei sale, mi-a pus o întrebare care e la mintea omului să şi-o pună oricine: de ce nu veneam la Paris, de ce nu eram şi eu beneficiar al unei burse, al unei misiuni oficiale, cum erau atâţia variaţi compatrioţi de-ai mei?

– Întreabă-mă, să te-ntreb! am exclamat eu de la mii de kilometri, îngăduindu-mi şi această glumă amară, aşa cum mai făcusem de atâtea ori în viaţa mea.

Din fericire, în scrisoarea sa, Lucian Bădescu îmi comunica şi promisiunea de a încerca el ceva în acest sens, aşa că m-am pus pe aşteptat. Binevoitorul meu s-a dus la vechiul său prieten,

Virgil Ierunca, al cărui profesor fusese la liceul Alexandru Lahovary, din Râmnicul Vâlcea, şi pe care-l ajutase să obţină mai târziu bursa salvatoare a Institutului francez din Bucureşti, care, în preajma lui 1947, avea să-l îndepărteze pe acesta de România. Ierunca, aşadar, dar şi Monica Lovinescu ştiau ceva despre mine, chiar dacă erau departe de o idee foarte clară, ei fiind victimele dezinformării cu care tot felul de „informatori" ai lor încercau să mă discrediteze. Au considerat că trebuie să fiu ajutat; era pe la sfârşitul anilor '70 şi pentru gestul lor le sunt şi astăzi recunoscător. Mai ales că la câteva săptămâni după ce primisem o nouă scrisoare de la Luc Badesco în care acesta mă asugura ca lucrurile merg spre rezolvare, iar eu îmi striveam creierii încercând să compun un răspuns cât mai clar, dar şi mai ocolit, în care să explic ce vreau (în fapt, ceva foarte simplu: o invitaţie oficială care să-mi îngăduie să trec graniţa, pentru că, odată ajuns în Occident, aveam să mă descurc eu) am auzit în cadrul unei emisiuni a Europei Libere, vocea gravă a lui Virgil Ierunca anunţând moartea viitorului meu amfitrion de la Paris...

Bineînţeles că am considerat totul compromis; am reluat vechea pistă, a demersurilor făcute pentru a obţine o viză pe linie nu de studii, ci „turistică". Dar la puţină vreme de la dispariţia lui Luc Badesco, am primit o scrisoare de la soţia acestuia în care văduva mă înştiinţa că, înainte de a se interna în spital pentru o operaţie crezută salvatoare, soţul ei a făcut demersurile necesare şi a obţinut pentru mine o bursă care urma să-mi parvină. Şi, într-adevăr, mi-a venit după câteva luni înştiinţarea că societatea *Pour l'entre-aide intelectuelle européenne,* cu sediul în Elveţia şi la Paris, mi-a acordat bursa necesară cu care să-mi continuu cercetările.

Deşi mai mulţi compatrioţi de-ai mei (printre care, cred, Paul Goma, dar sigur D. Ţepeneag) beneficiaseră de ea, mie mi s-au refuzat formele de plecare; doi ani am dus lupta, trecând prin tot soiul de comisii alcătuite din oameni din ce în ce mai importanţi şi mai încruntaţi, fără folos. Dar până la urmă şi acest episod aşa de important al vieţii mele s-a rezolvat favorabil numai datorită unei împrejurări cu totul neprevăzute. În iarna lui 1981, cred, a avut loc la Teatrul Naţional o expoziţie

de artă plastică mai neobișnuită având ca temă *Scrierea*, dacă nu mă înșeală memoria chiar așa intitulată, printre promotori fiind Sorin Dumitrescu. În timp ce o vizitam, am întâlnit un bărbat mai tânăr cu care am intrat în vorbă și care s-a dovedit un interlocutor avizat, un comentator ușor ironic și indulgent în același timp, care semnala unde în străinătate mai văzuse cutare lucru și de unde se inspiraseră bravii noștri artiști. Omul vorbea fără răutate, mai mult ca un înțelept indulgent față de unele puerilități explicabile. Eu nu l-am secondat propriu-zis, dar m-am înțeles cu el în unele puncte. La sfârșit, după vreo jumătate de oră, am aflat că era Eugen Florescu, un personaj extrem de important la CC în cultură și presă, care știa, bineînțeles, câte ceva despre mine.

Nu m-am gândit să speculez cumva întâlnirea aceasta; ce puteam avea eu comun cu el? Dar nu mai țin bine minte cine, cred că M.H. Simionescu, care ne zărise stând de vorbă m-a sfătuit să mă duc la el și să-i cer ajutorul într-o chestiune care începuse să fie destul de cunoscută în mediile literare. Zis și făcut, am cerut o audiență și marele om m-a primit foarte bine; era pentru prima și ultima dată că pătrundeam în clădirea CC, unde, în altă aripă, lucrau Tovarășul și Tovarășa, poate că se aflau foarte aproape de biroul în care am pătruns eu. Din păcate, omul era dezolat, chestiunea mea nu era de competența lui, el nu aviza decât asupra scriitorilor angajați în presă, care aparțineau unei anume organizații de bază (or, eu nu-i spusesem că nu sunt nici măcar membru de partid!). Totuși, arătându-se special amabil, mi-a promis că mă va ajuta, m-a pus să refac cererea, și s-o îndrept spre nu mai știu ce birou. Am făcut lucrul acesta fără prea multă convingere, dar adăugând o nouă invitație pe care o primisem de la un prieten, unii dintre rarii cunoscuți ai mei de la Paris, care nu ajunsese acolo ca transfug și deci m-ar fi putut „chema".

Peste mai puțin de o săptămână, m-am văzut chemat în fața altei comisii formate din același grup de trei, dar care erau niște oameni mult mai tineri, al treilea, care nu se afla la masa noastră fiind (știam din Koestler) adevăratul anchetator, deși părea a urmări toată scena doar distrat, învârtind tot felul de hârtii în

mâini. După o nouă serie de întrebări asupra intenţiilor mele, cunoştinţele pe care le am la Paris, eventualele rude etc. şi după ce a trebuit să explic de ce mă duc, de parcă era vorba de o expediţie la Polul Nord sau de una de traversare a Cascadei Niagara, cu mare greutate mi s-a explicat, măcar indirect, un lucru esenţial: de ce nu mi se acorda viza de ieşire? Pentru că asociaţia care mă invitase şi care acorda acele burse de care beneficiau şi alţi români anual, era manevrată de emigraţia românească, aceasta făcând recomandările. Bănuiam eu însumi acest lucru, dar cu un atare mijloc plecaseră din ţară o mulţime de inşi, ultimul fiind inocentul Radu Petrescu, care mă recomandase, la rându-i, pe mine.

– Bine, am spus eu, dacă e aşa, eu solicit plecarea nu pe această cale, ci dând curs invitaţiei „turistice" care-mi venise de la acel prieten şi pe care o adăugasem la cerere.

Indivizii mi-au replicat că ei nu au nici o garanţie că nu voi face totuşi uz de bursă, în cazul că ajung la Paris, lucru prea de înţeles.

– Bine, am spus eu în concluzie, atunci înseamnă că eu nu mai pot pleca niciodată din ţară, indiferent cine mă invită, deoarece se va bănui că am să uzez de banii respectivei fundaţii! Se poate închipui o situaţie mai absurdă? Ca să nu mai pun la socoteală că „bursa" îmi fusese acordată cu doi ani înainte, ea nu mai era valabilă – am inventat eu – decât până la sfârşitul primului an.

Comisia a dat din cap, mi-a mai făcut unele observaţii generale şi s-a ridicat. Atunci, mi-am luat inima în dinţi şi am schimbat cursul discuţiei; le-am spus că peste câteva săptămâni are loc Conferinţa scriitorilor, voi aduce la cunoştinţă adunării cazul meu, unic printre colegi, am şi schiţat o plângere către Macovescu, şi dacă d-lor vor să fabrice în mod artificial un nou caz Goma, cu mare regret eu o să mă conformez jocului şi voi face declaraţii în acest sens, mergând până la a cere plecarea definitivă din ţară.

Indivizii, care începuseră să-şi strângă lucrurile, s-au întors brusc pe loc, şi mi-au recomandat să nu fac aşa ceva, căci o să transmită cererea mea mai departe, că s-ar putea ca, etc.

Şi, într-adevăr, peste câteva zile am fost încunoştinţat de la „Paşapoarte" să vin să-mi ridic actele; se aprobase în sfârşit cererea. Nu am plecat imediat la Paris; am lăsat totul până la toamnă, cu riscul de a-mi vedea anulat succesul. Cred însă că aceasta a fost lucrat în favoarea mea, măcar „comisia" s-a convins că nu sunt grăbit să plec în vreo misiune de spionaj.

În luna octombrie a anului 1981 treceam, aşadar, graniţa spre Vest, până în ultima clipă neştiind dacă nu voi fi oprit la Curtici pentru o percheziţie care să mă vâre în puşcărie (deoarece, cu minime excepţii, orice cetăţean român era obligat să nu respecte strict regulile şi legile ţării noastre atât de absurde). Singurul amănunt ciudat, dacă nu şi suspect, este că m-am aflat în aceeaşi cuşetă cu un alt „scriitor", un ungur, fost mare activist politic în literatură, acum trecut pe linie moartă, după ce în mod vizibil fusese ani de zile spion sovietic. Ei bine, omul acesta ştia că se va afla cu mine în compartiment, avea informaţii despre mine cu mult peste ceea ce „reputaţia" mea ar fi justificat. Cine i le dăduse?

Am ajuns cu bine la Paris şi am făcut imediat o vizită Monicăi Lovinescu şi lui Virgil Ierunca, o poveste ceva mai lungă pe care o las pentru moment, deoparte. Mă limitez însă la trei prime incidente de contact. Mai întâi, cei doi au fost stupefiaţi când m-au văzut: îşi închipuiau din scrisul meu şi din ceea ce debitaseră „prietenii" mei care-i informaseră că arăt ca Dracula sau ca fiul lui Frankenstein, că sunt un tip fioros, cu barbă sau măcar cioc, cu privirile injectate de sânge şi cel puţin un pumnal în mână. Când m-au văzut, au izbucnit în cel mai cordial râs de surprindere pe care l-am provocat cuiva vreodată. Al doilea motiv de uluire mi s-a comunicat nu imediat, ci după oarecare verificări: eram primul român care venea exact la ora anunţată... Ei bine, nu venisem la ora convenită, sunasem cu un minut şi patruzeci de secunde mai devreme. Şi ultimul a fost iscat de felul meu de a vorbi; după vreun sfert de oră de conversaţie, Virgil Ierunca a exclamat surprins:

– Bine, domnule, dar dumneata vorbeşti ca un prozator!...

Este ceea ce susţin şi eu şi mă lupt să mi se facă recunoscută respectiva calitate, pentru care, dacă nu ar fi de ajuns cele vreo

zece volume de proză pe care le-am scris, poate că îi vor convinge pe cititori paginile de față, alcătuind această carte.

XIV

Așadar, după lupte seculare, care duraseră aproape treizeci de ani, am izbutit să ajung și eu la Paris sau, mai propriu spus, în Occident, adică într-o zonă culturală care nici sub aspect geografic nu-mi era necunoscută, eu fiind format dacă nu în ea, cu gândul și cu privirea permanent la ea. Mi-am refăcut astfel și mi-am restabilit scheme de percepere și gândire în contact mai viu cu concretul, dar nu mă simțeam într-o lume chiar străină. Ajutat și de faptul că mi-am regăsit acolo atâția cunoscuți și prieteni, care uneori își părăsiseră țara de baștină de decenii, dar alteori numai cu câțiva ani înainte, „acomodarea" mea s-a produs lesne, dându-mi sentimentul firescului în cele mai multe contacte din această „străinătate". De altminteri, cum spuneam, mai călătorisem prin alte țări, chiar în „Europa" și nu ezit să numesc așa unele locuri din Rusia, unde poposisem și cu atât mai puțin Budapesta și Praga, prin care trecusem într-o excursie pe meleagurile fostului Imperiu habsburgic.

Eu merg până într-acolo încât nu califlc drept „asiatic" regimul comunist în care trăisem; marxismul, prin inspirația și aplicațiile lui atât de nefericite, este un elaborat vest-european, el era în felurite țări unde s-a impus o doctrină anacronică, bazată pe o filosofie de mult depășită de gândirea avansată europeană, dar totuși, născută în acest spațiu și generalizând experiența acelei lumi, observabilă la sfârșitul veacului trecut. Comuniștii acolo ne aduseseră, la aplicarea cu forța a unui proiect anacronic al gândirii europene; ei nu ne-au propus o filosofie din afară acestui spațiu, nu ne-au impus budhismul, nici shintoismul, nu ne-au silit să învățăm sanskrita, nici nu au înălțat moschei și pagode. Ideologia aceasta anacronică îngăduia o anumită cultivare și ilustrare a valorilor profunde și perene, tot europene. Aveai dreptul să-i degușți pe Mozart și pe Beethoven, dar nu pe Wagner și pe Richard Strauss, pe Shake-

speare şi Balzac, dar nu pe Proust sau Joyce; puteai admira catedralele gotice sau baroce, dar nu şi spiritul religios care le dăduse naştere. Cine se ducea în aşa-zisa URSS, avea, în cel mai bun caz, impresia că s-a transportat într-o lume europeană de pe la sfârşitul secolului al XIX-lea, în artă, dar şi în educaţia artistică se propuneau modele academice şi stilul desuet al unui „realism" care se reducea la simplificare, căci numai de realitate nu era vorba în rezultatele „oglindirii".

În afară de faptul că fusese pe vremuri capitala imensului imperiu al ţarilor, şi apoi devenise capitala comunismului mondial, Moscova, oraşul străin pe care-l cunoşteam cel mai bine, era, în secundar, şi o mare aşezare europeană provincială. (Un turist francez spusese că e un fel de Limoges mult mărit şi administrat de nemţi). Călătoriile mele acolo (nu mai pomenesc de Leningrad, de Tallin, de Riga, de oraşul Puşkin) nu au ocolit deloc realizările „geniului slav" (vizibile în tot pitorescul şi toată murdăria la Zagorsk, de pildă) dar a însemnat, mai ales, o plimbare prin oazele europene. Căci galeriile Ermitajului sau ale altor muzee, asta îţi revelează, opere artistice de prima mână, de la Leonardo şi Rafael, la Rembrandt şi Rubens, dar şi la Gauguin, Cezanne, Van Gogh sau Matisse. La Paris, dar şi la Bucureşti, am scandalizat pe mulţi apropiaţi ai mei care nu voiau să audă de Rusia şi nici să recunoască ceva valabil rusesc, îndemnându-i să viziteze neapărat această ţară.

Aşadar, nu eram deloc un barbar de la Dunăre atunci când am păşit pe trotuarele de străzi şi bulevarde ale Oraşului Lumină; eram un om cu mentalitate europeană, cristalizată în Bucureştii anilor '30 şi '40, continuator prin educaţie al stilului cultural din acele vremi, având o repulsie instinctivă faţă de comunism, dar şi faţă de „dostoievskismul" pe care-l cultivau unii intelectuali de la noi, care-şi închipuiau că el ar fi chiar aşa de străin de ce se petrecea în marea ţară vecină. Este deci perfect justificat şi de înţeles (pentru cei care mă cunosc) faptul că la Paris eu mă regăseam în lumea mea, amplificată numai la altă scară şi stabilizată în firescul ei şi de care eu eram legat prin societatea restrânsă de amici de la Bucureşti, care-mi împărtăşeau ideile şi mentalitatea. Ca orice român, trăiam acasă ca un

scindat, un ins care evita sau îndeplinea cât mai grăbit obligaţiile impuse de regimul tiranic şi îmi duceam adevărata viaţă în lumea mea, pe care nu făceam decât s-o reîntâlnesc la Paris – dar şi la Moscova sau Arhanghelskoe. Mai ales „scriitorul" din mine divulgă această orientare pro-occidentală, prin stil, intenţia de a traduce unele cărţi ale acestei lumi, în fine, vocaţia mea latină, prin excelenţă. Şi încep să mi-o şi proclam cu mândrie, văzând că un S. Damian mă denunţă prin toate părţile ca un inamic al Occidentului şi un naţionalist blocat în prejudecăţi etniciste...

Mai dureroasă decât manifestările unor astfel de „analişti", dar şi ale unei „anumite critici" a fost constatarea că tocmai Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca, la care am alergat în zilele următoare sosirii mele în Franţa, n-au sesizat această rară situaţie a mea şi nu au ştiut să facă deosebirea între mine şi numeroşii mei compatrioţi, veniţi uneori cu necazuri prefăcute, alteori autentici disidenţi, dar cărora, în mod curios, li se dădea drumul să plece din ţară în orice clipă. Eu mă pretindeam continuatorul criticii de dinainte de 1947, mai aproape de cei doi amfitrioni ai mei, dar şi de Ion Caraion, Ion Negoiţescu, Cornel Regman şi chiar de eseismul cu largi perspective intelectuale al unui N. Balotă şi Şt.Aug. Doinaş, decât de camarazii mei de leat I. Dodu Bălan, S. Damian, Al. Oprea, dar şi de unii dintre cei următori, Lucian Raicu, Eugen Simion sau Valeriu Cristea. În plus, este curios că nişte spirite atât de perspicace precum cei doi, înţelegători profunzi ai lucrurilor din România, nu şi-au pus întrebarea: de ce întârziasem eu atâta, de ce venisem abia atunci şi izbutind pe căi aşa de ocolite, când prin Occident foiau tot felul de intelectuali, mai ales din branşa literară, de ce unii voiajori, chiar disidenţi ori foşti deţinuţi politici, erau văzuţi bianual la Paris, în timp ce eu (dar şi M. Ivănescu sau Gh. Grigurcu) nu apăruserăm niciodată? Nu era tocmai asta foarte semnificativ?

E drept că întreaga emigraţie românească din Apus, mai ales românii plecaţi de foarte mult, care nu apucaseră în ţară comunismul, fuseseră supuşi unei constante acţiuni de mistificare, în mod firesc toţi cei scăpaţi mai târziu sau doar în trecere se afir-

mau mari victime ale comunismului şi ocultau în modul cel mai firesc situaţia unui Alexandru George pe care-l bănuiau foarte dispus să le turtească fesul cu unele adevăruri. Şi apoi, cei din emigraţie, mai ales veteranii, nu le cunoşteau acestor eroi proaspăt sosiţi un amănunt elementar: *dosarul*, nu ştiau ce făcuseră aceştia pentru a merita rapid viza pentru Occident. În plus, s-a produs cu cei plecaţi un proces pe care nu mi l-am putut lămuri decât târziu, în mod treptat. Toţi rămăseseră cu o imagine de groază în legătură cu intelectualitatea comunistă din ţară; oamenii „noi" se prezentau lamentabil, iar cei care se dăduseră cu regimul, dintre bătrâni, de la Arghezi la M. Ralea, G. Călinescu sau chiar T. Vianu, apăreau ca nişte duplicitari neruşinaţi, înainte de a muri

Pe la mijlocul anilor '60, consecutiv dezgheţului din ce în ce mai accentuat, s-a produs şi în componenţa delegaţiilor, a privilegiaţilor cu acces sau cu misiuni în străinătate, modificări semnificative. Bătrânii dispăruseră sau fuseseră înlocuiţi cu P. Comarnescu, C. Noica sau Ionel Jianu, dar mai ales apăruseră o serie de tineri care au produs senzaţie: Matei Călinescu, Dan Hăulică, Dan Grigorescu sau Al. Ivasiuc, Toma Pavel, dar chiar şi Sorin Alexandrescu, tineri care se formaseră în comunism, dar urmând înclinaţii proprii, păstrându-şi adevăruri pentru ei, în formula personalităţii scindate, tipice în acest regim; ei una fumau şi alta spuneau, dar mai ales ştiau ce să spună. Ei nu arătau ca nişte „proletari" dispuşi să sfâşie la prima ocazie pe „burghezi" sau să scoată cuţitul la ei. Arătau altfel chiar faţă de Eugen Barbu şi Ion Lăncrănjan, erau mai aproape de stilul Al. Balaci, Mihnea Gheorghiu, Valentin Lipatti. Noii ambasadori, mai mult ai echivocului decât ai comunismului, au lucrat chiar fără voie la formarea unei imagini false, de care cronicile celor doi s-au resimţit ani de zile, până când unul după altul le-au adus numai dezamăgiri – cazul lui Paul Goma, fabricat de *toutes pièces* la Paris, fiind cel mai jalnic şi mai strident. (Să mai adaug în cazul meu că pe mine toţi aceşti „binevoitori" mă prezentau la Paris ca pe un „bizar" , un om închis, necomunicativ, care nu doresc să ies din găoacea mea.)

Desigur, n-o să mă apuc acuma să blamez sau să ridiculizez (cum fac unii) pe doi oameni care, mânaţi de impulsurile cele mai nobile, şi-au ajutat nişte compatrioţi, uneori făcându-le o reclamă nemeritată. Că au fost chiar „manipulaţi" mi se pare o imensă exagerare; cred de asemenea că un anume echivoc în cazul oricărei personalităţi supusă judecăţii este specific regimului, falsităţii lui funciare: eu însumi, aşa cum eram şi atât cât eram, puteam constitui o dovadă că „ în România nu e chiar aşa de rău", că nu s-au petrecut numai crime, eliminări, procese de contraselecţie... În tot cazul, Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca m-au ajutat mult în cursul şederii mele la Paris; mi-au mijlocit întâlnirea cu Mircea Eliade, m-au dus la Eugen Ionescu (din păcate, acesta a fost tot timpul plecat din Franţa), în fine, mi-au procurat bursa doamnei Laborey, care, cu o întârziere de doi ani, mi-a fost totuşi acordată. Suma aceasta de bani precum şi alte ajutoare venite de la amici ai mei, mi-au îngăduit şederea în Occident ceva mai mult de o lună de zile, care, firește, au fost de maximă importanţă pentru mine.

În momentul acela, m-am apucat de documentarea rapidă şi pe cât se putea completă la studiul despre Villiers de l'Isle-Adam la care mă angajasem din ţară, plecam zilnic la Bibliothèque Nationale, unde nu puteam sta decât până pe la prânz:luam masa în formule mai curând hazardate şi apoi hoinăream pe străzi şi prin parcuri, prin muzee şi locuri istorice, dar şi prin magazine, de la cele universale la cele de cartier, nelipsind nici câte un *foire de puces*, (pe care Mateiu Caragiale l-a tradus în româneşte prin „târgul păduchilor"), urmând o înclinaţie atavică spre prăvăliile de articole de menaj, pe linia strămoşilor mei negustori. Am fost găzduit, nopţile, pe la diverşi prieteni şi cunoscuţi, în variate locuri, inclusiv într-o scurtă şedere am înnoptat în zona rurală, ceea ce mi-a îngăduit cunoaşterea oraşului în cartierele lui mai elegante, dar şi mai sărace, pitoreşti sau istorice, imagini ce se vor completa cu alte unghiuri de vedere în popasurile mele ulterioare în 1990 şi 1996. Era cu totul altceva decât ceea ce putusem vedea în vizitele mele anterioare, în spaţiul ţărilor socialiste, în condiţii

de privilegiat supravegheat, dus în mare viteză de la unul la altul dintre selecţionatele „obiective".

Documentarea mea la Biblioteca Naţională m-a costat o groază de bani, deoarece sistemul xeroxării era acolo aşa de dezvoltat încât luam numai cărţile, revistele, de care aveam nevoie şi mă duceam într-o cameră de alături şi numai într-un minut aveam copia gata. Aşa că am obţinut vreo cincizeci de articole din presa franceză mai veche, în problema pe care o studiam. Eram încurajat să cred într-un mare succes; voiam să scriu o amplă monografie despre Villiers şi epoca lui (el fiind, prin excelenţă, un personaj „de legătură") şi aveam de gând s-o închei până în anul centenarului morţii sale deci în 1989, ba chiar îmi aranjasem o invitaţie la Saint-Brieuc, unde un comitet local începuse pregătirile pentru acest eveniment. Din păcate, la întoarcerea în ţară, tot planul meu s-a spulberat, situaţia politică mă împiedica să-mi continui corespondenţa cu străinătatea, măcar prin împrumutul inter-universitar, iar Uniunea Scriitorilor nu-mi arăta nici o bună-voinţă.

Dar în ţară mă aşteptau şi alte neplăceri, pe care cred cuvenit să le povestesc. Ele chiar au venit asupra mea „cu tropul" – ca să folosesc şi eu un gepidism ce i-ar fi plăcut lui C. Diculescu şi pe care-l propun lui Andrei Ionescu, savantul cercetător al cuvintelor de origine veche germanică din limba română.

XV

Pe la începutul lui noiembrie 1981, mă întorceam, aşadar, acasă după o şedere în străinătate care durase cinci săptămâni şi cuprinsese Parisul, dar şi Münchenul şi Viena, prin care trecusem numai atât cât să vizitez două muzee de artă şi să hoinăresc pe câteva străzi. Mă întorceam cu un sentiment de împăcare, satisfacţie şi împlinire, deşi sejurul fusese aşa de scurt. Mă pusese în legătură cu lumea „mea", cu acea Europă din care descindeam, dar de a cărei ambianţă fusesem lipsit până atunci, mai puţin de lumea valorilor în care efectiv trăisem, chiar la Bucureşti stând. Dimensiunea mai mult „geo-

grafică" decât culturală mi se întregise aşadar, căci până atunci absenţa contactelor cu universul fizic european fusese socotită de mine un accident dureros, aproape ca o infirmitate.

Nu mă ispitise decât vag ideea de a rămâne acolo, de a alege „libertatea". Eram prea bătrân pentru a începe o nouă viaţă, pentru a-mi face o situaţie între străini; ajutoarele pe care le-aş fi primit, de la unul sau altul, mi s-au părut nesigure şi nesatisfăcătoare. Apoi, eu îmi considerasem perspectivele în cadrul literar naţional; ce aş fi putut face fără acesta, altundeva? Aveam scrisă în ţară o întreagă literatură de sertar, care aştepta vremuri mai favorabile, aveam proiecte cuprinse în acelaşi cadru al literaturii româneşti... Şi, în plus, eram, aşa cum am repetat-o des, un om foarte dependent de mediul meu, ataşat de prieteni, de familie, care mai exista măcar într-o formă redusă şi de care mi-ar fi fost greu să mă despart.

Am hotărât, fără prea multe ezitări, să mă întorc. Mi-am adus o mulţime de cărţi, câte putusem aduna cu puţinii bani avuţi la dispoziţie şi cu ce mai primisem în dar de la diferiţi prieteni şi cunoscuţi. (Nu adusesem cărţi „subversive" cu mine; ţin minte că singurul volum pentru care am tremurat la graniţă, până am văzut că „vameşii" nici nu se uită la cărţile aduse, a fost *Le Système totalitaire* de Hannah Arendt, căreia i-am desprins coperta care-i avea fotografiaţi pe Ribbentrop şi Stalin, zâmbind satisfăcuţi, şi am înlocuit-o cu o alta, a unui roman poliţist, pentru ca doar un control sever să dezvăluie adevăratul şi ascunsul ei conţinut.) Nu am avut nevoie nici pe departe de aşa ceva, am ajuns cu bine la Bucureşti, după o călătorie ucigătoare, dar plină de satisfacţii. Speram numai vag să mai pot efectua vreuna foarte curând; mai apoi mi s-au spulberat şi aceste speranţe.

După ce mi-am depus paşaportul, m-am trezit chemat la telefon de o voce necunoscută, care s-a recomandat cu un nume pe care l-am uitat (foarte neutru: gen Voicu sau Stoian) şi care a spus că lucrează „la Paşapoarte" şi că doreşte să ne întâlnim şi să stăm de vorbă.

– În ce chestiune? l-am întrebat eu.

– Păi, v-am trimis în străinătate, trebuie să faceţi un raport despre ce aţi văzut acolo, cu cine v-aţi întâlnit, cu cine aţi stat de vorbă...

I-am răspuns că nu dau nici un raport, deoarece fusesem „trimis" (fapt care nici chiar acesta nu era chiar exact) de Uniunea Scriitorilor şi sunt gata să dau socoteală conducerii, dacă mi se cere, în chestiunea aceasta.

– Nu, nu... mi-a răspuns vocea. Asta e altceva. Trebuie să staţi de vorbă cu noi.

Şi mi-a fixat o întâlnire în parculeţul de lângă Uniunea Scriitorilor, acolo unde acuma se înalţă din nou statuia lui Ion I.C. Brătianu, a doua zi la orele cutare...

I-am spus că nu vin, dar că voi fi în dimineaţa aceea la Uniune în biroul tovarăşului Hobana şi putem sta acolo de vorbă.

Mi s-a răspuns, pe un ton morocănos, că nu e bine să refuz, că ei deja ştiu unde am fost şi cu cine am vorbit etc., etc. Să mă mai gândesc.

A doua zi am fost în biroul lui Hobana, dar nu a venit nimeni şi nici lui nu i-am spus ceva de perspectiva întâlnirii. Adusesem totuşi un amplu dosar în care se aflau cuprinse paginile scrise de mine (încă în ţară) despre Villiers de l'Isle-Adam, precum şi toate paginile copiate la xerox în Franţa. Voiam să deviez eventuala discuţie în sensul colateral al „activităţii" mele deloc subversive, dar reale, care pe cei de la Securitate nu-i interesa decât foarte vag. Dar am aşteptat degeaba. De altfel, eram convins că Securitatea nu avea habar (încă) de ceea ce făcusem eu în Franţa. Eu, cu excepţiile Virgil Ierunca şi Monica Lovinescu, nu vizitasem oameni „periculoşi", ci doar prieteni şi cunoscuţi de ai mei care plecaseră cu forme legale din ţară şi nu desfăşuraseră nici o activitate ostilă regimului de la Bucureşti. Nici măcar Ilie Constantin nu se excludea, deşi acesta fugise din ţară şi frecventa cercurile emigranţilor români. (El mi-a semnalat cenaclul lui L. Mămăligă, la care nu m-am dus, mai ales aflând că în şedinţa respectivă va citi din opera sa romancierul N. Breban. Fiind la Paris, am crezut că trebuie să-mi petrec altfel timpul, cu autorul *Animalelor bolnave* mă puteam delecta şi la Bucureşti.) Cât priveşte pe Goma, despre care mi se transmisese

că mă vorbește totdeauna de bine, l-am evitat instinctiv și nu cred că am făcut rău, chiar dacă el nu intrase în actuala fază paranoică a judecătorului moralist absolut și probabil că mai avea indulgență pentru unii mizerabili ca mine.

Evitarea întâlnirii omului de la Securitate nu a avut nici un efect imediat, dar mi-a închis perspectivele asupra posibilității de a mai trece în Occident – aveam să-mi dau seama de aceasta ceva mai târziu, când voi încerca să obțin din nou o viză în acest sens. Ea este pilduitoare. Nu vreau să spun că toți voiajorii obișnuiți, aproape intemperanți, din breasla scriitoricească, erau informatori ai Securității, dar ceva mă deosebea de ei. În tot cazul, mă deosebea de Mircea Iorgulescu care, în anii următori, a început să călătorească frecvent în Occident, ba chiar și într-o vreme în care soția sa și cea mai mare dintre fiice fugiseră (!?) la Paris și se aflau instalate acolo. Până la urmă, acest brav combatant în presă și judecător aspru al meu în tot felul de articole a „fugit" și el din țară cu cealaltă fiică, când și-a terminat și ea liceul, dar și cu automobilul său Dacia break, încărcat cu toată biblioteca – asta într-o vreme când pentru un profan a transporta *Istoria literaturii* (piesă de „patrimoniu") a lui Călinescu era o culpă care făcea să fii întors de la graniță, dacă nu băgat la pușcărie. *Honni soit qui mal y pense*... Dar pentru istoria literară să menționez amănuntul că în momentul când a plecat din București, alegând suferințele și exilul de la care eu m-am eschivat, tot eu am fost, poate, ultimul om care, pe stradă, i-am făcut bezele cu mâna. Marchez acest moment istoric.

Pentru mine, atât de râvnitele călătorii în Vest se încheiaseră și, abia la sfârșitul anului 1989, am reînceput să-mi încordez puterile și să fac încercări de a pleca din nou; nu am obținut viza, dar cred că dacă regimul mai dura, aș fi izbândit; o serie de factori personali m-au determinat să las baltă totul și să-mi amân confruntarea decisivă cu „organele". Între timp, nu mi s-au interzis vizitele în țările socialiste, continuam să fiu bun pentru URSS, unde ajunsese, așa cum am mai spus, să nu mai dorească a se duce nimeni. Am fost deci trimis pentru ultima oară la Moscova și Tallin (eu cerusem Vilnius, dar acolo avuseseră loc în cursul verii unele tulburări studențești și zona era interzisă

străinilor). A fost în 1985, cu ocazia centenarului Rebreanu, şi am avut ca tovarăşi de echipă pe N. Prelipceanu şi Aurel Sasu, pe ultimul propunându-l chiar eu, deşi îl cunoşteam foarte puţin. Când treaba a fost pusă pe căprării şi nu se găsea omul, eu mi-am amintit de el şi i-am sugerat numele la o întâlnire personală cu Hobana. De ce? Voi explica mai jos.

Povestea nu este fără o anume semnificaţie: la vremea debutului meu, atunci când Eugen Barbu a declanşat campania împotriva mea, iar Vasile Nicolescu a cerut tuturor redacţiilor să ia „atitudine" pe chestia demolării lui G. Călinescu, a apărut şi un articol, cred în *Tribuna*, semnat de Aurel Sasu. Eu am luat cunoştinţă de el graţie indignării pe care el a trezit-o în redacţia Cărţii Româneşti. Cineva, nu spun cine, persoană importantă, a reacţionat cu atâta violenţă, încât i-a scos din planul de apariţie un volumaş despre E. Lovinescu, despre care nu am informaţii să mai fi apărut acolo nici mai târziu. Şi asta, în ciuda insistenţelor mele ca editura să nu procedeze la represalii...

Aşa am înţeles eu să mă „răzbun", petrecând (şi) cu el o săptămână încântătoare, care cred că l-a convins şi pe el că sunt altceva decât monstrul din viziunea profesorului său Mircea Zaciu, aceea care se află în *Jurnalul* acestuia, după ce a fost publicată în *Vatra* acum vreo doi ani. (De altminteri, contrar celor spuse de acesta cum că aş fi un detestator al Ardealului, eu iubesc această parte de ţară, ba chiar, ceea ce se întâmplă mai rar altora, pe simpaticii ei locuitori, Aurel Sasu fiind în această privinţă cel mai bun exemplu. Cele câteva zile petrecute împreună în străinătate cred că i-au rămas ca atare în amintire.)

Cum spuneam, eu nu am disprețuit nici ieşirile „în lagăr", dacă nu se putea în afara lui. (Asta pentru a nu mai pune la socoteală că ne aflam la un an de la venirea lui Gorbaciov, şi anumite linii de evoluţie ale socialismului se configurau încă de atunci, în continuarea reformelor lui Andropov. Peste tot se simţea un aer de libertate care trebuia să ne cuprindă şi pe noi, ducând la eliminarea măcar a lui Ceauşescu.) Călătoria aceasta la Moscova şi la Tallin o completa pe cealaltă în Occident şi împlinea, în experienţa mea, o năzuinţă dintotdeauna, spre ex-

terioritate, spre lumea aceasta diversă şi interesantă în felurite grade, o năzuinţă pe care mi-o împlineam atât de târziu.

Dar a fost totuşi ceva decisiv în viaţa mea, care a determinat şi o anumită schimbare în ceea ce aveam să scriu. Am început să dau la iveală o serie de proze scurte cu impresii, reflecţii, observaţii de viaţă sau din cărţi pe care altfel nu m-aş fi gândit să le scriu. De la *Simple întâmplări în gând şi spaţii* (1982), trecând prin *Petreceri cu gândul şi inducţii sentimentale* şi încheindu-se doar provizoriu cu *Capricii şi treceri cu gândul prin spaţii* (1994) ele formează o serie continuă, într-un vădit contrast cu paginile mele de critică, voit aplicate, prozaice, concepute într-o manieră cât mai departe de orice vanitate literară (şi care mi-au adus aprecierea lui Valeriu Cristea, la care eu ţin foarte mult, că aş fi „cel mai plat critic al literaturii române"). Aici, în paginile acestea foarte slobode, pline de anecdote şi de teme de reflecţie foarte subiective, îmi pun în valoare aptitudinea spre diversitate, un anume gen de curiozitate împrăştiată, calitatea mea de om prin excelenţă „de relaţii", pe care comunismul m-a împiedicat să mi-o dezvolt şi mai mult. Abia după ce dimensiunea mea „geografică" s-a întregit, am dat paginile acestea care trebuiesc deosebite drastic de cele din seria cealaltă, *La sfârşitul lecturii*, cu care au mers, într-un timp, în paralel.

Critica propriu-zisă eram silit să o părăsesc; publicam din ce în ce mai rar, regimul devenise din ce în ce mai constrângător, oroarea sa faţă de opinia slobodă devenise şi mai acută, silindumă să-mi caut anume „subiecte" pe îngustul teren unde critica se mai poate exercita.

XVI

Aşa cum am mai spus, la întoarcerea de la Paris, la sfârşitul anului 1981, mă aşteptau în ţară multe surprize: Şi rele şi bune: deşi societatea intelectuală românească intra într-o perioadă şi mai accentuat întunecoasă, eu mă aflam îmbarcat pe acea navă numită Uniunea Scriitorilor, adică o asociaţie mai mult decât o

instituție nomenklaturistă, care-și urma drumul cam în aceeași direcție, dar cu multe devieri și ocolișuri. Situația mea devenise curioasă: pe măsură ce mă afirmam ca publicist, câștigam un cert prestigiu colegial, față de care nu puteau rămâne chiar indiferente autoritățile comuniste. Știau la ce se puteau aștepta de la mine, dar începuseră să aibă mult mai grave bătăi de cap din partea tinerilor care forțau destul de violent și zgomotos porțile literaturii, ochind și structurile de comandă pe care „bătrânii" le mai țineau în mâini. Eu devenisem unul din indicii de normalitate; marginalizat, dar și fără ambiții, tolerat, pentru că nu deranjam, deși conținutul scrisului meu nu urma nici acum sloganurile partidului și în genere, afirmam un stil personalist, neutru. Cărțile mele nu erau scoase din planuri, apăreau într-o cadență regulată, eu având situația unui autor „recuperat", mai aproape de tipul C. Noica, Edgar Papu, N. Balotă sau chiar Ovidiu Cotruș. Marile surprize și temeri le veneau comuniștilor de la un M. Cărtărescu, Fl. Iaru, Mariana Marin, Elena Ștefoi sau Mircea Nedelciu, așa că cenzura tinerilor era mai drastică, una din formele acesteia fiind tocmai „planul", spațiul restrâns acordat debutanților, întârzierile la apariție.

În cariera mea a jucat astfel un rol de seamă succesul înregistrat de culegerea mea de proze *Simple întâmplări în timp și spații* (1982), o carte care s-a bucurat de o primire foarte bună și a obținut premiul Uniunii Scriitorilor pe acel an (pentru... publicistică!) și fericirea mea a fost dublă văzând că această categorisire îi îngăduie lui Eugen Simion, cu care mă tot punea Destinul în rivalitate, să ia și el distincția echivalentă la critică (dacă nu mă înșeală memoria). Mai mult încă: acestei cărți N. Manolescu i-a închinat o cronică extrem de elogioasă, cea mai entuziastă pe care a scris-o despre vreo încercare de a mea, pentru ca mai apoi, într-un proxim al său volum de *Teme* să observ că s-a lăsat sensibil influențat de stilul meu, un amestec de libertate în abordarea unor cărți, dar și a unor împrejurări de viață, spirit critic și analiză psihologică. Și pe el, dar și pe alții, i-a încântat mai puțin primul meu roman *Caiet pentru...*, o carte care, prin excepție, a fost redactată foarte rapid, pentru motive pe care le voi explica și pe care nu am putut-o întregi cu vreo

douăzeci de pagini după ce fusese citită în editură, deoarece lectorul meu, d-na G. Dimisianu fusese arestată în răstimp şi, deşi eliberată rapid, nu mai era în dispoziţia de a reveni asupra unei cărţi ce urma să apară la editura de unde ea va fi curând dată afară.

Scrierea de romane m-a readus la vechiul meu program, de a-mi urma vocaţia de prozator, dar ea nu e fără legătură cu împrejurările istorice de care am amintit la început şi de strângerea treptată, oficială, de şurub. Toate proiectele mele fuseseră date peste cap de hotărârea autorităţilor de a pune sub control, de fapt sub interdicţie, copierea la xerox şi eventuala transmitere pe această cale a documentaţiei de care aveam nevoie. Monografia mea despre Villiers de l'Isle-Adam, pe care aş fi putut-o desăvârşi, a trebuit să fie abandonată, deoarece o bună parte din materialul identificat de mine la Paris a rămas acolo, fără putinţă de a-mi fi transmis. Şi totuşi n-am abandonat proiectul de la început. Îl cunoscusem la *Viaţa românească* pe Gelu Voican-Voiculescu, unul dintre oamenii cei mai simpatici pe care îi întâlnisem până atunci în presă; el se aflase acolo într-o soluţie provizorie de existenţă; era un om care nu părea că-şi va părăsi meseria de geolog pentru literatură. În plus, era un vizibil „reacţionar", care-şi îngăduia să ironizeze pe un Paul Georgescu sau Vladimir Colin pe chestii politice, fără ostentaţie însă. Era un cititor, poate şi un fervent al lui Julius Evola, din ale cărui cărţi poseda câteva, cu care m-am gândit să fac un schimb şi să-i transmit spre lectură din ale mele; Gelu Voican avea putinţa de a trage la xerox şi înainte de a mă pune în legătură cu sursa sa, m-a recomandat unui ins care făcea asemenea treburi şi cu care, pe căi întortocheate, m-am putut ajuta. Numai că, foarte curând, am aflat că Gelu Voican are încurcături, că fusese chiar arestat etc., şi am dat înapoi. Treaba se terminase, eram silit să renunţ. Abia după Eliberare, l-am revăzut pe fostul corector al *Vieţii româneşti*, hărăzit unei ciudate celebrităţi...

Pentru mine se pusese între timp din ce în ce mai acut problema publicării, deci a existenţei, deoarece eu trăiam din scris şi drepturile de autor (dar şi „premiile", reduse cam la jumătate) deveniseră derizorii. Am început atunci să lucrez la ediţia E.

Lovinescu de *Opere*, la propunerea lui Z. Ornea; era vorba de a înlocui vechea încercare a lui Eugen Simion, care mersese într-o primă instanță pe varianta mai ușoară, a reproducerii ediției zise „definitive" și a volumelor următoare, care nu pun importante probleme de editare, o treabă desigur utilă. Eu m-am înhămat la o adevărată corvoadă, despuind presa, reconstituind varianta primă a scrisului lovinescian, multe texte rămase necunoscute sau uitate, acoperite de reeditările ulterioare întrucâtva schimbate. Nu pot spune că această muncă, despre care susțin fără modestie că doar eu aș fi fost în stare să o efectuez, deoarece pe lângă o anume competență, aveam și timp, ceea ce lipsea altor „lovinescologi", nu mi-a dat multe satisfacții, deși ediția nu se vede citată de cititorii criticului totdeauna așa cum s-ar cuveni, nici notele mele foarte copioase, numărând peste două mii de pagini de comentarii nu au fost asimilate, fie și critic, de istoriografia literară. Cât despre tăraboiul imens pe care Eugen Simion l-a făcut aflând de isprava editurii, îl asigur că aș fi renunțat să accept oferta, dacă l-aș fi crezut capabil să lucreze el această ediție critică; convingerea mea este contrariul și singura mea satisfacție e că edițiile noastre se completează, în cazul că voi mai vedea apărând volumul 10, ne-am putea împăca zicând că am realizat o acțiune comună.

Partea cu adevărat neplăcută în munca mea a fost colaborarea cu redactoarea Aurelia Rusu, o persoană foarte ciudată, o naționalistă ceaușistă care a făcut tot ce a putut pentru a obstrucționa bunul mers al lucrului. Era o furibundă anti-lovinesciană, care-mi pretindea să comentez în *note* mereu în defavoarea criticului, care trebuia să nu aibă dreptate niciodată. (Această absurditate e cu atât mai stridentă cu cât îndeobște chiar și edițiile „științifice" păcătuiesc prin partizanatul invers și ajung să escamoteze erorile celor editați, eventual să le *scuze* și să le atenueze mult.) În plus, ea nu a fost de acord cu planul general de editare, adică de reconstituire a formei prime a textelor, cerându-mi să public ediția „definitivă" iar, în variante, să dau diferențele față de această versiune. Or, asta înseamnă ca atunci când ai fi editat *Istoria literaturii* a lui G. Călinescu, de pildă, să dai versiunea din 1945, considerată „ultimă" și să

înghesui ediția din 1941 ca variantă doar întrucât diferită de aceasta... Se putea concepe ceva mai absurd? Abia mai târziu am izbutit să-mi impun concepția, dar numai trecerea ediției de *Opere* la Margareta Feraru, în care am avut o adevărată colaboratoare, atentă și amicală, a adus lucrurile pe făgașul cel bun.

Oricum, această editare a *Operei* lovinesciene, o performanță pe care n-a mai repetat-o nici un „critic" de vârsta mea și care mi-a luat o muncă imensă, era ceva sigur în planul editorial; celelalte, adică traducerile și cărțile originale, stăteau mereu sub semnul întrebării, totalul încasărilor mele în noul regim de tarife abia aducându-mi mai mult decât salariul unei femei de serviciu. Dificultățile mele sunt dătătoare de măsură – și pentru aceasta mi le etalez aici – pentru felul în care autoritățile comuniste își urmau o anume politică: renunțaseră la ucazuri și măsuri nimicitoare, cum procedaseră de regulă în perioada Terorii și recurseseră la metoda strangulării lente și obstrucției permanente, tenace. După cum am mai spus, *Tezele din iulie* nu au schimbat brusc situația literaturii, așa cum se tot afirmă; puterea a părut a da înapoi, dar a revenit la proiectele ei destructive prin continue restrângeri ale libertății, ale putinței de a publica și ale chiar dreptului firesc la publicitate care ar fi recompensat pe vreun scriitor cu merite de alt ordin decât cele politice. Strangularea aceasta lentă a fost de altminteri, întârziată de opoziția surdă, dar categorică a Aparatului; activiștii, care acuma nu mai erau simpli agenți de execuție, ci indivizi cu pretenții de intelectuali și de artiști, au îngăduit afirmarea și existența unei literaturi „secunde", în afara programului politic, o literatură care cuprindea o puzderie de scriitori, mai ales poeți, tineri, dar și inși care își puteau continua activitatea într-o simili-existență, tolerați, nu scoși în vedetă, dar nici excluși ca pe vremea stalinismului și a lui Gheorghiu-Dej. Riscul lor de a nesocoti *Tezele* nu era mare, dar, pentru a arăta ce se putea întâmpla, voi pomeni cazul lui Vasile Nicolescu, unul din oamenii care, în calitate de cenzor și de politruc, se întâmplase să-mi facă și mie un imens rău la debuturile mele. Ei bine, țin să spun despre acest om odios că a murit în urma unui atac de congestie cerebrală, apărând drepturile literaturii în timpul unei ședințe

pe care avea s-o părăsească pe targă. Şi n-a fost singurul; politica lui Ceauşescu nu era doar tiranică şi absurdă, ea lovea în mentalitatea celor din noul aparat, care nu s-au mai lăsat chiar toţi induşi de spaimă şi de spiritul de obedienţă, au luptat dacă nu făţiş, în tot cazul, într-unele momente eficient, ceea ce mai înainte nici măcar nu ar fi fost de conceput; cei din aparatul comunist din prima generaţie nu ştiau cum să-şi dovedească zelul şi cea mai bună metodă era să se arate mai intransigenţi decât Papa, riscând o mică mustrare „tovărăşească" pentru că au sărit peste cal. A avut şi Aparatul eroii săi...

Rezultatul a fost o stare de mare confuzie, în care comunismul avea până la urmă să sfârşească, în ciuda „aprobării" pe care a primit-o totdeauna pe faţă. Eu nu eram deloc optimist, nu-mi imaginam cum o să evolueze lucrurile. Fusesem în URSS pentru ultima oară în viaţa mea în 1985, la un an după instalarea lui Gorbaciov şi aerul proaspăt de acolo nu m-a amăgit; se simţea ceva, dar în nici un caz nu era de prevăzut prăbuşirea sistemului, iar aceea a tiranului nostru local nu se întrevedea, chiar în cazul că reformele din ţara vecină ar fi înaintat în timp. Avusesem destule dezminţiri, de la acordurile de la Yalta, apoi la cele de la Geneva, în sfârşit politica de non-intervenţie în favoarea răzvrătirilor anti-sovietice de la Budapesta şi Praga, pentru a nu spera nimic. Democraţiile occidentale n-au ajutat nici un pic mişcările pentru democraţie din Est; dimpotrivă, în modul cel mai cinic, confirmaseră şi, la nevoie întăriseră pe câte un tiran, indiferent că fusese vorba de Tito sau de Ceauşescu, după ce mai înainte făcuseră acelaşi lucru cu Mussolini şi cu Hitler. Se prea putea, deci, ca „deschiderea" de la Kremlin să rămână o strictă afacere rusească şi noi, dar şi alte ţări (cum e cazul, până în clipa de faţă, al Cubei), să rămânem în continuare sub regimul Ceauşescu, care avea o bază destul de populară.

N-a fost aşa, dar temerile şi pesimismul meu erau foarte întemeiate; trăisem doar atâtea deziluzii care au confirmat intuiţiile geniale ale lui Mihail Manoilescu, după care democraţiile încurajează în alte ţări regimuri totalitare, ele preferând să trateze cu un conducător, Duce sau Führer, în locul unui

omolog al lor, controlat de câte un parlament imprevizibil şi aflat la cheremul opiniei publice. Singura mea speranţă se lega de dispariţia fizică a lui Ceauşescu, un om totuşi bătrân, care intrase vizibil într-o fază de demenţă accentuată şi s-ar fi putut să piardă controlul situaţiei altminteri decât printr-o revoltă populară, o congestie cerebrală nefiind deloc exclusă la un ins aşa de agitat.

Politica lui ostilă adevăratei culturi luase forme îngrijorătoare şi ameninţa să ducă chiar la desfiinţarea Uniunii Scriitorilor, de care şi eu depindeam de voie de nevoie. Mai aveam câţiva ani până la pensie, care şi ea se întrezărea neclar, şi nu mai ştiam cum să fac faţă situaţiei. Remuneraţia literară scădea tot timpul, dar publicarea primului meu roman îmi revelase ceva: că tarifele sunt cu totul altele decât pentru critică, eseu şi istorie literară, un roman gros (sau un „trombon", cum era el numit în anii '50) putându-te încă îmbogăţi. Nu m-am dedat unei asemenea operaţii, care presupunea ca romanul să fie de o anume „factură", dar am dat la iveală câteva încercări de acest gen care mi-au deviat destinul literar tocmai la spartul târgului, adică foarte aproape de decembrie '89.

XVII

Ultimii ani ai comunismului au fost şi pentru mine, ca pentru toată lumea, dintre cei mai întunecaţi; au fost mai de opresiune, nu de teroare, desigur, deoarece, stăpân pe situaţie, Partidul nu mai aplica o politică dură, nu mai făcea arestări preventive şi nu mai fabrica victime întâmplătoare şi eroi din te miri cine. Predomina o atmosferă de nelinişte şi confuzie, care pe mine avea să mă afecteze în mod deosebit. Căci aşa cum am mai spus, mă aflam pe o ambarcaţiune nomenklaturistă, Uniunea Scriitorilor, la un loc cu tot felul de „tovarăşi", care, în caz de naufragiu total sau parţial, îşi aveau rosturile asigurate şi nu trebuiau să se teamă de pierderea unor favoruri ce ţineau mai mult de vanitate. Îmi dădeam bine seama că Uniunea Scriitorilor, o asociaţie aparent profesională, era râvnită de tot felul de

veleitari din sectorul politic, aceştia dorind omologarea ca oameni de breaslă, ceea ce uneori nici nu li se putea nega, şi deci nu aveau nici un interes ca aceasta să fie desfiinţată, chit că ei îşi aveau privilegiile asigurate de către alte „instituţii" pe care le serviseră. Aveam sentimentul, dar nu şi certitudinea, că mă aflu printr-un oarecare hazard şi prin unele merite proprii într-o „rezervaţie", cum începuse să circule vorba, un ţarc bine păzit şi pe dinafară şi pe dinăuntru, dar unde erau îngăduite unele libertăţi, nu însă şi aceea de a-l putea părăsi vreodată, chiar dacă ţi se îngăduia temporar să ieşi dincolo, chiar, de graniţele ţării. Această nouă situaţie socială a mea diferea mult de ceea ce comuniştii făcuseră şi îngăduiseră imediat după luarea puterii în ţară, dar şi în lunga perioadă de dezgheţ care urmase morţii lui Stalin. Eu nu trăisem toate aceste avataruri dinlăuntrul Uniunii, ci din afară, fără curiozitate, necum participare, pentru mine situaţia recentă era ceva cu totul nou. Neliniştea mea se lega de perspectiva ca totul să înceteze într-o bună zi şi să mă trezesc la aproape 60 de ani în faţa problemei de a mă întreţine (din ce?) măcar până aş fi împlinit vârsta pensionării, ceea ce pentru mine însemna 62 de ani...

Şi apoi, chiar dacă Uniunea ar fi continuat să existe, nu ar fi ajuns să fie vărsată într-un USASZ, cum se zvonea, cât puteam conta eu pe ajutorul ei? Ştiam că sunt membru de categorie secundă, un tolerat aproape, un ins care scăpase vigilenţei „organelor"; or, Uniunea era o mamă bună, dar numai pentru unii, dintre care eu nu făceam parte. Pentru a da un singur exemplu, dar şi pentru oarecare destindere, să povestesc o mică întâmplare. Era în 1977, după cutremur; murise mama, şi Ioanichie Olteanu, om cu anumite rosturi la Fondul Literar, de care uzau şi abuzau atâţia, m-a văzut în doliu şi m-a întrebat ce se întâmplase. Când a aflat a exprimat o mare mirare că nu făcusem cerere de ajutor pentru înmormântare, în cazul unei rude atât de apropiate, căci aveam dreptul etc., etc. I-am spus că m-am descurcat cu forţe proprii, că avem loc de veci la cimitir, că mama era pensionară şi înscrisă la o Casă de ajutor, unde cotizase, că, în fine, nu făcusem o înmormântare grandioasă... Bunul Ioanichie a insistat să fac cerere, căci e doar o formalitate, se

aprobă automat şi aşa mai departe. Peste câteva zile, zis şi făcut, am iscălit şi înaintat respectiva cerere şi ceva mai târziu mi s-a comunicat ziua când să mă prezint să ridic banii. Ei bine, în ziua respectivă, am fost doi inşi în anticamera lui Traian Iancu, directorul Fondului, care fixa suma după aprobarea de principiu. Scriitorul din faţa mea, un nume necunoscut de mine, dar bănăţean de origine, a venit cu mari pretenţii, cu chitanţe, cu insistenţe, pentru înhumarea care avusese loc, a socrului său. După ce Traian Iancu l-a bombănit bine („Bine, domnule, ce înmormântare ai făcut dumneata acolo, ai adus episcop, nu ştiu câţi preoţi... Ce-i asta, noi suntem comunişti... Dumneata nu te gândeşti?") i-a aprobat suma, pe care eu nu o pot uita: douăsprezece mii cinci sute de lei, adică veniturile mele pe cel puţin o jumătate de an. Mie mi s-au aprobat cinci sute lei, mari şi laţi...

Uniunea era, aşadar, o mamă bună sau o excelentă vacă de muls de care puteau profita o grupă de favorizaţi. Doi ani după acea întâmplare mi s-a demolat casa părintească din Calea Moşilor şi am fost azvârlit într-o garsonieră pe Mihai Bravu, care avea ca unic avantaj că era situată la vreo sută de metri de fabrica unde fratele meu era funcţionar, el a primit, de asemenea, „spaţiu", o garsonieră, şi cel puţin nu am fost despărţiţi, până la moartea lui care avea să survină şapte ani mai târziu. Înainte de a fi „evacuat", am încercat să mă adresez lui G. Macovescu, reputat „om de bine" şi care, am fost asigurat, îmi va da concursul pentru a nu fi tratat în acea împrejurare ca un cetăţean de ultimă categorie. Şi totuşi, cel care era încă pe atunci ministru de externe şi cu care stăteam de vorbă pentru întâia dată în viaţa mea, m-a tratat cu toatală indiferenţă, ba chiar cu ostilitatea tipică oamenilor de Partid: numai că nu m-a dat afară din biroul său, mi-a spus că sunt 1 600 de membri ai Uniunii şi el nu se poate ocupa de chestii de astea, dacă toţi i-ar „cere" case...

Precizez că nu aceasta era problema mea, voisem să cer ca autorităţile să mă trateze cu oarecare atenţie, mai ales că fusesem expropriat, pierdusem un drept, nu solicitam o favoare. Şi purtarea lui Macovescu poate fi mai bine apreciată, dacă voi

preciza că în tot acest răstimp veselul disident Mircea Dinescu obținea de la Uniune apartamente din ce în ce mai spațioase, până la urmă, în toiul persecuțiilor, oferindu-i-se un întreg parter într-o vilă cu regim rezervat în care, mai sus, locuia ministrul de veselă memorie, Totu. Speranțele mele depindeau numai de eforturile proprii, câte mai puteam desfășura...

Pentru că începusem să simt dezavantajele vârstei, care și așa, nu putea lucra în favoarea mea. Îmi rămânea doar scrisul; dar putința de a publica se reducea drastic. Singurul lucru sigur, beneficiind de aprobarea cu repetiție, în fiecare an și fără dificultăți, era ediția de *Opere* de E. Lovinescu, la care am trudit cu rezultate mult de ordin moral; remunerația era aproape iluzorie, iar munca în bibliotecă devenise un chin, mai ales datorită vederii mele din ce în ce mai slăbite. Articole de critică nu mai reușeam să public decât ocazional; trebuia să fac o adevărată echilibristică pentru a nu cădea pe temele oficiale, dar și obositoare eforturi de a-mi inventa subiecte cât mai depărtate de politică. Așijderi se întâmpla cu traducerile, cele ce mi se ofereau nu erau mănoase, era vorba doar de ce refuzau alții; câte o propunere a mea nu era decât cu greu acceptată, uneori le oferam o „idee" de care avea să profite un altul.

Rămâneau scrierile mele de imaginație, adică romanele, și primul meu succes cu *Caiet pentru...*, o carte de succes, cel puțin de librărie, fulminant, căci s-a topit în câteva săptămâni din librării, mă avertizase asupra unor posibilități. Am dat publicității încă trei opere de imaginație, dimpreună cu volumul *Petreceri cu gândul și inducții sentimentale* (1985) și mi-am dat seama că ar fi o prostie să mă reîntorc la critica literară. Din toate puținele pagini mi-am alcătuit ultima serie din *La sfârșitul lecturii*, IV, o carte hărăzită să apară la sfârșitul lui '89, dar care nu a văzut lumina tiparului decât patru ani mai târziu). Toate romanele mele au ca subiect scrierea unor cărți, raporturile omului cu lumea imaginară pe care și-o formează prin cărți. *Caiet pentru...* are ca personaj principal un text, care circulă ca o fantomă, ieșind din dulapturile unui conac vechi, dar care își împletește nu doar destinul ci și conținutul cu acela al unui străin, care-l citește, devenit scriitor. Romanul *Dimineața*

devreme îl înfățișează pe tânărul, posibil scriitor, aflat încă în copilărie și trăind confuzia dintre realitatea trăită de el, și care uneori se întâmplă să fie dramatică, cu ceea ce constituie formația lui pur livrescă, de cititor cu capul îmbâcsit precoce de romane de aventuri. (Ar fi interesant pentru un observator al marilor mutații petrecute în cultura noastră în mai puțin de un secol, adică trecerea de la oralitate la intoxicația cu lectură: dacă am lua *Amintirile din copilărie* ale lui I. Creangă am vedea că, deși micul povestitor se pregătește pentru o carieră intelectuală și va deveni, în final, un scriitor, el aproape că nici nu pomenește de cărți, acestea servind la strivirea în recreații a muștelor, în timp ce dincoace, un copil cam de aceeași vârstă cu cel din Humulești are deja o formație, prin abuz, livrescă... Probabil că în generațiile următoare, o dată cu decăderea erei Gutenberg, ne vom reapropia de prima formulă.)

Cazul romanului *Seara târziu* este mult mai complex, dar și ciudat, deoarece destinul acestei cărți a fost deviat și situația cere o explicație. El s-a constituit din însemnările mele făcute într-o mai lungă perioadă a vieții. Am făcut diverse notații cam de la 18 ani până după 31, când s-a produs în viața mea un eveniment decisiv, cu valoare strict personală. Însemnările le-am făcut pe petice și pagini de hârtie disparate, cifrând datarea, încât nimeni nu ar fi putut descoperi în maldărul de hârtie o succesiune. Nici un moment nu m-am gândit să fac din tot un roman; dar spre sfârșitul anilor '50, recitind diverse pagini alăturate întâmplător, mi-am dat seama că textul are virtuți romanești, numai că această constatare se împletea cu observația contrariantă că nu mă mai recunoșteam în cel ce se mărturisea și așa cum reieșea din paginile scrise. În nici un caz „jurnalul" nu putea fi folosit ca atare, dacă nu pentru altceva pentru un motiv foarte simplu: el începea prin a fi o însemnare asupra existenței mele de fiecare zi, dar părăsea această linie cu timpul, devenind unul de reflecții și mai ales de note de lectură pe care le făceam prin biblioteci, profitând de libertatea pe care mi-am îngăduit-o timp de patru ani de zile, izbutind să-mi câștig existența fără a fi „încadrat". Am avut imens de mult timp liber, pe care mi l-am folosit citind furibund, mai ales, prin biblioteci.

Romanul meu este alcătuit pe scheletul unui jurnal, dar eu am operat o contracție, radicală, concentrând multe din însemnările risipite pe ici-colo și amestecându-le cu note de lectură mai importante, dintr-o puzderie. Cred că rezultatul are un subiect romanesc: asemeni situației din realitate, el este un roman care se scrie oarecum împotriva autorului, căci acesta crezuse a-și fi dat măsura în altă carte, pe care ca și mine o încheiase într-un anume stadiu. Și trebuie să spun că m-a mirat mult nu doar faptul că eu eram diferit în cele două cărți, dar și constatarea dureroasă că un jurnal nu poate reproduce, „reda", cum se spunea în estetica realismului, existența unui om, care e bine cunoscută doar de... autor. Era o gravă problemă morală, pe care am mai semnalat-o aici, dar era un fapt indenegabil: ieșise o carte care era un roman, o carte de un anume interes, măcar documentar, exprimând o situație istorică, dar mai mult o stare de spirit și viața unui tânăr intelectual, care descoperă, împotriva sa, marea putere a artei, formatoare și deformatoare.

Din păcate, romanul, care în versiunea prezentată de mine avea vreo 500 de pagini, a fost grav amputat de cenzură; ea a început chiar la editură, unde mi s-a comunicat că „în plan" figurează cu un volum de 240 de pagini și, după multe insistențe, mi s-au mai acordat câteva duzini. Redactorul era Florin Mugur, cel mai fricos om care lucra în sistemul editorial, așa că nu știu dacă jumulirea textului meu e opera lui sau a celor de sus. (El se speriase de simplul fapt că în relatările mele apar atâția evrei, ca și cum nu asta fusese realitatea acelor ani în mediile în care se învârtea eroul meu; lui aceasta i se părea o dovadă de... antisemitism!). Pe scurt, cartea aceasta mutilată a apărut totuși, ceea ce a fost departe de a-mi aduce speratele satisfacții. Acceptasem toată operația deoarece eram presat de nevoile materiale; un conflict cu Consiliul Culturii m-ar fi scos din toate planurile editoriale, mi-ar fi anulat probabil putința de a mai publica, ar fi sporit „vigilența" la adresa mea, punând în cauză chiar și ediția Lovinescu.

Pentru aceasta am fost acuzat recent de lașitate; mă întreb dacă nu am procedat totuși mai bine, pentru a nu spune: mai înțelepțește. Ceea ce țin însă a preciza, mai ales pentru tineri, dar, în genere, pentru neștiutori, era că acest „curaj" era o vir-

tute rezervată de „organe" celor din vârful piramidei nomenclaturiste, era îngăduit cu voie de la poliție unui Eugen Barbu sau Marin Preda, unui Petre Sălcudeanu sau Dinu Săraru, căci Partidul ținea și pe această cale să-și favorizeze slujitorii. Eu nu eram în această situație „fericită", care s-a văzut până la urmă că e tare nefericită. Și apoi, asemenea gesturi nu se pot comite fără o minimă asigurare; le puteau săvârși alți oameni decât eu care refuzasem cu onestitate ajutorul oferit de Uniune sub forma complicitară a subvențiilor secrete și a împrumuturilor nerambursabile. Poate că era bine să fi luat și eu de la Fond cel puțin un milion de lei (valoarea a cel puțin zece apartamente tip în noile blocuri), precum colegii mei Eugen Jebeleanu și Șt. Bănulescu, denunțați ca atare în *Săptămâna*, sau să mă declar suferind mintal și să mă pensionez în deplinătatea puterilor, cum au făcut abilii Fănuș Neagu și Norman Manea; mie îmi repugnau asemenea soluții.

Am mers deci pe altă linie și am lăsat romanul până la urmă la voia Domnului. El a apărut, dar întrucât în jurul lui s-a înjghebat o gravă confuzie, generată de cronica foarte sumară, dar promptă, pe care i-a închinat-o, în *România literară,* Nicolae Manolescu, țin să vin cu unele lămuriri, mai ales că e în curs de apariție ediția completă și s-ar putea să fiu silit să previn ca eroarea să nu se repete și să ia proporții. Dorind totuși să termin pe o notă mai veselă, așa cum mi-am obișnuit binevoitorii cititori ai revistei *Vatra*, să amintesc ceva care va preciza mai bine felul în care funcționa mecanismul de acordare a ajutoarelor la prea generosul Fond Literar: povestind ca pură anecdotă ce mi s-a întâmplat la înmormântarea mamei și cum am reușit să obțin un ajutor de cinci sute de lei, în timp ce colegul acela al meu bănățean s-a ales cu o sumă de douăzeci și cinci de ori mai mare, un cunoscut mai competent și mai isteț mi-a spus:

– Bine, dar dumneavoastră nu știți că Traian Iancu e din Lugoj?

XVIII

Publicarea romanului *Seara târziu* mi-a procurat, cum spuneam, o mulțime de contrarietăți, de la forma amputată pe care a trebuit să o accept, după acțiunea cenzurii, și până la

felul în care a fost receptat. Era cartea mea, de până atunci, în care încărcătura autobiografică era maximă şi, în legătură cu asta, am trăit destule situaţii ciudate, asupra cărora voi reveni, căci le-am enunţat încă de la începutul acestor divulgări: faptul de a mă descoperi „altul" în scrisul meu îmi crease o problemă morală din ce în ce mai gravă, pe măsură ce procesul se accentua cu fiecare carte în care păream a mă „divulga". Deocamdată vreau să mă opresc, observând altceva.

... Anume, eram dintre scriitorii care cred că o carte ajunge să fie receptată şi înţeleasă până la urmă de la sine, indiferent de gradul ei de noutate şi de dificultate, dar mai ales indiferent de poziţia şi afirmaţiile vreunui critic oarecare. Debutasem în 1971 cu un fel de provocare, contrazicându-l categoric pe N. Manolescu, marele susţinător (pe urmele lui G. Călinescu) al criticii „creatoare", al uneia care ar ajunge chiar să-şi „inventeze" obiectul, altfel spus: de a afirma orice despre orice operă artistică, aceasta începând să existe abia de atunci încolo. Împotriva acestor teorii, eu susţineam că o critică, o cronică, o recenzie, este un act derivat şi secund, subordonat realităţii operei şi constituindu-se, în cel mai bun caz (atunci când este adecvat) într-unul de „recunoaştere" al ei. Cred că perfect inconştient, Manolescu mi-a plătit după aproape un sfert de veac prezumţia din 1971 şi a compus o cronică la cartea mea, care a nenorocit-o, literalmente. Nu a fost o cronică defavorabilă, ci minimalizatoare, ocupându-se de ea doar în câteva rânduri de final. În rest, o trata de parcă ar fi fost jurnalul meu, discuta acest gen cu pretenţii literare, făcea apropieri de cărţile lui Radu Petrescu, determinând o sumă de critici ulteriori să ia de bune cele spuse de el, pe ideea că locuind amândoi în Bucureşti, el mă şi cunoaşte bine şi ştie mai bine decât mine însumi, cel care scrisesem cartea, ce făceam pe data de 28 august 1957, sau ce discutam cu tata (mort, în realitate, în 1936!) prin aceiaşi ani sau care erau sentimentele mele faţă de o mai mică a mea soră, care, în realitate, nu s-a născut niciodată!

Ei bine, această cronică aberantă a avut un efect catastrofal pentru destinul romanului meu, care o fi ales formula jurnalului intim (ca şi *Werther* al lui Goethe sau *Adela* a lui G.

Ibrăileanu, dar şi ca nu ştiu câte romane de Mircea Eliade, Anton Holban, Mihail Sebastian ori Sergiu Vladimir), dar este o operă de ficţiune şi se cere judecată ca atare. Or, efectul cronicii din *România literară* l-am înregistrat foarte recent în ultimul volum al lui *Jurnalului* lui Mircea Zaciu, un scriitor care mă urmăreşte cu o implacabilă duşmănie, menţionându-mi numele doar în legătură cu ceva de dezaprobat, dacă nu de osândit – şi asta cu atât mai curios cu cât până la recentele revelaţii neaşteptate, mie figura criticului clujean îmi inspirase cea mai vie şi mai constantă simpatie. Iată ce scrie el într-unul din momentele nu de neagră indispoziţie la adresa mea:

„*4 XI, 1988.* Citesc *Seara târziu* de A.G., căruia el îi zice „roman", dar nu e decât un jurnal din anii '57-'59. În pură imitaţie a lui Radu Petrescu. Nu ştiu cât e de autentic, cât de „ajustat", pe alocuri pagini interesante, dar din cele mai multe psihologia lui imposibilă îşi arată urechile, arţag, continuă cârtire, hipertrofie a eului. El scrie mai bine decât cutare clasic, tratează de sus pe Camil Petrescu, G. Călinescu ş.a., deşi la acea dată nu avea decât 27-29 ani (...) însă pagina nu are ingenuitatea vârstei, căreia îi poţi ierta insolenţele, simţi că e ceva pus acum, târziu, din perspectiva vârstei acre. Insatisfacţiile lui sunt ale lui A.G. cel de azi, nu ale tânărului de altădată, de nu cumva el n-a fost, în fond, niciodată cu adevărat tânăr" (p. 308). Aşadar, cărţii mele i se dă cu anasâna o definiţie greşită, după care i se reproşează că nu corespunde acestei definiţii!

Or, în primul rând e de observat că textul meu nu poate fi pus în subordinea jurnalelor lui Radu Petrescu, deoarece acestea nici nu-mi erau cunoscute; habar nu aveam de existenţa autorului *Părului Berenicei* în 1957-1959, ultimii ani ai romanului meu. Iar dacă această carte a mea a fost scrisă mai târziu, înseamnă cu atât mai mult că nu e un jurnal. În realitate, aşa cum am spus, romanul acesta se constituie din notele mele absolut autentice şi în genere contemporane evenimentelor trăite pe care le-am risipit în anii '50; concentrându-le şi mai ales eliminând multe, mi-am dat seama că totul capătă virtuţi romaneşti, ceea ce m-a decis să le dau ordinea din carte şi să fac din ele un roman. Momentul decisiv a fost când, recitind o

porţiune mai întinsă din text, mi-am dat seama că ea constituie, chiar şi pentru mine, o surpriză, că aşteptasem de la ea altceva, în fine că nu mă mai recunoşteam în personajul care spune eu, după cum a remarcat cu mirare prima persoană care l-a citit, adică dactilografa care mi l-a bătut la maşină prin 1986. Cartea aceasta nu pretind că va fi fiind o capodoperă, o fi una prea puţin interesantă, insuficientă sub aspectul de dezvăluiri şi denunţuri, dar e un roman.

Cât priveşte afirmaţia că l-aş fi imitat pe Radu Petrescu, să spun, ceea ce e de forţa evidenţei, că rar s-ar putea găsi doi inşi, de vârste apropiate, cu preocupări similare, cu origine comună şi cu o educaţie datorată cam aceloraşi medii culturale şi care să semene mai puţin ca noi doi. R.P. era un blocat, un ins închis într-o armură de unde arunca priviri acute şi sfredelitoare asupra realităţii văzute în secţiuni înguste şi selecţionând imagini ca un peisagist, ca unul care încadrează porţiuni de realitate până a nu o vedea în întregul ei. Era un om închis, baricadat în propria sa celulă familială, consumându-şi existenţa în lecturi concentrate şi în exerciţii subiective de om prins între oglinzi paralele. Personajul din *Seara târziu* e, dimpotrivă, un extravers, un om cu privirea împrăştiată şi capricioasă, urmărind realitatea pentru a-i pune în valoare diversitatea şi neaşteptatul. E un om nu al închiderii în sine (de care se şi plânge că-l silesc vremurile în care trăia), ci al petrecerii cu alţii, în contacte permanente, în participare şi risipire. Faţă de universul sublimat şi închis în scrâşnete, din „jurnalele" lui Radu Petrescu, dincoace avem a face cu o atmosferă destinsă, cu scene burleşti, cu o paletă largă de fapte, alunecând spre anecdotic şi humor uneori negru.

Pe amândoi scriitorii care consemnează în paginile lor intime îi interesa în gradul cel mai înalt Etern Femininul, numai că Radu Petrescu compune un jurnal care e al unui castrat, al unui om care exclude eroticul ca pe o blestemăţie, ceea ce dă prozei, scrise sub privirile soţiei, o tensiune lăuntrică incomparabilă, care nu o fi prea productivă, ca orice restricţie, dar contrastează strident cu revărsarea şi disponibilitatea în materie de femei a nefericitului ce se mărturiseşte în *Seara târziu*. Acolo e

vorba de un tânăr care păstrează amintirea dulce a unei iubiri din adolescenţă, căreia nu i-a pus capăt dispariţia din motive politice a fetei iubite; dar el se află şi la sfârşitul unei legături contrariante şi lipsite de rodnicie cu o femeie măritată, de aceeaşi vârstă, de care s-a desprins cu greu şi fără amintiri melancolice, numai că asta nu-l împiedică să nu dispreţuiască alte ocazii, câte o aventură de vacanţă, şi tocmai una dintre acestea, o fată aparent deloc interesantă (şi pe deasupra cunoscută de mult, fostă colegă de şcoală cu precedentele) să-l vâre într-o scurtă convulsie înainte de fuga ei (din ţară), ceea ce dă alt pretext fixaţiilor sale cerebrale. Suntem, aşadar, foarte departe de atmosfera epurată din cărţile lui Radu Petrescu, dar şi de însuşi stilul acestuia de abordare a realităţii. Cum poate vedea cineva aici o imitaţie sau măcar vreo sugestie valorificată epigonic?...

Dealtminteri, cred că ar putea deveni un interesant şi fructuos subiect de studiu comparatist dacă vreun studios şi-ar îndrepta vreodată lupa spre universul care se lasă surprins în paginile mele şi nu numai în cele echivalente ale lui Radu Petrescu: ar fi de luat în consideraţie stilul confesiv la Mircea Horia Simionescu şi Costache Olăreanu, dar şi Tudor Ţopa, Modest Morariu sau, eventual, dacă se mai poate recupera ceva, la M. Ivănescu, scriitori contemporani, trăitori prin aceleaşi locuri, formaţi în stilul şi mentalitatea culturii româneşti de dinainte de comunism. Se va vedea diferenţa şi eu spun că cea mai mare este între mine şi autorul *Ocheanului întors*, omul care şi când scruta depărtările se întorcea spre sine. Până la proba contrarie, cred că pasul suprem în materie de decantare a stilului confesiv îl constituie *Norii* lui Petru Creţia, în care evitarea realităţii o depăşeşte chiar şi pe aceea a lui Radu Petrescu.

Cât priveşte lipsa de autenticitate a aşa-zisului meu „jurnal" datorită tonului acru la adresa unui Camil Petrescu şi G. Călinescu, voi spune că tocmai marea severitate, mergând până la cruzime, caracterizează tinereţea, lipsa de reţinere, de respect. Asta îi dă o notă de autenticitate certă. Mai ales în ceea ce priveşte personajul care se divulgă în acele pagini crude; căci aşa cum am mai spus, eu nu îmi revendic cine ştie ce merite, nici talente, necum geniu în vreo direcţie; ceea ce posedam şi

se remarca la mine era precocea cristalizare a personalității, dându-se pe față și la vârsta de mai puțin de treizeci de ani. Pe atunci, eram mult mai vehement și mai lipsit de indulgență; nu pot să divulg comentariile pe care le făceam între prieteni pe seama mai marilor scriitori (chiar și dintre cei mult simpatizați de noi) nu pot reproduce ceea ce au fost convorbirile mele juvenile cu M. Ivănescu, mai apoi cu Matei Călinescu sau Modest Morariu. Ulterior, am devenit mai sobru și mai obiectiv; asta m-a determinat să nu valorific în roman multe dintre cele mai fioroase pagini despre G. Călinescu, de pildă, omul care mă decepționase cel mai mult, și care-mi oferea un spectacol lamentabil în acei ani.

Am posedat dintotdeauna o oarecare inteligență, dar nu de tip școlăresc, deși am fost un bun elev, ba am luat și premii până în ultimul an de liceu (aș vrea totuși să uit ce-i făceam bunului Edgar Papu, în scurta perioadă când mi-a fost profesor!). Așa cum spuneam, nu mi-au plăcut gesturile de bravadă inutilă, nici mai târziu, critica și spiritul de frondă. Și apoi, în romanul meu nici nu se găsesc rânduri de superioritate ireverențiasă la adresa lui Camil Petrescu; eroul meu îi deplânge numai moartea și irosirea geniului acestui scriitor, iubit de el, în ultimii acestuia zece ani de viață...

Încheind, să spun că atunci când insuccesul cărții a devenit pentru mine manifest, m-am hotărât să iau versiunea necenzurată și s-o dau la bătut la mașină în trei exemplare, pe care le-am încredințat la trei scriitori de care mă simțeam simpatizat și care, în cazul dispariției mele, să înainteze unei edituri romanul meu în forma integrală: Bogdan Ghiu, care mi-l și bătuse la mașină, Daniel Pișcu și Dina Hrenciuc (stabiliți la Brașov) și Elena Ștefoi. De la aceasta din urmă am luat exemplarul cel mai bine imprimat și l-am dat editurii Fundației Culturale Române în toamna lui 1995; cartea e în curs de apariție acum.

Dar problema de ordin moral care intra în conflict cu cea estetică nu-mi dădea pace, demonstrându-mi marea forță mistificatoare a literaturii. Citisem în adolescență un eseu de Ion Biberi, *Problema sincerității în literatura subiectivă*, o chestiune la care m-am gândit ades, deși eu o exclusesem dintre problemele mele „de lucru", de vreme ce hotărâsem la în-

ceputurile mele literare că voi scrie o singură carte şi deci problema nu ar fi fost decât să mă „exprim" în ea odată pentru totdeauna aşa cum aş fi. (Mereu m-am gândit în răstimp la conceptul de „autenticitate" pe care îl pusese în circulaţie, înainte de Mircea Eliade, Camil Petrescu; i-aş fi fost mult recunoscător autorului *Tezelor şi antitezelor*, dacă ar fi încercat şi să-l definească). Eu trăisem cu destulă contrarietate putinţa de a mă dedubla, de a mă dubla în mai multe personaje „care spun eu" (cuvântul e al lui Proust) şi, culmea!, asta în opere de maximă sinceritate, dintre care una se alcătuise din propriul meu jurnal! Problema aceasta nu a încetat să mă urmărească; poate o să revin asupra ei, deocamdată vreau să închei pe momentul cronologic: suntem în ultimii ani ai regimului comunist şi în ciuda marasmului şi a lipsei de speranţe certe, simţeam că şi pe plan exterior ne aflăm la ora bilanţurilor. Regimul mi se părea pe ducă; nu nădăjduiam chiar prăbuşirea lui, ci o reformă, care să ducă la unele schimbări benefice, de natură să ne apropie de situaţia în care se aflau polonezii şi ungurii. Numai că pe aceştia, în mod vizibil, ruşii se deciseseră să-i părăsească. Pe când la noi, exista Ceauşescu şi clica lui, mai ruşi decât toţi ruşii.

În clipa în care eu operam o foarte dorită „retragere", gândindu-mă să rezist măcar într-atâta încât să pot relua şi desăvârşi romanul abandonat în 1959, *Oameni şi umbre, glasuri, tăceri,* evenimentele istorice s-au precipitat brusc şi s-au abătut asupra mea „cu tropul", cum spuneam în fragmentul precedent, folosind un gepidism pe care-l propuneam lui Andrei Ionescu, mare amator de germanisme; rog însă redacţia să nu-mi corecteze greşit şi să pună „trupul": „cu tropul" e echivalentul românesc al italienescului „con troppo" şi doar el ar explica verbul nostru „a cotropi", mai apoi substantivul „cutropire"

XIX

Sfârşitul comunismului, ultimele luni de comunism au fost, atât pentru mine, cât şi pentru mediul meu social, o perioadă de agitaţie, nesiguranţă şi confuzie. Îmi dădeam seama că se vor produce mari schimbări, dar mă temeam că Ceauşescu va avea

abilitatea de a le para printr-o diversiune, slăbind puţin hăţurile şi îngăduind unele mici reveniri la normalitate, care să dea multora sentimentul satisfacţiei. Nu a fost aşa, omul s-a dovedit a fi mult mai prost decât s-ar fi bănuit; evenimentele s-au precipitat în sensul dorit de noi, într-o formulă mult mai radicală, a eliberării totale de regimul comunist. Dar cu câteva luni mai înainte, puţini credeau în aşa ceva şi fiecare îşi făcea socotelile proprii.

În ceea ce mă priveşte, eram spre sfârşitul vieţii, începeam să mă gândesc la bilanţuri, la încheieri, la definitivarea proiectelor rămase în suspensie. Chestiunea presantă era, în primul rând, de ordin material, deoarece mă vedeam silit să-mi consum o bună parte din timp şi din energie pentru a-mi asigura existenţa. Şi asta depindea numai şi numai de ceea ce reuşeam nu să scriu, ci să public. Iar pensia la care eram îndreptăţit să râvnesc, conform noilor legi, nu-mi putea fi acordată decât peste trei ani, când aş fi împlinit 62 de ani. Ce era de făcut? Uniunea Scriitorilor îşi restrânge din ce în ce mai mult activitatea, „generozitatea" ei financiară neafectându-mă pe mine. Nu era foarte sigur că această instituţie va mai avea dreptul să dea pensii, acele mult râvnite recompense pentru anii mei sau ai altora de trudă, şi care nu erau o jucărie, ci o sumă dintre cele mai consistente, echivalând cu aceea a unui profesor universitar sau ofiţer superior. În principiu, ea mi se cuvenea şi mie, dar în practică, cine ştie ce putea surveni între timp...

Se vorbea deschis de probabila „desfiinţare" a Uniunii Scriitorilor şi zvonul acesta cred că a fost lansat şi întreţinut de cei care voiau să taie elanul şi curajul nesupuşilor la ordine, dar şi de conducerea de atunci, care avea dificultăţi reale şi lupta efectiv pentru menţinerea în viaţă a acestui bastion, dar probabil că ţinea şi să-şi exagereze meritele. (Ţin minte că, discutând cu Ioanichie Olteanu, despre eventualitatea ca US să fie desfiinţată, el mi-a răspuns negativ, dar m-a informat că el însuşi a crezut o clipă aşa ceva. Dar s-a întâmplat un fapt curios, puţin cunoscut, anume pe la sfârşitul deceniului s-a iscat ideea ca în „lagăr" să existe un fel de organism suprastatal, un fel de Fond literar pe deasupra naţiunilor, cu sediul în Polonia, care să reglementeze şi să favorizeze problemele materiale, financiare,

legate de drepturile de autor, creându-se un fel de bancă internaţională, cu participarea tuturor ţărilor socialiste. Mie, ideea nu mi se părea rea; noi, românii, eram extrem de dezavantajaţi la schimbul la paritate şi ceea ce putea oferi ţara noastră era mult mai modest faţă de ceea ce ofereau alte ţări, dar mai ales URSS, unde scriitorii beneficiau de facilităţi, avantaje şi remuneraţii de nababi. Ei bine, noi românii, refuzând această tentaţie, în numele binecunoscutei noastre „independenţe", puteam dovedi şi pe cale de breaslă că ne afirmăm curajul şi opoziţia faţă de imixtiunile altora în treburile noastre interne.)

Îngrijorarea mea provenea din faptul că regimul în care trăiam nu era doar criminal, retrograd, anticultural, dar şi absurd. Tiranul de la Bucureşti, spre deosebire de omologii săi din alte ţări, era imprevizibil. Or, tocmai asta iscase rezistenţa Aparatului, care îi sabota cât putea măsurile; în afară de câţiva funcţionari, care nu aveau nimic de câştigat prin niscai acte de „curaj", ceilalţi, mai ales când erau scriitori sau oameni „de cultură", îşi dădeau seama de greşelile conducerii, căutau să le atenueze, deoarece ei înşişi şi familiile lor aveau de pierdut de pe urma lor. Şi, pentru că am pomenit aici despre rolul odios pe care l-a avut în viaţa mea de scriitor Vasile Nicolescu, să spun aici că omul a murit literalmente eroic: după o şedinţă în care s-a luptat împotriva unor măsuri anticulturale edictate de sus, a căzut fulgerat de o congestie cerebrală, rămânând ca un fel de mort viu timp de mai multe luni, dacă nu vreun an. Tipul acesta nu a existat în perioada lui Dej; atunci ordinele erau executate fără crâcnire, erau chiar anticipate de cei care bănuiau numai „linia", frontul literar, cum se numea pe atunci, era omogen, doar puţin deranjat de zeloşii care aspirau pripit la bastonul de mareşal. Or, toţi aceştia fuseseră părăsiţi de protectorii lor de sus, Partidul îşi găsise şi îşi fabricase alţi trâmbiţaşi. Primii aderenţi au trebuit să se prefacă lăuntric pentru a se salva esteticeşte (E. Jebeleanu, Dan Deşliu, A.E. Baconsky, Nina Cassian, Florin Mugur) eventual trecând în tabăra nemulţumiţilor, chiar a disidenţilor. Cei care nu s-au putut acomoda, au rămas asemeni lui Mihail Davidoglu care, atingând o vârstă matusalemică, a supravieţuit fără să mai ştie nimeni de el, deşi

s-a bucurat de o situaţie materială excelentă, în vechiul stil, până la sfârşitul vieţii.

În cazul meu, tulburarea era sporită de eforturile infructuoase pe care le făcusem pentru a obţine viza pentru Occident, deşi aceasta era acordată relativ uşor, mai ales celor care, după oarecare scandal, dovedeau că pleacă pentru a nu se mai întoarce. Se inversase situaţia: una din crimele cele mai mari pe care le puteai comite era acum un delict minor, o afacere administrativă, aproape. Şi asta pentru că, din diferite motive, regimul îşi dăduse seama că e mai în dezavantajul său un aşazis „disident" lăuntric decât un adversar al regimului, mai mult un doritor de viaţă în Occident decât de libertate. În jurul meu vedeam o sumă întreagă de inşi care făceau unele gesturi doar pentru paşaport; nu voi cita decât două cazuri, cel al lui Aurel Dragoş Munteanu, cu care mă vedeam frecvent şi care tot făcea mici gesturi de dizidenţă pentru a ajunge la un scandal fără urmări neplăcute; omul ţinea neapărat să ajungă în SUA cu familia şi avea nevoie de un „certificat" de rea purtare ca să i se admită acolo intrarea. Iar celălalt este romancierul Mircea Săndulescu, devenit adventist cu toată familia ca să poată evada în Lumea Nouă, unde se află şi acum ca scriitor american.

În ceea ce mă priveşte, încercările mele se loveau de refuzul categoric al autorităţilor care deveniseră şi brutale; puteam să văd deosebirea dintre comportarea „organelor" cu care avusesem de a face în jurul lui 1980, când am sfârşit prin a obţine actele de plecare, şi uşile care mi se închideau acum sau ghişeele impersonale la care eram trimis, amânat sine die. Pe atunci, cel puţin, Eugen Florescu mă pusese în legătură cu nivelul de sus al Securităţii, acum aveam de-a face cu subalterni şi funcţionari. Şi totuşi, cred că aş fi obţinut viza de plecare pe paşaport, dacă nu ar fi survenit un eveniment de alt ordin, care m-a făcut să las totul baltă. Cred că un „scandal" cu ameninţări în preajma ultimului Congres al PCR ar fi fost de efect, mai puţin ultima variantă pe care o alesesem şi o debitasem anchetatorilor mei: dacă nu mi se dă viza peste două luni, cea obişnuită în astfel de cazuri banale, fac cerere de plecare definitivă din ţară şi mă întorc din Franţa după ce-mi fac treaba.

Primisem din nou o invitație la Paris, de la un prieten, și puteam astfel să refac tot demersul meu, fără să spun clar că l-am reluat de la capăt; poate dădeam peste vreun funcționar mai binevoitor, care să răspundă afirmativ apelului meu.

Dar am renunțat la întregul plan cu toate variantele lui, pentru că pe la sfârșitul lui septembrie a avut loc în viața mea un eveniment important: seria absolvenților Liceului „Mihai Viteazul", 1949, a sărbătorit patru decenii de la încheierea studiilor. Eu nu mai fusesem implicat în astfel de comemorări; la cea de 20 de ani nu m-am putut duce, iar la cea de 30, au răspuns la apel așa de puțini foști elevi, încât „întâlnirea" nu s-a mai putut ține. Cea din septembrie '89 s-a bucurat de o mare participare; în afară de câțiva decedați și vreo zece plecați peste hotare, am fost toți cei o sută de inși care ne despărțisem în vara lui 1949 (clasele A și B).

Ceremonia a fost, pentru mine, extrem de emoționantă; mă despărțisem de mulți dintre cei de față cu patruzeci de ani în urmă fără să-i văd vreodată, deși unul dintre ei locuia la douăzeci de numere de casă pe aceeași stradă cu mine. Pe toți îi vedeam în ipostaza de adolescenți și acuma trebuia să recunosc în ei niște bătrâni. Problema aceasta, care era pentru mine a neputinței, a bolii, chiar a sfârșitului, nu mi-o pusesem cu seriozitate, sau nu o situasem în „economia" existenței mele parcurse anapoda. Datorită debutului meu tardiv, a gândului de a forța mereu ritmul vieții, de a mă menține într-un tempo dinamic, singurul apt să mă facă să supraviețuiesc, nu-mi pusesem problema întoarcerii, a perspectivei inverse, a eventualei irosiri, a eforturilor zadarnice. Mi s-a părut că sunt pentru prima oară obligat să-mi recunosc vârsta, să-mi folosesc deci cu chibzuință timpul pe care-l mai aveam la dispoziție.Problema vastului meu roman nepublicat, căruia în final i-am dat numele *Oameni și umbre, glasuri, tăceri,* a început să mă preocupe acut. Trebuia să-l închei, să-l fac măcar publicabil, să-l duc în faza de dactilogramă (căci nu aveam din el decât puține pagini bătute la mașină). Am renunțat, așadar, să mă mai lupt pentru plecarea în străinătate; de altfel, nu aș fi putut face acest lucru decât

înainte de căderea frigului, date fiind condițiile mele nesigure de cazare în Vest.

Pentru prima oară în viața mea, m-am gândit la o „retragere" de o săptămână-două la vreo vilă a Uniunii Scriitorilor, și am ales Cumpătul, deoarece știam că e frecventat nu numai de membrii Uniunii Scriitorilor, ci și de compozitori, pictori sau cineaști, așa că neplăcerea de a sta printre „confrați" se dilua. M-am hotărât pentru noiembrie, era cu totul în afară de sezon, nu era vremea vacanțelor și a copiilor, deci a supraaglomerării. Și totuși, nici atunci nu am obținut „repartiția" așa de ușor.

Aici e nevoie să deschid o paranteză, pentru a mă face înțeles. Evitasem până atunci orice „beneficiu" pentru calitatea mea literară în cazul că mă obliga la o participare nedorită la viața literară și la contacte cu tot felul de colegi imprevizibili și dezagreabili. Calitatea umană a scriitorilor nu mi-a plăcut niciodată; nesinceritatea, lipsa spiritului camaraderesc, prietenia simulată și de fațadă, complicitățile nedorite apăreau pentru mine contrariant la orice contact. Și, afară de aceasta, nu țineam de loc să fiu un profitor. Nu am aflat niciodată unde este Valea Vinului, n-am călcat pe la Neptun, nici pe la Bălcești, iar Mogoșoaia, pe care o vizitasem din copilărie și care devenise prin anii '50 locul favorit al evadărilor mele pe bicicletă, am abandonat-o de îndată ce colegii mei scriitori au invadat-o și au transformat-o în loc de petreceri și beții de pomină. O ocoleam, pentru a nu fi atras de veselii locatari, dacă aceștia m-ar fi întâlnit, în anii când devenisem și eu scriitor.

Dar, odată, era s-o pățesc, într-o împrejurare destul de amuzantă, pe care vreau s-o povestesc. Era prin anii '70, pe la sfârșit și s-a întâmplat să fiu obligat să mă duc acolo, conducând pe niște amici de ocazie din Franța, care țineau să viziteze Palatul lui Brâncoveanu. Era vorba de un tânăr român născut la Paris, descendentul unei familii istorice, care fusese împins de bunca sa, o doamnă venerabilă, să facă o vizită măcar la locul de origine al familiei. Niște prieteni ai mei s-au însărcinat cu această treabă, din marea obligație pe care o păstrau celor de la Paris care-i găzduiseră magnific într-o împrejurare

echivalentă. Programul tânărului vlăstar național a cuprins mânăstirile din Moldova, apoi Horezul și Târgu-Jiu și mai știu eu ce, care nu i-au descleștat interesul, în ciuda eforturilor compatrioților săi din țară. Intervenind într-o zi o obligatorie schimbare de program, m-au rugat pe mine să-i conduc la Mogoșoaia, mai ales că o pereche de francezi, cu care el venise, erau curioși peste măsură să vadă locul. M-am substituit eu ghidului și am făcut cum am putut mai bine; tânărul n-a marcat nici un interes, dar cei doi francezi, dimpotrivă, au urmărit cu atenție totul, au luat fotografii, un album sau o broșură explicativă. Amândoi auziseră de Martha Bibescu și mă tot întrebau de ea și de „reședința ei".

– Aceasta e, i-am lămurit eu, indicându-le ansamblul, curtea, lacul, parcul.

– Dar acolo ce e? Aceea e reședința prințesei Bibescu, mi-a spus doamna franțuzoaică, care știa ea ce știa.

– Acolo, mi-a venit mie o inspirație de moment, este acum un sanatoriu...

– Și nu poate fi vizitat? a continuat întrebarea, arătând cele câteva siluete de „creatori" care se mișcau ori se aflau tolănite pe scaune și șezlonguri. Eu recunoscusem deja pe inconfundabilul Fănuș Neagu, așa că, temându-mă să nu mă cheme la el văzându-mă. n-am știut cum să ocolesc această eventualitate și le-am explicat interlocutorilor mei mirați:

– Mai bine să trecem mai departe. Sunt periculoși...

Iată în ce stare de spirit m-am dus la Cumpătul, încercând o experiență nouă, după ce crezusem că mi-am luat precauțiile necesare. Prin nu știu ce mister al Destinului, cel care se ocupa de „repartiție" era poetul Mircea Cărtărescu, și de la el am obținut hârtiile necesare pentru o cameră „bună". Dar când am ajuns la fața locului am avut surpriza să constat că, prin inspirația poetului, se mai dăduse o repartiție pentru cameră unei alte familii; norocul a fost că eu am uzat de dreptul primului ocupant, ceilalți fiind trimiși nu știu unde, până se va elibera cuvenitul „spațiu", altminteri ar fi trebuit să rămân pe afară, poate să mă întorc la București. Apoi camera o fi fost bună, dar în timpul nopții trebuia să mă trezesc de frig pentru a reaprinde

gazele în soba de teracotă care se răcea după numai două-trei ore, oricât ai fi încins-o. Asta îmi fragmenta somnul şi nu mă aducea în cea mai bună dispoziţie pentru scris.

De altminteri, mi-am dat seama imediat, eu nu pot scrie sau măcar lucra la opere de imaginaţie decât acasă, în rosturile mele, în ambianţa proprie, faţă de care literatura mea păstrează vizibile legături, mai ales în cazul unui roman cum era *Oameni şi umbre, glasul, tăceri,* roman pe care pentru prima oară îl scosesem acum din casă. Reveneam asupra lui după o prea lungă pauză şi am avut totuşi ocazia unor reflecţii semnificative, anume de ce îl abandonasem. Nu-mi dădeam seama de aceasta, dar îl amânasem pentru că era vorba de cărtea destinului unui om, a unei experienţe existenţiale unice, care nu se putea curma la cei 30 de ani încă neîmpliniţi pe care-i aveam în 1959; era cartea concluziei unei vieţi şi eu de-abia acum mă aflam în această situaţie. „Închiderea" mea în această carte căpăta alt sens, pe care-l regăseam abia acum.

Dar nu pot spune că luând romanul spre lectură după trei decenii, nu am avut şi decepţii; ele nu se refereau însă la calitatea artistică, mai ales la scriitură, care mi se părea remarcabilă, de o certă ţinută intelectuală; decepţia se referea la volumul cărţii care-mi apărea insuficient. Ratasem marele roman de tip proustian; calculând acum, cu hârtiile în faţă, părţile dactilografiate şi celelalte, îmi dădeam seama că el nu are nici măcar o mie de pagini; noile mele evaluări îi dau acum vreo 850. (În fond, nu era prea mare catastrofa, deoarece „volumul" unei cărţi cu acţiune circulară nu contează aşa de mult, el e mai mult sugerat decât revărsat). Cartea mi s-a părut că are anvergură şi mai ales o dorită de mine ţinută intelectuală, chiar dacă n-o fi o capodoperă. La întoarcerea la Bucureşti, m-am pus în tihnă să-i dau forma ce rezulta din intenţia artistică, fără să bănuiesc că nu voi avea timp să duc la capăt treaba. Credeam că o să am o bătrâneţe cât de cât tihnită, retras în singurătate şi concentrat în treburile mele, la adăpost de marile mizerii datorită pensiei, al cărei termen se apropia.

Totul a fost dat peste cap de evenimentele din decembrie ale acelui an, care până să-mi ofere satisfacţia eliberării şi a unei

noi vieți, mi-au pus brutal problema bătrâneții de care înainte nu mă temusem. Mi se cerea un nou efort, Istoria mă solicita în felurite forme, dar apelurile ei se adresau unui om care nu ar fi spus ca Oscar Wilde:

– Cea mai mare nenorocire atunci când ai devenit bătrân e să fi rămas tânăr!, ci, tocmai, dimpotrivă:

– Cea mai mare nenorocire atunci când ai ajuns la bătrânețe este să fii efectiv bătrân.

XX

Există în viața oricărui om anumite momente care, fără a surveni accidental, par a se fi produs împotriva cursului întregii existențe a respectivului individ, contrazicându-i firea, etica, sistemul de comportare, până într-atât încât „biografia" sa nu explică, nu primește respectiva întâmplare. Și, tot atât de sigur, dar și frecvent, oameni adaptați unei anumite situații nu se întâlnesc cu aceasta, nu o sesizează, nu pot profita de ea. (Câți oameni cu educație și aptitudine militară nu au trăit în lungi stări de pace fără să fi avut ocazia să tragă un singur foc de armă, altfel decât la exerciții. Să mai amintesc de câte un nevolnic, incapabil să țină arma în mână și care și-a ucis în duel adversarul, un redutabil duelgiu, spre scandalizarea generală a publicului.) Ei bine, în cazul meu, „Revoluția română" este un fenomen pe care practic vorbind l-am ignorat, deși el mi-a schimbat viața, i-a dat adevărata definiție, i-a restaurat sensul! Și asta s-a petrecut în orașul în care trăiesc de o viață, în care am văzut atâtea lucruri, de la crime, scandaluri, răzmeriție populare, catastrofe seismice, invazii străine (de nemți, 1940, și de ruși, 1944) unde am asistat la manifestații politice, la defilări de trupe și de insurgenți. În fine, am fost martor la tot felul de întâmplări; sunt unul dintre puținii bucureșteni în viață care i-au tras o palmă reginei Maria (pe când aveam 3-4 ani),l-am văzut de aproape pe augustul său fiu, regele Carol II în fața căruia, ca străjer, am recitat o poezie, am asistat la o manifestație de simpatie față de omul lui Hitler, baronul Manfred v. Killinger care a răspuns de

la balconul ambasadei Reichului. Mai târziu era cât pe ce să fiu călcat de automobilul în care se afla ilustrul Hruşciov, care se întorcea, nervos, fără suită, la aeroport, după o discuţie tovărăşească (ultima, cred) cu Gheorghiu-Dej. În fine, câţiva ani mai târziu l-am „întâlnit" pe stradă pe De Gaulle, în Piaţa Romană, pentru ca tot pe atunci să stau la coadă la Sala Palatului cu preşedintele Nixon care, e drept, nu era decât senator (de Michigan, sau îşi făcuse doar studiile acolo), căci eşuase în duelul cu Kennedy pentru magistratura supremă a Statelor Unite...

Ei bine, eu, acesta, căruia soarta i-a dat atâtea ocazii şi privilegii de a vedea atâtea lucruri inclusiv „rebeliunea" legionară, (dar chiar pe Corneliu Zelea Codreanu îl văzusem la mare cu un an înainte de arestarea şi dispariţia lui) am „ocolit" tocmai evenimentele din decembrie '89, fără să vreau, din pură întâmplare, dar şi datorită atenuării sistemului meu de reacţii, pierderii curiozităţii. Cred că am mai spus-o undeva că în ziua discursului ţinut de Ceauşescu la balcon, la mitingul în care cerea dezaprobarea populară faţă de deteriorarea situaţiei de la Timişoara, m-am aflat la o aruncătură de băţ şi la aceeaşi înălţime cu vorbitorul: în apartamentului lui Radu Cosaşu, situat la etajul V, într-un bloc din apropiere. Dar ce discutam în aşteptarea mitingului care se tot amâna, după arătările Televiziunii Române, pusă în mişcare în mod excepţional în acea dimineaţă? Discutam despre prietenul Norman Manea, care începuse să-şi facă simţită vocea în SUA, şi asupra căruia eu mă rosteam, înţelegând că a ales soarta unui exilat, că nu se va mai întoarce în ţară. Eu exprimam îndoieli asupra putinţei de traducere (sau de translaţie) a literaturii din Estul comunist, într-o ţară cu regim democratic şi mentalitate liberală; ne întrebam: nu cumva tot ce am scris noi în România este sortit să rămână neînţeles de alţii (poate chiar de generaţiile noi din România) deoarece e vorba de o literatură prea conjuncturală?

Am stat acolo până ce Ceauşescu şi-a început şi debitat discursul, deşi eram foarte grăbit să plec în capătul celălalt al Bucureştilor, la o familie de oameni în vârstă, la care eram invitat la prânz. Mi-am dat seama, cu toate eforturile regiei TV, că se

întâmplase ceva grav în piață, mai mult decât putusem vedea. Când am plecat, nu începuse încă mișcarea, în ciuda acelei explozii pe care o auzisem și eu, dar nu am interpretat-o ca pe un semnal ce avea să declanșeze insurecția. Manifestanții mergeau încoace și încolo, mai curând veseli, decât decișii la vreo acțiune revoluționară; mi s-a părut că e vorba doar de un imens fiasco, o eroare care, deși ar fi putut fi reparată, nu va afecta decât parțial soarta tiranului, îl va determina la unele concesii, îi va zdruncina poziția.

Am ajuns la familia amfitrionilor mei folosind metroul, deci un mijloc de transport în care nu se poate face conversație, nici comunica știri, iar acolo unde am ajuns nimeni nu auzise nimic... Emisiunea TV s-a deschis pe la orele 17, când s-a reprodus (mult falsificat, mi-am dat seama) manifestația ce avusese loc, acompaniată de fondul sonor cu muzică patriotică și comentarii pe măsură. Se scoseseră toate episoadele neconvenabile de la mitingul din dimineața aceleiași zile, parțial discursul lui Ceaușescu, neîntrerupt de nici un incident, iar imaginile mulțimii adunate erau, în mod vizibil, decupate de la altă manifestație, piața era o pădure de steaguri și pancarte, așa cum eu nu le văzusem, iar figuranții, majoritatea în capul gol, ba chiar în cămăși, ca vara, scandau după tipic bucuria de a-l aclama pe tiran.

Cu imaginea aceasta de teatru prost în minte, m-am întors acasă foarte târziu, folosind același metrou, care ocolea locul cu pricina. Abia la ieșire am aflat că pe direcția Piața Universității-Pipera, cursele sunt oprite, iar cineva, în grabă, a șoptit că în piață este mare scandal, s-a dat foc, s-au spart vitrine. M-am culcat frânt de oboseală, fără a presimți măcar precipitarea evenimentelor; nu-mi închipuisem că omul care trecea drept un mare abil și care n-ar fi ezitat în fața oricărei soluții, avea să piardă totul din mână în câteva ceasuri. Radioul nu te lămurea decât asupra unor „dezordini", iar televiziunea era mută. Asta m-a întărit în convingerea că manifestația zdruncinase poziția „Conducătorului" și că, oricum, el va trebui să cedeze măcar pentru a recâștiga unele simpatii. Pe la zece dimineața, când am ieșit în stradă, totul se terminase; eram în plină mișcare, torente

de manifestanți se îndreptau spre centru. Am încercat să mă țin de o coloană, formată mai ales din tineri care săriseră gardul uzinei lor (de produse chimice din apropiere), deoarece directorul le interzisese plecarea din incinta întreprinderii sub amenințări fioroase. (Se pare că, destituit de furia salariaților imediat mai apoi, el a fost reintegrat de Ion Iliescu, probabil că acum e deputat PDSR, dacă nu o personalitate proeminentă a partidului). Dar nu m-am putut ține după ei; coloana se depărta și, în disperare de cauză, am strigat:

– Măi copii, nu vă băgați în gura lupului! Faceți ce a spus regele: declarați grevă generală și Ceaușescu se va prăbuși!

Dar cine să mă asculte? Vacarmul sporea, sporit de claxoanele tuturor mașinilor, de grupuri mai puțin numeroase care alergau și strigau. Spre marea mea uimire, în marea Piață a Muncii, coloana pe care o urmăream se oprise și o luase la dreapta. În fața bisericii pe care o edificaseră muncitorii de la uzinele Malaxa (devenite Uzinele „23 August") în timpul războiului și unde câteva „minuni" transformaseră sfântul lăcaș într-un loc interzis, pe când eram în ultimul an de liceu, tinerii mei se opriseră și îngenuncheaseră. Se rugau poate în cor, spuneau o rugăciune, urmăreau pe unul care o rostea, nu mi-am putut da seama. Scena care mi-a apărut înaintea ochilor era un miracol, dată fiind vârsta celor mai mulți dintre participanți... Dar chiar dacă ideea de a se opri acolo înainte de asaltul final le-o dăduse cineva mai în vârstă, faptul că se opriseră pentru o clipă de reculgere a fost pentru mine profund tulburător.

Am căutat s-o tai spre centru, pe drumul cel mai scurt, care număra totuși câțiva buni kilometri. Auzeam numai frânturi de zvonuri, dar toate întăreau până la certitudine impresia că Ceaușescu pierduse partida, că fugise, în tot cazul, și nu se „retrăsese" numai pe poziții dinainte pregătite. Căci măcar aici este o certitudine în avalanșa de evenimente neprevăzute și contradictorii: aparatul de represiune nu a funcționat, a comis, dacă nu o trădare de-a dreptul, o abandonare a „Conducătorului" în momentul în care s-a văzut că există și altă soluție decât „Ceaușescu sau rușii"; soluția Iliescu a venit salvatoare, era unul dintre puținii oameni de oarecare „opoziție" care avea și

acceptul Aparatului. Desigur, lucrurile s-ar fi putut complica dacă tiranul ar fi stăpânit situaţia la Bucureşti; fuga lui a deschis calea unei soluţii paşnice care nu a putut fi prevăzută în toate amănuntele de cei ce au găsit-o ori s-au aflat prinşi în ea.

Gâfâind de oboseală, am ajuns şi eu la faţa locului după vreo oră, la spartul târgului. Aveam sentimentul inutilităţii vreunei acţiuni, şi, a mă vârî între alţii, pentru a-mi afirma un merit inexistent, nu-mi stătea în fire. Indiferent de imensa bucurie pe care am resimţit-o când mi-am dat seama de proporţiile schimbării, adevărul că ea venise pentru mine prea târziu mi se impunea. Cu mai bine de patruzeci de ani înainte, participasem la unica manifestaţie din viaţa mea: cea organizată de Tineretul Liberal în Bucureşti pentru sprijinirea regelui în 1945, de ziua sa, Sfântul Mihail şi Gavril; acum nu mai fusesem în stare să mă transport până în acelaşi loc. Puteam, aşadar, să evaluez proporţiile dezastrului.

În săptămânile care au urmat am fost urmărit până la obsesie de realitatea vârstei pe care o aveam; urma să împlinesc şaizeci de ani şi în faţă mi se redeschisese situaţia din adolescenţă, de dinainte de venirea comunismului; eram pe atunci un ins care avea o oarecare avere, nu îndestulătoare pentru a face din mine un băiat de bani gata, dar în mod sigur unul destul de înlesnit. Nici acum nu aş fi murit de foame, mai trebuia însă, ca şi atunci, să-mi desăvârşesc instruirea intelectuală, prin lecturi şi călătorii; în fine să-mi definitivez capodoperele, pe care le aveam ca şi cu patruzeci de ani înainte, dar nu le putusem împlini deoarece nu mă lăsase Ceauşescu. Ce să fac mai întâi? Cu mari eforturi, le-am realizat cam pe toate, dar eram mişcat şi de necesitatea de a-mi spune cuvântul în actualitate, mai ales că, după ianuarie 1990, lucrurile au început să evolueze prost la noi în ţară. Nu mă gândeam la încadrarea mea într-un partid, recte la liberali, singura autentică alternativă faţă de comunism. Am încercat totuşi să-i ajut pe cât am putut, ceea ce fac şi în clipa de faţă.

Pe la începutul lui ianuarie, văzusem apărut la TV un grup liberal care organizase, în grabă, nucleul constitutiv al partidului: bravul Ionel Săndulescu, Radu Câmpeanu, revenit de la

Paris şi stabilit în ţară, Dan Amedeu Lăzărescu, pe care-l cunoşteam de ani de zile, Sorin Botez, cu care fusesem coleg de clasă la „Mihai Viteazul" opt ani de zile, în fine Dimchi (Dinu C.I.) Brătianu, numit preşedinte de onoare al partidului şi care, grav bolnav, avea să părăsească lumea curând. Erau liberali de nădejde (pe Radu Câmpeanu nu l-am recunoscut, dar când a început să vorbească am avut un adevărat şoc, amintindu-mi de manifestaţia din 8 noiembrie 1945, pe care o condusese în anii tinereţii). Imaginea aceasta mi-a dat măsura realităţii; mi s-a părut că ar fi imoral să încerc a mă vârî între ei, deşi primisem unele invitaţii, nişte oameni care numărau vreo sută de ani de puşcărie. Am ales calea infuzării ideilor liberale, pe cât mi-a fost cu putinţă prin scrisul meu. Nu sunt sigur de rezultat, dar eu îl apreciez foarte aproape de zero. N-am simţit la nimeni vreo schimbare în sensul ideilor mele; lumea în care trăiesc nu este liberală, cultura (măcar sub aspect literar) nu cultivă valorile liberalismului, deşi beneficiază larg de ele, din cauză că regimul de după Eliberarea din '89 a fost silit să facă multe concesii în acest sens şi aceasta reprezintă un mare câştig. În ciuda pledoariilor mele, societatea intelectuală este dominată de „ţărănism", de demagogie protărănizantă, de populism cu marcate înclinaţii egalitariste, de naţionalism şi marxism popular (acela care derivă nu din scrierile teoreticienilor socialismului, ci din eterna josnicie şi prostie omenească).

Am scris totuşi numeroase articole şi eseuri politice; printr-un mare efort mi-am putut dacă nu duce la îndeplinire, atunci într-un stadiu avansat literatura de imaginaţie, activitatea de editor şi prefaţator, în fine am scris nu puţine articole de critică literară şi de polemică, în stil mai slobod decât pe vremea comunismului. Marea problemă, aceea de a nu irosi timpul, m-a urmărit tot timpul, m-a chinuit de-a dreptul. (Să nu mai pun la socoteală că am luat cuvântul la întruniri, am ţinut conferinţe, am omagiat pe mulţi scriitori dispăruţi, ba chiar am ţinut o rubrică la Radio de recomandări de cărţi puţin citite, uitate sau necunoscute. Eu, care figurez în lista de clişee, cu mare curs în „opinia" actuală, drept „demolator"! Ba chiar un critic stimat de mine şi care în plus mi-a închinat (până acum) vreo zece articole şi exegeze,

unul mai alături de realitate decât altul, Gh. Grigurcu, acum, când aşterneam pe hârtie rândurile de faţă, mă denunţă în două enorme foiletoane din *România literară* afirmând că explicarea activităţii mele trebuie căutată în încercarea de a-mi lua revanşa împotriva frustrărilor unei vieţi de acrit de insuccese şi de ins aproape bolnav din cauza nerealizării! Ce să mai spun? Că voi fi fiind un om cinstit, că scriu dintr-o pornire lăuntrică de a spune adevărul pe cât m-am priceput şi mi-a stat în putinţă, că am încercat să realizez un tip intelectual poate anacronic, dar în directă filiaţie cu intelectualul român dinainte de comunism, că voi fi reuşit chiar, măcar prin mărturii dacă nu prin inteligenţă artistică, ei bine, toate acestea nici măcar nu i-au trecut prin cap criticului meu, în care recunosc totuşi pe unul dintre cei mai importanţi din literatura română actuală. Orice aş adăuga peste aceste rânduri ar însemna să mă laud.

XXI

Aşa cum am mai spus-o de câteva ori, în anii care s-au scurs de la Eliberare, evenimentele de după decembrie 1989, recte câştigarea libertăţii de expresie, m-au pus în aceeaşi situaţie pe care o mai trăisem la mijlocul anilor '60, când am început să scriu o serie de proze ce vor alcătui volumele mele de debut, apoi o serie de pagini de critică literară, rămase în sertarele mele încă de vreun deceniu; dar am şi început să mă gândesc la publicare, încurajat de dezgheţul amplu şi continuu care a afectat în modul cel mai benefic întregul curs al literaturii de atunci, precum şi imaginea „clasicilor" mai vechi şi mai noi. Deşi lucrurile nu au mers atât de departe ca după '89, atunci s-a produs o erupţie de scriitori necunoscuţi, alţii s-au făcut cunoscuţi în mod senzaţional, prin aspecte neştiute, s-a îngăduit repunerea în circulaţie a multor artişti uitaţi sau trecuţi sub tăcere. Cu toate că situaţia aceasta nu e recunoscută de mulţi istorici ai literaturii contemporane, ea a constituit o gravă răsturnare, o repunere în drepturi a valorii şi meritului, fără precedent până atunci şi cu câştiguri indiscutabile. Eu am fost nu doar martorul ei apropi-

at, dar şi unul dintre marii profitori: am prins ultimul vagon al ultimului tren şi am debutat adus pe valul marilor schimbări impuse de noua situaţie politică.

Întrucât mă priveşte, cele două situaţii prezintă şi multe deosebiri, dar mai ales faptul că pe atunci eu nu împlinisem 40 de ani, în timp ce acum mă apropiam de 60. Efectele vârstei nu îmi apăreau grav sensibile, dar situaţia de „sfârşit" al vieţii şi carierei mele literare îmi dădea o permanentă nelinişte, pe care o observau toţi apropiaţii mei, iscată de temerile că nu voi putea duce la bun sfârşit cele plănuite sau măcar definitiva cele de mult începute. La asta s-au adăugat şi dificultăţile de a publica în noile condiţii ale privatizării editurilor, ceea ce nu putea avantaja pe un scriitor fără deosebită audienţă ca mine şi care se vedea refuzat de principalele oficii cu statut acum schimbat. Nu mă voi apuca să povestesc de umilinţele pe care le-am trăit la Editurile Humanitas sau Nemira, nici felul în care am fost sabotat la Cartea Românească; mă limitez să spun că, în continuare, am cheltuit zeci de milioane ca să-mi văd apărute câteva cărţi, uneori ceva din aceste sume putând să-mi recuperez din debilele drepturi de autor, dar mai cu seamă din numeroasele premii pe care le-am dobândit în acest timp. (Promit prietenilor literaturii mele să continuu, eu nemaiavând nici o raţiune de a fi în afara literaturii pe care o scriu şi pe care o doresc cunoscută).

Chiar dacă voi recunoaşte că multe pagini publicate acum datau de mult, de câteva decenii, efortul meu întru creaţie rămâne notabil şi a şi fost recunoscut ca atare. Atestă el totuşi o „îmbătrânire" oarecare, aşa cum o dovedeşte indiscutabil fiinţa mea biologică? Mi-e greu să spun; eu aş constata mai curând o continuitate, o trecere fără rupturi în timp, poate şi datorită lipsei mele de flexibilitate şi afirmării mele tardive, într-o expresie care mi-a rămas proprie, indiferent de sporul anilor... Dar poate că mă înşel, şi un observator exterior ar vedea lucrurile altfel.

În tot cazul, munca mi-a devenit mai penibilă, necesitatea de efort mai încordată şi mai neplăcută. Acolo însă unde simt bătrâneţea cu efectele ei catastrofale, din ce în ce mai accentu-

ate, este nu în activităţile mele intelectuale, rămase la fel de diverse şi împrăştiate, ci în domeniul acţiunilor fizice, unde constat deteriorarea treptată a unor facultăţi de îndemânare manuală care înainte mi-erau proprii. Am mai spus-o: niciodată nu m-am considerat un om dotat cu vreun talent literar deosebit, în schimb, sau poate tocmai de aceea, îmi părea evidentă îndemânarea mea manuală, la tot felul de treburi care ar fi putut face din mine oricând un tâmplar excelent, un tinichigiu, un zugrav, un reparator şi bricoleur în multe domenii. (Ţin minte că prin 1991, întâmplându-se să mă îmbolnăvesc şi ajungând să am o temperatură alarmantă, m-am întrebat ce s-ar întâmpla cu lucrurile mele dacă aş muri, fără să dau eu anumite explicaţii. Ei bine, gândeam atunci, cei care vor pătrunde în casă vor face multe observaţii şi vor încerca deducţii şi explicaţii, dar nu vor ghici niciodată că patul pe care dormeam şi majoritatea pieselor de mobilier au fost fabricate de mine, cu mâinile mele, din te miri ce!).

Acuma însă mă resimt grav de pierderea acestei dexterităţi, mâna nu mă mai ascultă, mi-am pierdut chiar simpla siguranţă, tot ceea ce mai fac sau repar efectuez cu trudă, cu mari erori de îndemânare şi, dacă stărui, o fac numai pentru a-mi dovedi mie că mai sunt în stare de ceva. Şi, vorba lui Niţă Ghiţescu: „Ce frumos le făceam, domnule"! Ca să dau un ton mai puţin sumbru acestor evocări, să spun că mă ştiam aparţinând unei familii de supradotaţi, tatăl şi fraţii săi excelau în îndemânarea manuală, nu şi mama, dar o soră şi tatăl ei despre care se povesteau tot felul de realizări năstruşnice. Ei bine, din multele recunoaşteri şi „premii" de care m-am bucurat în cursul existenţei ca elev, ca scriitor, nici una nu mi-e mai dragă, pentru că o consider mai meritată, ca aceea pe care am obţinut-o în iarna lui 1939/40 la un concurs pe Capitală de lucru manual, anume la traforaj, unde eram un adevărat as. Am câştigat mai întâi concursul de selecţie pe şcoală, deşi ca vârstă mulţi dintre rivali mă depăşeau, apoi am fost trimis mai departe, la confruntarea supremă cu premianţii de la toate celelalte şcoli. Proba consta dintr-una obligatorie după un model impus, dat de juriu, şi alta facultativă, pe care o executai după tiparul adus de tine de

acasă. Am câştigat, spre marea mea satisfacţie, concursul; prima probă am terminat-o mult înaintea celorlalţi, am lucrat cu o pânză „rapidă", cu zimţii mai rari şi cu posibilitate de tăiere mai mare, dar şi riscul de a greşi. Modelul ales de mine a fost o etajeră demontabilă, pe care am avut răgazul să o execut dat fiind viteza cu care terminasem prima parte.

Premiul acesta m-a dus în culmea fericirii; nici cu câteva luni înainte când d. ministru Gr. Trancu-Iaşi, vecinul nostru, mi-a pus coroana de premiant I la absolvirea unei clase la Şcoala primară nr. 7, Sf. Silvestru, şi m-a sărutat pe frunte, prezicându-mi un fericit viitor intelectual, nu am fost mai mândru. (Acum câţiva ani, vizitându-l pe un fost coleg al meu din clasele primare, el mi-a revelat că o piesă pe care o priveam în sufrageria lor, un cadru de lemn pentru calendar, reprezentând un cocoş foarte policrom, este făcut de mine.

– Nu mai ţii minte că tu l-ai făcut? Şi că mi l-ai dăruit de ziua mea, acum şaizeci de ani?.)

Asemenea recunoaşteri le-am pus totdeauna pe deasupra celor literare, dar nu contest că acestea din urmă nu m-au lăsat indiferent. Oricât ar părea de curios, în cazul unui scriitor care nu şi-a construit existenţa în dialogul aşteptat şi dorit cu autorităţile comuniste tiranice, dar nici cu structurile nomenklaturiste pe care se întemeia Uniunea Scriitorilor, eu depindeam de mulţi factori extrinseci mie. Toată societatea era structurată nomenklaturist, eu însumi eram cuprins în ea şi, în regimul acesta, o recunoaştere semioficială îmi prindea bine. Eu nu respectam tirania acesteia, nici măcar presiunile venite pe cale „amicală", nu-mi traficam opinia critică în vederea obţinerii oricărui avantaj, dar dacă îmi pica ceva de acest fel, fie şi pe căi indirecte, nu era rău. Mai ales că recunoaşterea în cadrul Uniunii era, în maximă măsură, profesională.

Prin aceste afirmaţii, care vor mira pe mulţi, măcar pentru sinceritatea lor, nu fac decât să repet ceea ce am spus aici până la plictisire, că sunt un om sociabil, care îmi consider perspectivele în societate, mai ales în cea intelectuală, pentru care m-am străduit. Sunt departe de tipul închis, retras, ascuns. Comunismul m-a silit la aceasta, dar acuma, pentru mine, eveni-

mentul Eliberării a fost conceput ca unul al celei mai largi deschideri şi a posibilei înţelegeri reciproce. Nu mi-a fost dat să trăiesc asemenea satisfacţii; am descoperit după '89 că sentimentele la adresa mea ale unor intelectuali pe care îi stimam, ba chiar îi credeam prieteni, sunt altele; ei mi-au arătat o ură neaşteptată care m-a întristat şi m-a descumpănit. Mai ales că foarte curând, strângând firele acestor întâmplări şi incidente, mi-a devenit clar că totul era produs de felul meu deschis de a mă exprima, de opiniile mele categorice, de multe ori ireverenţioase. Cu toate că eu le cred şi îndreptăţite, numai faptul că pe urmele unui Eugen Barbu sau Al. Piru (dar şi ale altor reprezentanţi ai intoleranţei în materie) mulţi oameni, care îşi zic critici şi au făcut carieră din această meserie, consideră opinia critică (exprimată de altul) o crimă, judecata, diferită de a lor, un act de alienare mintală, o apreciere slobodă un atentat la gloria nemuritoare a unuia sau altuia, este de-a dreptul jalnic. După Eliberare, s-a dezvăluit faptul grav că intoleranţa, obtuzitatea, spiritul nomenklaturist, stăruitor cultivat în comunism, au rămas ca nişte bălării cu rădăcini profunde şi sufocă peisajul actual al criticii, adică al unei discipline pentru care eu nu mai am prioritar timp. Spectacolul este dezolant pentru un spirit liberal, care şi-a închipuit că libertatea va aduce de la sine normalitatea, va anihila schelele comunismului, fie şi după un timp. „Nimeni nu îmbătrâneşte frumos dacă nu e înconjurat de recunoştinţa şi stima contemporanilor" spunea Tudor Vianu şi eu am dorit mult să fie şi în cazul meu aşa. Dar nu a fost, şi acest motiv în plus de amărăciune se adaugă dezavantajelor vârstei, cu teama că nu s-ar mai putea repara nimic.

Şi totuşi, vreau să închei pe o notă ceva mai senină şi în aceeaşi măsură ţin să dau o idee asupra unui tip de apreciere, pe care eu nu-l disprefuiesc deloc, deşi vine de la oameni „necalificaţi" artisticeşte, dar pe care eu îi apreciez mai mult decât pe corifeii criticii actuale. (Asta, după ce am spus de mai multe ori că am întâlnit în primele mele confruntări cu dactilografele, redactorele de editură şi corectoarele, o inteligenţă mult superioară criticilor obişnuiţi, ba chiar şi unor N. Manolescu, G. Dimisianu, Gh. Grigurcu, Alex. Ştefănescu sau Dan C. Mi-

hăilescu şi alţii de acelaşi calibru, care fac opinia în presa noastră literară de azi.) Voi da deci câteva exemple.

Era pe la mijlocul anilor '80, mă aflam într-un vagon de troleibuz foarte aglomerat, dar eu găsisem un loc pe un scaun dublu, lângă fereastră, pe locul de lângă mine se afla cineva. La un moment dat, o doamnă care se afla, ca multă lume, în picioare, a intrat în vorbă cu mine, m-a întrebat dacă sunt scriitorul A.G. I-am răspuns că da, dar că spre marele meu regret nu mai ştiu cine e... N-are nici o importanţă, a continuat ea, ne-am cunoscut într-o excursie cu autocarul, cu mulţi ani înainte. Şi nu şi-a spus numele, în ciuda insistenţelor. N-are nici o importanţă, a replicat ea, dumneavoastră scrieţi cu atâta pasiune despre femeile frumoase, eu nu sunt, aşa că n-are nici o importanţă. A ţinut doar să mă felicite pentru *Simple întâmplări în gând şi spaţii*, pe care s-a văzut că o citise cu multă înţelegere şi, în ciuda ambianţei aşa de prozaice, a rostit această frază de încheiere:

– E o carte pe care îţi vine să o săruţi pe fiecare pagină!

Această reacţie de entuziasm specific feminin poate să pară nu doar puţin naivă şi totuşi eu nu ezit să spun că mi-a mers la inimă, ca şi cuvintele pe care doamna în chestiune (o chimistă de profesie, după câte mi-am putut aminti) le-a rostit mai înainte. Eu am încredere în „marele public" dată fiind şi cantitatea enormă de aberaţii (în bine sau în rău) de care am avut parte de la criticii profesionişti cei mai reputaţi.

O altă scenă s-a petrecut peste mai mulţi ani, după Eliberare, la Oficiul poştal din Bucureşti, unicul de unde se pot transmite cărţi în străinătate. Când m-am prezentat cu un pachet şi cu actele respective, un simpatic funcţionar, care nu mai era foarte tânăr, mi s-a adresat cu întrebarea dacă sunt scriitorul A.G. şi, la răspunsul meu, a izbucnit în râs şi mi-a debitat următoarea poveste. Totul se petrecuse cu douăzeci de ani înainte, la un liceu din Capitală unde funcţionarul era elev. Unul dintre colegii săi citise din *Scânteia* o scrisoare de demascare a mea, autor al volumului de povestiri *Simple întâmplări cu sensul la urmă*, cerând ca volumul să fie interzis şi eu pedepsit. Ea era redactată de un şef de gară (sau aşa ceva) de prin Slobozia, un

tată indignat care, după propria-i mărturisire, arsese volumul meu infam pentru ca fiica sa, adolescentă, să nu dea peste el. Prin nu ştiu ce miracol, cartea ajunsese să poată fi citită la liceul acela din Bucureşti şi viitorul funcţionar de la Vama poştei o comenta entuziast cu colegii. (Cred că lucrurile au mers şi mai departe, au ajuns la profesorul de română, care s-a amuzat şi el, recomandându-le totuşi elevilor să nu facă atâta caz de carte, chiar dacă le-a plăcut, deoarece ar fi periculos.)

După atâţia ani, aşadar, eu culegeam roadele unui „succes" de care nu avusesem habar, dar care atunci mi-a făcut o plăcere greu de exprimat. (Când a apărut „scrisoarea" în *Scânteia*, eu am luat adresa autorului şi i-am expediat un mesaj la rându-mi, rugându-l ca în caz că nu a pus totuşi cartea mea pe foc, să mi-o restituie, eu nemaiavând alte exemplare şi ea îmi este foarte cerută.)

Naivităţi şi în cazul acesta, se va spune: eu conced că este aşa, dar numai până la un punct, căci viaţa omului are şi o parte de slăbiciune şi eu nu înţeleg să mă exclud, pretinzând că fac excepţie.

Ultima întâmplare pe care vreau s-o povestesc are deja o altă tonalitate, aducând lucrurile puţin altinderi. Era ceva mai încoace, într-un moment în care trăiam o mare amărăciune: cred că eram sub influenţa articolului din *Vatra* în care Mircea Zaciu deschidea seria menţionării persoanei mele în raport cu el şi cu Ardealul (*sic!*) şi din care ar rezulta că eu sunt un astfel de monstru, un om al supremelor infamii. Eram şi surprins de această revelaţie, eu nebănuind în profesorul clujan un detractor arabiat al meu ci, dimpotrivă, un coleg comprehensiv şi chiar amical, după cum reieşea din contactele noastre şi din scrisorile sale pline de bunăvoinţă, ba chiar de caldă simpatie.

Eram tot într-un troleibuz, dar de data aceasta aproape gol şi, la un moment dat, l-am zărit pe Dan Zamfirescu, despre a cărui carte recent apărută despre *Ortodoxie şi romano-catolicism* eu mă rostisem numai cu rezerve într-un număr din *România literară*. Omul a venit spre mine, ne-am strâns mâinile, eu grăbindu-mă să-l întreb dacă a citit textul meu. Îl citise, mi-a

spus că nu e de acord cu critica mea, dar faptul nu are nici o importanţă, el neputându-se supăra pe mine, indiferent ce aş face.

– N-are nici o importanţă, indiferent de ce aţi scrie, mi-a spus el, tot ce e scris de Alexandru George miroase a rufă curată!

Rareori mi-a fost dat să aud o apreciere mai frumoasă la adresa scrisului meu, exprimată într-o formulă mai sesizantă, despre care, din păcate, cred că autorului ei i-a fost întrucâtva inspirată de ambianţa fetidă a *României literare*, printre ai cărei colaboratori mă amestecasem şi cu care, fatalmente, eram de comparat.

Au trecut ani. Din păcate, foarte puţini sunt cei care şi-ar apropria formula lui Dan Zamfirescu; cei mai mulţi dintre criticii care se „ocupă" de mine, adoptă atitudinea opusă, îmi descoperă intenţii tenebroase, mă dezvăluie blonav, în cel mai bun caz ştiu că eu lucrez sub imperiul urii, mişcat de ambiţii de revanşă josnică, sau de singularizare şi bizarerie.

Dar nu numai acesta e motivul pentru care, atunci când citesc ce se scrie despre mine, am impresia că respectivul autor nu m-a citit sau mă confundă cu altcineva, că se înşeală de obiect, care ar trebui totuşi să fie neînsemnata mea persoană literară. Elogiile, atunci, mă consternează mai mult decât cea mai severă critică.

P.S. Promisesem să închei aici, pe acest ton. Şi, totuşi, revin pentru că mi s-a părut că mă arăt nedrept cu cei din lumea scriitoricească, nu o dată binevoitori faţă de mine. Dacă e vorba de laudele pe care le-am primit, să adaug ceva venit şi din această parte, întregindu-le pe celelalte.

Era pe la începutul anilor '70, în redacţia *Luceafărului*, o revistă la care colaboram cu regularitate. Conducerea ei era preocupată să dea mai multă vivacitate „Cronicii literare", după modelul de succes Manolescu, şi nu ştia cum să-l dizloce din această funcţie (păstrându-i totuşi contribuţia) pe N. Ciobanu, un om al lui Şt. Bănulescu, un publicist foarte activ, cititor asiduu de tip D. Micu, Eugen Simion, care umplea săptămânal respectiva pagină conştiincios, dar fără strălucire. Adevărul era

că noua direcție (Virgil Teodorescu, S. Damian, Georgeta Horodincă) nu știa pe cine să pună în loc, dar pregătea terenul.

Am fost invitat să fiu de față la ședința redacțională, deși nu eram salariat al revistei. Din vorbă în vorbă, s-a ajuns și la punctul în chestiune, convenindu-se ca harnicul N. Ciobanu să fie măcar dublat de un altul, sau de alți critici, publicați în alternanță; dar cine puteau fi ei?

Discuția a alunecat spre indecizie, deoarece toți amatorii sau posibilii candidați nu erau disponibili. Ei bine, atunci din asistență s-a ridicat glasul unui om în vârstă, necunoscut mie și, care, stând așezat în față, după o masivă sobă, nici nu putuse fi văzut de mine la față. El a articulat aceste neașteptate cuvinte:

– Bine, dragii mei, ce vă mai gândiți la ce critici să aduceți? Doar aveți în paginile revistei pe un tip excepțional, Alexandru George, cine e băiatul ăsta, căci aș vrea să-l cunosc?

La sfârșitul ședinței, care s-a terminat în coadă de pește, așa cum era de așteptat, m-am dus la elogiatorul meu necunoscut și m-am prezentat. Era Mircea Grigorescu, gazetarul de pe vremuri, bun prieten și camarad de luptă cu Virgil Teodorescu. Și de la el eu am aflat constatarea că eu am stilul publicistului de pe vremuri, ceva ce mai auzisem și voi mai auzi din gura unor persoane având experiența situației...

O altă „recunoaștere" a mea urmează și ea mi-a produs o egală emoție, venind de la un om pomenit aici de mine și pe care voisem să-l situez, cu onor, la debutul meu. E vorba de Geo Dumitrescu.

Ne aflam la un „congres" sau „conferință" a scriitorilor în mai 1981. Poetul se afla în prezidiu și, într-o pauză, am avut bucuria să văd că descinde în sală și mă caută. Nu vorbisem niciodată cu el, nu ne întâlnisem nicăieri, niciodată, de mult, de imediat după război, când el a locuit o vreme pe strada Spătarului.

A venit la mine, mi-a spus câteva cuvinte amabile și mi-a înmânat ultima sa apariție: un florilegiu poetic, modest intitulat *Versuri* și apărut în colecția Biblioteca pentru toți. Am luat cartea și peste câteva secunde m-am pierdut în mulțime, emoționat că poetul meu favorit știa ceva de mine, poate își amintea, poate că mă descoperise în răstimp.

Dar ajungând acasă şi aruncându-mi privirea asupra dedicaţiei, am citit consternat următoarele:

„Criticului Alex. Ştefănescu, cu stimă şi afecţiune colegială".

A doua zi, în loc să păstrez documentul, am făcut greşeala de a-l restitui – cred că prin Alex. Ştefănescu însuşi, la care era firesc să ajungă – adresantul fiind cunoscut, ba chiar foarte cunoscut de mine. M-am ales cu altă carte, cu o dedicaţie încă mai frumoasă, dar a cărei valoare nu o putea egala pe a primei...

Regret şi acum că nu am păstrat-o. Şi dacă am făcut publică întâmplarea, e pentru că ironia nu mă părăseşte nici în clipele de emoţie, dar mi-o dau pe faţă aici ca să arăt că nu sunt chiar ceea ce crede atâta lume.

ADEVĂRURI ŞI NUMAI ADEVĂRURI

Nu-mi plac confesiunile... (Am lăsat pe hârtie această frază categorică, neevitând cacofonia, pentru că voiam să mă exprim neted, iar varianta cealaltă, într-o românească mai „la modă": Nu iubesc confesiunile, era la fel de cacofonică). Am scris unele, mai pe îndelete decât aş fi bănuit în clipa în care am început să dau textele mele de mărturisiri revistei şi cititorilor mei în *Vatra*. Am vorbit despre multe şi de toate, dar nu am epuizat nici pe departe ceea ce aş fi putut spune. Am făcut divulgări, uneori destul de indiscrete, dar numai din cariera mea de scriitor, cu întâmplări din exerciţiul publicistic mai ales, de colegii cu care m-am întâlnit şi dintre care, din păcate, nu am reţinut decât puţini prieteni. Am socotit că informaţiile sunt interesante mai ales pentru cei mai tineri, care nu au trăit acele împrejurări, dar nici situaţia generală în care m-am aflat eu şi generaţia mea şi pe care ei trebuie s-o descopere şi s-o deducă. Cred că a meritat efortul – vorbesc nu de mine, ci de acei care s-au ostenit urmărindu-mi vreo doi ani textele...

Dar despre cine am vorbit? Aceasta este întrebarea pe care mi-am pus-o din capul locului şi cu care mi-am întâmpinat interlocutorii. Pot să vorbesc despre mine fără a pomeni de atâtea lucruri care mă determină, de la viaţa familială la cea sentimentală (ambele alimentându-mi, de fapt, literatura) apoi la mediul şi lumea în care am trăit, oamenii fără caracteristică literară printre care m-am amestecat. „Insul" meu, cum ar spune Arghezi, se reduce la autorul care a iscălit cărţile mele, sau mai este şi altceva? Şi atunci, în paginile ce se încheie acum, după ce s-au urmat cu regularitate şi în deplină libertate, nu cumva

am propus o mistificație în plus tocmai sub masca sincerității? Oare scrierile mele la persoana întâi sunt dătătoare de măsură pentru ceea ce sunt eu în fond, nu doar pentru performanțele mele literare?

În lunile octombrie-noiembrie ale acestui an, am avut prilejul de a sta mai mult de vorbă cu don Alberto Enrique Samuel Bejar y Mayor (cititorul a înțeles că e vorba de romancierul Alexandru Vona) cu care am ajuns la oarecari concluzii într-o discuție începută la București cu vreo doi ani înainte. Anume, fiind ambii autori de literatură confesivă, am constatat că tipul acesta de scriitor poate fi un ins foarte prozaic, desfășurând în viața de toate zilele o profesiune depărtată de artă (el era un inginer de strictă specializare când a scris *Ferestrele zidite*, iar eu un tehnician de pregătire medie în aceeași branșă când am scris *Oameni și umbre*, dar și când am făcut consemnările care mai târziu vor alcătui materia romanului *Seara târziu*), dar pe hârtie ajunge să se transpună într-un mod cu totul diferit, ca și cum cartea i-ar fi fost scrisă de altcineva, iar personajul „care spune eu" în cartea sa să nu semene cu insul real care iscălește toată isprava. (În cazul meu, să adaug și o complicație: eu nu m-am putut ține de hotărârea inițială de la începuturile mele literare, anume de a scrie o *singură carte*; am dat la iveală mai multe, în același stil confesiv, opere pe care trebuie să le numesc „de imaginație").

Lăsând la o parte cazul Vona, pe care promit să-l reiau altădată, deoarece reprezintă, realmente, o ciudățenie sub unele aspecte neștiute, și eu cred că i-am pătruns unele secrete, voi reveni la problema confesiunilor, a divulgărilor de multe ori indiscrete, mergând până la impudoare, sau până la unele straturi mai profunde. Așa cum am mai spus, încheindu-mi socotelile literare în preajma împlinirii a șapte decenii și necontând pe izbucnirea vreunei vene „creatoare" acuma la spartul târgului, pot afirma unele lucruri în chip de concluzie. Văzând succesul romanului meu mai sus-pomenit și ocupându-mă sporadic, dar în continuitate, cu pregătirea unei versiuni secunde, mai complete, adică având cel puțin o sută de pagini mai mult, m-am simțit cuprins în el, cufundat în imaginarul creat de mine, care

înlocuia treptat ceea ce fusese efectiv viaţa mea în primul ei sfert de veac de existenţă conştientă. Realitatea mediului, a vieţii de familie, a existenţei prietenilor pe care i-am travestit în carte începuse să-mi fie indiferentă, chiar stânjenitoare. (Este drept că toate acestea nu sunt prea interesante în ele însele, am fost ajutat la eliminarea lor de faptul că totuşi cartea mea s-a dorit una *a eului*, a unui ins care ocupă el ecranul realităţii şi solicită prin totul, chiar şi prin ceea ce nu lui i s-a întâmplat, interesul aducându-l spre sine însuşi).

Au survenit însă în viaţa mea nişte lucruri ciudate. O dată cu publicarea romanului meu *Oameni şi umbre*, am pregătit pentru republicare cealaltă scriere a mea, de acelaşi gen, *Seara târziu*, pe care editura Fundaţiei Culturale mi-a solicitat-o, prin glasul prietenului Costache Olăreanu, pentru o colecţie de scrieri cu destin mai aparte, în cadrul potrivit al unei acţiuni de „recuperare". Cartea mea, mutilată de cenzură la apariţia ei în 1988, se potrivea. Aveam deja pregătită versiunea primă, integrală, am intervenit foarte puţin în text, în nici un caz cu adaosuri, deoarece ţineam să respect până şi iniţialul număr de pagini. Dar, „lucrând" asupra textului, s-a petrecut o suprapunere semnificativă şi tulburătoare. Romanul acesta, cum am mai spus, se constituie pe baza unor consemnări pe care eu le-aş fi dorit regulate, zilnice, dar care au ieşit mai degrabă sincopate şi întinse pe o perioadă mult mai lungă de timp. Am ales pe cele dintre 1957-1959, folosind însă şi unele care ieşeau din acest cadru şi, concentrându-le, am dat acestor notiţe risipite, care nu erau nici la început cuprinse într-un singur „caiet", o coerenţă ce se potrivea mai bine cu intenţia de a face un roman. Ele sunt strict autobiografice, deci trăite de mine, dar nu în ordinea din carte, uneori chiar figuraţia umană fiind schimbată. Ceea ce am schimbat radical, de frica Securităţii, au fost împrejurările de viaţă ale personajului ce se mărturiseşte, pe care am vrut să-l depărtez cât mai mult de mine, anulând pe cât posibil egalitatea autor = povestitor).

Ei bine, deşi în *Seara târziu* diferenţa dintre mine şi povestitor este mult mai mare decât în *Adela* lui Ibrăileanu faţă de insul care a scris-o, sau, în *Ferestrele zidite*, deosebirea din-

tre inginerul Albert Samuel şi fantoma din carte, în paginile pregătite din nou pentru tipar recunoşteam notaţiile mele cele mai brute şi viaţa mea cea mai autentic consemnată în momentele ei vesele şi triste, depăşind episodul cuprins în cartea rezultată din ele şi care este, cu certitudine, un roman.

Dar a mai survenit o întâmplare ciudată, care mi-a produs un alt tip de confuzie. Aşa cum spuneam, în ultimii ani, mi-am cufundat şi confundat existenţa într-o carte (poate şi pentru că e posibil să se dovedească ultima). Ei bine, ajunsesem să mă identific cu ea, să-mi recunosc trecutul în ea şi să-mi îngrădesc prezentul şi bineînţeles viitorul în ea. În aşa fel, încât apelurile „realului" din trecut, atunci când surveneau, mă deranjau, chiar mă iritau. Mă deranjau pentru că îmi tulburau sau îmi dezminţeau *adevărul* din această carte. Or, în aceste împrejurări, în care nu se poate spune că nu degustam un anume tip de voluptăţi, m-am trezit cu un mesaj din trecut, dar unul imperativ, îmi vine să-i zic: contondent. Anume, un tablou într-o ramă somptuoasă, greoaie, tipică celui de al III-lea Imperiu, care-l reprezintă pe bunicul meu patern, la vârsta maturităţii, pe la 35 de ani. (Aşadar, fusese executat pe la 1865, şi artistul a rămas necunoscut). Mai văzusem imaginea asta în copilărie, la unchiul meu, unul dintre fiii lui, dar nu păstram o amintire clară. Acuma, ajungând printr-o serie întreagă de decese în posesia mea şi atârnat în cui, el mi-a vorbit cu totul altfel. Figura omului care mă priveşte continuu dintre cărţi, nu lipsită de un uşor zâmbet, reprezintă totuşi ceva familiar dar şi familial. Recunosc în ea fruntea tatălui meu, nasul unui frate al acestuia, o sprânceană puţin ridicată, care caracteriza pe cel mai mic dintre cei trei fraţi. Dar mai ales în omul din portret am descoperit culoarea ochilor mei, aşa de neobişnuită pe vremuri încât nimeni din familie nu putea explica „de unde-mi vine".

Inserţia acestui portret, revenit aşa de târziu la suprafaţă şi vorbindu-mi în oarecare măsură chiar de viaţa mea, este cu siguranţă un apel al unei realităţi pe care eu am modificat-o, am folosit-o în carte, mi-am apropriat-o dar care posedă *adevărul* ei. Şi eu, care crezusem a fi eliminat pe toate celelalte, pentru a propune cititorilor doar adevărul meu! Iată-mă deci într-o ade-

vărată încurcătură, care mi-a dovedit că nu eram chiar aşa de total absorbit în propria-mi carte. Şi nu-mi vine să elimin acuma portretul, înstrăinându-l într-o oarecare formă; confuzia pe care el a introdus-o va trebui depăşită pentru a mă consolida definitiv în acea realitate pe care trebuie s-o consider un rezultat al visării. Dar, să mai vorbesc atunci de adevăr?

Programul meu estetic, din însăşi clipa în care s-a înfiripat, la începutul anilor '50 şi pe care crezusem că l-aş face să coincidă cu cel etic, bazat pe o ecuaţie tipic camilpetresciană, adică pe trăire personală, sinceritate şi deci autenticitate, se dovedise prea repede un eşec. Ideea unei literaturi confesive nu excludea, după cum se văzuse, varietatea, provenită măcar din scindarea eului, iar faptul că putusem *imagina* se proba în cele două romane, dar mai ales în volumele mele de povestiri (*Simple întâmplări cu sensul la urmă,* 1970, şi *Clepsidra cu venin,* 1971) pe care s-ar putea ca viitorimea să le prefere tot restului. (Retipărirea ultimei cărţi în „Biblioteca pentru toţi" mi-a dat şi mai recent aceleaşi sentimente ca şi reeditarea integrală a romanului *Seara târziu*). Mă trădasem pe mine, aşadar, dar constatam acest fapt ca pe un succes măcar pe jumătate, nu fără o secretă bucurie.

Identitatea mea era deci pusă în cauză, dar asta nu e fără legătură cu imaginile aşa de strâmbe pe care le au despre mine atâţia oameni poate bine intenţionaţi din lumea literară, chiar dacă nu toţi văd în mine un monstru. Scriu aceste rânduri într-un moment în care am putut citi o enormă prezentare a mea iscălită de Gh. Grigurcu, un critic foarte serios şi competent, care va să zică, şi care nu mă citeşte în ceea ce am mai esenţial, dar a scris despre mine cel puţin 10 articole, majoritatea conţinând şi o prezentare globală. Faptul că el îmi poate aplica formula „enfant terrible" al criticii româneşti, mie care nu m-am ţinut de şotii în scrisul meu despre literatură, care am oroare de frondă şi iconoclastie, de epatare şi, în plus, nu sunt doar mai vârstnic decât cel care-mi iscăleşte „caracterizarea", dar am debutat la 40 de ani şi într-o atmosferă sinistră, când numai de giumbuşlucuri nu-mi ardea, chiar mie, care am rămas un om, prin excelenţă, vesel... Ce să mai zic de asta? Dar ce să mai zic de

altă prezentare a mea venită din cu totul altă parte, dar şi mai de sus, în care sunt identificat cu Prinţul Mâşkin... Ce să mai zic de asta? Că bat probabil recordul caracterizărilor şi etichetărilor fanteziste?...

În tot cazul, multe din paginile mele confesive au încercat a avea rostul unei reparaţii; am căutat mereu să dezmint unele afirmaţii despre mine, măcar informându-i pe cei care nu mă cunosc şi scriu, totuşi, uneori despre mine, fără să se limiteze la ceea ce am lăsat pe hârtie. Şi aici ar fi un teren destul de fertil pentru lucrarea fanteziei, numai că virtuţile acesteia, eu (făcând unele dovezi că ele nu-mi sunt chiar străine) le-am exclus din domeniul criticii. Aici e un teren pentru alt soi de adevăruri.

OMUL ŞI UMBRA

I

Nu mă mai privesc de mult în oglindă, sau o fac în grabă, pentru a mă controla, pentru a mă verifica, urmărind altceva decât o fizionomie de care sunt prea sătul. Niciodată nu am fost un tip narcisic şi nici un tip în esenţă introvertit; m-am simţit mereu dirijat în afară şi poate de aceea nu posed decât extrem de puţine fotografii pe care mi le-au făcut alţii, surprinzându-mă uneori, de tot atâtea ori împotriva voinţei mele. Nu-mi place să pozez.

Am fost şi am rămas un om al convivialităţii, al petrecerii în tovărăşie, al bucuriei de a mă împărtăşi şi împărţi cu alţii. Când s-a înfiripat în mintea mea gândul de a deveni scriitor, am făcut-o ascultând de un oarecare îndemn altruist, de a oferi ceva altora, în primul rând, şi de a culege doar satisfacţii indirecte pe care le bănuiam. (De altminteri, în regimul pe care comuniştii l-au numit burghezo-moşieresc, ispita literarului nu ţinea de perspectiva avantajelor materiale; meseria scrisului nu aducea îmbogăţirea individului-autor, ci cel mult o glorie sau măcar o reputaţie onorabilă, cu totul complementară şi aflată pe scara valorilor mai jos de multe altele, amestecată cu destule dezavantaje). În nici un caz în socotelile mele nebuloase nu intra ideea renunţării la adevărata mea identitate, la ceea ce simţeam că sunt, la propriul meu ego.

Catastrofa comunismului a venit peste mine în pragul împlinirii vârstei de 18 ani şi a durat până când viaţa mea se consumase în cadrele şi cu opreliştile lui, ridicate abia când urma

să împlinesc 60; vocația mea s-a afirmat în condiții pentru care eu nu eram făcut, dar la care am fost silit să mă adaptez, încercând o revanșă până la urmă și pe plan social, deoarece titlul de „scriitor" devenise de un anumit prestigiu în ultimii ani ai regimului, pronunțat chiar cu o nuanță de admirație și de teamă, pentru mulți fiind și o afacere. Eu nu eram făcut pentru clandestinitate, închidere, coborâre în străfunduri, nu eram un om al contemplației solitare în oglindă și al monologului care să-și tragă resursele doar din mine însumi. Mă simțeam mult dependent de alții, mă consideram o rezultantă a unei situații sociale, fusesem modelat hotărâtor de mediul familial și de cultura căreia îi aparțineam.

Este drept că față de formula burgheză de la care îmi reclam apartenența, eu reprezentam o deviere: aveam să devin un artist, ceea ce, economicește vorbind, înseamnă un producător de bunuri simbolice, dar unul care o reprezenta, îi fructifica mentalitatea și virtuțile, fără să urmeze strict vectorii ei determinanți. Numai că, în cazul meu, „artistul" manifestându-se târziu și fără efectul unei explozii, mă recunosc mai degrabă ca un conformist, asemeni unui caz pe care sociologii îl numesc de „acomodare secundară" și pe care-l reprezintă și alți oameni productivi și (zic eu) inteligenți din jurul meu, aflători în aceleași condiții în comunism. Dar țin să precizez, repetând: eu nu sunt înclinat spre singularizare, spre excentricitate, spre poza inconformistă, spre deviația spectaculoasă, de efect.

Nu eram făcut să suport singurătatea și totuși o întreagă lume îmi devenise ostilă și mă obliga cel puțin să mă îndepărtez de ea, excluzându-mă de la orice promovare socială, dar îndepărtându-mă în același timp prin întreaga ei politică de teroare, înfățișându-se pentru mine ca un pericol permanent, variat, de toate zilele. Mi-e foarte greu să evaluez diferențele și să încerc să mă refer la ce s-ar fi întâmplat cu mine dacă nu ar fi venit comunismul; probabil că aș fi dezvoltat o profesiune cu ecou public, aș fi devenit profesor și publicist. Regimul m-a silit la un anume tip de închidere și poate la o adâncire în mine însumi pe care eu am simțit-o ca pe o nenorocire impusă, greu de suportat. Părerea unora că aș fi trăit cufundat în biblioteci, pierdut în

lecturi, în afara lumii, este cu totul greşită, dedusă din ceea ce eu par a fi devenit.

Este apoi o falsă părere că retragerea din sistemul de relaţii fireşti de suprafaţă, evitarea colaborării cu comuniştii sau excluderea silită te duceau la singurătate – nici asta neînsemnând neapărat ascezã şi singularizare, aprofundare şi consolidare lăuntrică de unul singur. Poate să fi fost şi ceva de genul acesta, dar în realitatea trăită de mine lucrurile au stat altfel: regimul care uzurpase puterea şi o exercita tiranic nu a putut distruge toate nucleele sociale şi relaţiile mai intime între grupuri restrânse. Şi în catacombe s-a continuat o viaţă socială, de familie, au existat înrudiri, familii, prietenii, iubiri, comunicări şi contradicţii; în infrastructura societăţii, legăturile existau, erau chiar mai spontane şi mai sincere. Cei care au trecut prin această experienţă nu au avut deloc impresia că trăiesc într-o sferă extra-mundană.

Eu, aparţinând tipului sociabil, m-am regăsit cu destui prieteni ai mei în aceeaşi situaţie nenorocită, m-am ajutat cu ei şi i-am ajutat, m-am integrat lumii care se prăbuşise de sus, uneori de foarte sus, dar cu care eram într-o firească solidaritate. Tipul meu psihologic, extravers şi comunicativ, nu a trebuit să se adapteze singurătăţii deoarece nu pe ea a experimentat-o în comunism; el era însă cu totul nepredispus ermetismului pe care-l presupune scrierea secretă, elaborarea neştiută, fără ecouri şi comentarii amicale. Am scris totuşi literatură de sertar, într-o mare încordare a voinţei şi cu sentimentul că e cel mai bun lucru pe care-l am de făcut. Încă şi azi îmi dezvălui aceste vechi produse, pagini scrise cu decenii înainte, asta după ce profitasem de dezgheţul pe cale de a se încheia prin 1970 -'71 şi debutasem cu texte vechi, într-un mod destul de senzaţional, reprezentând nu mai puţin de patru cărţi, de oarecare volum şi varietate. Nu mă verificasem cu nimeni, mă instituisem eu în instanţă proprie atât a scrisului meu, cât şi a ideii de a publica totuşi în regimul detestat, de a mă dezvălui.

Acesta eram eu! aş fi putut spune în faţa rezultatelor care au însemnat, hotărât, un succes, uneori surprinzându-mă şi pe mine. Aceasta era oglinda în care trebuia să privesc noul ade-

văr. Devenisem altceva: autorul celor scrise de mine şi iscălite cu numele meu, sau mai bine spus: cele doar publicate – o oarecare diferenţă fiind între situaţii, pe care eu am sesizat-o numaidecât. Se producea un treptat transfer de personalitate, de unde nemulţumirea mea, mocnită şi surdă. Multe alte opere rămâseseră necunoscute, în ciuda faptului că devenisem un publicist destul de reputat. Nu însă şi cunoscut, fapt de care mă plâng până în ceasul de faţă. Opera mea secretă era ştiută doar de mine, care credeam că de fapt tocmai aceasta mă reprezenta, nici măcar „omul care scrie" din mine nu îşi divulgase integral personalitatea. (Să mai pun la socoteală şi unele greşeli ale mele în publicarea unor cărţi, fără ca ele să se înscrie logic în ordinea importanţei pe care voiam să le-o hărăzesc. Aşa, de pildă, la începutul anului 1989, am făcut să apară un aşa-zis roman – a trebuit să-i dau acest subtitlu pentru că aşa figura în planul de apariţii iscălit de „Tovarăşa", de la care nu se admitea schimbarea nici a unei virgule – cu un titlu dat de Florin Mugur, când, în realitate, era vorba de un eseu dramatizat intitulat *Cinci sau chiar şase personaje în jurul unui autor*. Era actul final al activităţii mele scriitoriceşti, al ethosului acestei profesiuni şi ar fi trebuit să-mi încheie cariera de autor cu o declaraţie aproape explicită).

Acest moment a venit foarte târziu, după lungi aşteptări infructuoase, abia o dată cu publicarea romanului care în versiunea integrală (din care am definitivat o viariantă de circa 660 de pagini) se numeşte *Oameni şi umbre, glasuri, tăceri*. Încercarea aceasta mă reprezintă cel mai bine, este oglinda în care privesc şi descopăr mai ales un tablou de familie, al unui mediu, al unei epoci. L-am încheiat după ce l-am abandonat decenii întregi cu inconştienţă, stăpânit de remuşcări şi de gândul că îmi îndeplinesc prin el o datorie faţă de societatea în care m-am născut şi care e atât de îndepărtată şi ignorată de publicul tânăr actual, încât nimeni, dar absolut nimeni nu ar putea oferi despre ea o reprezentare artistică. Nu am idealizat-o, privirea naratorului este disociativă şi critică, dar nu e nici caricaturală, nici distanţată, este o reconstituire foarte exactă bazată, pe experienţa mea directă sau transmisă de ai mei. Cartea aparţine

unei specii rare în literatura română, a „romanului burghez" (termenul însuşi neavând curs) căci la noi scriitorul mai curând *pătrunde* într-o lume, nu se află în ea, observă cu atenţie avidă sau contrariată noutatea, nu-şi roteşte firesc privirea în jur, speculează conflictele de adaptare, mişcările pe verticală, de ascensiune şi prăbuşire, nu aparţine el însuşi acelei lumi, în fine, o consideră „o pradă". Printre excepţii sunt de trecut ciclul Halippilor al Hortensiei Papadat-Bengescu, sau romanul *Dimineaţa pierdută* de Gabriela Adameşteanu, dacă nu ar fi copleşit de un plus de şarjă grotescă. Cartea mea evocă, în fundal, o lume dispărută azi şi grav nesocotită, deşi scopul acestei scrieri nu a fost în nici un caz ideea de document autentic sau măcar de mărturie obiectivă; lumea de acolo mi-a dat mie viaţă şi îmi trasează mie conturul pe care nu-l mai caut în oglinzi, cât ar fi ele de fidele.

II

De mai multe ori în cursul mărturisirilor mele risipite pe ici pe colo, am consemnat mirarea că pe măsură ce-mi scriam şi îmi făceam cunoscută „opera", simţeam în mod nelămurit, dar sigur, că devin obiectul unui transfer de personalitate. Devin, cu alte cuvinte, omul care a scris cărţile mele şi pe care îl descopeream altfel decât mine. Şi asta cu atât mai curios şi mai neliniştitor cu cât eu avusesem ambiţia „să mă spun pe mine" în ceea ce elaboram, să traduc o unică experienţă subiectivă. Marea mea năzuinţă era să scriu o carte complexă şi completă, în care să-mi dau întreaga măsură a personalităţii mele, în care să fac din „personajul care spune «eu»" un centru subiectiv absolut, sau măcar să scriu o carte „a eului", în primul rând.

Nu bănuiam în anii aceia de la sfârşitul deceniului VI că voi scrie mult şi variat; mă simţeam obligat să-mi menajez forţele intelectuale, dar şi cele fizice, deoarece mă ştiam aşa de vulnerabil, vieţuind ca vai de lume într-un regim ce mi se arăta mereu ostil. Ideea de a transfera în scris *totul* (şi dacă se putea mai mult decât atâta) era pentru mine de maximă importanţă; în

numele ei înţelegeam să realizez cât mai mult din ceea ce aveam prezumţia să cred că aş fi. Astăzi, când am şi dat la iveală această carte, *Oameni şi umbre*, alţii sunt chemaţi să o judece, dar ei nu vor putea înţelege niciodată perplexitatea mea în faţa rezultatului, sub aspectul dezvăluirii sau definirii unui ego. Căci trebuie spus: mă regăsesc în această carte mai aidoma decât în amintirile mele din acei ani sau din cele anterioare. De toate îmi amintesc cu plăcere sau nu, dar autentice mi se par cele pe care le-am imaginat. Aşa că acest roman mă reprezintă, deşi existenţa mea a fost întrucâtva alta, de care puţini oameni au cunoştinţă. Contează ce am lăsat scris, atâta cât se află ca rezultat al mistificării – dacă un asemenea termen ar avea în artă curs.

Dacă am reuşit ceva e de ordinul „memoriilor imaginare", ceea ce a descoperit şi singurul critic care a apreciat-o mai curând negativ (Alex Ştefănescu). Dar e cel puţin o caracterizare corectă, vârând încercarea mea într-o falangă glorioasă din care nu voi pomeni decât de Proust pe planul literaturii universale şi pe Mateiu Caragiale pe acela al literaturii româneşti. (M-am străduit să fac din el şi un „document de epocă", având conştiinţa că sunt singurul în măsură să realizeze această performanţă şi că am şi datoria de a reprezenta şi pe această cale o continuitate faţă de adevărata literatură română, întreruptă brutal de comunism în 1948). În acelaşi sens, lăsând modestia la o parte, cred că el este o reuşită şi prin ţinuta sa intelectuală (chiar dacă stilisticeşte nu e impecabil, fapt de care am fost conştient chiar în clipa când mă resemnasem să dau publicului o versiune redusă a cărţii, singura care ar fi avut şanse de apariţie în situaţia editorială dată). Romanul se înscrie împotriva tendinţei dirijate de comunişti a unor scriitori de a scrie „bolovănos", sub cuvânt că numai astfel pot fi substanţiali, că trebuie să fie eruptivi, spontani, să renunţe deci la superfluul artistic, pentru a capta cât mai necontrafăcut „realitatea", aşa cum o vedeau comanditarii lor politici. Şi sub acest aspect, romanul mai e de un voit anacronism, făcând o trimitere la alte vremuri.

Nu voi întreprinde aici o critică a cărţii – deşi îl asigur pe cititor că aş putea fi în ocurenţă judecătorul ei cel mai sever. Mă

interesează cu totul altceva, posibilitatea transpunerii unei experienţe subiective, având însă ca rezultat un „obiect" cu totul desprins de mine şi întrucâtva surprinzător. Romanul meu nu e unul al ororilor comunismului pe care tânărul autor, exact de vârsta acelui „eu" din carte, le-a trăit din plin; sunt însă câteva relaţii care nu trebuie să scape unui cititor mai atent. Acţiunea se petrece în jurul Primului război mondial, care se va spune că nu a semănat deloc cu cel de al doilea. Şi totuşi, eu tocmai similitudinile de situaţii le-am speculat: în ambele conflagraţii mondiale poporul român a trăit un moment de avânt, o catastrofă militară, o ocupaţie străină, şi, în ciuda lor, o întregire de teritoriu, care a fost după Primul război mondial mai amplă. Ocupaţia germană a durat numai doi ani, cea rusă în al doilea război câteva decenii; au existat însă şi în prima victime, mizerie, speranţe şi iluzii, disperări, eroisme şi trădări, colaboraţionişti şi profitori, răsturnări de situaţii şi spectacole neaşteptate. Cred că un cenzor cât de cât perspicace ar fi sesizat numaidecât aceasta, dacă m-aş fi aventurat să prezint cartea mea la o editură spre publicare în comunism.

Dar mai e ceva, de acelaşi ordin şi mult mai grav: romanul este făcut dintr-o serie continuă de eşecuri, pe plan istoric, patriotic, filosofic şi sentimental, trăite toate de tânărul erou, mai accentuat chiar decât se întâmplă lucrurile în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* a lui Camil Petrescu, relatare dramatică a unui moment istoric esenţial ce se află cuprins şi în romanul meu. Acesta, deşi relatează tribulaţiile unui tânăr pornit în viaţă, este făcut din întoarceri, de cele mai multe ori din nişte înfrângeri, şi mersul înainte este doar aparent. Oamenii şi întâmplările sunt prezentate invers, pornindu-se de la terminalul lor: eroul se întoarce acasă, faptul coincizând cu revenirea definitivă a unui unchi al său care o face pentru că va muri. Imediat constată că s-a întors după o dispariţie de vreun deceniu un fost profesor care avusese o influenţă formativă în viaţa sa. Secţiunea următoare, petrecută în Germania, se deschide cu o nouă despărţire, prezentarea eroilor făcându-se doar pentru că eliminarea, dispariţia lor urmează numaidecât. Despărţiri, moarte, sinucidere se succed, dovedind clar că legea acestei

cărți, întocmai ca aceea a lui Mateiu Caragiale, este nu viața în desfășurarea ei normală, ci moartea și ruperea definitivă. În ciuda unui duct narativ destul de viu, acțiunea nu are nici o perspectivă de viitor.

Or, și prin aceasta, fără a năzui la nu știu ce post-modernism, la vreun optzecism sau nouăzecism de ultimă oră, în ciuda aerului voit desuet, romanul este o carte neobișnuită. El nu e construit pe vectori de acțiune; se vede că e opera unui ins care a trăit o mare catastrofă nu doar pe plan intim, ci și istoric și social, căci toate soluțiile ce i se propun și pe care omul comun le-ar accepta cu tot firescul, el le refuză și le respinge, uneori cu dispreț și superioritate. Direcția acțiunii e închiderea eroului în sine, blocarea într-un areal de existență din ce în ce mai restrâns, în bună măsură imaginat chiar de el. Cartea nu e una a încercărilor propriu-zise de evadare, ci de depășire a unui cadru meschin, dominat de o atmosferă conservatoare, pe care o imprimă, fără a tiraniza pe nimeni, familia. Întoarcerea în acest spațiu de existență este ajutată și pecetluită prin trecerea bruscă a eroului în altă condiție materială și socială care aparent îl eliberează, dar în fond îl fixează și mai temeinic în celula familială: el moștenește, pe neașteptate, o parte considerabilă din averea familiei, ajungând pe plan de egalitate cu capul ei, pe care ni se sugerează că îl va înlocui foarte curând...

Un final tipic pentru o acțiune circulară, în care revenirile, teoretizate chiar de unul din personaje, sub imaginea labirintului în care odată intrat nu trebuie să faci greșeala de a încerca să ieși, e cea mai pregnantă. Numai că întoarcerea nu e exact în punctul de pornire, care nu e dat decât în teorie; eroul-narator devine un scriitor, așadar are pe cu totul alt plan, al creației, șansa unei mântuiri, unei ieșiri din banalitate și din universul redus al vieții sociale. Soluția este, așadar, aruncată în brațele cititorului care dă adevăratul sens finalului, acesta putând fi o izbândă totuși. Eroul se salvează printr-o carte și se închide într-o ficțiune, anulând realitatea sau acceptând-o doar atâta cât vrea el, după regulile creației artistice.

Numai că, în felul acesta, scrierea intră pe făgașul foarte subțiratic și întortocheat al estetismului, acel curent care

năzuieşte să facă din artă scopul suprem al existenţei şi realizării Omului; pentru un estet, singura izbăvire a sufletului trece în artistic şi se justifică prin acesta. Nu e, aşadar, vorba de atmosfera estetismului, fie de pitorescul lui exterior, de teme şi mai ales de figurile specifice unei anume orientări artistice, nu e nici vorba de atmosfera estetă pe care printre rarele realizări româneşti o aflăm în *Remember*, ci de ethosul lui profund, asumat în contrast cu realitatea prozaică, la capătul unor încercări descurajante, abandonate decis, fără nici o perspectivă.

Ca realizare de excepţie (nu de valoare) romanul meu nu putea fi scris decât de un om care a făcut în profunzime această experienţă estetică şi existenţială. El reprezintă o distorsiune în mersul dirijat al culturii în comunism, o replică fie şi de clandestinitate la tot ce se preconiza atunci ca program obligatoriu. Şi pe planul acesta eu am realizat altceva decât o simplă şi spectaculoasă disidenţă – foarte apreciată de naivii care s-au aflat în conflict cu regimul doar recent, în chestiuni neesenţiale şi nu sunt în măsură să aprecieze ce e aceea oponenţa adevărată, de profunzime.

Viaţa unui om nu are nimic a face cu cronologia. Cuvântul acesta al lui Proust, pe care voisem a-l pune drept moto la romanul meu, dar pe care l-am înlăturat pentru că mă punea parcă şi mai accentuat în dependenţă faţă de marele scriitor francez, una din admiraţiile mele superlative, şi-a găsit în cariera mea artistică, dar şi în realizările mele ca om, o semnificativă confirmare. În anii '50 eram prea tânăr ca să-i înţeleg justeţea, dar acum totul mi s-a confirmat, Eliberarea din '89, răsturnându-mi şi inversându-mi toate reperele temporale. Ultima mea carte, care este prima dintre cele scrise de mine, m-a readus şi ea în tinereţe, pe care sunt silit s-o trăiesc şi ca individ social prin prăbuşirea comunismului, care m-a readus la aceeaşi fericită vârstă. *Oameni şi umbre, glasuri, tăceri* este oglinda mea de acum, în care îmi recunosc existenţa fictivă, cea mai reală dintre cele ce mi-au fost dat să trăiesc. Plăcerea de a mă recunoaşte într-o carte, într-o închipuire nu este însă deloc perversă, – cât despre mistificaţie, e totuşi bine să nu pomenim de ea în legătură cu arta.

DIALOG CU ALEXANDRU GEORGE

Organizat în cadrul Bibliotecii Judeţene
Dâmboviţa-Târgovişte
de Ştefan Ion Ghilimescu – 1997

Şt.Ion Ghilimescu: Domnule A.G., toţi cei care cunosc scrisul dumneavoastră dar au putut să vă şi cunoască personal au rămas cu impresia că sunteţi un scriitor prin excelenţă. Şi cu toate acestea, aţi afirmat de mai multe ori că nu aţi avut o vocaţie literară precoce şi scrisul v-a ispitit doar mai târziu... Cum explicaţi aceasta?

Alexandru George: Eu, în adolescenţă, atunci când apar înclinaţiile artistice într-o direcţie sau alta, am avut nişte vocaţii să zicem: împrăştiate, nu eram un om cu vocaţia fixată dintru început. Nu pot să spun că nu aveam o înclinaţie pentru literatură, citeam lucruri foarte diverse, dar nu mă îndreptam hotărâtor spre această artă. Dacă m-ar fi cunoscut cineva pe la 12/13 ani ar fi zis că o să devin pictor. Pentru că aveam un talent la desen ieşit din comun, pe care chiar încercam să mi-l cultiv. Din păcate, vederea mea din ce în ce mai deficitară dar şi alte lucruri m-au deturnat de la această direcţie. M-am gândit atunci la critica artistică, numai că în domeniul artei plastice „realismul socialist" impus de noul regim a venit foarte curând şi m-a descurajat pe bună dreptate. Dar aveam şi oarecari aptitudini muzicale şi interes pentru muzică, acesta rămânând destul de stăruitor în viaţa mea... Mă rog, s-a menţinut până pe la 40 de ani, când am început să public literatură şi nu mi-am

mai îngăduit risipirea, mi-am redus ecranul preocupărilor, mi-am concentrat forţele, ceea ce nu făcusem până atunci. Muzica fusese înainte şi mi-a rămas în parte şi mai apoi, un fel de opiu, pentru că trebuie să ştiţi un lucru: în perioada comunistă, dar mai ales în anii grei ai Terorii de până după moartea lui Stalin, s-a falsificat totul în cultura română, inclusiv reprezentaţiile cu piesele lui Caragiale, din care se scoteau măcar unele replici. Ori să dădeau unele piese, de la Shakespeare la Gogol, în înscenări care serveau regimul, se scoteau doar unele pasaje inconvenabile. Dar muzica era cultivată în mod cinstit, adică o simfonie de Beethoven, executată la Bucureşti sau în alt oraş al ţării era autentică şi de o mare clasă interpretativă. Dacă voiai să ai plăceri artistice adevărate, către muzică trebuia să te îndrepţi, nu către literatură care era ocupată de A. Toma, Beniuc, Deşliu şi alte personaje de genul ăsta. Muzica, atâta cât era îngăduită (ea se oprea la începutul secolului nostru, cu excepţia compozitorilor ruşi, care erau oferiţi mai generos) îţi dădea sentimentul artei cu adevărat, deoarece aveai parte de audiţii la nivel mondial, cu dirijori şi interpreţi de prima mână, mulţi afirmaţi de curând şi cărora regimul, pentru că îi considera de-ai lui, le îngăduia anume hatâruri, un anume vedetism chiar, ceea ce însemna o afirmare a personalităţii triumfătoare împotriva ideii colectiviste predominante, ucigătoare.

Şt. Ion Ghilimescu: Şi de la muzică şi desen la pasiunea pentru literatură... Cum? Nu aţi explicat niciodată...

Alexandru George: Păi, nici nu e de explicat! De fapt eu nu am trecut de la una la alta, le-am cultivat pe toate concomitent (inclusiv filosofia de care nu ai pomenit), dar dintr-o dată interesul meu s-a concentrat asupra literaturii. Revin însă la ce spuneam mai sus, deoarece chiar d-ta mi-ai atras atenţia o dată asupra acestei particularităţi, că toţi scriitorii din seria mea, în care se cuprinde integral „Şcoala de la Târgovişte", au fost mult preocupaţi de muzică, unii dintre ei au făcut şi cronica muzicală (T. Ţopa, cred că şi M.H. Simionescu) însemnările lor sunt pline de aderenţa la viaţa muzicală de la Bucureşti fără ca vreunul să fi urmat studii muzicale desvoltate. Explicaţia cred că se întrevede: toţi profitau de ceea ce li se oferea, ca de un con-

tact (unul dintre puținele) cu o lume pură, necontrafăcută, neatinsă de răul profund al acelei vremi.

În cazul meu, eu nu am avut vreun talent special în această direcție, nu am avut o deosebită înzestrare naturală (care în cazul muzicii trebuie să fie clară și precoce manifestată). M-am dirijat spre literatură, dar treptat și, hai să spunem, mi-am găsit adevărata vocație. Regret că nu mi-am cultivat toate „talentele", dar, din păcate, nici unul nu mi-ar fi putut asigura existența de fiecare zi, așa că a trebuit să-mi găsesc o slujbă, să pierd vremea acolo, ceea ce îmi accentua risipirea. Toată perioada dintre 20 și 30 de ani am luptat din greu împotriva acestei tendințe; am căutat să-mi menajez și să-mi concentrez forțele intelectuale pe care le vedeam sau le credeam destul de debile.

Auditoriu: Dumneavoastră sunteți născut la București, unde se înțelege că v-ați petrecut toată viața, dar în cărțile dumneavoastră evocați unele împrejurări din orașul Târgoviște...

Alexandru George: și din județul Dâmbovița... Întrucât înțeleg că și dumneavoastră cei de față trăiți aici și vă desfășurați activitatea în acest județ, să precizez că, încă din copilărie dar numai incidental, am poposit în Târgoviște. În schimb am petrecut patru ani la rând vacanțele la Pucioasa, de unde am făcut multe excursii în zonele pitorești. În acel orășel, care înainte de război era o frumoasă localitate de cură, am fixat acțiunea romanului meu *Dimineața devreme*, nu știu dacă-l cunoașteți... La Târgoviște am venit propriu-zis abia în 1947 și am petrecut la o rudă de-a mea care locuia în apropiere cam doi ani. În primul am absolvit o clasă la liceul Enăchiță Văcărescu, apoi am revenit în vacanțe, care pe atunci erau foarte lungi, până în 1949, când comuniștii au confiscat rudelor mele acea proprietate. Șederea aici mi-a inspirat subiectul romanului meu *Caiet pentru...* El are ca subiect istoria unui succint jurnal, scris de o domnișoară necunoscută în preajma izbucnirii războiului balcanic (1912-1913) și asta este iarăși cumva caracteristic seriei mele de scriitori, în genere confesivi, care au folosit ficțiunea caietului de însemnări sau au publicat jurnale, măcar fragmentar. (Eu cred că aici e vorba de ceva foarte semnificativ,

pentru că jurnalul este o scriere secretă în genere, dar într-un regim tiranic, așa cum era cel din țara noastră, tipul acesta de scriere arăta și dorința unor frustrați de a-și păstra și afirma personalitatea măcar în ascuns, de a consemna adevărul și realitatea intimă, care scăpa controlului, tot ca o revanșă împotriva Minciunii. Tudor Țopa, M.H. Simionescu, Modest Morariu, dar și Petru Creția, Radu Petrescu și alții din generația mea au cultivat acest gen cu consecințe foarte directe asupra scrierilor lor de imaginație.)

Așa cum am mai spus, toți aceștia sunt debutanți tardivi, oameni care au apărut în lumea literară pe la 40 de ani și chiar după, prin jurul lui 1970, adică într-un moment în care „dezghețul" devenise o realitate pe cât de neașteptată pe atât de certă. Să nu se uite că prin anii '80 autoritățile comuniste au interzis publicarea de jurnale, un gen care pretindea drepturi la „subiectivitate", deci dreptul la o viziune particulară, dreptul de a greși, dar și acela de a pune în valoare o experiență și o existență tăinuită. Scriitorii aceștia cu care eu mă simt afin, chiar dacă i-am cunoscut prea târziu, seria aceasta a debutanților tardivi, reînnodau firul întrerupt al literaturii românești postbelice, nesocoteau programele Partidului, dar nu și modelele viabile din trecut. Toți fusesem obligați la anumite concesii în existența noastră socială, dar nu în cea intimă și nu în scrisul nostru. Nu făcusem nici unul gesturi ostentative sau imprudente (cu excepția unică a lui Leonid Dimov) și deci nu cunoscusem rigorile închisorii. Ne strecurasem cu abilitate prin rețeaua de sârmă ghimpată și ajunsesem să ne amestecăm întrucâtva cu cei care, din capul locului, beneficiaseră de spații mai largi în cadrul „lagărului", ba chiar se plimbau pe bulevarde ori ieșeau când și când din el. Am fost acceptați până la urmă, dar nici unul dintre noi nu a fost omologat de critica oficială (comunistă sau ba) după valoarea sa reală.

Astăzi, însăși ideea de literatură de sertar este contestată de mulți, printre care și de unii care pretind că scriitorii români, mai ales ultimele promoții, au știut să se adapteze cu abilitate și să producă o literatură „esopică", care nega în fond idealurile comuniste și strecura chiar idei subversive. Nu e și părerea mea.

Dar admiţând că aşa ar fi, şi această literatură este una distrsionată, de un tip pe care nimic din trecutul cultural românesc nu-l prevedea.

Auditoriu: Care e personajul dumneavoastră feminin cel mai reprezentativ?

Alexandru George: În mod foarte curios, eu cred că semnificativ, în absolut toate romanele mele, este mai ales cel care vorbeşte, povestitorul; ele sunt scrise la persoana întâi şi cel care se mărturiseşte este un scriitor care chiar pune în centrul interesului problemele creaţiei. Nu e altceva, nu e inginer sau ofiţer, nici astronaut sau tâmplar. El prezintă o realitate exterioară lui în aparenţă, personaje masculine sau feminine, care sunt date oarecum drept propriile sale închipuiri. Adică, se ridică, în ceea ce priveşte personajele mele, întrebarea dacă ele sunt date ca reale sau ca nişte închipuri ale unui autor, indiferent că sunt feminine sau masculine, apropiate sau îndepărtate faţă de poziţia autorului-narator. Aşa că nu pot răspunde care ar fi mai reprezentative, deaorece propunerea mea de personaj este de tipul celui expus mai sus. Eu nu sunt un romancier de tip balzacian sau tolstoian, sau rebreanian, care prezintă personaje bine caracterizate obiectiv stabilizate, cu o identitate precisă la care concură toate acţiunea, tot ce li se întâmplă. La mine apare tot timpul întrebarea dacă personajele, date ca nişte apariţii nominale, sunt sau nu sunt. (Ca să mă refer la romanul a cărui acţiune se petrece la Târgovişte, *Caiet pentru...*, realitatea care se dezvăluie acolo, cele câteva întâmplări şi situaţii evocate pe baza unui document „obiectiv" sunt prezentate în toată ambiguitatea lor, pentru că ele nu capătă realitate decât în legătură cu un autor care le poate nu doar supune deformării, dar şi imagina de-a dreptul. Jocul dintre creaţie şi ficţiune rezultată din creaţie dublează toate romanele mele, este permanent la mine, de aceea nu pot răspunde la întrebarea dumneavoastră.

Şt.I. Ghilimescu: Freud spunea că nu poţi deveni stăpân pe tine însuţi decât atunci când ţi-ai ucis tatăl. Trimiţând la ultimul dumneavoastră roman *Odameni şi umbre*, unde în mod sigur se pune problema tatălui (dar şi a rudelor acestuia, a părinţilor

naratorului) aş vrea să vă întreb: cât este realitate şi cât ficţiune?

Alexandru George: Dumneata ai observat desigur că în viaţa mea personală nu a existat această problemă, deoarece nu am avut tată, al meu a murit când aveam şase ani... Şi totuşi am făcut din tatăl naratorului un personaj, cred, interesant... Ei bine, în treacăt fie spus, şi Radu Petrescu şi M.H. Simionescu şi Leonid Dimov nu au avut taţi, asta ajutând ieşirea mai grabnică din copilărie în cazurile lor. Dar, aşa cum M.H.S. nu şi-a anulat copilăria, ba a prelungit-o peste limita biologică, eu mi-am inventat un tată, nişte părinţi de o anumită conformaţie etică şi mentală, pentru care am avut modele foarte aproape de mine în ambianţa conservatoare în care m-am format.

Nu a fost prea greu, pentru că în cartea mea eu dezvolt încercarea unui tânăr de a evada dintr-o realitate opresivă (dar nu tiranică) pe care mediul său familial şi social i-o oferă. E vorba nu doar de a depăşi o anume situaţie, ci a se depăşi pe sine. Dar el se vede în final adus la punctul de pornire inserat în realităţile de care ar fi vrut să se desprindă, ba chiar trăgând un mare avantaj din asta, în cele din urmă substituindu-se fără să vrea tatălui său. Ei bine, deşi în familia mea reală dominau laxismul şi libertatea, educaţia pe care o primisem, efectele mentalităţii părinţilor mei şi a rudelor mele mai vârstnice m-au ajutat să dau o imagine a unei realităţi pe care nu am trăit-o. Om cu un „tată absent" (şi Costache Olăreanu intră în această categorie) eu mi-am inventat unul pentru că aveam nevoie de un important termen de contrast. Şi apoi, nu uitaţi că generaţia noastră a trăit venirea comunismului şi sub forma distrugerii ierarhiei de familie, a protecţiei părinteşti: părinţii, în generaţia mea, au fost loviţi, eliminaţi, reduşi, uneori arestaţi sau anulaţi şi noi tinerii a trebuit să le luăm locul (ceea ce a apărut mai subliniat în cazul fetelor) a trebuit la o vârstă tânără să ne ajutăm noi părinţii, să-i salvăm, să-i întreţinem.

Oameni şi umbre îşi desfăşoară acţiunea mai ales înainte de primul război mondial, când eu nici nu mă născusem, dar eu am transpus experienţa mea din cel de al II-lea război mondial pentru că mi-am dat seama cât de bine se potrivesc situaţiile. Eu am

prezentat o imagine a războiului cu totul neconvențională. Este vorba de niște oameni, o societate care *suportă* războiul, îl trăiește sub forma mizeriei și speranțelor înșelate, sub forma ocupației și umilinței. Părinții mei dar și alți membri mai vârstnici ai familiei mi-au dat aceste informații; căci ei, în frunte cu tatăl meu care avea o slujbă de oarecare răspundere la Banca Națională, au cunoscut războiul la București sub forma ocupației străine. În timp ce cărțile care se inspiră din „război" prezintă în primul rând dramele combatanților, cum a făcut Camil Petrescu în cel mai autentic roman de război românesc (sau Rebreanu, în *Pădurea spânzuraților*). Eu am prezentat o situație care se asemăna așa de mult cu ceea ce s-a petrecut în timpul ultimei ocupații rusești (numai că aceasta din urmă a ținut mai bine de patruzeci de ani!) încât atunci când am dat romanul meu la bătut unei dactilografe, care a fost prima mea cititoare, aceasta mi-a spus, ceea ce aveam să aud mai apoi de multe ori: „Dar în ce epocă se petrece acțiunea din romanul dumneavoastră? Parcă ar fi pe vremea comunismului." Eu am fost obligat la această transpunere în alt timp, din teama mea față de Securitatea care mă putea acuza că descriu evenimente contemporane sau foarte recente. Din aceleași motive, am mutat o parte din acțiune în Germania, în mediul politic și universitar de acolo, ceea ce anula sau reducea și mai mult caracterul autobiografic al cărții. Ea rămâne o mărturisire „personală" totuși...

Șt.I. Ghilimescu: Romanul dumneavoastră este un roman proustian. Această trecere de la prezent la o istorie de început de secol pe care o dați drept trăită mi se pare o reușită tehnică foarte modernă.

Alexandru George: Dumneata, domnule Ghilimescu, ai fost singurul care într-o cronică ai relevat influența lui Proust asupra mea. Ea este reală (deși, de pildă, d. Alexandru Vona, căruia cartea mea i-a plăcut foarte mult, a spus că e thomas-mannniană). Relațiile mele cu Proust sunt foarte interesante, doarece se poate vorbi de un dialog durând mai mult de un deceniu. El a exercitat asupra mea o influență profundă, aș zice absolută și eu am crezut că-i pot urma exemplul. Am crezut că voi scrie un

roman proustian, dar deşi există o oarecare influenţă a lui, cartea mea este restrânsă ca număr de pagini şi în sfârşit, împotriva esteticii proustiene, soluţia cărţii mele este circulară. Să mărturisesc că atunci când am abandonat romanul în 1959, aceasta s-a datorat şi faptului că am avut convingerea că nu pot scrie un roman proustian. Acuma, că el este altceva nu mă mai deranjează decât puţin...

Dealtminteri, să vă mai spun ceva: eu, în anii '50, am dus o viaţă risipită, eram un intelectual cu o curiozitate diversă îndreptată şi spre anumite aspecte ale ştiinţei, mai ales spre biologie. Pe scurt, eram un diletant, un om cu o atenţie împrăştiată dar foarte vie, nefixată. Îmi petreceam multă vreme nu doar cu lecturi, în afara oricărui program de obligaţii „profesionale", dar şi în foarte multe vizite. Eram cum se spune, un monden. Frecventam societatea de atunci, lumea mea, foarte grav avariată, dar care exista, îşi păstrase caracteristicile abia atinse de blazare şi deznădejde, adică inteligenţa, umorul, generozitatea, energia şi hotărârea de a supravieţui. Toţi oamenii erau săraci, cu mici excepţii, dar nu lipsiţi de calităţile pe care le dobândiseră prin educaţia, tradiţia, experienţa de viaţă. Ei bine, eu am fost omul acestei lumi, care a început să dispară cu adevărat abia mai târziu prin emigrări masive, îngăduite, apoi prin ridicarea noii lumi, a funcţionărimii comuniste, uneori chiar a burgheziei de partid. Or, întocmai ca Proust, eu mi-am valorificat abia târziu „calităţile" literare, câte le voi fi avut, am debutat, ca şi el, târziu, dar iarăşi ca el, opera mea nu e a unui diletent împrăştiat şi superficial, aşa cum s-ar fi crezut după aparenţe...

Auditoriu: Aţi fost bibliotecar multă vreme.

Alexandru George: ca şi Radu Petrescu, Tudor Ţopa, Costache Olăreanu...

Auditoriu: Ce importanţă a avut în viaţa dumneavoastră această experienţă?

Alexandru George: Una foarte mare, pe care n-aş şti nici până astăzi să o evaluez. O să vă surprindă această replică a mea. La prima vedere, a fost o fericire şi pare a fi o fericire pentru un scriitor să fie vârât între milioane de cărţi. Dar salariul

meu a fost foarte mic, veniturile mele au scăzut la jumătate, în condiţiile în care situaţia tuturor celor din jurul meu se îmbunătăţea. În plus, aveam acuma posibilităţi de lectură mult mai largi, dar care îmi încurajau stilul meu dispersat. N-aş fi dobândit, fără Biblioteca Academiei niciodată informaţiile mele, ca să nu zic cultura de istorie literară, dacă nu aş fi parcurs o mulţime de cărţi şi de ziare, reviste şi documente la întâmplare, pe care le citeam o dată cu cafeaua...

Aceste lecturi fără scop, fără sistem, făcute mai mult din plictiseală decât din curiozitate, mi-am asigurat un fond informativ, ca să nu zic o cultură istorică, de care m-am folosit în activitatea mea de critic literar şi de istoriograf, ba chiar, pot să spun că m-a particularizat printre camarazii mei de meserie şi de generaţie. Sutele de pagini, poate miile de pagini de critice, comentarii şi note reprezintă o contribuţie reală, pe care doar răuvoitorii se fac că mi-o ignoră. În tot cazul, mi-a asigurat o „competenţă" care a impus; arareori s-a întâmplat să fiu contrazis sau corectat când voi fi comis o eroare. Faţă de criticii care nu au făcut decât să bată apa în piuă, dar şi faţă de cei „creatori", eu mi-am bazat totdeauna afirmaţiile pe informaţii directe, care mi s-au deschis prin prezenţa mea la Biblioteca Academiei.

Or, nu ştiu dacă asta n-a fost o deturnare de la adevărata mea vocaţie, adică de la literatura de imaginaţie, în al cărei domeniu aş fi scris probabil mai mult. Am mai spus-o şi o repet faţă de dumneavoastră şi de toată lumea: critica mea a fost în bună măsură o pierdere de vreme şi continuu să o resimt ca atare...

O AFACERE NECUNOSCUTĂ

Cazul Alexandru Jar

Doamna Doina Jela este autoarea unui important studiu de reconstituire a procesului criminal care a urmat închiderii şantierului Canalul Dunărea-Marea Neagră în anii '50.

De asemenea are în curs de apariţie zilele acestea o reconstituire a procesului Ecaterinei Bălăcioiu (ex-Lovinescu), una din cele mai infame afaceri din seria de procese comuniste care au urmat evenimentelor din Ungaria, 1956. Asupra acestei perioade, din care eu cred că numai din mărturiile unor supravieţuitori se poate descifra ceva, am avut o discuţie din care redau fragmentul de faţă, pregătit pentru publicare încă de anul trecut.

Doina Jela – Stimate domnule Alexandru George, de mai multe ori aţi afirmat, ceea ce se verifică prin datele dvs. biografice, cum că aţi trăit în prima perioadă a comunismului, în ceea ce unii numesc „obsedantul deceniu" – termen pe care dumneavoastră îl respingeţi – într-un mod mult mai ascuns, „catacombal", cum spuneţi...

Alexandru George – Exact, dar numai în primele două decenii, mai precis până la sfârşitul anilor '60, când am debutat, în 1969...

D. J. – Ei bine, în unele articole ale dumneavoastră, dar şi din paginile cu multe accente memorialistice (mai ales *Simple întâmplări în gând şi spaţii, Petreceri cu gândul şi inducţii sentimentale* şi *Capricii şi treceri cu gândul în spaţii*, 1994, ba chiar şi în recentele *Întâlniri* din 1997, dumneavoastră dovediţi că ştiţi o mulţime de lucruri, vă folosiţi de observaţii din domeniul literaturii şi al vieţii literare care cuprind şi perioada susnumită...

A. G. – Ironia este că eu ştiu o mulţime de lucruri despre oameni care nu m-au interesat şi nu ştiu lucruri esenţiale despre oameni pe care i-am admirat şi de care am vrut să mă apropii. Respectiv, admiraţiile mele mari erau Camil Petrescu şi Ion Vinea. Pe Vinea l-am văzut o singură dată-n viaţa mea. Camil Petrescu, mă rog, mai vizibil, era un personaj al zilei, era într-o fază de derivă, până la moarte. În schimb, ştiu o sumă fantastică de lucruri despre Marin Preda, care nu m-a interesat niciodată, nişte lucruri pe care nici biografii lui cei mai apropiaţi nu le ştiu.

D. J. – Dumneavoastră aţi pomenit de cazul lui Alexandru Jar şi A.G. Vaida ca de primul moment al „disidenţei româneşti". Ce a fost cu acest Jar despre care citim în istoria lui Ghiţă Ionescu aproximativ această frază: „În mai 1959 manifestă Jar prima nemulţumire a scriitorilor împotriva partidului" şi în ce fel acest „simulacru de destalinizare" a putut înlocui destalinizarea petrecută mai peste tot în est şi numai la noi nu?

A. G. – Alexandru Jar era un scriitor cu totul secundar, chiar în epoca aceea. Era un om care nu avea nici o platformă artistică. I se dăduseră ceva premii, îi apăruseră cărţi, doar pentru că era bărbatul Olgăi Bancic, era comunist vechi, în relaţii strânse cu Gheorghiu Dej. Se pare, zic *se pare*, fiindcă eu întotdeauna lucrurile pe care nu le-am văzut şi trăit le pun sub semnul unei rezerve, chiar dacă îmi sunt comunicate de oameni de talia lui Cioculescu sau alţii, foarte serioşi. Se pare că Dej, avându-l odată invitat la masă, în primăvara care precede evenimentele

din Ungaria, Jar – pe numele lui adevărat Naftule, i-a spus lui „Ghiță" despre ce se întâmplă în lumea scriitorilor unguri. Unde începuseră – cum știți – niște mișcări care au dus mai târziu la revoltă și pentru câteva zile la schimbarea de regim, dar la început a fost o discuție strict profesională, în cadrul Uniunii Scriitorilor maghiari. I-a spus de chestia asta și Gheorghiu Dej, poate din perfidie, ca să-l compromită, poate dintr-o dorință sinceră de a afla ce se întâmplă, nedându-și seama imediat de consecințe, pentru că afacerea din Ungaria a evoluat ulterior, l-a pus pe el: Dragă Naftule, spune treaba asta, provoacă o dezbatere ca să discutăm, să vedem ce se poate face, să îndreptăm lucrurile. Adică trucat, sau inconștient, Gheorghiu Dej a folosit exact tactica să „înflorească o mie de flori", tema maoistă, care a constat din invitația asta, adresată tuturor, de a se exprima liber, de a-i lăsa pe toți să îndrăznească pentru ca, după doi ani, să-i bage în închisori pe toți care au îndrăznit. Un fel de a-l face pe scriitor să se demaște. Ei, acest Jar s-a apucat, la o ședință a scriitorilor lărgită, la care au fost foarte mulți martori, în tot cazul în fața unui public destul de numeros de scriitori, să-și dea pe față aceste nemulțumiri, dar degenerând în niște atacuri directe la adresa lui Dej. Exact nu se știe. Omul ăsta era în primul rând un mare prostănac, l-a luat gura pe dinainte. S-ar putea să fi ieșit năduful din el și să fi exprimat o mare nemulțumire. În orice caz, a făcut niște afirmații mult mai grave decât Pârvulescu la ședința din 1979. L-a atacat chiar pe problema Canalului, care fusese închis, dar făcându-l vinovat pe Dej. Rezultatul a fost că el a fost imediat combătut și după aceea, în presă au apărut serii întregi de articole, în care nu se spunea nimic din ce afirmase Jar, așa cum ați constatat și dumneavoastră, ci doar se lua atitudine împotriva lui. După știința mea, n-a fost arestat, a fost marginalizat, ajungând până acolo încât trăia ca un cerșetor, și după un timp, în epoca lui Ceaușescu, a fost reabilitat, în sensul că i s-a redat pensia. Dar nu s-a mai pomenit de el; asta pentru că era un om fără valoare din punct de vedere artistic, adică putea foarte bine să fie exclus din literatură, fără ca literatura să sufere. Nu era un Vasile Voiculescu, sau Blaga, de exemplu.

Însă în ședință, până să-și dea seama de dezastru și de proporțiile lucrurilor, au fost inși care i-au luat apărarea. Unul dintre cei care au fost destul de amabili cu el, nu l-au citat dezaprobator, în orice caz, a fost Vitner. Se pare că ăsta a fost unul din motivele căderii lui Vitner. Iar spun, *se pare*. După ședință, Vitner a fost vizitat de niște băieți de la Securitate care i-au înmânat niște denunțuri pe care Jar le făcuse împotriva lui în anii precedenți, ca să-i arate: uite, domnule, pe cine te-ai apucat să aperi! Cu ocazia asta, Vitner a aflat, dacă nu știa, că omul căruia îi luase apărarea era colonel de securitate. Incidentul a fost unul dintre pretextele trecerii pe linie moartă a lui Vitner, în care Dej avea încredere.

D. J. – Să revenim la episodul Jar...

A. G. – Foarte recent, Maria Banuș a făcut o mărturisire interesantă, una din rarele el mărturisiri ce s-au făcut asupra epocii staliniste și post-staliniste și anume felul în care Dej a pus-o pe ea să-l demaște pe Jar, știind că este bună prietenă cu el. Tactică tipic stalinistă, să nu uităm că unuia dintre principalii lui colaboratori apropiați, unul din frații Kaganovici, Stalin i-a omorît nevasta, adică a executat-o, anume ca să-l vadă pe el cum reacționează, ori, omul a venit a doua zi la Comitetul central și și-a văzut de treabă *comme si rien n'était*. Sau a expediat-o pe doamna Molotov, pe soția lui Molotov, în Siberia, dându-i nu știu ce post, de președintă a unei cooperative de îmbrăcăminte. Asta deci ține de perversitatea comunismului, e clar.

Spuneam că Maria Banuș, într-un text apărut acum un an sau doi, a relatat cu amănunte și cu o sinceritate totală ce-a fost atunci și ce-a simțit ea când a trebuit să pronunțe cuvintele alea împotriva lui Jar.

D. J. – Este asta o explicație parțială a lipsei de ecou a evenimentelor din Ungaria în rândurile scriitorimii române? Ba chiar ale populației, în general?

A. G. – Nu, desigur. Evenimentele din Ungaria, insurecția a început de la scriitori, care au scris niște scrisori gen *Scrisoarea celor 7* și, mai înainte, intervenția lui Pârvulescu. Adică o acțiune făcută cu scopul de a atrage atenția conducerii de partid că e pe o linie întrucâtva greșită, că lumea este nemulțumită. Ce s-a întâmplat după aceea, se știe. Dar dumneavoastră nu vă dați seama, ca și cei mai mulți analiști, ca și acest istoric al democrațiilor populare, François Feitö, că în fiecare țară din estul Europei comunismul a fost altceva. Și nu poți să transpui în România situația din Ungaria pentru că în Ungaria, partidul comunist, conducerea, intelectualitatea comunistă erau niște lucruri reale și foarte serioase, în timp ce la noi comunismul a fost așa cum a spus Eugen Ionescu, o pungășie. Nu uitați că Ungaria a proclamat după Rusia prima republică bolșevică din lume, în 1918, că acolo era un partid comunist serios, că au existat intelectuali marxiști, că o cantitate uriașă de așa-zișI oameni de stânga, de la Koestler până la Lukacs – figura cea mai proeminentă a marxismului est-european și atâția alții, au fost formați în Ungaria, pe când la noi comunismul era o doctrină străină, adusă de tancurile sovietice sau parașutată aici. Conducerea era formată din oameni impuși de ruși peste o populație ocupată. Situație tipică oricărui regim nelegitim. Spre deosebire de Ungaria, unde comuniștii aveau o intelectualitate de stânga, marxistă, cu tradiții, drepturi și pretenții, aici îi aveam pe Gheorghiu Dej, Vasile Luca și Teohari Georgescu, oameni de o statură intelectuală lamentabilă. Și apoi, nu poți să compari conducerea maghiară, oameni de convingere și de lupte și de atitudine, cu **șleahta asta încadrată de Leonte Răutu, Liuba Chișinevski și oamenii aduși de la Moscova, care nici românește nu știau. Un lucru se întâmpla deci la Budapesta și altul la București.**

Ceea ce s-a întâmplat în Ungaria nu s-a întâmplat la noi, da, și veți vedea de ce. Documentele istorice sunt categorice: după moartea lui Stalin și înainte de Geneva, rușii erau dispuși să facă o perestroikă și să se retragă, probabil foarte condiționat, din Europa, dacă Eisenhower „și a lui ceată" puneau piciorul în prag. Ceea ce nu s-a întâmplat. Astfel că, Hrușciov, fericit că obține totul fără să dea nimic, s-a întors la pozițiile dinainte. Dar

în momentul acela, panica în conducerea românească a fost foarte mare. După moartea lui Stalin, a urmat deci un val de liberalizare care, dacă americanii ar fi fost mai intransigenți, ar fi dus la o deschidere. Obligatorie și fiindcă, în cazul unui conflict cu chinezii, care părea iminent (dar mă rog, n-a fost nici ăsta să fie) o asistență măcar amicală a americanilor le era utilă rușilor. N-a fost cazul, fiindcă marea Chină, după ce-a mârâit câtva timp, s-a retras, cum face și-acum. În acel moment, s-a mers însă până acolo încât Dej a crezut că va fi obligat să formeze un guvern larg democratic de uniune națională cu „foștii". Și l-a scos pe vechiul lui „prieten" Guță Tătărescu din închisoare și l-a încurajat să creadă că-l face ministru de externe sau prim-ministru. Între timp Convenția de la Geneva a fost o victorie totală a lui Hrușciov, a repetat, în grav, înțelegerea de la München din 1938 și lui Gheorghiu Dej i-a venit inima la loc. Pe Guță nu l-a mai băgat înapoi în închisoare, avea o mare admirație pentru el (et pour cause, și-o formase la Conferința de pace de la Paris, din 1946, când Guță a fost conducătorul delegației, iar el, cu Ana Pauker și, mi se pare, Maurer, l-au văzut cum se comportă, ce face, ce obține, pentru că noi atunci am obținut Ardealul datorită unor factori de care de-abia de-acuma începe să se vorbească, nu vitejia soldatului român și alte istorii. Ni l-au dat rușii în compensație pentru Basarabia). L-a lăsat deci pe Guță liber și l-a făcut președinte al Asociației române de legătură cu emigranții din străinătate. I-a dat înapoi vila de pe Polonă, unde el n-a vrut să se mute, a făcut sediul asociației acolo, era deja bolnav de leucemie și s-a mutat la fiica lui, Șanda Negroponte (senatoare liberală – azi!). După câtva timp a murit și lui Guță i s-au făcut funeraliile aproape normale. Un om care fusese scos din închisoare cu vreun an de zile înainte! Nu a fost singurul care a fost scos atunci.

Gheorghiu Dej a văzut însă că incendiul a fost un foc de paie și i-a venit inima la loc, a revenit la vechea politică. Bineînțeles că în primul rând a fost înspăimântat de ideea că va fi debarcat. Cum evenimentele din Ungaria au luat un curs violent, a fost înspăimântat că și la noi s-ar putea petrece niște răzbunări

de acest tip. Fusese acolo, în secret, și după ce a văzut la Budapesta comuniști spânzurați pe străzi, cu ochii scoși, cadavre mutilate, activiști atârnați cu capetele-n jos de felinare și afumați la ruguri făcute din operele lui Marx, Lenin și Stalin, s-a întors și, după un timp, a declanșat aici o campanie de teroare fără nici un fel de justificare, dar absolut fără nici una. Pentru că românii nu se mișcaseră! El s-a dus la Budapesta să împace lucrurile. (Își găsise și el vocație de mijlocitor, ca și Ceaușescu mai târziu.) Când a văzut că nici vorbă nu putea fi de împăcat ceva, că „socialismul" era în pericol, a pornit acea teroare preventivă, cărora le-au căzut victimă și protagoniștii proceselor de care vă interesați dumneavoastră: Caraion, d-na Bălăcioiu Lovinescu, Pillat-Noica și așa mai departe. Atât a durat liberalizarea. După ea, faptul că armatele sovietice s-au retras n-a însemnat nimic. Era un semn de încredere în tiranul stabilizat: în cercurile lor Hrușciov declara că sunt doi oameni în est în care are atâta încredere încât ar dormi și cu ei în pat: Dej și Kadar.

D. J. – Să insistăm puțin, dacă vreți, pe represiunea de după evenimentele din Ungaria, la noi.

A. G. – Represiunea aceasta și în special marile provcese, sunt consecința directă a acestor evenimente. Au fost rearestați mulți dintre cei eliberați după moartea lui Stalin, au fost luați pe grupe: preoți, homosexuali, au fost bubuiți chiar unii academicieni. Procesul Noica–Dinu Pillat a fost punctul final. A însemnat represiunea împotriva celor care nu s-au integrat și nu colaborau cu regimul. Sau presupuși adversari ai lui. (Trebuie să-l adaug aici pe Negoițescu.) Acțiuni tipice de intimidare, fără nici o cauză, căci victimele lor nu făcuseră nimic, iar uneori nici nu se cunoșteau între ei. Puteam să cad și eu printre cei care nu făcusem nimic. Frecventam pe Arșavir Acterian. El m-a atras, ca să zic așa, spre pieire, dar mă rog, Dumnezeu m-a ocrotit. Era vorba despre cartea lui Noica despre Hegel, care a apărut mai târziu, pe vremea lui Ceaușescu, *Povestiri despre om*. Despre asta se vorbește astăzi mai puțin, dar cei mai entuziaști discipoli ai lui, și printre primii au fost T. Enescu,

Remus Niculescu şi Mihai Rădulescu, muzicologul. R. Niculescu se ducea la Cîmpulung şi a dat peste Noica acolo, în domiciliu obligatoriu. Ei bine, grupul lor, în momentul dezgheţului, s-a gândit în chipul cel mai firesc, că scrierile acestea ale lui Noica, pe care le discutau ei, ar putea să apară la Editura ESPLA. Şi au început să sondeze terenul în Bucureşti în legătură cu cartea lui Noica. Şi li s-a răspuns pozitiv. Iar textul a fost prezentat la ESPLA. Între timp, s-a schimbat „linia partidului" şi consemnul la ESPLA, aşa că proiectul a căzut. S-a opus Gulian, s-a opus Tamara Dorin, nu ştiu dacă era pe vremea aceea Livezeanu, Tatiana Bulan. Noica îşi vedea mai departe de treabă la Câmpulung.

D.J. – Nu-şi vedea chiar de treabă, pentru că şi-a trimis manuscrisele în străinătate, le-a multiplicat aici, i-a scris lui Cioran, venea la Bucureşti clandestin. Cum era să intraţi şi dumneavoastră?

A.G. – Dar perspectiva apariţiei cărţii lui luase un caracter aproape oficial. Între timp s-a schimbat însă politica. S-a restrâns din nou şurubul, după Ungaria. Şi băieţii ăştia, mai mult sau mai puţin drăguţi, au spus la mai multă lume: *Ştii că Noica nu mai publică textul, poate ar trebui să-i dăm nişte bani, fiindcă a muncit omul şi...* Şi s-a făcut o listă de subscripţie la Arşavir, care-mi spune, într-o zi, *–Uite, domnule, Noica n-are bani, dă meditaţii. Nu vreţi să contribuţi şi dumneavoastră? – Cam cât ar trebui să dau? – Păi, zece, douăzeci de lei. – Bun.* Duc mâna la buzunar, buzunarul din spate, am scos pe jumătate o bancnotă, nu aveam decât douăzeci şi cinci de lei, să-i dau, să nu-i dau?... Am băgat banii înapoi. Şi el, care începuse să mă înscrie, m-a şters de acolo. Vă daţi seama că eram şi eu pe lista de eroi, cu el? Ce-am făcut? Eu n-am fost disident, am fost rezistent. Eu ţin la distincţia asta, pe care am făcut-o şi prin care mi-am atras fulgerele tuturor marxiştilor. După ce au fost primii şi cei mai mari profitori, le mai trebuia şi blazonul de aşazişi disidenţi. Deşliu, care în '46-'47-'48 lucrase cu Ceauşescu la „tineret". Nu se tutuiau, dar avea, la Ceauşescu, unde nu intra nimeni, posibilitatea să intre când voia. Şi ceea ce el a spus în

scrisoarea aia a spus deschis. Îl cunoştea personal, îndeaproape. (L-am întrebat o dată: *Domnule Deşliu, ce fel de om este ăsta?* Şi el mi-a răspuns: *Domnule, e nebun, nu poţi să te înţelegi cu el. Îi spun ceva, el mă ascultă, nu spune: lasă-mă-n pace, nu te mai primesc; mă primeşte, mă ascultă şi nu zice nimic.)* Ăştia erau disidenţii: Breban, membru supleant în CC şi în relaţii bune cu generalul Pleşită. Şi alţii. Iar după aia, dacă vrei să mai faci mici distincţii, erau inconformiştii. Or printre inconformişti, dă-mi voie să pun pe primul plan pe Adrian Păunescu, pe Eugen Barbu. Or, eu nu sunt un om de categoria lor. Eu n-am limbaj comun cu Deşliu, cu Breban, cu Goma, cu Raicu, cu S. Damian.

D.J. – Dumneavoastră spuneţi că de pe urma regimului comunist a suferit doar o parte, restrânsă, a populaţiei. Iar ceilalţi au trăit „normal".

A.G. – Asta pentru că n-aţi citit mai departe. Eu nu spun că viaţa tuturor n-a fost schimbată. Dar nu poţi să înţelegi fenomenul popularităţii lui Iliescu, care totuşi a obţinut jumătate din voturile ţării ăsteia, şi are categoric popularitate la nivelul de jos al populaţiei, fără ceea ce spun eu aici. Că viaţa a continuat sub comunism. Că totalitarismul nu poate fi absolut, răul nu e total. De-aia eu am scris, şi am şi-n cartea asta o proză, împotriva naivităţii lui Orwell. Pentru că el n-a trăit în societatea comunistă, şi-o imaginează, şi nici Hannah Arendt n-a cunoscut-o, şi-o imaginează, ea a cunoscut, să zicem, cât a cunoscut, nazismul, n-a cunoscut fenomenul Pol Pot, n-a cunoscut atrocităţile din China, n-a cunoscut Coreea şi aşa mai departe, unde, poate că ştiţi, dacă vroiai să cumperi o pâine trebuia să reciţi un verset din Kim Ir Sen. Or, el n-a cunoscut toate astea. Experienţa totalitară comunistă nu poate fi în primul rând imaginată.

D.J. – Păi nu e asta una din formele răului total, să trebuiască să reciţi versuri ca să iei o pâine?

A.G. – Nu. Tocmai asta este: că există întotdeauna un „mai rău". Dar există și nenumărate posibilități de acomodare și deci de salvare. Koestler spune: sunt sigur că și în iad vor exista mijloace de acomodare, adică firea omenească, în orice împrejurare, oricât ar fi de nenorocită, are resurse să se acomodeze, să se aranjeze.

Iar lucrurile acestea se petrec astfel, cu atât mai mult cu cât au loc în societatea românească care era o societate formată fundamental din oameni foarte inteligenți, la nevoie șmecheri. Și șmecherii aștia au început să se învârtească și să se descurce. Este fundamental în înțelegerea a ceea ce s-a petrecut să nu înțelegi lucrurile astea prin prisma romanelor lui Călinescu. Am spus întotdeauna, fetele de vârsta mea, care făcuseră pension, care nu știau să fiarbă un ou, care au fost brusc lovite de nenorocire, au trăit complexul Scarlet O'Hara: părinți arestați, frați dispăruți, criză de toate felurile, nici o soluție de nicăieri, nu le primea nimeni, în nici un serviciu. Și au început să devină guvernante, servitoare, dactilografe, secretare. Pentru că erau deștepte, poliglote, active, și mai ales șmechere. Și unele dintre ele (foarte puține, din nenorocire, pentru că burghezia română nu era așa) frumoase, seducătoare. Și atunci, în nenorocirea aia, asta descriu eu în *Seara târziu* care nu v-a plăcut dumneavoastră, considerând că trebuia să relatez orori, mă rog, poate am greșit dând cartea așa pe piață, dar vreau să spun că în ea este experiență adevărată; cel care vrea clișee, convenționalisme, se duce la *Scrinul negru,* sau la Marin Preda. Foarte bine, n-are decât, dar realitatea n-a fost așa cum o descrie el. Marin Preda a scris o literatură care n-are nici o valoare documentară, de parcă nici n-a trăit în epoca aia. Când spun că s-a trăit „normal", vreau să spun că pur și simplu oamenii căutau soluții de supraviețuire, de câștigare a existenței, se distrau, se întâlneau, ascultau muzică, se iubeau. Nu pot să uit o petrecere a noastră la o doamnă care acum e în Germania, și care s-a ținut într-o încăpere de câțiva metri pătrați; doamna aceea avea un copil de trei-patru ani, care trezit de vacarm, s-a dus într-un colț, unde nu era strivit de ceilalți, unde nici măcar nu era observat, și s-a pus în poziția care în gimnastică se numește *die*

Kerze, cu picioarele în sus şi cu capul în jos şi a început să bâţâie din picioare ca să „participe" şi el. Asta era, eram tineri; erau oameni arestaţi care după ce ieşeau, veneau şi intrau în viaţa normală, fiind aproape ruşinos să te plângi, să spui ceva. Toată lumea era bărbătoasă şi eroică şi avea umor. Căuta să păstreze o ţinută în nenorocire. Este apoi adevărat că arestările astea, din '57-'58, al doilea val de arestări, a fost hotărâtor pentru starea de spirit care a urmat: valul de plecări din anii '60. Toată lumea îşi pierduse speranţa. Şi au plecat toţi cei care au putut pleca.

D.J. – E interesant ce spuneţi dumneavoastră. Deci un membru al familiei era în închisoare şi ceilalţi dansau... Cei care îşi amintesc să fi trăit altfel absenţa celor închişi se înşeală, credeţi?

A.G. – Şi dumneavoastră. Dacă aţi fi fost tânără atunci, aţi fi iubit, v-aţi fi căsătorit, aţi fi făcut copii. Cariera multora care au ieşit la lumină, debutând la 40 de ani, ca mine, a fost frântă, dar nu distrusă total. Alţii s-au înecat în alcool, au încetat să mai scrie şi să mai lupte. Dar dacă este vorba de o rezistenţă, aceea de a continua un proiect cultural, o disciplină a studiului şi a muncii, asta dovedeşte vitalitate. În plus, cum spuneam, biologic vorbind, natura umană este aşa făcută încât e capabilă să suporte orice. Şi asta spune Koestler: Sunt convins că şi în Iad oamenii se vor adapta, pentru că el a trăit momente de iad.

D.J. – Dar în iad eşti mort, deja...

A.G. – Nu, atâta timp cât simţi ceva, eşti viu. Şi dacă ştii că e vorba de o supravieţuire. Fiindcă tot accidentul ăsta istoric a fost ca o pană de electricitate. Ce faci când e o pană de electricitate? Aştepţi o oră, două, trei şi vezi ce se întâmplă. Până la urmă vezi că se aprinde, e normal să se aprindă, nu? Iar dacă vezi că nu se aprinde, faci apel la lumânări, la mijloace improvizate, iar mai apoi, când e clar că întunericul se permanentizează, cauţi o gazomiţă, nu doar de folosinţă accidentală.

D.J. – Bun, comparația cu pana e bună. Face lucrurile mai accesibile intuiției. Aștepți și vezi că nu se aprinde, ce faci?

A.G. – Păi pe urmă a început să se aprindă câte un bec, câte un bec. Și partea cea mai curioasă a reprimării din al doilea val: anchetele au fost de o duritate înspăimântătoare chiar și față de primele. Mi-au spus-o toți care au fost închiși în amândouă perioadele, dar imediat după aceea, a urmat o pantă descendentă. Iar din '60 a început să se simtă un aer proaspăt, să zicem, și o schimbare. Și mai e un lucru. După teama patologică a lui Gheorghiu Dej de a nu avea de înfruntat o revoltă ca-n Ungaria, și după declanșarea acestei campanii de teroare, nu de reprimare, pentru că nimeni nu făcuse nimic, nici Vaida, nici Jar, nici Noica n-au făcut nimic, nici eu, dacă dădeam cei douăzeci și cinci de lei, nu făceam nimic și așa mai departe – teroarea, deci, nu a fost urmată de o strângere de șurub ideologică. Ci dimpotrivă. Eu țin minte și acuma, în '59-'60, când au fost ultimele arestări și cred că procesul Noica a fost chiar ultimul, eu mergeam la biblioteca Academiei și treceam pe la ARO. Acolo era o tutungerie care avea presă străină și eu ezitam să cumpăr *Unità*, care era organul partidului comunist, sau o gazetă mult mai aerisită care era *Paese Sera*. O puteam cumpăra în fiecare zi, cu o întârziere de vreo două trei zile față de Roma. În anul '59. Între timp, filme au început să vină, a avut loc acel lucru extraordinar, festivalul Enescu, a urmat și al doilea. Al doilea a fost cu Zubin Mehta, cu Barbirolli. Toate acestea s-au întâmplat realmente și oamenii nu mai erau persecutați absurd cum erau înainte.

Să vă dau un exemplu. Aurelian Bentoiu, corifeul liberal care a fost arestat după 1958 a doua oară, pentru o așa-zisă încercare de reconstituire a PNL și care avea să moară în închisoare în anii următori, avea un fiu, pe bunul meu prieten compozitorul Pascal Bentoiu. Acestuia i s-a executat prima simfonie la Ateneu la scurt timp după arestarea tatălui. Așa ceva nu se întâmpla în 1948-'53.

D.J. – Dar nu vi se pare perversă chestia asta? Tatăl săptămâna asta este arestat iar fiului i se cântă simfonia? Eu știu pe cineva condamnat la moarte și împușcat, a cărei fiică a fost invitată de Dej la o plimbare cu barca, pentru ca să-i explice că el, Dej, nu i-a putut salva tatăl. Drept care ea s-a îndrăgostit de unul din fiii acoliților lui Dej, fiindcă Dej însuși n-avea fiu, nu e ăsta răul total?

A.G. – Nu, pentru că sistemul nu se exprima doar cum credeți dumneavoastră, prin cazuri extreme. Și nici nu acționa ca un tăvălug. Posibilitatea de strecurare de care Koestler vorbește e o realitate. Și nu uitați că Bentoiu e un om excepțional, care în ciuda faptului că a făcut trei ani de așa-zisă „armată" la batalioanele de pedeapsă, că a spart piatră pe șosele, a izbândit. Și că toată generația asta a noastră, distrusă, era atât de activă, atât de inteligentă, atât de talentată, încât scăpa printre ochiurile plasei pe care o țeseau comuniștii. Nu au acționat ca un tăvălug. Ăsta e fenomenul supraviețuirii și rezistenței, un fenomen extraordinar de important, trecut cu vederea de cine nu l-a mai trăit.

D.J. – Credeți că toate acestea explică îndeajuns cum de s-a evitat și respectiv ratat contagiunea în toamna-iarna lui '56?

A.G. – Nu, pentru că mai e aici un lucru pe care nu-l aveți în vedere și e normal să-l ignorați. Lumea acum apreciază negativ și cu reproșuri că românii nu s-au mișcat atunci când au fost evenimentele din Ungaria. Lasă că nu s-au mișcat nici alții, dar noi românii... de ce? Dar dumneavoastră știți ce-a reprezentat chestia asta? În primul rând, când s-au instalat forțele contrarevoluționare la Budapesta, indiferent în ce variantă, chiar prima, primul lucru pe care l-au făcut a fost să revendice Ardealul. Ceea ce la noi a paralizat orice mișcare de solidaritate cu ungurii.

D.J. – Nu a fost asta încă o reușită a diversiunii? Fiindcă revendicarea Ardealului a fost un punct, unul singur, al unor grupus-

cule, nu centrul revendicărilor şi nici esenţa revoluţiei din Ungaria, antisovietică şi democratică, dacă nu chiar anticomunistă?

A.G. – După ce s-a încheiat treaba cu Ungaria, a urmat la noi o radere a ungurilor din toate funcţiile pe care le aveau în România. Şi erau peste tot, nu mai vorbesc în Ardeal, căci îl aveau în mână. Teroriştii, oameni care se făcuseră membri de partid şi dominau peste tot la cadre, erau mai ales unguri. Li s-a dat voie apoi să emigreze masiv evreilor. Ceea ce a schimbat complet structura Aparatului. Adică Partidul Comunist s-a transformat într-un partid comunist naţional cu ocazia aceea. Prin eliminarea ungurilor şi prin plecarea evreilor. Şi o mulţime de oameni au spus: Domnule, nu trebuie să lăsăm ţara asta în mâna ăstora, hai să ne băgăm în partid, poate facem ceva. Această mişcare are ca punct de pornire evenimentele din Ungaria şi compromiterea ungurilor în ochii Kremlinului. Au fost lucruri foarte delicate, care nu se ştiu.

În plus, dacă la noi nu s-a petrecut chiar nimic este pentru că noi nu aveam graniţă comună cu Occidentul ca să fugim la o adică, aşa cum au fugit atunci sute de mii de unguri. Pe noi ne-ar fi prins aici pe toţi care am fi făcut şi care n-am fi făcut ceva, se putea profita, cum a profitat şi Gheorghiu Dej ca să declanşeze o represiune cumplită aici şi să facă ceea ce a făcut.

D.J. – Nu ştiţi nimic despre eventualele măsuri preventive? Dezarmarea unor unităţi militare, chiar execuţii sumare, deci înăbuşite?

A.G. – Nu. Pentru că reprimarea mişcării din Ungaria a fost rapidă şi s-a văzut imediat că americanii nu mişcă. Nu uitaţi nici că revoluţia din Ungaria a fost anihilată în câteva zile. Când era să faci? Au fost nişte mişcări studenţeşti, pe la Cluj, la Bucureşti, la medicină, însă toată lumea a fost literalmente paralizată. Scrisoarea lui Noica către Cioran se referă la treaba asta, că ungurii au câştigat o simpatie iar celălalt spune vezi-ţi, domnule, de treabă, că nu le pasă occidentailor.

D.J. – N-am reţinut aşa ceva din scrisorile celor doi, dar ziarele occidentale sunt pline de manifestări de solidaritate şi simpatie, semnate de oameni extrem de ascultaţi: Camus, Pierre Emmanuel, mulţi, foarte mulţi.

A.G. – Nu e vorba de scrisoarea „deschisă", publicată de Cioran, unul dintre rarii intelectuali care a amintit de aceasta.

Şi apoi cât le-a folosit ungurilor asta? Gândiţi-vă la '89. Noi am aşteptat să vedem ce se întâmplă în jur, când am văzut că nu se întâmplă nimic, când am văzut că mâna lui Gorbaciov s-a ridicat de pe creştetul lui Ceauşescu, când am văzut că ruşii îi sacrifică pe bulgari, copiii lor favoriţi – fiindcă ruşii au avut doi copii favoriţi, pe cehi şi pe bulgari – atunci ne-am mişcat. Ultimii, fiindcă toată lumea se aştepta ca datorită Bulgariei, pe care ruşii o considerau deja un stat sovietic, să nu ne lase pe noi din mână, pentru că suntem pe drumul spre el. Şi nu de azi, de ieri. Ministrul lor de externe spunea delegaţiei române de la congresul de la Berlin în 1878: *Mă, noi n-avem nimic cu voi, dar ne staţi în drum, asta e.* Când românii au văzut că Jivkov cade, era clar că ruşii nu-l mai susţin şi atunci au făcut Revoluţia din decembrie. Aşa şi cu Ungaria: oamenii au aşteptat. De fapt, toată lumea era convinsă că americanii vor intra în Ungaria, adică a sperat lucrul acesta.

D.J. – Ziceţi că deschiderea de la începutul anilor şaizeci era foarte reală? Comparativ cu pana de electricitate dinainte, pâlpâiau acum nişte luminiţe, sau cum?

A.G. – Oh, nu, se aprinseseră destule becuri. A fost ceva ce nu vă puteţi închipui. În deceniul acesta a apărut mai toată literatura veche română care poate fi susţinută estetic.

S-au aprins nu doar nişte becuri, s-a deschis o fereastră şi mai apoi s-a deschis o portiţă prin care cei prinşi au putut să plece în străinătate, iar cei care au fost deţinuţi să revină în mijlocul nostru, al celor din „lagăr".

Revenind la afacerea Jar, între ea şi tot ceea ce a urmat nu e o legătură de la cauză la efect; evoluţia evenimentelor din Ungaria s-a desfăşurat în paralel cu cele din România şi sunt de alăturat doar pentru a marca marea lor deosebire. Dar sunt câteva concluzii de tras. În România s-a văzut că e mai bună şi mai inteligentă decât orice slugărnicia cea mai abjectă, care l-a salvat pe Dej în acele momente grave pentru el – o lecţie pe care Zaharia Stancu şi alţii o vor învăţa adoptând aceeaşi atitudine nu doar pentru a se salva pe ei înşişi. În al doilea rând, când te apuci să faci o disidenţă, trebuie să fii nu doar o personalitate agreată, ci şi una foarte importantă. Adică un Pârvulescu (sau un Gh. Apostol, Bârlădeanu, Brucan). În fine, asupra adevărului în oricare moment din istoria comunismului românesc te lămureşti nu citind *Scânteia* sau eventual unele documente. Istoria adevărată e atât de secretă încât cu greu poate fi reconstituită.

NEGRII UNUI TRECUT ŞI MAI NEGRU

În ultimul număr al *Cuvântului* ni se dezvăluie de către Ioan Buduca, poate cu unele accente de exagerare, o afacere dintre cele mai caracteristice pentru ceea ce era „publicarea" în primii ani de la instaurarea comunismului, recte cei de Teroare, pe care eu cel puţin nu mai contenesc semnalându-i ca fiind deosebiţi de ceea ce a urmat după moartea lui Stalin şi, mai ales, de dezgheţul şi politica oficială a anilor comunismului ceauşist. Anume e vorba de munca „negrilor", a unor „auxiliari" neştiuţi care au slujit pe scriitorii cu drept de semnătură şi au primit de la aceştia o remuneraţie derizorie pentru o trudă care figurează în repertorii de carte şi în bibliografii pe numele generoşilor comanditari. Practica aceasta a fost destul de cunoscută, nu este dna Aleutina Grigorescu-Creţu, eminentă traducătoare din engleză, prima care se dezvăluie. Regimul însuşi recunoştea uneori fenomenul, cum a fost cazul la fuga lui Petru Dumitriu, când nu doar traducerile sale din Shakesperare au putut fi „recuperate" de adevăraţii autori, dar s-a acreditat legenda că însăşi vasta sa *Cronică de familie* a fost scrisă de Henriette-Yvonne Stahl, o fantezie neghioabă care nu mai trebuie spulberată. (Eu însumi am tradus, ca negru, mai multe cărţi de ştiinţă, de tehnică, de istorie, de filosofie; am făcut-o deopotrivă pentru bani, dar şi pentru a-mi ajuta un prieten bolnav, care nu le-ar fi putut duce la capăt, o dată pentru că în răstimp i se ivise ocazia de a petrece câteva luni cu o bursă în străinătate. Am avut cu el o înţelegere cinstită, de care nu am de ce mă plânge, singurul meu regret este că opul acela filosofic, nu spun de cine, per-

soană însemnată! nu figurează în traducerea mea. Mi-ar fi ridicat puţin cota literară!)

Sunt, deci, cazuri şi cazuri; fiecare dintre aceşti obscuri care au mai ieşit la suprafaţă are dreptul la interpretarea proprie, corespunzătoare respectivei pătanii. Domnul Dan Am. Lăzărescu, activ traducător din englezeşte, pare să se arate indulgent cu cei care l-au „exploatat" în vremurile grele, când era tratat, ca şi mine, ca un paria. Alţii poate că văd altfel lucrurile. Cei morţi au amuţit şi, după opinia mea, ei nu sunt puţini...

În ceea ce mă priveşte, am semnalat vastul şi fructuosul afacerism al Andei Boldur, despre care pomeneşte pe larg şi doamna A.G.C., aceasta a iscălit un potop de cărţi traduse din vietnameză şi chineză, din engleză sau spaniolă, limbi pe care orice judecată sănătoasă nu i le-ar atribui. Şi totuşi, cine examinează fişierul acestei doamne la Biblioteca Academiei trebuie să le înregistreze în contul ei şi doar să se mire de uluitoarea productivitate a unui scriitor român; cei care sunt interesaţi de descifrarea misterelor epocii mai au şi alte temeiuri de uluire: cum se face că ea, care descindea dintr-un paladin al lui Ştefan cel Mare, a putut, în comunism, deţine un fel de monopol al traducerilor, mai ales în branşa teatrală. Îl invit pe cititorul tânăr să ghicească...Fenomenul acesta, vădit acum a fi fost extrem de caracteristic, a avut curs pe atunci pe scară mare, în toate variantele; lucrul cu negri nu a privit doar traducerile. Să ne gândim la ultraocupatul şi risipitul în treburi de reprezentanţă, Mihai D. Ralea. Poate crede cineva că tocmai la bătrâneţe el a început să scrie, într-un stil care nu-i fusese niciodată propriu, masive tomuri ştiinţifice, de psihologie, sociologie, în care mai sigurii autori sunt bieţii „colaboratori" ai academicianului, menţionaţi cu literă mai mică pe copertă? Sau că Marin Preda şi Eugen Barbu au tradus efectiv din Camus şi din Panait Istrati, aşa cum ne obligă să credem numele lor pus pe cărţi cu acest titlu?...

Ceea ce nu se ştie, mai ales în cazul traducerilor făcute de tot felul de „proletari" bine integraţi în structurile culturale comuniste, e că traducerile din literaturi foarte diverse corespund unei năzuinţe a acestora spre „universalitate"; se numeşte că eşti în dialog cu literaturile străine dacă ai iscălit o carte tradusă

din franţuzeşte. Cazul „traducerilor" lui Ion Caraion porneşte de aici; din capul locului, poetul a fost preocupat de „universalitate", pe care însă, aşa cum îi era obiceiul, a denunţat-o lucid şi justificat la...altcineva. Acesta este nu altul decât A.E. Baconsky, despre care a scris aceste rânduri hazliu-amare: „Afectatul Baconsky, dezabuzatul distins, voiajorul cosmopolit pe meridianele crispării şi ale ispitei (...) a sperat şi dorit, legitim însă nu fără candori, ca literatura lui să aibă circulaţie universală, să fie cotată în Vest, să intre şi chiar să alerge pe banda rulantă a bunurilor de consum, a căror filosofie nu numai o dată îl crispa (...) Occidentul însă, oricât ne-am iluzionat fiecare cândva şi cu oricâte fantezii ne-am alimenta încă, să ne fie clar, nu e primitor. Poţi face mult pentru oricare din literaturile apusene (că faci ori nu faci, lor tot nu le trebuie, o merită, suficienţa acolo tronează ca la dânsa acasă), ele tot nu se vor obosi niciodată cu nimic sau mai cu nimic pentru tine..." (*A doua plecare,* în *Jurnal*, I, 1980, p. 190-191).

Totuşi se realizează ceva; dacă nu gloria europeană sau universală, gloria de a fi considerat în România o figură europeană, un intelectual de contacte şi de apartenenţe ample, eventual chiar exotice, un ins care ai depăşit oricum ograda locală, în care stau priponite mari nume ale literaturii noastre, Eminescu, Sadoveanu, Arghezi şi aşa mai departe. Ion Caraion, care traducea furibund, în serie nesfârşită, este limpede că încerca tocmai o atare depăşire şi Baconsky îl urmase cu nu ştiu cât noroc, repetându-i de fapt erorile...

Revenind la acele ambiţii înfăptuite măcar într-un stadiu prim, cu negri, să precizez că ele nu sunt totuşi o noutate în peisajul literaturii româneşti. Ca exemplu ar putea sta (şi desigur că a stat) marele succes realizat de Zaharia Stancu pe vremuri cu traducerile sale făcute din Esenin (1933). Or, s-a ştiut din chiar acel moment că el a preluat şi prelucrat o traducere efectuată brut (oare?) de Sorana Gurian, o cunoscătoare a limbii ruse, o rusoaică basarabeană, spioană sovietică infiltrată în lumea literară şi, probabil, nu doar în cea literară românească. Nu e în nici un caz vorba aici de vreun furt; cum nu poate fi nici

Şatra, despre care a circulat legenda unei ţigănci care i-ar fi povestit în mai multe şedinţe lui Stancu „subiectul"...

Numai că toate aceste zvonuri sau bănuieli neconfirmate te avertizează asupra anomaliei epocii, asupra căreia nu te lămuresc documentele netede, trase la tipar. Şi în domeniul literaturii, în universul comunist se produc fenomene neştiute, pe care aproape nimeni nu are interesul să le divulge. Munca de negru, care a fost simţită de unii drept dezonorantă, de alţii ca salvatoare şi despre care *Caietul albastru* al lui N. Balotă dă unele informaţii, rămâne totuşi o ruşine a vremurilor. Ea dovedeşte că Partidul s-a servit de tot felul de soluţii şi a îngăduit punerea în aplicare a unor soluţii deloc ortodoxe pentru a-şi realiza planurile şi a-şi asigura doar pentru el gloria. Alături de obligaţia de a nu folosi numele reale (C. Regman, P. Comarnescu, P.P. Panaitescu etc.) şi a şi-l ascunde sub unele de împrumut, truda cu negri a fost o metodă de a se folosi de talentele şi capacităţile de muncă ale unor oameni care nu aparţineau regimului şi nu aveau dreptul de a-şi semnala aceste „merite".

Dar să mai punem la socoteală ceva. Aproape întreaga literatură de atunci a apărut drastic revizuită şi periată de oamenii din aparatul editorial. Erau desigur politrucii care aveau dreptul, ba chiar obligaţia de a interveni în text, pentru a-l face să se prezinte cât mai „pe linie". Asta a făcut ca, după afirmaţiile tuturor martorilor demni de încredere din sistemul editorial, să nu existe articol, cât de simplu, care să fi apărut în presa centrală şi care să fi rămas aşa cum îl prezentase autorul. Dar mai era şi o altă categorie de „colaboratori", erau dactilografele, corectorii, cititori anonimi, în fine stilizatori, inşi care aveau o înaltă pregătire şi deveneau primii cititori ai autorilor socialişti. Or, aceştia din urmă erau de multe ori nişte agramaţi, nişte oameni care ţineau să pară nişte spontani, nişte eruptivi, deloc preocupaţi de gramatică, de stil şi alte zădărnicii. Ei aveau doar avantajul contactului cu „viaţa".

E uşor de înţeles ce se putea întâmpla cu câte o carte care ridica probleme şi trecea printre atâtea mâini. Despre „versiunile" mereu îmbunătăţite ale *Scrinului negru* de G. Călinescu

s-a mai scris; vreau să semnalez cazul romanului *Risipitorii,* de Marin Preda, care a fost într-atât de schimbat față de versiunea inițială, încât ar fi trecut prin vreo cinci variante. Nu cumva ele s-au păstrat undeva?... Eu dețin informația de la Paul Georgescu, dar cu amănuntul, deloc neglijabil, că bietul autor a ajuns și la balamuc pentru câteva luni, înnebunit de ceea ce se numea pe atunci „munca" redactorului. E un episod care nu a fost până acum reținut în biografia eroului; el este perfect plauzibil. Pe atunci, orice operă literară era un act de răspundere colectivă, de care era chemat să dea socoteală până și directorul editurii. Abia foarte târziu toate aceste persoane, care „contribuiau" la vreo apariție, au încetat de a-și mai vâri inteligența și competența în text.

Mai sunt și multe alte mistere ale epocii, pe care scriitorii mai tineri nici nu și le pot imagina; mă gândesc la vastul capitol al cărților care s-au „pierdut" în edituri, deoarece bieții lor autori (fie că era vorba de Hortensia Papadat-Bengescu sau Ticu Archip) nu au avut cum să-și reclame recuperarea manuscriselor, căci nu îndrăzneau să se pună cu ceea ce simțeau că sunt autoritățile comuniste.

Să sperăm că în aceste ultime cazuri e vorba de ceva care totuși s-ar putea repara cândva, adică de o treabă eternă și banală: de un simplu furt.

ZIUA CÂND MI-AM DESCOPERIT NEVOIA DE A SCRIE

(Răspuns la o anchetă a revistei *Lettre*)

Mi-e greu să vorbesc despre acel moment în care „vocația" mea literară s-a declarat deschis, în mod sensibil pentru mine însumi. (Poate că ea nici nu se confundă cu „nevoia" de a scrie.) Voi încerca totuși, curios fiind de ceea ce vor spune alții, poate aflați în altă situație. Aceea pe care îndrăznesc să o divulg mi se pare mai curând obișnuită (căci rari sunt scriitorii care au dezvăluit cu limpezime momentul începerii – au făcut-o doar atunci când pretextul era franc prozaic, de pildă rivalitatea cu vreun coleg de școală, deja afirmat prin publicare, cum s-a întâmplat cu T. Arghezi. care a fost pus la ambiție de colegul său de clasă N. Barzon, sau cu Ion Barbu, încercând să emuleze tot cu un coleg adolescent, T. Vianu.)

Eu fac parte dintr-o serie de scriitori care am primit, prin simpla școlire, o anumită educație literară ce ne-a dat putința să ne exprimăm literar, ceea ce întâmplă cu deosebire în Franța, unde orice bacalaureat este și un scriitor, un om care știe să exprime un gând, o impresie, o emoție, indiferent că el își alege o carieră în domeniul științei, al politicii, al armelor. La noi, acest tip de educație (ulterior pierdut) a dat roade în generația mea, ultima care nu a fost total abătută spre „tehnică" (atât de cultivată de comuniști), îngăduind în trecutul românesc existența unor oameni cu profesiuni de strictă specialitate să treacă la literatură ori să o practice susținut.

Eu nu mă deosebeam drastic de aceştia din urmă; de altminteri, deşi nu posedam vreo pregătire profesională în vreo ramură a ştiinţei, nu aveam sentimentul că voi dezvolta o vocaţie literară anume şi o voi îmbrăţişa precumpănitor, nici nu observasem la mine vreo uşurinţă de a scrie – de a scrie măcar scrisori – adică de a îndeplini o condiţie liminară într-o eventuală carieră pe hârtie. (Ducesa de Guermantes afirma că la ea acasă vin oameni care scriu, dar şi oameni care nu scriu decât scrisori, şi cititorul a înţeles că ultimii erau personaje cu blazon, din lumea ei, dar şi simpli oameni de lume, inteligenţi şi instruiţi, fără ambiţia de a trece la „profesiune", chiar şi atunci când ajungeau să iscălească unele cărţi.) Eu aparţineam acestui ultim tip, în plus eram un om cu o curiozitate diversă, care citeam pe apucate dar foarte mult, având o înclinaţie mai accentuată spre filosofie decât spre literatură, pe care în nici un caz nu o urmăream în expresiile ei recente, „realist socialiste". impuse de regimul tiranic instaurat în România.

Nu aveam nici o încredere în forţele mele intelectuale, iar cele fizice îmi lipseau prea vizibil. Eram convins că o să mor foarte tânăr, deoarece primisem unele avertismente, care au culminat cu o gravă a mea îmbolnăvire în preajma împlinirii a 29 de ani, când am scăpat prin miracol – aşa că trebuia să-mi concentrez în grabă forţele într-un op sintetic şi caracteristic pentru ceea ce credeam că sunt. Numai că acesta trebuia să fie, în planul meu iniţial, un mare eseu filosofic, un volum elaborat şi articulat, mai aproape de *Etica* lui Spinoza, să zicem, decât de *Gândurile* lui Pascal, care poate mi-ar fi reuşit mai uşor. Apoi am schimbat proiectul, am crezut că e mai bine ca o anumită concepţie filosofică şi istorică să fie înfăţişată în forma indirectă, învăluită, a unui roman.

E o idee care s-a configurat la început nebulos, apoi cu sporită fermitate, din clipa în care mi-am dat seama că, în ciuda informaţiei mele filosofice (despre care afirm cu întreaga mea lipsă de modestie că depăşea pe aceea a unui absolvent obişnuit de facultate din perioada cea mai bună a învăţământului românesc), nu voi ajunge să scriu o carte de filosofie. Cam tot atunci „dezgheţul" care a urmat după moartea lui Stalin m-a de-

terminat să îndrăznesc a pune gândurile mele pe hârtie, scriind pagini şi întregi capitole, dar nu în ordinea pe care o hărăzisem cărţii şi care, în final, va purta titlul *Oameni şi umbre, glasuri, tăceri,* ba chiar le-am lăsat fără nici o ordine, de teamă ca Securitatea, dând peste ele, să nu se poată descurca în materialul capturat şi să nu poată recompune intenţia mea din mormanul de hârtie, necum să închege din el vreo concepţie „duşmănoasă". (Dar, pentru că am pomenit cândva de „măiestria" care se adăuga zestrei scriitorului comunist din acele vremi, să semnalez că eu însumi am făcut un fel de exerciţiu de scriitură, traducând un volum întreg, selectiv, din *Povestirile crude şi insolite* ale lui Villiers de l'Isle-Adam, pe care aveam să mi-l valorific două decenii mai târziu la editura Cartea Românească; nu am avut însă sentimentul că aceasta ar fi o acţiune de „ucenicie" artistică, deoarece am făcut-o cam în acelaşi timp cu elaborarea primei versiuni din marele meu roman, şi destul de lesne.)

A fost un fel de trecere insesizabilă, subreptice, spre „literatură" înfăptuită pe mai multe planuri, căci, în plus, eu făceam unele însemnări zilnice, de specia jurnalului, tot pe hârtii şi hârtiuţe, aproape niciodată acasă, cu atât mai puţin într-un singur şi voluminos caiet, aşa cum se întâmplă cu eroul meu din romanul *Seara târziu.* Era, aşadar, un fel de a scrie nu mult diferit de celelalte. (Numai epistolierul din mine s-a manifestat mai sărac şi mai intermitent – până în ziua de azi eu nu am scris şi expediat scrisori decât pentru a rezolva chestiuni urgente sau dintr-o obligaţie de politeţe.) Cred că şi prin aceasta, dar şi prin formaţie, prin structura sufletească şi destin mă recunosc în bună măsură în ceea ce s-a întâmplat cu acei „debutanţi tardivi", cum îi numesc eu pe scriitorii care au apărut în jurul anului 1970, atunci când dezgheţul pe care-l crezusem un simplu NEP s-a dovedit o realitate, ba încă una ireversibilă: Leonid Dimov, Al. Miran, Mircea Ivănescu, Irina Mavrodin în poezie, Radu Petrescu, M.H. Simionescu, Costache Olăreanu, Barbu Cioculescu, Tudor Ţopa, Modest Morariu, Petru Creţia în proză şi eseu, toţi oameni de experienţă artistică indiscutabilă, perfect cristalizaţi la data apariţiei în public, scriitori fără evoluţie. Toţi

au fost categorisiți inițial (dar numai atunci) drept „literați mai curând decât scriitori". În realitate, erau *și literați*, pe lângă faptul că erau scriitori, ceea ce nu se întâmpla cu eruptivii, spontanii și bolovănoșii lor contemporani, uneori mai tineri ca vârstă biologică, dar bine consolidați în opinia publică și mai ales a unei critici partizane, de susținere, împotriva evidenței, cu efecte nocive până în ceasul de față. Aceștia trecuseră prin școlile de partid, uceniciseră în redacțiile comuniste, ascultaseră îndemnurile oficiale și ajunseseră să dobândească și acea „măiestrie", care, conform noii pedagogii, avea să le desăvârșească înzestrarea naturală. Cu totul alta a fost situația scriitorilor de vârsta mea cu care m-am simțit afin. Pentru mine totul a fost o trecere dintr-un bazin, în care mă învârtisem neștiut de nimeni, într-o rapidă apă curgătoare, cu care, la fel de firesc, deși nu insensibil, am trecut în oceanul orizonturilor infinite.

Toate începuturile mele scriitoricești nu datează decât de pe la mijlocul anilor '50, dar există un moment în care am simțit pentru prima dată nu „nevoia" de a scrie, ci un simplu îndemn, o sclipire de ordinul unei „eventualități" pierdute în noianul altor preocupări. Era cred prin 1948-'49 și parcurgeam pentru prima dată romanul de tinerețe al lui Mircea Eliade, *Lumina ce se stinge*, care cred că-mi fusese împrumutat de M. Ivănescu. Acțiunea se petrece într-o bibliotecă, într-o sală de lectură a unui astfel de așezământ în decor istoric. Începutul aventurii bibliotecarului Cesare mi-a sugerat analogii cu propria-mi persoană: eram și eu tânăr, afectat de miopie, îmi petrecem mult timp pe atunci în marea și frumoasa sală de lectură a Bibliotecii Ateneului, unde ambianța era extrem de liniștită spre deosebire de gălăgioasa Fundație Universitară, unde mă duceam mai des, sau de sala atât de incomodă și de neplăcută mie a Bibliotecii Academiei. Aici, în liniște, primind numai zgomotele sălii și cele, puține, care veneau pe marile ferestre de la o străduță cu totul secundară, mi-am petrecut multe ore de lectură și meditație, până când biblioteca a fost desființată, de cele mai multe ori eu venind cu propria-mi carte și folosind numai mobilierul și ambianța ce-mi stăteau la dispoziție.

Târziu, patru decenii mai târziu, prin 1981, întâlnindu-l la Paris pe Mircea Eliade, i-am pomenit de această întâmplare şi de faptul că din cartea sa am extras, ajutat şi de unele coincidenţe, îndemnul de a începe şi eu să scriu. (În tot cazul, încă de pe atunci mi-am fixat programatic intenţia de a mă consacra unei literaturi confesive.) Lui însă amintirea acelei cărţi publicate la 27 de ani nu i-a făcut nici o plăcere; o socotea o gravă eroare de tinereţe (fusese redactată anterior) şi nu voia să i se pomenească de ea. Pentru mine, ea a rămas o sugestie „de început" şi doar atâta; nimic din ceea ce am scris ulterior nu dezvoltă nucleul acţiunii acestei cărţi nebuloase şi, până la urmă, confuze.

... ŞI O ÎNTÂMPLARE CARE NU SURVINE DECÂT O DATĂ ÎN VIAŢĂ

Cu privire la cea de a doua dumneavoastră întrebare, mi-e de asemenea greu să răspund, dar pentru un alt motiv: am atâta de multe amintiri ale unor păţanii din cariera mea de scriitor, încât mi-e anevoie să aleg ceva. Pentru a mă decide totuşi la una care să fie deopotrivă hazlie şi semnificativă, să narez ceva ce mi s-a întâmplat încă de la prima mea carte, în însuşi momentul apariţiei. Era în vara lui 1970 şi, după mai multe peripeţii, asigurat că ea va fi pe piaţă cel puţin în Bucureşti în săptămânile viitoare, plecasem la mare, la Schitul, lângă Costineşti, în tovărăşia unui prieten mai tânăr. Aveam certitudinea că în lipsă îmi va apărea volumul de povestiri insolite, cu accente umoristice, *Simple întâmplări cu sensul la urmă*, şi că nu mai aveam ce face, decât să aştept ca el să-şi urmeze firesc traiectul de la tipografie în librării. Nu eram străbătut de nici o nelinişte, dar desigur că soarta cărţii mă interesa; primele ecouri aveau să-mi parvină abia la toamnă, după întoarcerea mea din vacanţă. Cine avea să se preocupe urgent de o carte oarecare, a unui autor debutant?

La un moment dat, pe plaja aceea „naturistă", unde nu făceam decât să mă prăjesc, să contemplu cerul şi să mă îmbăt cu deliciile valurilor, şi-a făcut apariţia un grup familial, o

pereche de tineri cu un copil de vreo doi-trei ani şi întovărăşiţi de o fată încă mai tânără şi mai atrăgătoare, sora unuia dintre ei. Amicul cu care venisem s-a pus numaidecât în mişcare, atras de noii veniţi, pe care-i cunoştea foarte bine; s-a dus de câteva ori la locul lor, ceea ce acestora nu le-a făcut deloc plăcere, a ţinut să ne apropiem de ei, n-a mai slăbit-o din ochi pe fata aceea mai tânără, care nu părea a-i arăta vreun interes. Eu, dimpotrivă, îmi vedeam de ale mele, chiar puţin deranjat de prezenţa grupului, a cărui conversaţie, deşi de la distanţă, ajungea la mine; îndeosebi îmi parveneau ţipetele copilului neastâmpărat şi apelurile familiei adresate numitului Coco.

– Haide să ne retragem mai încolo, i-am propus eu tovarăşului de petrecere, să scăpăm de cotcodăcitul ăsta supărător...

Nu m-am făcut ascultat; am rămas pe loc şi, la un moment dat, am avut o maximă surpriză: adierea vântului, care-mi aducea acele apeluri neplăcute în urechi, m-a făcut să prind ceva şi din convorbirile lor. Ei bine, nu mi-a venit să cred: cei trei discutau despre o carte, o comentau, dădeau explicaţii unuia dintre ei care nu o citise! Şi aceasta era cartea mea!

Am rămas stupefiat. Când avuseseră timp să şi-o procure, când s-o parcurgă, măcar în linii mari, în ce mod se petrecuseră toate acestea?

Mi-a venit să mă ridic şi să mă duc la ei, cu maximă curiozitate, abordându-i cu vorbele:

– Doamnelor, scuzaţi-mă, nu am venit să vă văd subprefectura, dar eu sunt autorul cărţii de care vorbiţi, sunt curios să ştiu cum de aţi citit-o, cum aţi dat de ea, ce impresie v-a făcut?...

Dar n-am comis acest gest şi, mai apoi, aveam să regret. Îmi închipuisem că în zilele următoare, se va produce o „apropiere" între noi, aşa că, fetele acelea, altminteri decât în costumul Evei, vor putea să-mi transmită calm, eventual la o cofetărie, luând câte o îngheţată, ce idee şi-au făcut din recenta lectură, interesul, eventual emoţia. Dar nu s-a întâmplat aşa. În zilele următoare grupul lor s-a depărtat şi mai mult, chiar ostentativ, de noi, şi, la rândul nostru, noi aveam să ne stabilim alt loc, aşa că nu am mai avut ocazia de a ne reîntâlni; în zadar fusese totul.

Abia după mai bine de trei decenii am avut ocazia de a revedea perechea cu pricina, doi foarte distinşi cărturari, cărora nu cred să le fi rămas în memorie ceea ce mie îmi dăduse acute palpitaţii. Dar chiar şi impresiile mele se legau mai mult de condiţiile „dialogului" de care aş fi putut avea parte – o întâmplare care nu survine decât o dată în viaţă. Semnificaţia ei poate fi mai bine înţeleasă acum, dar în primul rând de amabilii mei cititori, deveniţi între timp legiune...

Eu mă gândesc, însă, mai mult la primii, la cei doi dintre cele trei nuduri, cu o mărturisită aici şi foarte explicabilă emoţie.

... ÎNCĂ UNA

Dar pentru că unele întrebări referitoare la cariera mea de scriitor nu mă lasă în pace, să-mi fie îngăduit să mai povestesc una, de alt ordin, o întâmplare de sfârşit de carieră... În adolescenţă frecventam foarte des zona Mântuleasa, care de altminteri îmi plăcea foarte mult şi unde locuiau câţiva prieteni de ai mei mai favorizaţi, de care aş fi vrut să mă aflu mai aproape. Într-o bună zi, imediat după război, deci într-un moment în care proprietarii de case nu aveau în genere dorinţa de a construi, speriaţi şi de perspectivele pe care le aducea treptat comunismul, am văzut într-o curte de pe acea stradă o scenă destul de curioasă: un domn bine trecut de şaizeci de ani, în ţinută sobră, de om care se afla acolo parcă în vizită, privea cu maxim interes o „lucrare" ce se făcea în legătură cu acel imobil. Era vorba de o casă concepută pentru a adăposti o singură familie, pe la sfârşitul secolului trecut, pentru un gen de oameni care consideră locuinţa o reşedinţă, un loc retras, de odihnă. Construcţiei i se ridicase acoperişul, şarpanta era demontată, desigur pentru că avea nevoie de o radicală reparaţie.

Trecând în lunile următoare, mi-a fost dat să constat că mă înşelasem: sub privirea aceluiaşi domn, care desigur era proprietarul, se efectua o operaţie neobişnuită, nu era vorba de o simplă meremetiseală, cum crezusem, ci de înălţarea unui nou etaj

peste nivelul unic existent. O operație nu lipsită de riscuri, chiar ținând seama de obișnuitele ziduri groase ale vechilor case bucureștene. Cel care o efectua cu echipa de zidari fusese silit la aceasta de cine știe ce necesitate de familie... Treaba s-a făcut și, curând mai apoi, am putut contempla și eu noua construcție așa înălțată; domnul era tot în curte, tot în ținută elegantă, investigându-și opera, sigur, deoarece niciodată nu am mai zărit în acea curte pe altcineva. Pe la mijlocul anilor cincizeci a dispărut însă și el, dar imaginea lui am păstrat-o punând-o mereu în legătură cu aceea a tatălui meu, un ins de aceeași factură, care murise pe când eu nu aveam decât șase ani. Și i-am atribuit ușor aceeași legătură cu casa, ideea de a și-o spori pe măsura posibilităților, așa cum făcuse de altminteri și la noi, pe Calea Moșilor, în perspectiva extinderii propriei sale familii. Această mică anecdotă mi-a inspirat personajul de bază din romanul meu, *Oameni și umbre, glasuri, tăceri* atunci când am început să-l scriu. Inițiativa lui intră pe deplin în tiparul „burghez" pe care am ținut să-l dau personajului meu, chiar dacă felul acesta de a-și spori habitatul nu e foarte comun familiilor bucureștene.

E un amănunt dintr-o serie inumerabilă, pentru că felul meu de a scrie îl exploata ca element de bază; toată cartea este făcută din episoade disparate, care mi-au inspirat totuși o acțiune închegată, cu o logică a ei, strictă și poate chiar cu o simetrie rigidă, care nu stătuse inițial în proiectul meu. Să numesc această operație o „sinteză", iată ce nu mă mai preocupă acum... În tot cazul, în decursul anilor, am trecut prin fața casei cu scena inspiratoare din ce în ce mai rar și mai grăbit, după un timp fără a-mi mai ridica asupra ei privirea. Am scos-o oricum, din preocupările mele, ea trecuse pe hârtie, cuprinsă într-o lume pe care nu mai vreau s-o raportez la realitatea propriu-zisă.

Asta, până acum vreo doi ani, adică după mai bine de patru decenii de la ceea ce am povestit mai sus. Romanul meu apăruse, măcar într-o formulă amputată, eu eram mutat de mult din cartierul unde mă născusem, prietenii mei de acolo așijderea, cei mai mulți în altă lume sau în alte țări. M-a adus în partea aceea a orașului altă nevoie decât aceea de a contempla urmele trecutului și a constata cu amar lucrarea inexorabilă a

Timpului; anume, redevenisem *proprietar* şi, după o pauză de ani de zile de când socialismul mă uşurase de astfel de preocupări, am ajuns din nou la Percepţia unde ani de-a rândul înainte depusesem declaraţii de impozit, contestaţii sau alte similare acte. Într-o zi, când enormele cozi de acum mi-au descurajat un demers, m-am hotărât să renunţ şi să mă abat să văd ce s-a mai întâmplat cu casa de pe Mântuleasa, în care s-ar fi putut să descopăr altceva decât pe vremuri, poate copii jucându-se, din descendenţa vechiului şi gravului ei proprietar. M-aş fi bucurat.

Dar s-a întâmplat altceva, complet neprevăzut: nu am mai găsit casa, mi-a fost cu neputinţă să o identific, deşi i-am păstrat aşa de clar amintirea, am descris-o în propria-mi carte. Ce se întâmplase, oare? De dărâmat în nici un caz nu fusese dărâmată, deşi proiectul unui bulevard, care să taie întreaga zonă, a ţinut sub spaimă pe toţi fericiţii ei locuitori în ultimii ani de socialism. Ce putea fi? Mă înşelasem aşa de grav, asupra acestui *incipit* al romanului meu, făcusem prin confuzie o identificare între o închipuire şi o casă realmente văzută de mine, dar fără caracteristicile ce i le descrisesem în carte? Am revenit şi, în sfârşit, cam la a treia sau a patra vizită, am descoperit-o: arăta aşa cum o fixasem eu pe hârtie, cu mica ei curte, cu faţada pe care o ştiam, cu aceeaşi umanitate absentă. Doar atâta a trebuit să rectific: nu se afla chiar pe Mântuleasa, ci pe o oarecare străduţă, în apropierea ei...

Descoperirea şi confirmarea unei realităţi m-au bucurat pe moment; ulterior m-au încercat unele îndoieli: nu ar fi fost mai bine, pentru scriitorul din mine, ca respectivul loc să nu fi existat niciodată pe harta reală a urbei, să fi fost chiar el o închipuire de care începusem a mă amăgi eu însumi, considerându-o greşit o amintire?

LUMEA CEALALTĂ ŞI LUMEA MEA

Ioan Buduca: – *Stimate domnule Alexandru George, în romanul dumneavoastră* Oameni şi umbre *pomeniţi într-un episod (p. 358-64) de o mătuşă a dumneavoastră pe care o frecventaţi pe când eraţi copil şi care se ocupa cu spiritismul. Or, după informaţiile mele, această doamnă a existat, se numea Coralia Petricu şi locuia în spatele bisericii Silvestru, în casa pe care dumneavoastră o descrieţi destul de exact... E vorba de o fantezie sau de ceva real, de o persoană identificabilă, de care mai pomenesc şi alţi spiritişti?*

Alexandru George: – E vorba de o persoană care a existat realmente şi avea calităţile şi preocupările pe care le-am dat eu în cartea mea; era, însă, mai tânără în timpul primului război mondial; eu mi-am cules impresiile prin anii '30, în preajma morţii sale, când de fapt avea mintea tulburată, ceea ce contribuia mai mult decât spiritismul la a face din ea un personaj straniu, pentru un copil de mai puţin de şapte ani, ceva înspăimântător. Dar cercul ei de spiritişti se înjghebase mai devreme şi era în legătură cu singurătatea în care rămăsese datorită dublei văduvii şi a morţii celor doi copii ai ei. Trăia într-o lume fantomatică, în condiţiile descrise de mine în roman şi pe mine şi pe fratele meu ne înspăimânta, deşi era o fiinţă foarte blândă şi ne trata cu multă amabilitate.

Era o vară a tatălui meu, şi spun „vară", fără să pot preciza care era între ei adevăratul grad de rudenie. Fusese iniţial căsătorită cu un Martinovici, descendent al unei mari familii de negustori, de care vorbesc şi cronicile secolului trecut. Rămăsese văduvă de foarte tânără, cu un băiat, Bubi, care va face o oare-

care carieră de ofiţer, dar care a fost mai ales un mare amator de cai de curse ca şi tatăl meu, care-l considera o rudă apropiată. El a murit prin anii '20 într-un accident de călărie. Mama lui se recăsătorise în acest răstimp cu un profesor de chimie, de la facultatea de ştiinţe din Bucureşti, Petricu, şi purta numele acestuia atunci când am cunoscut-o. Dar şi soţul ei şi fiica rezultată din această a doua căsătorie au murit prematur, se pare în împrejurări ciudate, ceea ce ar explica unele predispoziţii ale supravieţuitoarei.

De fapt v-am spus toate acestea pentru a invedera climatul foarte prozaic al cercului, al cărui medium a fost Jean-Luca Niculescu, un „văr" de asemenea al tatălui meu, un mare negustor, fiul celebrului Luca Niculescu, o figură excepţională a comerţului românesc din secolul trecut. Jean-Luca Niculescu a fost membru în guvernul care a iscălit pacea de la Buftea (1917) era, în fond un marghilomanist, posesor şi el al unui valoros grajd de cai de curse, deşi produşii lui alergau sub numele lui Bubi Martinovici. În nici un caz acest om nu-şi putea înşela rudele şi transmite mesaje iluzorii, aşa cum îi acuză pe spiritiştii obişnuiţi detractorii lor. Era un om absolut cinstit, dezinteresat, „comunicările" pe care le mijlocea oferă maximum de garanţie.

Cercul lor a funcţionat cu intermitenţe încă înainte de primul război mondial, dar a fost mai activ după, cred că şi în legătură cu dispariţia soţiei lui Jean-Luca Niculescu, o doamnă născută Ştefănescu, fiica marelui finanţist liberal Alexandru Ştefănescu, unul dintre corifeii Băncii Româneşti. (Acesta nu trebuie confundat cu un omonim autor al unei cărţi care şi-a avut voga ei, *Adevărul şi ştiinţele oculte.)*

Ioan Buduca: – *O familie de spiritişti... O situaţie destul de ciudată...*

Aexandru George: – Desigur, dar nu foarte ciudată. Pe atunci spiritismul era destul de răspândit în anumite părţi ale societăţii româneşti. Eu deţin informaţii de la unchii mei col. Const. Georgescu şi avocatul Petre Georgescu, rude cu precedenţii şi membri ai acelui cerc (în deosebire de tatăl meu, care a refuzat totdeauna să ia parte la vreo şedinţă organizată de vărul său sau

de alţii). De la unchiul meu Constantin, am aflat de existenţa unei întregi arhive cu astfel de comunicări, făcute mai ales prin anii '20 şi de care are sigur cunoştinţă şi d. Al. Paleologu, pentru că în anii comunismului mi-a vorbit de ea, mama sa vitregă, Emilia Paleologu, dar şi cele două surori ale ei, Margareta şi Henriette, fiind prezente la aproape toate şedinţele căci erau cumnate cu mediumul, erau şi ele născute Ştefănescu. Nu ştiu dacă d. Paleologu a participat şi el; în ultima parte a istoriei, era destul de mare, elev de liceu.

Ioan Buduca: – *Ar trebui întrebat, poate s-ar da de urma acestei arhive.*

Alexandru George: – Desigur... Dar s-ar putea merge şi la descendenţii lui Jean-Luca Niculescu şi ai fratelui său Petre, despre care ştiu că mai există şi azi, în Bucureşti.

... Dar eu aş vrea să spun altceva, să vorbesc de ceva mai mult decât de un episod pe care l-am folosit în literatura mea, într-un mod nu prea deformat, dar fatalmente învăluit. Altceva vreau să comunic cititorilor revistei dumneavoastră. Anume, pe la sfârşitul anului 1943 sau începutul lui '44, deci acum mai bine de o jumătate de veac, unchiul meu Constantin, care era şi naşul meu (şi care ţinuse să-mi dea numele unui mic frate al meu, Alexandru, decedat prematur şi al cărui spirit susţinea că ar fi trecut în mine) mi-a citit câteva „opere" literare despre care spunea că i-au fost comunicate în timpul şedinţelor de care am pomenit. Autorul ar fi fost Caragiale, nici mai mult nici mai puţin, foarte vorbăreţ după cum se vede şi după ce a trecut în lumea cealaltă. Ele au fost în număr de trei, pe una am uitat-o complet; pe a doua care era foarte caragialiană ca spirit, am reţinut-o, dar anecdota exploatată acolo şi localizată la Giurgiu, în epoca de sfârşit a fanarioţilor, am descoperit-o în lecturile mele ulterioare, căci are o anume circulaţie, aşadar, pentru mine, o valoare mult mai scăzută. Dar cea de a treia, cea mai lungă şi cea mai complexă, am reţinut-o pentru că mi-a plăcut nespus şi aveam s-o „retranscriu" la rându-mi mulţi ani mai târziu în caietele mele. Eu i-am dat numele de *Spartacus* şi se află cuprină în romanul meu *Seara târziu*, în versiunea mai completă apărută în 1998. Povestea, petrecându-se în Spania

anarhismului pe la 1900, nu are nici o legătură nici de tematică nici de tratare cu autorul *Pastramei trufanda*, care ar putea fi şi acela al poveştii precedente.

Am introdus-o în roman, pentru a oferi cititorului posibilitatea de a-l identifica pe adevăratul autor; la toată urma, mi-am zis, puteam fi victima unei erori, povestea îmi „umbla prin cap", cum spune eroul meu, de ani de zile, puteam fi victima unei confuzii, măcar a unei contaminări, cu atât mai vârtos cu cât ea nu părea în nici un caz de Caragiale. A fost un act de onestitate minimă, pentru mine absolut obligatoriu. Înainte de asta, am publicat fragmentul îndată după 1989 în *România literară*, cea mai citită publicaţie culturală de atunci, pentru a îngădui celui care ştie cine ar fi autorul să mă informeze şi pe mine (pe cale orală apelul îl făcusem de mai multe ori). Nu s-a prezentat nimeni... Pot să o trec atunci printre operele lui... Caragiale? Aş fi ultimul om care să adere la această „soluţie".

Ioan Buduca: – *Dumneavoastră, domnule Alexandru George, nu aţi încercat niciodată, nu aţi participat niciodată la vreo şedinţă de spiritism, având în jurul dumneavoastră atâtea exemple?*

Alexandru George: – Nu, niciodată. Când am devenit adolescent, se afla deja instalat regimul comunist, care reprima aspru asemenea acte... De altminteri, convingerile mele religioase mi-ar fi interzis-o. Eu cred că există o incompatibilitate între practicile „metapsihice", nu mai vorbesc de spiritism, şi credinţa creştină, deşi unchiul meu Petre a ţinut să mă convingă de contrariul, folosind înseşi cuvintele Mântuitorului din una dintre *Evanghelii*.

Pe măsură ce regimul comunist îşi accentua teroarea, asemenea practici deveneau tot mai riscante. Eu am auzit de multe lucruri întâmplate mai ales în anii '50... Riscul era mare şi participanţii, care în mare majoritate erau femei, nu prezentau garanţii ale cuvenitei discreţii. Ştiu însă că acest unchi al meu, care a trăit până prin 1964, a continuat foarte sporadic să ia contact cu spiritele, mai ales într-o vreme când îl avea la dispoziţie pe un oarecare Bucurescu, un medium foarte bun.

(Ambii mei unchi se caracterizau printr-o mare tărie sufletească, dar şi printr-o mare seninătate în faţa morţii, păstrată până în ceasul din urmă; eu le-am admirat-o, dându-mi seama că e o consecinţă a experienţei lor spiritiste, graţie căreia căpătaseră anumite convingeri indestructibile.)

Ioan Buduca: – *Nici mai târziu, după '90, nu aţi încercat şi dumneavoastră, această experienţă?*

Alexandru George: – Nu, atunci pentru alte motive decât acela de a lăsa morţii în linişte, netulburaţi nici măcar de cei dragi – eu având convingerea că singura relaţie posibilă este prin rugăciune, prin parastasele în care şi preoţii şi noi ne rugăm pentru ei, dar de fapt pentru odihna sufletului lor. Celălalt motiv este de alt ordin decât religios: am devenit un scriitor, un scriitor de un anume tip... Nu uitaţi că opera mea capitală se intitulează *Oameni şi umbre, glasuri, tăceri*. Adică un titlu cu iz spiritist: dar e unul înşelător, căci în cartea mea e vorba de un joc pe seama aparenţelor şi realităţii, pe seama umbrelor, a oamenilor şi identităţii lor fictive. Romanul acesta, în afara unei trame epice destul de articulate, cuprinde şi o „artă poetică", în care autorul conchide, acceptând marea confuzie pe care vede că a creat-o singur: între umbre şi fantome nu e o deosebire de esenţă; între glasurile ce transmit anumite mesaje şi prin care se identifică „spiritele" şi tot ceea ce oferă „inspiraţia" artistică, eu am ales pe ultimele şi am exclus pe celelalte. Un om care poate imagina nu mai are nevoie de altceva. Eu, înainte de a trece în lumea cealaltă, am trecut în aceea imaginată de mine.

SUMAR

Argument 5
Începând de la câteva întrebări puse în 1995 de Angela Marinescu 7
Unele explicaţii 15
Totuşi, o confesiune (I-XXI) 24
Adevăruri şi numai adevăruri 163
Omul şi umbra I-II 169
Dialog cu Alexandru George 178
O afacere necunoscută 187
Negrii unui trecut şi mai negru 203
Ziua când mi-am descoperit nevoia de a scrie 208
Lumea cealaltă şi lumea mea 217

DE ACELAŞI AUTOR

Simple întâmplări cu sensul la urmă, (proze), 1970
Marele Alpha (eseu), 1970
Clepsidra cu venin (proze), 1971, ed. II, 1998
Semne şi repere - Premiul Uniunii Scriitorilor pentru critică, 1971.
La sfârşitul lecturii I, 1973; II, 1978; III Premiul Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti,IV, 1993
În jurul lui E. Lovinescu (eseu), 1975
Mateiu I. Caragiale(eseu),1981
Simple întâmplări în gând şi spaţii (proze) - Premiul Uniunii Scriitorilor pentru publicistică, 1982
Caiet pentru... (roman), 1984
Petreceri cu gândul şi inducţii sentimentale (proze), 1985
Dimineaţa devreme (roman), 1986
Seara târziu (roman), 1987, ed.II, 1998
Cinci sau chiar şase persoane în jurul unui autor (roman), 1988
Capricii şi treceri cu gândul prin spaţii (proze) 1994
Caragiale (1996). Premiul Uniunii Scriitorilor pentru critică
Oameni şi umbre (roman) 1996. Premiul Fundaţiei „*CUVÂNTUL*"; Premiul revistei „*CONVORBIRI LITERARE*". Marele premiu SOROS pentru roman
Şapte povestiri fără una (proze), 1997
Întâlniri (eseuri), 1997
În istorie, în politică, în literatură (eseuri), 1997
Reveniri, restituiri, revizuiri (eseuri), 1999
Mateiu I. Caragiale, Sub pecetea tainei, 1999
Pro libertate (eseuri), 1999

TRADUCERI:

Ph. van Tieghem, **Marile Doctrine literare în Franţa,** 1972
Villiers de l'Isle-Adam, **Povestiri crude şi insolite,** 1973
Jean Starobinski, **Relaţia critică,** 1974
Remy de Gourmont, **Eseuri,** 1975
Salvatore Battaglia, **Mitografia personajului,** 1976
Émile Zola, **Saloanele mele,** 1976
Anatole France, **Viaţa literară,** 1978
Edmond şi Jules de Goncourt, **Arta franceză a secolului al XVIII-lea,** 1979
Jean-Pierre Richard, **Literatură şi senzaţie,** 1980
Louis Hautecoeur, **Literatură şi pictură în secolele XVII-XX,** 1982
Voltaire, **Secolul lui Ludovic al XIV-lea,** 1983
P.-J. Proudhon, **Principiul artei şi destinaţia ei socială,** 1987
Jean-Paul Sartre, **Greaţa,** 1990

EDIŢII:

V. A. Urechia, **Scrieri literare,** 1976
Pompiliu Eliade, **Ce este literatura?,** 1978
Masca **(Antologie de proză fantastică românească),** 1982
E. Lovinescu, **Opere I-IX,** 1982-1989 (în colaborare)
Proză umoristică românească (Antologie), 1985
E. Lovinescu, **Agende,** I, 1993; II, 1996; III, 1999 (în colaborare)

Tehnoredactor: DOINA NANU
Tehnoredactare computerizată: TEHNO TEAM S.R.L.
Bun de tipar: 22. 02. 2000
Apărut: 2000

Confesiunile de față încearcă să reconstituie ceva din experiența unui scriitor în confruntarea sa cu istoria ultimelor decenii, care, dacă mai ales comunismul le-a marcat cu pecetea-i neagră, nu înseamnă că ele ar fi oferit doar un tipar negativ. Perspectiva nouă, câștigată între timp, i-a dat autorului libertatea, cu toate drepturile și răspunderile ei, de care el a încercat și aici să dea seamă.

Alexandru George

ISBN 973-24-0714-X